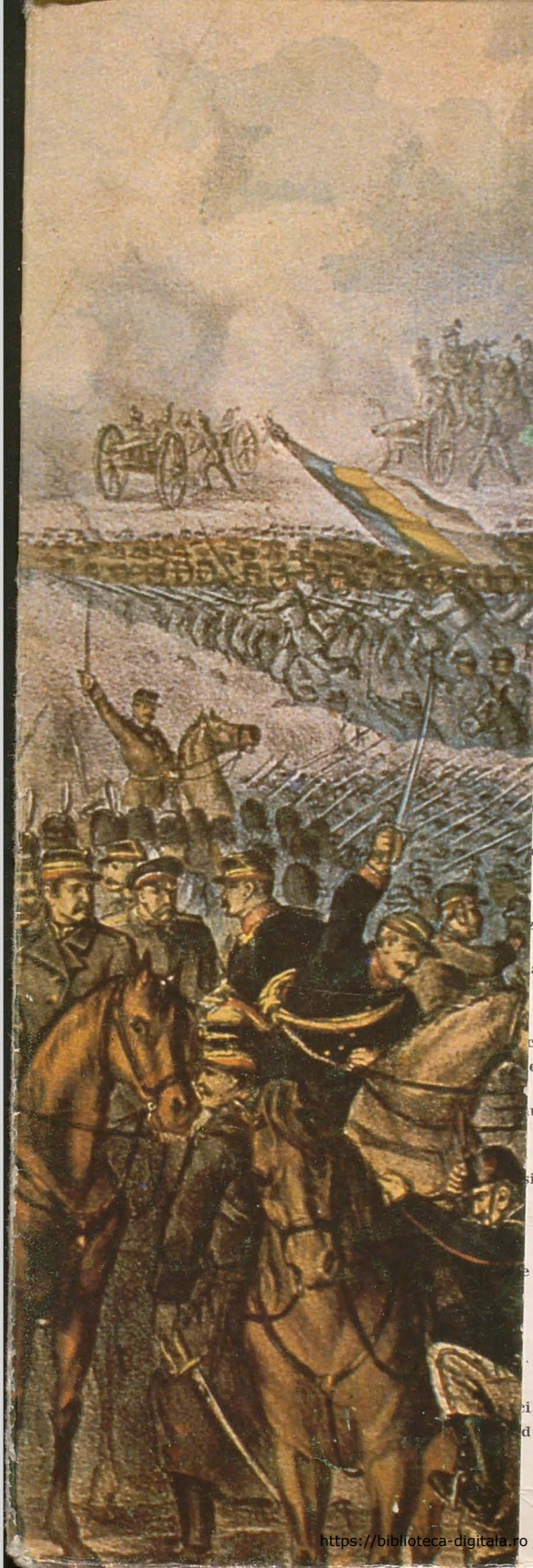

REVISTA

revista arhivelor

OR
IA

nr. 29, sect. VI

	Pag.
ei străine	243
anul 1976	255
Metalur- arhivele	257
172/1971 în	258
rezolvării	259
C I I	
ze despre	261
silvania	264
teritoriul	
ermani în	272
zboiul din	279
an Sacer-	291
ctivă	305
ești aflate	306
ui memo-	307
	308
si cercetă-	312
	313
	328
e centena-	329
probleme	331
	334
ei la Dacia	336
d războiul	339
	342

CONSILIUL DE CONDUCERE

Ioana Burlacu, Nicolae Chipurici,
Alecsenia Andone, Vasile Arimia,
Dan Berindei, Iulian Cîrîină,
Florin Constantiniu, Mihail Guboglu,
Ștefan Hurmuzache — președinte,
Gheorghe Ilie, Radu Ionescu,
Dumitru Ivănescu, Radu Manolescu,
Alexandru Matei, Nicolae Mocioiu,
Oprea Florea, Maria Pirvulescu,
Emilia Poștăriță, Ioan Ranca,
Maria Soveja, Mioara Tudorică.

COLEGIUL DE REDACȚIE

Ioana Burlacu, Nicolae Chipurici,
Ștefan Hurmuzache — redactor șef,
Dumitru Ivănescu, Alexandru Matei,
Nicolae Mocioiu, Maria Pirvulescu,
Emilia Poștăriță, Ioan Ranca,
Maria Soveja, Mioara Tudorică.

Redactor : Mioara TUDORICĂ
Secretar de redacție :
Elena GHEORGHE

P. 1085

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMANIA

Revista Arhivelor

Anul LIV
Vol. XXXIX

P. 50. 290/1977

BUCUREȘTI, 1977

Nr. 3

REVISTA ARHIVELOR

ORGAN AL DIRECȚIEI GENERALE A ARHIVELOR
STATULUI DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

Apare de patru ori pe an

Redacția : București, Bd. Gheorghe Gheorghiu-Dej nr. 29, sect. VI

Telefon : 13.37.77

ANUL LIV VOL. XXXIX

CUPRINS

STUDII ȘI COMUNICĂRI

- N. CIACHIR — Contribuții la cunoașterea istoriografiei străine
despre războiul ruso-româno-turc din 1877—1878 243

ACHIZIȚII NOI

- V. ISAC — Noi achiziții la Arhivele Statului din Iași în anul 1976 255

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

- V. TATOMIR — Din experiența Ministerului Industriei Metalur-
gice pentru pregătirea personalului care lucrează în arhivele
unităților sale 257

LEGISLAȚIE

- AL. TURCAN — Măsuri pentru aplicarea Decretului 472/1971 în
județul Brăila 258

- R. IONESCU — Cercetarea documentelor în scopul rezolvării
cererilor oamenilor muncii 259

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

- G. MAKSUTOVICI — Informații din arhivele albaneze despre
România 261

DOCUMENTE

- AL. MATEI — Războiul pentru independență și Transilvania 264

- N. MOCIOIU — Aspecte din lupta de rezistență de pe teritoriul
orașului și județului Brăila împotriva ocupanților germani în
primul război mondial 272

BIBLIOGRAFIE

- M. GUBOGLU — Bibliografie turcă referitoare la războiul din
1877—1878 279

- AL. MATEI — Bibliografia operei profesorului Aurelian Sacer-
doțeanu, III 291

VIATA ȘTIINȚIFICĂ

- A. PRICOP — Arhivele Statului Iași — privire retrospectivă 305

- D. IVĂNESCU — Valorificarea documentelor moldovenești aflate
în Arhivele Statului 306

- I. RANCA — Capitala Moldovei la 1849 în viziunea unui memo-
rialist pașoptist ardelean 307

- V. CRISTIAN — Istoria și lupta pentru independență 308

- L. BOICU — Sursele documentare arhivistice ieșene și cercetă-
rile de istorie modernă 312

- *** — Cercetări în arhivele de peste hotare 313

- M. DOGARU — Stagiul de specialitate 328

- M. SOVEJA — Acțiuni ale Arhivelor Statului dedicate centena-
rului independenței 329

- M. TUDORICĂ — Ședință a Comisiei științifice pentru probleme
de arhivistică 331

ADDENDA ET CORRIGENDA

- N. SCURTU — Henri Focillon în arhive românești 334

- M. SAIM — O referință inedită a lui Lorenzo de Medici la Dacia 336

- G. BUZDUGAN — Noi elemente comemorative privind războiul
pentru independență 339

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

342

Nr. 3

P. 21085
DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

CONSILIUL DE CONDUCERE

Ioana Burlacu, Nicolae Chipurici,
Alecsenia Andone, Vasile Arimia,
Dan Berindei, Iulian Cîrțină,
Florin Constantiniu, Mihail Guboglu,
Ștefan Hurmuzache — președinte,
Gheorghe Ilie, Radu Ionescu,
Dumitru Ivănescu, Radu Manolescu,
Alexandru Matei, Nicolae Mocioiu,
Oprea Florea, Maria Pîrvulescu,
Emilia Poștăriță, Ioan Ranca,
Maria Soveja, Mioara Tudorică.

Revista Arhivelor

Anul LIV
Vol. XXXIX

COLEGIUL DE REDACȚIE

Ioana Burlacu, Nicolae Chipurici,
Ștefan Hurmuzache — redactor șef,
Dumitru Ivănescu, Alexandru Matei,
Nicolae Mocioiu, Maria Pîrvulescu,
Emilia Poștăriță, Ioan Ranca,
Maria Soveja, Mioara Tudorică.

P. 50. 290/1977

Redactor : Mioara TUDORICĂ
Secretar de redacție :
Elena GHEORGHE

BUCUREȘTI, 1977

Nr. 3

CONTRIBUȚII LA CUNOAȘTEREA ISTORIOGRAFIEI STRĂINE DESPRE RĂZBOIUL RUSO-ROMÂNÔ-TURC DIN 1877—1878

NICOLAE CIACHIR

Fără a consulta colecțiile de documente și lucrările principale ale istoriografiei ruse și sovietice nu putem avea o imagine completă a perioadei 1875—1878. După cum se știe, armata rusă a fost factorul hotărâtor care, numericeste, a zdrobit rezistența otomană, atât pe frontul balcanic cât și pe cel din Caucaz. În primul rând trebuie să amintim monumentală colecție de documente scoasă de Marele Stat Major al armatei ruse, în perioada 1898—1912, în 97 de volume, colecție intitulată „Sbornik materialov po rusko-turețkoi voine na Balkanskom poluostrove”¹, descrierea războiului, în nouă volume, prin numeroasele documente care sînt incluse², colecția în șase volume — deși dedicată administrației provizorii rusești din Bulgaria³, are referiri deosebit de interesante și la noi și cele trei volume de documente, apărute în perioada 1961—1967, unde sînt incluse materiale de arhivă, care privesc România⁴.

Materialul memorialistic este imens, amintim doar numele ministrului de război Miliutin⁵, al generalului Ignatiev⁶, al diplomatului Nelidov⁷ și al colonelului de Stat Major M. Hasenkampf⁸ care au referiri și aprecieri numeroase la adresa armatei române, a oamenilor politici români, la adresa poporului nostru, majoritatea exprimîndu-se elogios.

În domeniul tratării problemelor diplomatice, există un material vast, de la cartea de bază a lui Serghei Tatișev, „Imperator Alexandr II. Ego jiznj i țarstvovanie”⁹, care impresionează prin documentare și obiectivi-

tate, pînă la recenta lucrare, din 1974, scrisă cu multă vervă de Nina Knjapina¹⁰.

De asemenea, istoricii ruși și sovietici — specialiști în probleme militare — au dedicat războiului din 1877—1878 numeroase tomuri, chiar din anul terminării războiului¹¹, pînă în zilele noastre. Desigur, istoriografia sovietică a îmbogățit vechile lucrări cu un punct de interpretare nou, marxist, cît și prin materialele de arhivă¹².

Țin să mă opresc asupra a trei lucrări, scrise în ultimii ani de către o serie de istorici sovietici care, bazîndu-se pe noi materiale de arhivă, aduc o serie de informații deosebit de prețioase referitoare la țara noastră. Este vorba, în primul rînd, de lucrarea cercetătorului sovietic, specialist în probleme balcanice Akop Ulunian, „Bălgarschiat narod v rusko turskata voina 1877—1878”¹³. Autorul, folosînd în special materiale inedite din arhiva centrală de stat istorico-militară (fondul de cercetare militară, fondul Consulatului de la București, fondul Cancelaria armatei etc.) vine cu informații noi privind pregătirile pe care le făcea Marele Stat Major încă din anul 1876. Astfel, în toamna anului 1876, sosește la București căpitanul de rangul I, M. P. Novoselschi (cunoscut sub pseudonimul de Liuba), care stringe informații despre armata turcă, despre flotă, despre adîncimea Dunării, curenții, locuri pentru amplasarea trupelor, posibilități de a procura material lemnos, organizarea unei rețele de informații la Ruse, Vidin, Nicopole, Tulcea, Isaccea, Hirșova. Deoarece rușilor le lipseau hărți topografice cu Peninsula Balcanică, ca viitor teatru de operațiuni al războiului, au fost cumpărate toate hărțile aflate în librăriile românești. Tot în cursul anului, sosesc în România, incognito, colonelii ruși P. D. Parensov, N. D. Artamanov, G. I. Bobricov, I. K. Kișelschi, acesta din urmă bulgar de origine¹⁴. Pentru oportunitate, informațiile privind dislocarea armatei turce, armamentul de care dispuneau, dislocarea depozitelor de alimente și de muniții, erau centralizate: cele din sectorul Vidin la Calafat, cele din sectorul Rusciuk la Giurgiu, iar cele din zona Silistra la Călărași, acest lucru făcîndu-se cu sprijinul tacit al autorităților române, care, o dată în plus, își arătau astfel simpatia față de popoarele balcanice, aflate

¹⁰ Vneșnjaia politika Rossii v vtoroi polovine XIX-veka, Moscova, 1974.

¹¹ Garkovenko P. V. Voina Rossii s Turtiju 1877—1878 gg. Moscova, 1879; vezi și Maximov N. V., Dve voini 1876—1878, Petersburg, 1879.

¹² Kolenskovișchi A., Beliolipetșchi V., Russko-turețkaia voina 1877—1878, gg. Moscova, 1939, vezi și Fortunatov P. K., Beleaev N. I. Russko-turețkaia voina, Moscova, 1956.

¹³ Sofia, edit. militară, 1972. Lucrarea a apărut în limbile rusă și bulgară. Folosim ediția bulgară, pe care autorul a avut amabilitatea să ne-o trimită, mulțumindu-i și pe această cale.

¹⁴ Akop Ulunian, Bălgarschiat narod v rusko turskata voina 1877—1878, Sofia, 1972, p. 35—36.

¹ Tom I—97, Petersburg, 1898—1912.

² Opisanie rusko-turețkoi voini 1877—1878 gg. na Balkanskom poluostrove, tom. I—IX, Petersburg, 1901—1913.

³ Sbornik materialov po grajdanskomu upravleniju i okupații v Bolgarii 1877—1878, gg. tom. I—VI, Petersburg, 1903—1907.

⁴ Osvobojdienie Bolgarli ot turețkogo iga. Dokumenti, Pod red. S. A. Nichitin, V. D. Konobeev, D. K. Kosev, G. D. Todorov, tom. I—III, Moscova, 1961—1967 (După cum se vede au colaborat și doi istorici bulgari la această colecție).

⁵ Dnevnik D. A. Miliutina, tom. I—II, Moscova, 1947—1949.

⁶ Ignatiev N., San Stefano, Petrograd, 1916, vezi și Ignatiev N. Posle San Stefano, Petrograd, 1917.

⁷ Souvenirs d'avant et d'après la guerre de 1877—1878, în „Revue des deux mondes”, t. 27—28, Paris, 1915.

⁸ Moi dnevniki 1877—1878, Petersburg, 1900.

⁹ Tom II, Petersburg, 1903, vezi și S. Tatișev, Rossia i Bolgaria iz prošlogo ruskoj diplomaii, Petersburg, 1890.

sub directă dominație a Porții; de asemenea, vedeau în Imperiul otoman, care se încapățina să nu acorde independență României pe calea tratatelor, viitorul inamic pe cîmpul de luptă.

De asemenea, în decembrie 1876 — ianuarie 1877, sosesc misiuni speciale (ofițerii-ingineri Sitner, Karpicev și Maziuchevici¹⁵) în vederea stringerii întregului material, pentru ca rușii să forțeze Dunărea în condiții optime.

Păcat că această valoroasă lucrare, la care vom face numeroase referiri, nu a fost semnalată pînă în prezent la noi.

Pentru cercetătorul român prezintă interes — datorită materialului documentar inedit din arhivele rusești — lucrarea lui V. I. Grosul și E. E. Certan „Rossia i formirovanie Ruminskogo nezavisimogo gosudarstva”¹⁶, dar în special, lucrarea apărută la finele anului 1974 a lui M. M. Zalișchin „Vneșniaja politika Rumîniî i rumîno-russkie otnoșenia 1875—1878”¹⁷. Profesorul M. M. Zalișchin, unul din specialiștii sovietici cei mai recunoscuți în probleme de istorie modernă românească, cu vechi preocupări în această direcție¹⁸ și titularul cursului de istoria României la Universitatea Lomonosov din Moscova, evidențiază în lucrarea sa noi documente de arhivă, care nu au fost accesibile cercetătorului român. Prin aceste elemente noi, lucrarea lui Zalișchin ne interesează ca material documentar în cea mai mare măsură; dar vom argumenta totodată că nu sîntem de acord cu unele concluzii ale autorului.

Nu putem avea o imagine completă, clară, asupra evenimentelor care au zguduit Peninsula Balcanică în perioada 1875—1878 și în special perioada războiului ruso-românoturc, fără consultarea izvoarelor otomane, dar mai ales fără să cunoaștem punctul de vedere al istoriografiei turcești. De aceea ne vom referi la izvoare turcești — incluse în colecții de documente ale diferitelor state din Europa — aprecieri ale diferiților străini care au servit în cadrul armatei otomane în perioada 1875—1878, ori au ocupat funcții în aparatul de stat otoman și la lucrări ale istoricilor străini de renume european, specialiști turcologi, inclusiv Nicolae Iorga, a cărui lucrare „Geschichte des osmanischen Reiches” volumul V, s-a tradus în limba turcă, datorită importanței sale¹⁹.

Este firesc să cunoaștem punctul de vedere al istoriografiei otomane, mentalitatea de atunci a cuceririlor politice de la Istanbul, spi-

ritul de combativitate al militarului otoman, modul cum este explicată înfrîngerea în timpul campaniei din 1877—1878 și faptul că Turcia a acceptat pacea de la San Stefano din martie 1878, care practic o lichida ca mare putere în sud-estul Europei. Lucrarea lui H. Inalcik²⁰ ne dă imaginea imperiului în timpul Tanzimatului și încercarea de a-l adapta la noile condiții moderne, iar volumele de documente strînse cu mîgălă de Gabriel efendi Narodoughian²¹ ne arată cum funcționa sistemul administrativ.

Istoricii Ali Fust Türkgeldi²² ca și Enver Ziya Karal²³ ne dau o imagine a societății și mentalității otomane, iar Yusuf Hikmet Bayur²⁴ se referă la reformele preconizate în Imperiu ca și poziția Turciei la San Stefano și la Congresul de la Berlin. Istoricii militari Halil Sedes²⁵ acordă multe pagini armatei române și chiar titlul cărții sale este sugestiv: „Războiul ruso-românoturc...”, dînd cuvenita prețuire eroismului armatei noastre din sectorul Plevna.

Aprecieri pozitive asupra armatei române sînt cuprinse în volumul VI al istoriei lui Mufassal²⁶, unde este reprodusă telegrama Marelui Duce Nicolae către prințul Carol, pentru a interveni urgent la Plevna cu armata sa; aceeași telegramă este semnalată și în istoria lui Hâmi Dânișmend²⁷.

Colonelul İzzet-Fuad pașa — cel care a predat cetatea Vidinului, la sfîrșitul războiului, colonelului Fălcoianu, pe baza convenției care reglementa evacuarea cetății și ocuparea ei de către trupele române — ne-a lăsat lucrarea „Momente favorabile scăpate”²⁸, unde încearcă să justifice insuccesele armatei otomane. Ahmed Cemal²⁹ descrie epopeea Plevnei, iar Bekir Sidki Baykal³⁰ analizează aspectele militare ca și cele politice ale războiului. De fapt, autorul analizează activitatea diplomației engleze în sprijinul Turciei, poziția lui Salisbury etc.

Din istoriografia turcă ne oprim mai pe larg asupra unui singur articol, despre Osman

¹⁵ M. Maziuchevici, *Vospominania o voine 1876—1877*, Petersburg, 1900, p. 12.

¹⁶ Moscova, 1969.

¹⁷ Moscova, 1974.

¹⁸ Zalișchin, *Politica neutraliteta praviazșchîh kru-gov Rumîniî v. 1875—1876*, în „Vestnik MGU” nr. 3, 1957, vezi și M. M. Zalișchin, *Noviie arkhivnye materialy o rumîno-russkîkh revoliucionîh sviazei v 1875—1878* în „Voprosî Istorii”, nr. 12, 1958, vezi și Zalișchin M. M. *Vneșniaja politika Rumîniî nakanune voînî za nezavisimostj* în „Novaia i novejšia istoria”, nr. 2, 1962.

¹⁹ Nicolae Iorga, *Osmanli Tarihi*, V. cild. Ankara, 1948.

²⁰ H. Inalcik, *Tanzimat ve Bulgaristan meselesi* (Tranzimatul și chestiunea bulgară), Ankara, 1943.

²¹ *Recueil d'actes internationaux de l'empire ottoman*, tom. III—IV, 1856—1878, Paris, 1902.

²² *Mesail-i Mühimme-i Siyasiyye* (Probleme politice importante) vol. I—II. Ankara, 1955—1957.

²³ *Osmanli Tarihi*, vol. V—VII, Ankara, 1947—1956.

²⁴ *Türk İnkilabi Tarihi* (Istoria reformei în Turcia), Ankara, I, 1963.

²⁵ Halil Sedes, *1875—1878 Osmanli Ordusu Savas-lari, 1877—1878 Osmanli Rus ve Rumun Savas-lari* (Luptele armatei otomane între anii 1875—1878. Războiul ruso-românoturc din 1877—1878) Istanbul, 12 vol.

²⁶ *Osmanli Tarihi*, vol. VI, Istanbul, 1963 (volumul este numerotat între paginile 2964—3679. Telegrama este reprodusă la p. 3309).

²⁷ *Osmanli Tarihi*, kronolojisi, Cild. IV, p. 304.

²⁸ İzzet-Fuad pașa *Uşşucennîhî blagopriatniie slu-ceai*, Petersburg, 1901 (folosim ediția rusă, negăsind la noi în țară lucrarea în original).

²⁹ *Plevna Muharebesi* (Epopeea Plevnei) Istanbul, 1937.

³⁰ *1877, Tarihi vesiklari*, Ankara, 1941, studiul despre Salisbury a apărut la Ankara în anul 1944 „Lord Salisbury'nin İstanbul'da fevkalâde murahhaslığı”.

pașa, apărut în revista „Pirelli”³¹ în anul 1976, sub semnătura lui Cem Atabayoglu, unde se trag concluzii deosebite de realiste. Autorul arată că Turcia adoptase în 1877 tactica unui război defensiv, dar nu cum a făcut Omer pașa în timpul războiului Crimei, să întărească puternic linia Dunării; comandantul șef Abdul Kerim Nadir pașa, lipsit de ambiție și de inițiativă, n-a luat nici o măsură serioasă de a opri pe ruși la Dunăre, ceea ce i-a adus destituirea și trimiterea în fața curții marțiale. Dar inevitabilul se produsese, rușii trecuseră Dunărea și înaintau simultan pe trei direcții, iar prin sosirea trupelor ruse la pasul Șipca, practic armata turcă a fost împărțită în două. Trebuia găsită o soluție — pe care o căuta cu înfrigurare noul comandant șef al frontului balcanic, mareșalul Mehmet Ali pașa. Numirea lui Mehmet Ali pașa, care era mult mai tânăr decât colegii săi, a creat o situație de invidie, aceștia în loc să-l sprijine efectiv, îl sabotau. Caracteristic mentalității otomane din acea perioadă sînt cuvintele marelui vizir, Keçecizade Fuat pașa, spuse cu un deceniu înainte, lui Napoleon al III-lea „Sire, cel mai puternic stat din lume rămîne tot statul nostru, pentru că D-voastră, străinii din afară, iar noi turcii dinăuntru, ne căznim simultan să-l distrugem, dar nu reușim în nici un fel”.

Rușii, pentru a dicta condiții de pace turcilor, trebuiau să dețină efectiv toată zona Bulgariei, între Dunăre și munții Balcani, să coboare paralel cu Șipca, pe valea Iskerului, să ocupe Sofia și să se îndrepte pe valea Măriței, între Balcani și Rodope, spre Adrianopol. În această conjunctură, fortificarea Plevnei și întărirea cu o puternică garnizoană turcească, dădea peste cap planurile rusești, mai ales că turcii stăpîneau aproape întreaga rețea de cetăți pe linia Dunării. Această misiune o primise capabilul general Osman-pașa, care avea experiența războiului din 1876 cu Serbia și care, datorită succeselor sale, primise gradul de mareșal (mușir). Osman pașa a fost loial față de comandantul său șef, iar cele două atacuri nereușite ale rușilor în fața Plevnei, au făcut să crească enorm popularitatea sa pe plan european. În special cercurile politice engleze și austro-ungare erau foarte fericite de aceste eșecuri ale trupelor rusești, căci o victorie a țarismului în această parte a Europei însemna practic un eșec pentru statele respective. Cu toate că marile puteri iscăliseră protocolul de la Londra, din 31 martie 1877, victoriile inițiale ale rușilor îi înspăimîntau, la ideea trecerii sud-estului Europei sub control rusesc.

Autorul face referiri la a treia bătălie pentru Plevna, unde a participat armata română — avînd cuvinte elogioase la adresa acesteia — după care Osman pașa primise titlul de Gazi (învîgător într-o bătălie sfîntă).

³¹ Cem Atabayoglu, *Gazi Osman pașa, Bătălia Plevnei*, în revista „Pirelli” nr. 139 din aprilie 1976 (îi mulțumesc pe această cale consulului general de la Istanbul, Miron Sava).

Conferirea, în mod oficial, a unui asemenea titlu unui ofițer, era un eveniment rar înțîlnit în istoria plină de victorii a Imperiului otoman. Acest titlu — arată Cem Atabayoglu — i-a adus o mare glorie, dar și invidia celor doi mareșali, Mehmet Ali pașa și Rauf pașa, care n-au întreprins nimic concret să deblocheze Plevna.

După capitularea Plevnei, arată autorul, Marele Duce Nicolae și prințul Carol și-au arătat admirația față de eroismul lui Osman pașa, iar cînd a trecut prin România spre Rusia, a fost primit la București cu mare simpatie și stimă.

În timpul șederii sale în Rusia, ca prizonier de război, unde a avut un regim privilegiat, Marele Duce Nicolae a avut din nou o întrevvedere cu Gazi Osman pașa. La întrebarea Marelui Duce Nicolae: „de ce v-ați încăpățînat atîta ca să nu vă predați, domnule general” răspunsul veni prompt: „Statul meu nu mi-a spus că atunce cînd voi vedea pe dușman să-mi las arma și să mă predau, excelență. El m-a trimis la Plevna ca să lupt”³².

La întoarcerea în Turcia, Osman pașa a fost ministru de război, apoi șambelanul curții otomane, postul cel mai înalt al Saryului*.

După cum se vede, pentru redactarea unei lucrări obiective și complete a perioadei 1875—1878 și în special a războiului din 1877—1878, consultarea istoriografiei turcești nu poate lipsi.

Deși Bulgaria apăruse ca stat în epoca modernă și de-abia prin pacea de la San Stefano, din 3 martie 1878, ca principat autonom, este indispensabilă consultarea istoriografiei bulgare: colecții de documente, memorii, periodice, lucrări cu caracter general și special, care scot în evidență aportul populației bulgare, al detașamentelor de voluntari bulgari la cauza comună, pentru înfrîngerea inamicului comun: Imperiul otoman.

Știința istorică bulgară s-a dezvoltat abia în deceniul opt al secolului al XIX-lea, ale cărei baze au fost puse de Marin Drinov martor ocular al evenimentelor pe care le tratăm, care a făcut studii la Moscova și a fost profesor la Universitatea din Harcov³³. O deosebită contribuție în acest domeniu a avut-o istoricul ceh K. Irecek**, care s-a stabilit un număr de ani în Bulgaria, imediat

³² Cem Atabayoglu, *Gazi Osman pașa*, în „Pirelli”, Istanbul nr. 139, 1976.

* Osman pașa (1832—1900). Mort la 4 aprilie 1900, după ce i s-au făcut funeralii naționale, ieșite din comun, fu înmormîntat lângă mausoleul sultanului Mehmed II, cuceritorul Constantinopolului, în curtea moscheii Fatih (Cuceritorul). Ulterior i s-a construit acolo un mausoleu. Două dintre fiii săi. Nurettin pașa (1860—1954) și Kemalettin pașa (1868—1920) au fost mareșali ai imperiului. Soția lui Osman pașa, doamna Zâtigül, a murit în 1940. Unul din marile cartiere de astăzi ale Istanbulului îi poartă numele (Gazi Osman pașa).

³³ Pentru amănunte vezi *Istoria iujnih i zapadnih slavian*, Moscova, 1957, p. 6.

** Posedăm fotocopia unui document, o scrisoare a lui Irecek, în care afirmă că de origine este vlah din Peninsula Balcanică (n. aut.).

după eliberare și a publicat două lucrări de sinteză: „Istoria Bolgariei”³⁴ și „Knjaestvo Bălgaria”³⁵.

Pînă în 1944 menționăm lucrările lui D. Iotov³⁶, K. Kraciunov³⁷, G. P. Ghenov³⁸ și volumele de documente editate sub îngrijirea lui Muratov³⁹, ca și cele ale lui Musevici-Borisov⁴⁰.

După 1944, istoriografia marxistă bulgară a acordat o deosebită atenție perioadei 1875—1878, adică răscoalei din Stara Zagora (1875), răscoalei din aprilie 1876, războiului din 1877—1878 cu participarea efectivă a voluntarilor bulgari, felului cum populația a acordat sprijin, alimente, furaje, informații cu caracter militar armatelor ruse și române, tratatului de la San Stefano — prin care se crea un mare principat bulgar, între Dunăre, Marea Neagră și Marea Egee, asupra Congresului de la Berlin și, în special, a urmărilor războiului din 1877—1878 pentru evoluția ulterioară a societății bulgare, războiul jucînd rolul de revoluție burghezo-democratică⁴¹.

Dintre numeroasele colecții de documente, care au fost editate în Bulgaria după 1944 ne referim numai la două, care prezintă o deosebită importanță pentru noi. Este vorba, în primul rînd, de cele două volume, editate de colonelul Marin Mihov⁴², în cadrul editurii militare din Sofia, dedicate detașamentelor de voluntari bulgari, care proveneau în mare parte din bulgarii stabiliți în România și a căror instrucție s-a făcut la marginea orașului Ploiești în vara anului 1877, în cadrul comandamentului rus. Documentele provin din arhivele rusești, românești, sîrbești și bulgărești și au numeroase referiri la poziția României în perioada neutralității și a războiului.

În anul 1973 a văzut lumina tiparului, la Sofia⁴³, un volum de documente turcești din perioada 1877—1878 privind măsurile de apărare luate în ajunul războiului, informații despre dizlocarea armatei ruse și a celei române, despre vizita și scopul călătoriei primului ministru român Brătianu la Livadia, despre românii din Dobrogea. Izvoarele turcești folosesc pentru prima dată denumirea de Constanța (în loc de Kiustenge)⁴⁴, turcii fiind bine informați despre realitățile din nordul

Dunării și asupra faptului că România se pregătește pentru război, împotriva lor.

Aceste documente turcești, capturate în 1878 prin capitularea unor mari unități otomane, ne dau amănunte din surse directe, despre felul eficient cum era aprovizionată Plevna în timpul asediului, despre rivalitățile din cadrul comandamentului turc, despre faptul că Suleiman pașa a venit la Constantinopol, în fruntea unui regiment întreg de artilerie ca să oblige pe sultanul Abdol Hamid al II-lea la acțiuni mai active. Informații deosebit de interesante aflăm despre numeroasele incursiuni pe care le făceau trupele române peste Dunăre pînă în august 1877, despre demoralizarea crescîndă în sinul armatei turcești, odată cu retragerea. Un document al ministrului de externe otoman către șeful vilaetului dunărean, Ahmed Sadik, arată că operațiunile militare se desfășoară fără succes și că salvarea poate veni numai din partea Angliei, dacă ar interveni categoric⁴⁵.

Documentele menționează că românii țineau în șah numeroase trupe turcești, încă înainte de a trece Dunărea. Este vorba de cele patru divizii românești, care, conform convenției româno-ruse din 4 aprilie 1877, s-au retras în Oltenia, asigurînd siguranța flancului drept al armatei ruse. Aflăm, de asemenea, știri despre bombardamentele efectuate de români în zona Vidinului și despre faptul că exista o populație românească în zona Dunării, în partea bulgărească, populație care făcea șicane autorităților otomane. (Kogălniceanu aprecia această populație la circa 200 000).

După cum se știe, Rahova a fost cucerită în cea mai mare parte de trupe românești. După căderea Rahovei, comandamentul otoman aprecia „...că dușmanul la Rahova a luptat cu multă vitejie. Din lipsă de timp, n-am putut da foc magazinelor cu alimente”⁴⁶.

După căderea Plevnei, otomanii încearcă să canalizeze toate eforturile pentru a opri pe inamic. Astfel sînt iertați dezertorii care timp de o lună se prezintă la unități, sînt chemați sub arme, toți cerchezii capabili să le poarte, sosesc unitățile care înainte făceau paza Egiptului, numeroasele comitete de binefacere engleze trimit tot mai multe haine și alimente pentru refugiații turci, diplomația turcă lucrează febril, ca Occidentul să intervină în favoarea lor⁴⁷.

Aceste documente întregesc tabloul sud-estului european din perioada 1875—1878 și conjugate cu cele românești, rusești, sîrbești și muntenegrene ne dau o imagine mult mai amplă și clară.

Un real interes prezintă și studiile lui Ivan Panaiotov, privind poziția Angliei în ajunul și în timpul războiului din 1877—1878⁴⁸, mono-

³⁴ Prima ediție a apărut la Odesa, în limba rusă, în 1878.

³⁵ Tom I—II. Plovdiv, 1899.

³⁶ Graf Ignatiev i našeto osvobodjenje, Sofia, 1931, vezi și studiul său mai vechi: D. Iotov. Diplomaticeski studii po našeto osvobodjenje. Sofia, 1909.

³⁷ San Stefanschiat mir, Sofia, 1923.

³⁸ G. P. Ghenov. Iztociniat Văpros. Politiceska i diplomaticeska istoria, Sofia, 1926.

³⁹ Documenti za deinsto na rusite po uredбата na graidanscoto upravlenie v Bălgaria ot 1877—1878, Sofia, 1905.

⁴⁰ Documenti za osvoboditelnata voina 1877—1878, Sofia, 1927.

⁴¹ „Istorieschi pregled”, nr. 5/1958, p. 114.

⁴² Bălgarskoto opăcenie, tom. I, 1956, tom. II, 1959, Sofia.

⁴³ Izvori za Bălgarskata istoria, tom. XVII. Turski izvori za Bălgarskata istoria (prez 1877—1878). Otgovoren redactor, Hristo Hristov, Sofia, 1973.

⁴⁴ Ibidem, p. 170—171.

⁴⁵ Ibidem, p. 8.

⁴⁶ Ibidem, Sofia, 1973, p. 419.

⁴⁷ Ibidem, p. 430—471.

⁴⁸ În „Istorieschi pregled” nr. 1. 1957, p. 3—29, vezi și „Istorieschi pregled” nr. 3. 1957, p. 32—69.

grafia lui Hristo Hristov⁴⁹ privind politica statelor apusene față de problema bulgară în perioada 1876—1878, studiul lui Hristina Mihova⁵⁰, dedicat aportului României la eliberarea Bulgariei, pe care îl apreciem pentru obiectivitatea cu care a fost scris și lucrările apărute în 1976⁵¹ cu ocazia centenarului răscoalei din aprilie 1876. Amintim și comunicările de la cele două sesiuni științifice ținute în mai și iunie 1976 la Sofia și Vrața care ne-au fost de un real folos.

Cunoașterea istoriografiei sîrbe și iugoslave, a materialelor de arhivă din țara vecină, ne întregesc tabloul privind evoluția problemei Orientale, de la răscoala din Herțegovina și Bosnia, modul în care această mișcare a fost sprijinită de Serbia, intrarea în cele două războaie împotriva Imperiului otoman, ca și punctul de vedere al diplomației sîrbe la San Stefano și Berlin. Deoarece micul și eroicul Muntenegru a existat ca stat de sine stătător pînă la 1918 și ducea o politică activă proprie în Balcani — iar uneori în rivalitate cu Serbia, am socotit oportun să tratăm separat problemele de istoriografie, înglobînd la Serbia problemele legate de evoluția evenimentelor din Bosnia, Herțegovina și Macedonia.

De la însemnările martorilor oculari privind cauzele și declanșarea răscoalelor din Bosnia și Herțegovina, pînă la studiile lui V. Bogicević⁵², V. Cubrilović⁵³, M. Ekmeci⁵⁴, M. Vukcević⁵⁵, R. Proroković⁵⁶, etc. și pînă la simpozionul internațional de la Sarajevo*, ținut în toamna anului 1975, s-a scris enorm, iar selectarea materialului principal ne întregeste cadrul în care s-a desfășurat problema orientală și conjunctura în care a avut loc simpatia și sprijinul efectiv românesc.

Pentru a înțelege poziția diplomației sîrbești în timpul crizei orientale, care în majoritatea cazurilor, mai ales la San Stefano și Berlin, a coincis cu cea a diplomației românești, ne-au fost de un real folos lucrările lui Jovan Ristić⁵⁷, Slobodan Jovanović⁵⁸, Vladan Geor-

gević⁵⁹, Z. Živanović⁶⁰, G. Jakšić⁶¹, Dimitrije Djordjević⁶², Liubinka Radovanović⁶³, Cedomir Popov⁶⁴ etc. Evidențiem calitățile cărții de sinteză a lui D. Djordjević, care, folosind din bibliografia tuturor statelor balcanice, ne dă o frescă veridică a perioadei. Studiul lui Liubinka Radovanović vine cu lucruri noi. Este vorba de însemnările ziaristului francez Grignan, corespondentul agenției Havas, care cunoaște bine Serbia și pe care omul politic sîrb Jovan Ristić l-a imputernicit să ducă tratative cu Safet pașa, ministrul de externe al Imperiului otoman. Este vorba de tratativele care s-au dus la sfîrșitul anului 1876 și începutul anului 1877 — între Serbia și Turcia în vederea încheierii păcii, care s-a iscalit pe baza principiului statu-quo-ului în urma înfrîngerii militare a Serbiei din anul 1876. Aceste tratative s-au dus paralel cu conferința de la Constantinopol, unde a fost trimisă și o delegație română, condusă de Dumitru Brătianu care solicita Porții o serie de revendicări, care ar fi dus practic la independența țării.

Cartea lui Cedomir Popov⁶⁵ folosește documente inedite din arhivele iugoslave și franceze cu numeroase referiri la România. Franța era foarte atentă la tot ce se întîmplă în Balcani, căci după cum suna o directivă a ministerului de externe, problema orientală era de cea mai mare importanță, după problema securității granițelor sale. Politica României — arată Cedomir Popov, citind surse franceze — provoca deseori insomnii marilor puteri căci dezvoltîndu-se economic, social și politic, toate acestea împingeau spre independență. Efectul era slăbirea Imperiului otoman și un exemplu molipsitor pentru celelalte state balcanice.

Capitalul francez, puternic angrenat în economia Imperiului otoman, era de acord cu reforme dirijate de sus, care să ducă la egalitatea efectivă a creștinilor cu musulmanii, ceea ce ar fi dus probabil la regenerarea Porții și i-ar fi păstrat, în continuare, acesteia o bună piață de desfacere. Ambasada franceză de la Constantinopol și consulatele franceze de la București, Belgrad, Sarajevo, Mostar, Skadar, Ianina, Salonic, Plovdiv, Sofia, Ruscic etc. vegheau nu numai la încercările de emancipare totală a românilor, dar și la lupta bulgarilor pentru o biserică autocefală, la mișcările triburilor albaneze — ale mirdiților și în special ale catolicilor albanezi — la incidentele de frontieră turco-grecești, la turco-muntenegrene, la acțiunile patrioților

⁴⁹ *Osvobodjenieto na Bălgaria i politikata na zapadnite dărdjavi, 1876—1878*, Sofia, 1968.

⁵⁰ *Sbornik statii. Osvobodjenieto na Bălgaria ot tursko igo (1878—1958)*, Sofia, 1958.

⁵¹ Vezi în special volumul K. Kosev, N. Cecev, D. Doinov, *Istoria na aprilskoto văstanie, 1876*, Sofia, 1976.

⁵² *Stanje raje u Bosni i Hercegovini pred ustanak 1875—1878*, în „Godisnjak Istorijskog drustva BiH“, nr. 2, 1950.

⁵³ *Bosanski ustanek 1875—1878*, Beograd, 1930.

⁵⁴ *Pocetak Bosanskog ustanka 1875*, în „Godisnjak Istorijskog drustva BiH“, nr. 6, 1954, vezi și M. Ekmeci, *Ustanak u Bosni, 1875—1878*, Sarajevo, 1960.

⁵⁵ *Crna Gora i Hercegovina uoci rata 1874—1876*, Cetinje, 1950.

⁵⁶ *Nevestinjska buna 1874 i pocetak ustanka u Hercegovini 1875*, Beograd, 1905.

* La acest simpozion am participat cu comunicarea: La position de la Roumanie à l'égard des soulèvements de Bosnie et de Herzégovine durant la période 1875—1878.

⁵⁷ *Diplomatska istorija Srbije za vreme srpskih ratova za osvobodjenje i nezavisnost 1875—1878*, tom. I—II, Beograd, 1896.

⁵⁸ *Vlada Milana Obrenovica*, Beograd, 1934.

⁵⁹ *Srbija na Berlinskom kongresu*, Beograd, 1890.

⁶⁰ *Politika istorija Srbije u drugoj polovini XIX-veka*, I, Beograd, 1923.

⁶¹ *Bosna i Hercegovina na Berlinskom Kongresu*, Beograd, 1955.

⁶² *Revolutions nationales des peuples Balkaniques 1804—1914*, Beograd, 1965.

⁶³ *Srpsko-turski pregovori o miru 1876—1877 po izvestajima Grinjana*, în „Istorijski Casopis“, nr. 8, 1958.

⁶⁴ Cedomir Popov, *Francuska i Srbija 1871—1878*, Beograd, 1974.

⁶⁵ *Ibidem*, p. 65.

egipteni și libanezi, la situația îngrijorătoare care se crea în Bosnia și Hertegovina.

D. Brătianu și Ion Ghica, aflați la Constantinopol în timpul conferinței marilor puteri, începută în decembrie 1876, au solicitat sprijinul delegatului francez, Bourgoing, care le-a replicat sec, că este absurd să se ridice problemele românești, care ar complica și mai mult lucrurile. Apelînd la celălalt delegat francez, Chaudordy, și arătînd că este în interesul păcii europene ca să i se recunoască României independența, francezul le-a recomandat moderație, încetarea înarmărilor, reducerea forțelor militare la necesitatea pazei interne, iar în caz de război, să se retragă în fața trupelor beligerante și astfel vor căpăta încrederea Europei. Cedomir Popov pe bună dreptate conchide că un asemenea răspuns a întristat pe români care așteptau de la francezi cel mai mult ⁶⁶.

De asemenea, ne-a reținut atenția studiul ⁶⁷ generalului inginer Nikola Arandjelović, privind rolul Plevnei în războiul din 1877—1878 și anume faptul că o cetate așezată în cîmp deschis și căreia i se acorda un rol secundar, fortificată în grabă, a reușit să țină în șah mult timp trupele ruso-române.

Micul și eroicul Muntenegru, nu numai că refuza să plătească tribut Porții, dar provoca dese ciocniri, la frontieră, care au degenerat în război — cum a fost cazul în 1862. Pe lângă acțiunile armate, desfășura o bogată activitate diplomatică, avînd pretenția să polarizeze slavii sudici în jurul său, în locul Serbiei. Datorită așezării sale strategice în sud-vestul Balcanilor, marile puteri și în special Rusia, Franța și Italia îi dădeau avansuri, creîndu-și astfel un punct de sprijin în această parte a Europei. Pînă la războiul Crimeii (1853—1856), Rusia a jucat un rol preponderent în politica externă a Muntenegrului, acordîndu-i și subsidii anuale de care acesta avea nevoie în mod acut, din cauza solului său arid. Rusia, înfrîntă în războiul Crimeii și cu prestigiul extern mult știrbit, practic nu se putea angaja să satisfacă pretențiile Muntenegrului privind relațiile politice cu Poarta și revendicările sale teritoriale. Franța, profitînd de conjunctură, luase locul Rusiei după 1856, dar era împotriva unei colaborări mai strînse între Muntenegru, Serbia, România și Grecia. De asemenea, urmărirea cu multă atenție cum încerca Italia să-și găsească un punct de sprijin în Balcani. Pe de o parte, Muntenegru — paralel cu acțiunile României — încerca, folosind diferite căi, să-și proclame independența absolută, iar pe de altă parte, era evident interesul marilor puteri față de acest stat micuț. De aceea, ne este necesară cunoașterea istoriografiei muntene-

grene, iar după 1918 a istoriografiei iugoslave, cu referiri în mod special la istoria acestui stat, de asemenea materialele de arhivă sau cele aflate în colecții de documente, privind lupta acestuia pentru emancipare națională.

În acest sens, merită de semnalat, în primul rînd, volumul de documente privind Muntenegru, apărut în 1876 la Constantinopol ⁶⁸ ca și cel îngrijit de Jevto Milović ⁶⁹.

Dintre lucrările privind perioada pe care o tratăm semnalăm pe cele elaborate de G. Popović ⁷⁰, N. J. Tomić ⁷¹, Gavro Vucović ⁷² și în special Vladan Djeordjević. Acesta din urmă, în preocupările sale, s-a axat pe activitatea diplomatică, din care ultima lucrare semnalată de noi „Muntenegru și Austria, 1814—1894” ne-a fost de un real folos, pentru a înțelege tot arsenalul folosit de diplomația vieneză pentru a se infiltra economic și politic în sud-estul Europei și în special în Muntenegru.

După 1944, istoriografia marxistă iugoslavă și în special istoricii de la Cetinje, Titograd și Belgrad, pe lângă volumele de sinteză dedicate Muntenegrului, au adus contribuții serioase la cunoașterea celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și în special perioada 1875—1878. Semnalăm studiile lui Đurković-Jakšić Ljubomir ⁷⁴, Gopcević Spiridon ⁷⁵ Vukčević Milo ⁷⁶ și Stanojević Gligor ⁷⁷.

Memoriile și însemnările prințului muntenegrean Nikola ⁷⁸ ne dau o imagine a activității diplomatice, cu o serie de referiri la România. În același sens amintim memoriile voievodului Gabro Vuković privind relațiile și poziția Germaniei față de Muntenegru ⁷⁹ și asediul cetății Bar, descris de cel ce a comandat trupele muntenegrene ⁸⁰.

Lucrarea lui Dimitrije Dimo-Vujović ⁸¹, dedicată relațiilor cu Franța — în perioada 1860—1914 este deosebit de utilă, deoarece autorul se bazează pe materiale de arhivă muntenegrene și sirbești și pe materiale de arhivă franceze (din fondul ministerului de externe, de finanțe și arhiva istorică a ministerului de război francez).

⁶⁸ *Recueil de documents diplomatiques relatif au Monténégro*, Constantinopol, 1876.

⁶⁹ *Zbornik dokumenta iz istorije Crne Gore*, Cetinje, 1956.

⁷⁰ *Istorija Crne Gore*, Beograd, 1896.

⁷¹ *Iz istorije Crne Gore, dve rasprave*, Zemun, 1901.

⁷² *40 godišnica vladavine kneaza Nicole*, Cetinje, 1928.

⁷³ *Crna Gore i Austrija u 18 veku*, vezi și Vladan Djeordjević, *Crna Gora i Rusija (1784—1814)* Beograd, 1914, vezi și *Crna Gora i Austrija 1814—1894*, Beograd, 1924.

⁷⁴ *Srbijanska stampa o Njegosu i Crnoj Gori*, Beograd, 1931.

⁷⁵ *Ornogorsko-turski rat 1876—1878*, Beograd, 1963.

⁷⁶ *Crna Gora i Hercegovina uoci rata 1874—1876*. Cetinje, 1950.

⁷⁷ *Prilozi za diplomatiku istoriju Crna Gore od Berlinskog kongresa do kraja XIX veka*, în „Istorijski casopis”, XI, 1960.

⁷⁸ Petrović Nikola (kneaz) *Memoari, Zapisi* (fără an).

⁷⁹ *Iz memoara Vojvoda Gavra Vukovića, Germanija i Crna Gora*.

⁸⁰ *Opsada Bara, 1877 god*, Sarajevo, 1930.

⁸¹ *Crna Gora i Francuska, 1860—1914*, Cetinje, 1971.

⁶⁶ *Ibidem*, p. 347 (vezi și telegrama lui Chaudordy către Decazes din 27 decembrie 1876).

⁶⁷ *Plevna i njena blokada 1877 godina*, Beograd, 1932. Autorul susține că generalul rus Tottleben n-a fost de acord să se înceapă războiul în 1877, banii cheltuiți urmau să fie mult mai judicios folosiți în dotarea flotei, Rusia urmînd să aștepte un moment mai favorabil, cînd să-și impună condițiile.

Autorul arată că Franța — în urma eșecului pretențiilor sale în Belgia și Luxemburg, în urma dezastrului din Mexic etc. — s-a compromis, scăzându-i prestigiul în Europa. De asemenea, susținerea principiului naționalităților care i-a adus atîta simpatie în Europa și în special în mijlocul micilor popoare care luptau pentru independență și unitate națională, principiu care începe să-l abandoneze treptat, susținînd integritatea Imperiului otoman, începe să-i aducă antipatii. După 1870—1871, urmărirea în primul rînd să-și lichideze rănille interne pricinuite de război, dar în politica externă urmează linia din ultimii ani ai celui de al doilea Imperiu, care provoacă decepții și critici din partea Muntenegrului și a celorlalte popoare balcanice.

Văzînd că Franța nu dorește să susțină efectiv interesele Muntenegrului pentru a-și câștiga independența deplină, președintele senatului muntenegrean, voievodul Bozo Petrović, prezintă la Viena, la sfîrșitul lunii martie 1875, un memorandum foarte detaliat privind recunoașterea independenței Muntenegrului de către turci. Memorandumul muntenegrean a fost primit rece de diplomația austriacă și a fost trimis spre soluționare marelui Vizir. În această conjunctură, ca să recîștige terenul pierdut, Franța își oferă serviciile de mediator, prin Le Rè de la consulatul din Skadar, dar prințul Nicolae îl primește rece, sătul de jongleriile diplomatice ale marilor puteri.⁸²

La izbucnirea răscăleii din Herțegovina, ambasadorul francez din Istanbul se teme ca Muntenegrul să nu se angajeze în conflict, cunoscînd ambițiile și veleitățile prințului Nicolae. De asemenea, diplomația franceză urmărea cu atenție ca Serbia și România să nu fie angrenate în acțiuni care să aducă prejudicii Imperiului otoman.⁸³

Lucrările lui D. Zogravski⁸⁴, Lape Ljuben⁸⁵, Klime Djambazovski⁸⁶ ne dau o imagine asupra situației Macedoniei, în preziua evenimentelor care au declanșat criza orientală, iar volumul II de sinteză al istoricilor din Skopje⁸⁷ cuprinde amănunte privind perioada 1875—1878.

După cum se știe, în cadrul armatei ruse au luptat numeroși macedoneni. De asemenea, în cadrul celei române, mai ales aromâni stabiliți de mult la noi în țară. Într-o nouă ediție prescurtată, apărută în 1975 în limba rusă, se face precizarea că în ajunul Congresului de la Berlin, Rusia a încercat să se înțeleagă cu Austro-Ungaria, în vederea creării unui principat autonom separat, din Macedo-

nia și sangeacul Novipazar, dar diplomația habsburgică s-a opus acestui proiect.⁸⁸

La simpozionul internațional de la Stip (mai 1976) dedicat „Macedoniei în perioada crizei Orientale, 1875—1881” s-au prezentat numeroase comunicări interesante, din care reținem: cea a lui Krste Bitoski⁸⁹, dedicată conferinței de la Constantinopol, cea a lui Mihajlo Minoski⁹⁰, privind poziția Austro-Ungariei în timpul crizei Orientale, a istoricei sovietice Nina Knjapina⁹¹, dedicată poziției Rusiei la Congresul de la Berlin, cît și a noastră asupra poziției României în perioada 1875—1878.⁹²

Deși Grecia n-a participat efectiv la război împotriva Turciei totuși diplomația greacă a fost foarte activă, a inițiat tratative cu Serbia, Muntenegrul, România, cu grupările albaneze și cu grecii aflați sub jurisdicția Imperiului otoman. După cum se știe, Grecia — primul stat balcanic independent în epoca modernă (1830) — urmărea să alipească teritorii din Tracia, Epir, Macedonia, unde exista o populație greacă numeroasă; de asemenea, Creta, Cipru și multe alte insule. La conferința de la Constantinopol au cerut pentru grecii aflați sub dominația otomană aceleași drepturi ca pentru populația slavă. În ultima parte a războiului, au încercat să declanșeze o insurtecție în Epir, Tesalia, Macedonia, Creta. Trupele grecești au și pătruns în aceste teritorii, dar intervenția brutală a marilor puteri, care nu doreau complicarea situației, le-a obligat să se retragă. Tratatul de la San Stefano l-au considerat ca o catastrofă națională, de talia căderii Constantinopolului (1453), de asemenea, au fost profund nemulțumiți la Congresul de la Berlin. În toată această perioadă, au existat contacte cu guvernul român; grecii, ca și românii, nefiind slavi, încercau să formeze un front comun, care să contracareze influența preponderentă a slavilor din sud-estul Europei. În această conjunctură, este utilă și oportună cunoașterea punctului de vedere al istoriografiei grecești.

Politica externă și propaganda desfășurată de guvernul grec în Peninsula Balcanică se reflectă în operele lui Dontas Domna⁹³, Lasaris Stylianos⁹⁴, John Mavrogordato⁹⁵, G. Markopoulos⁹⁶, Neroulos Rizo⁹⁷, S. M. Sopocles⁹⁸ etc.

⁸² *Istoria Makedonskogo naroda*, Skopje, 1975, p. 103.

⁸³ *Za Carigradskate Konkerencija*.

⁸⁴ *Stavot na Austro-Ungarija sprema Makedonija vo istocnata kriza*.

⁸⁵ *Rusija i Berlinskiot kongres*.

⁸⁶ *Romanija vo vremeto na Istocnata kriza 1875—1878 i nekoj problemi vo vrska so Makedonija*.

⁸⁷ *Greece and the Great Powers, 1863—1875*, Thessaloniki, 1966.

⁸⁸ *La politique extérieure de la Grèce avant et après le Congrès de Berlin, 1875—1881*, Paris, 1924. (Pe teme similare de politică externă, privind perioada 1821—1914, i-a apărut în 1947 o lucrare la Atena).

⁸⁹ *Modern Greece (1800—1931)*, London, 1931.

⁹⁰ *King George I and the Expansion of Greece, 1875—1881*, Balkan Studies (1958).

⁹¹ *Histoire moderne de la Grèce*, Genève, 1928.

⁹² *A history of Greece*, Thessaloniki, 1961.

⁸² *Ibidem*, p. 202—203.

⁸³ *Ibidem*, p. 205—219.

⁸⁴ *Razvivotokot na kapitalistickite elementi vo Makedonija za vreme na turskoto vladenje*, Skopje, 1967.

⁸⁵ *Kratka pregled Makedonske istorije od kraja XIX v. do 1913*, Beograd, 1955.

⁸⁶ *Kulturno opstevitenie vrski Makedoncite so Srbija vo tekot na XIX vek*, Skopje, 1966.

⁸⁷ *Istorijska na Makedonskiot narod*, II, Skopje, 1969, sub red. M. Apostolski.

O lucrare deosebit de utilă pentru tema pe care o tratăm este volumul apărut spre sfârșitul anului 1975, al lui Evangelos Kofos, intitulat „Grecia și criza Orientală, 1875—1878”, sub egida Institutului de studii balcanice din Salonic și prefăcut de profesorul Medlicott de la Universitatea din Londra. Lucrarea se bazează pe materiale de arhivă britanice, franceze, austriece, iugoslave (corespondența lui Leonidas Voulgaris, păstrată la fondul de manuscrise al Academiei Sîrbe din Belgrad) și materiale grecești (fondul Pavlos Kalligas, Andreas Koundouriotis, A. Doskos etc.) venind cu o informație și interpretare noi, față de lucrarea clasică a lui Driault E și Lhéritier¹⁰⁰ și față de studiile privind Congresul de la Berlin ale lui Stylianos Lascaris.

Autorul arată că burghezia greacă urmarea „Megali ideea” ca statul grec să joace un rol preponderent în Balcani, dar după insuccesul insurecției din Creta (1866—1869) încep să se contureze idei tot mai realiste, adică raporturi bune cu Turcia și o dezvoltare a națiunii elene, pe cale pașnică. Neavând forță militară suficientă și capabilă de a înfringe Imperiul otoman, noul obiectiv în politica externă era consolidarea economică și culturală a națiunii elene, elenizarea popoarelor negrecești — în perspectiva moștenirii de către greci a părții europene a Porții. Se vințura ideea de a se crea un imperiu greco-turc, care, ajutat de timp, s-ar fi elenizat pe parcurs, grecii fiind socotiți cu o vitalitate superioară și mai dotați în domeniul economic și cultural¹⁰¹.

Această politică de evoluție pașnică a bunelor relații greco-turce concursa în întregime cu interesele economice și politice ale notabililor greci din Istanbul și din alte orașe ale Imperiului otoman, care dețineau puternice poziții economice și cărora le convenea de minune acest climat. În plus, opinia publică vințura ideea că slavii reprezintă pentru greci un concurent și un adversar mai de temut decât turcii în Peninsula Balcanică.

Odată cu declanșarea crizei orientale prin războaiele din Hertșegovina și Bosnia, grecii au considerat că nu sînt pregătiți nici economic, nici militar, pentru o politică de mină forte în Balcani, considerînd conjunctura creată favorabilă elementului slav și nu celui grec¹⁰². Curcările politice considerau că respectînd o strictă neutralitate, ar fi cîștigat simpatia marilor puteri occidentale, care ar fi intervenit în favoarea aspirațiilor naționale grecești.

În lucrare se fac referiri la convorbirile româno-grecești din anii 1875—1878, la tratativele duse în vederea încheierii unei alianțe

(autorul folosind în acest scop rapoartele lui Cleon Rangavis, consulul general grec acreditat la București, către ministerul de externe elen). La 26 mai 1877, Kogălniceanu propusese un plan concret de alianță grecilor, în care România se oferea să medieze disputa greco-bulgară; de asemenea, România voia să atragă în această alianță Serbia și Muntenegru, în vederea creării unei coaliții balcanice împotriva Imperiului otoman, iar primul ministru Brătianu cerea intervenția lui Rangavis pentru a închiria vase grecești, necesare armatei române să treacă Dunărea¹⁰³.

Spre sfârșitul războiului, grecii și-au introdus trupe pe teritoriul Imperiului otoman și au încercat o insurecție, dar sub presiunea conjugată a diplomației europene, au fost nevoiți să-și retragă trupele. Pe bază de materiale de arhivă, Evangelos Kofos arată că diplomația greacă a căutat să speculeze sentimentele antirusce ale burgheziei române și ale celei sîrbe, imediat după San Stefano, socotînd că acest bloc comun va fi agreeat de Anglia și Austro-Ungaria, care nu vedeau cu ochi buni succesele obținute de diplomația țaristă la San Stefano. Autorul arată că independența României, Serbiei, Muntenegrului și existența unui principat autonom bulgar, recunoscut la Berlin, leza într-un fel interesele Greciei¹⁰⁴, ale cărei doleanțe n-au fost luate în considerație. Totuși, conchide autorul, îndepărtarea Bulgariei de Constantinopol, prin hotărîrile Congresului de la Berlin, apropierea Greciei de acest obiectiv. Anglia sprijinea pe turci, dar în același timp încuraja pe greci, căci după expresia lui Salisburi din 9 mai 1878 „decăderea turcă și ascensiunea greacă trebuie să meargă concomitent”, încît pentru greci apar noi perspective, care vor fi rezolvate în 1881 prin intermediul Angliei; este vorba de trecerea unei părți a Epirului și a unei părți din Tessalia la Grecia.

Înainte de a ne referi la istoriografia albaneză, se cuvine să facem unele precizări. În răscoala generală împotriva Imperiului otoman, pe care o preconizau balcanicii în diferite proiecte din secolul al XIX-lea, se miza și pe sprijinul albanez, cu toate că majoritatea populației era musulmană. În România exista o populație albaneză, stabilită în cursul evului mediu și în special în secolul al XIX-lea. Este vorba de albanezii ortodocși care au urmărit cu interes desfășurarea războiului ruso-româno-turc din 1877—1878, iar unii au participat în cadrul armatei noastre la operațiunile militare din sectoarele Plevna, Rahova, Vidin.

De asemenea, albanezii creștini stabiliți în Bulgaria, Grecia, Serbia, Italia, Egipt etc. vedeau în înfrîngerea militară a Imperiului otoman prilej de emancipare politică pentru patria lor. Documentele timpului arată că războiul din 1877—1878 a fost extrem de nepopu-

¹⁰⁰ Evangelos Kofos, *Greece and the Eastern crisis, 1875—1878*, Thessaloniki, 1975.

¹⁰¹ *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, vol. III, elaborat de M. Lhéritier, Paris, 1925.

¹⁰² Evangelos Kofos, *op. cit.*, p. 17—25.

¹⁰³ Evangelos Kofos, *op. cit.*, p. 33—41, vezi și recenzie în „Etudes balkaniques” nr. 1, 1976, Sofia, vezi și recenzie din „Isticeschi pregled”, nr. 1, 1976, Sofia.

¹⁰⁴ Evangelos Kofos, *op. cit.*, p. 121—123 (vezi și raportul lui Rangavis către Tricoupis, din 19 iunie/1 iulie 1877).

¹⁰⁵ *Ibidem*, p. 259.

lar în toate straturile albaneze, în sensul că albanezii mahomedani, cetățeni ai Imperiului, priveau indiferenți la însușelele armatei turce, iar mulți din ei îi doreau chiar înfrângerea¹⁰⁵.

Ei s-au sustras sistematic încorporării în trupele regulate otomane, iar trupele nordice de mirdiți, prin neutralitatea lor binevoitoare, au adus mari servicii Muntenegrului și întregii coaliții antiturce din timpul războiului.

Deoarece tratatul de la San Stefano nu prevedea pentru albanezi o provincie autonomă, iar o serie de teritorii treceau la Bulgaria, Serbia și Muntenegru, autoritățile otomane au căutat să speculeze acest lucru, instigând pe albanezi să se opună hotărârilor acestui document impus de Rusia, Turciei. În plus, emisarii englezi și austrieci doreau să ridice la răscoală pe albanezi să se opună hotărârilor acestui document impus de Rusia, Turciei. În plus, emisarii englezi și austrieci doreau să ridice la răscoală pe albanezi, iar în eventualitatea unui război cu Rusia, să fie folosit un detașament de cel puțin 15 000 oameni. Italia căuta să se folosească și ea de elementul albanez, datorită așezării sale geografice, în pătrunderea sa în Peninsula Balcanică. Aceasta căuta să insuflă albanezilor că, Imperiul otoman, fiind în totală dezagregare, numai Italia îi poate salva de la dezmembrare. Această propagandă a avut un oarecare ecou, căci încă în ianuarie 1878 o parte din negustorii orașului Skadar au trimis guvernului italian o telegramă, rugându-l să-i sprijine și să-i ia sub ocrotire. Telegrama similară au trimis consulului italian din Iannina o serie de beyi din zona Beratului și din părțile sudice ale Albaniei.

În iunie 1878, 300 de reprezentanți ai tuturor regiunilor locuite de albanezi se întrunesc la Prizren*, unde se constituie „Liga albaneză”, ale cărei doleanțe au fost înaintate congresului de la Berlin.

Congresul de la Berlin n-a ținut cont de doleanțele albanezilor, tratându-i pe cei musulmani ca turci, iar pe cei ortodocși ca greci. Tratatul de la Berlin nu face nici o referire la albanezi — în articolul 23, foarte vag, unde se referă la aplicarea regulamentului organic în Creta, se arată că regulamente analoage, potrivite cu trebuințele locale, se vor introduce și în alte părți ale Turciei europene. Deci acest for european, Congresul de la Berlin, practic a nesocotit doleanțele tuturor popoarelor balcanice, unele au avut de câștigat, în măsură în care acest lucru convenea uneia din marile puteri, sau mai multora, ori slăbea influența puterii rivale, în speță a Rusiei țariste.

¹⁰⁵ Pentru amănunte vezi *Histoire de l'Albanie, sous la direction de S. Pollo et A. Putto*, Paris—Lyon, 1974, vezi și N. Ciachir, *Istoria modernă a Albaniei*, București, 1974.

* Prima lucrare științifică bazată pe numeroase documente dedicată Ligii de la Prizren, a apărut în România, la Constanța, în 1922, scrisă de K. Daco.

Studiile lui Alex. Buda¹⁰⁶, K. Frasher¹⁰⁷, M. Islami¹⁰⁸, St. Pollo¹⁰⁹, A. Putto¹¹⁰, Z. Shkodra¹¹¹ ca și volumul II al tratatului de Istoria Albaniei¹¹², de asemenea, recenta sinteză scoasă de istoricii albanezi la Paris¹¹³ ne dau amănunte utile privind poziția patrioților albanezi în timpul crizei Orientale**. Înfruntând voința marilor puteri, patrioții albanezi își vor proclama separarea de Imperiul otoman și independența de stat, în noiembrie 1912, eliberându-se astfel și ultimul popor din Peninsula Balcanică.

Crearea unei imagini complete și realiste asupra evenimentelor din anii 1875—1878 se realizează prin cunoașterea punctului de vedere al istoriografiei românești, al celei rusești și sovietice, ca și cel al popoarelor din sud-estul Europei, care au participat la rezolvarea crizei orientale, fie cu arma în mână, fie pe cale diplomatică. Un rol însemnat îl are studiarea documentelor de arhivă, din care unele publicate în diferite colecții de documente și a memoriilor unor oameni politici occidentali. De asemenea, punctul de vedere al istoriografiei germane, franceze, engleze, austriece și italiene, întregeste tabloul evenimentelor în special cunoașterea jocului de culise.

Nu a fost suficient ca singele ostașului român, alături de al celui rus, sîrb, muntenegrean și bulgar să curgă pe cîmpul de luptă, să repurteze victorii și să înfrîngă pe cel otoman. Politicieni versați, aflați în cabinetele ministerelor de externe, la Viena și Londra, la Berlin și la Paris, ca și la Roma, urmăreau cu atenție diabolică ca interesele lor să nu fie lezate și să nu se strice balanța

¹⁰⁶ *Shqipëria në vitet e krizës lindore 1877—1881* (Albania în timpul crizei orientale, 1877—1881), în „Studime historike” nr. 3, 1967.

¹⁰⁷ *Lidhja e Prizrenit, 1878—1881* (Liga de la Prizren, 1878—1881), Tirana, 1956, vezi și Frasher K., *Histoire de l'Albanie* (bref aperçu) Tirana, 1964.

¹⁰⁸ *Naum Veqilharxhi*, Tirana, 1967 (cu referiri la activitatea patrioților albanezi după moartea lui Naum Veqilharxhi).

¹⁰⁹ *La lutte de peuples albanes sous la „Ligue de Prizren” pour la libération nationale*, în „Studia Albanica”, nr. 2, 1968, vezi și *Le rôle du peuple albanais dans l'histoire moderne et contemporaine*, în „Studia Albanica” nr. 1, 1967.

¹¹⁰ *La question albanaise et les grandes puissances pendant la seconde moitié du XIX-e et le début du XX-e siècles*, în „Studia Albanica” nr. 2, 1970.

¹¹² *Historia e Shqipërisë, vëll. II* (Istoria Albaniei), Tirana, 1965.

¹¹³ *Histoire de l'Albanie* (Des origines à nos jours) sous la direction de S. Pollo et A. Putto, Paris, 1974.

** Afară de centrul istoricilor albanezi de la Tirana, există un puternic centru de albanologie, în R. S. F. Iugoslavia, la Priștina. Istoricii de la Priștina sînt grupați în jurul Institutului de Albanologie creat în 1967, al Universității de stat și al Institutului de material provenind din arhivele românești, franceze, germane, austriece, turcești, etc. Revista Institutului de albanologie (Gjurmime Albanologjike) ca și cea a Arhivelor din Kosovo (Vjetër-Godisnjak) și-au adus contribuția la elucidarea unor probleme legate de perioada 1875—1878: vezi de asemenea și N. Ciachir, *Contributions à l'histoire mouvement de libération des albanais de la Roumanie*, în „Gjurmime albanologjike 1—2, 1970, vezi și N. Ciachir, *Le problème albanais vu dans une série des documents inédits roumains*”, în „Vjetër, Godisnjak”, VI—VII, Priștina, 1975.

echilibrului european, speculând la maximum greșelile diplomației țariste, de a favoriza pe unii din aliații săi balcanici. În plus, politica de pe malurile Nevei nu uitau învățămintele războiului Crimeei, încît, încălcînd la San Stefano convenția escalată în mod secret cu Habsburgii la Budapesta și acordînd noului principat bulgar ieșirea la Marea Egee, și-au făcut din Anglia și Austro-Ungaria doi dușmani feroci, secondăți și de ceilalți parteneri de ocazie, care vedeau în revizuirea tratatului, prilej de noi avantaje pentru ei.

Tocmai datorită marilor puteri — acestea fiind puteri garante — România n-a putut să-și dobîndească independența, iar în perioada 1875—1877 a trebuit să acționeze cu multă prudență, să oscileze în atitudini, să țină cont de diferitele rivalități, ceea ce a adus prejudicii în lupta comună de înlăturare a dominației otomane în sud-estul Europei. Pentru a avea o imagine clară, obiectivă, trebuie conjugate materialele românești cu cele ale marilor puteri europene. De fapt foarte multe cărți și studii ale istoriografiei sud-est europene și rusești, la care ne-am referit, au consultat materiale apusene. Ținem să precizăm că de un real folos ne-au fost volumele de documente franceze¹¹⁴, germane¹¹⁵, engleze¹¹⁶, austriece¹¹⁷ și italiene¹¹⁸.

Asupra perioadei 1875—1878 s-a scris enorm de mult în istoriografia apuseană europeană, iar după cel de al doilea război mondial în special dincolo de ocean, în S.U.A. și Canada. Vom face referiri numai la lucrările cu caracter monografic ale perioadei 1875—1878, pe care le-am consultat, fie în bibliotecile din țara noastră, fie peste hotare.

Amintim lucrările lui D. Dakin¹¹⁹, R. H. Davison¹²⁰, David Harris¹²¹, soții Jelavich¹²²,

W. Jahrmann¹²³, W. L. Langer¹²⁴, Ivo Lederer¹²⁵, David Machenzie¹²⁶, R. W. Seton-Watson¹²⁷, Stavro-Skendi¹²⁸, Mihajlo Stojanović¹²⁹, B. H. Sumner¹³⁰ și mulți alții.

Menționăm, în primul rînd, două studii ce aparțin istoricilor iugoslavi, privind poziția Italiei față de problema Orientală din anii 1875—1878. Primul aparține istoricului Ljiljana Aleksić-Peiković, apărut în 1975 și intitulat „Italia în timpul crizei Orientale 1875—1878”¹³¹, iar al doilea a fost elaborat de Kocevo Siodovski¹³² cu titlul similar, și a fost prezentat la simpozionul internațional de la Stip — Iugoslavia, în mai 1976.

Ljiljana-Peiković, bazîndu-se pe documente din arhivele italiene, franceze, iugoslave, punctează foarte clar poziția Italiei. În 1875 Italia nu era o mare putere în adevăratul înțeles al cuvîntului și prin crearea alianței celor trei împărați, practic, era izolată. Pentru Italia, criza Orientală din 1875 izbucnise prea devreme, în sensul că încă nu-și consolidase poziția internă în urma unificării încît, pentru moment, îi convenea menținerea statu-quo-ului în Balcani¹³³.

Autoarea arată, pe bună dreptate, că Italia miza să ocupe Trentino, Triesteul, Veneția Iuliană și Istria, deținute în acel timp de Austro-Ungaria și nu vedea deloc cu ochi buni ca și Bosnia și Herțegovina să revină Imperiului Habsburgic, sau crearea unei Serbii mari. Cînd trupele sirbești, în vara anului 1876, au suferit o serie de înfrîngeri pe cîmpul de luptă, Italia s-a grăbit să medieze conflictul cu turcii urmărind niște avantaje personale de infiltrare în Peninsula Balcanică. De fapt, indiferent de orientarea politică a guvernului care se afla la cîrma Italiei, linia externă a fost în permanență conservatoare¹³⁴.

Insuccesele militare ale rușilor în fața Plevnei au fost primul semnal al unei eventualități ca Turcia să nu fie înfrîntă. O victorie a otomanilor ar fi avut repercusiunile cele mai nefaste asupra populației creștine din

¹¹⁴ *Ministères des Affaires Étrangères, Documents diplomatiques Français (DDF)*, 1871—1914, I-ère série, tome II (1875—1879), Paris, vezi și *Documents diplomatiques „Affaires d'Orient”*, 1875—1877 (1877) Congrès de Berlin (1879).

¹¹⁵ *Die grosse Politik der Europäischen Kabinete* (1871—1914) tom II, Berlin, 1926—1927, vezi și ediția prescurtată, *La politique extérieure de l'Allemagne 1870—1914*, Documents officiels publiés par le Ministère Allemand des Affaires Étrangères, tom. II, 1876—1878, Paris, 1927. Vezi și Otto von Bismarck *Misli i vospominania* tom. I III, Moscova, 1940—1941 (ed. rusă).

¹¹⁶ Buckle G. E., *The Letters of Queen Victoria*, vol. III, London, 1926, vezi și *Accounts and Papers* (A and P), Turkey (1877) vezi și Blake Robert, *Disraeli*, London, 1969.

¹¹⁷ Aktenstücke aus des Correspondenzen des k.u.k. gemeinsamen Ministeriums des Äusseren über orientalischen Angelegenheiten, tom. 7 (apr. 1877—nov. 1878), Vienna, 1878.

¹¹⁸ La politica estera italiana 1875—1916, Bitonto, 1916, vezi și Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri, Roma. Raporti in arrivo Turchia (microfilme din Arhivele de stat ale Macedoniei. 'Skopje' (prescurtat AMS, M/172)).

¹¹⁹ *The Unification of Greece, 1770—1923*, London, 1972.

¹²⁰ *Reform in the Ottoman Empire, 1856—1875*, Princeton, 1963.

¹²¹ *A Diplomatic History of the Balkan Crisis, 1875—1878*, The first year, Stanford, 1936.

¹²² Jelavich Charles and Barbara, *Russia and the East 1876—1880*, Leiden, 1959; vezi și Jalevich Charles, *Tsarist Russian and Balkan Nationalism*, Berkeley, 1962.

¹²³ *Frankreich and die Orientalische Frage 1875—1878*, Berlin, 1936.

¹²⁴ *European Alliances and Alignments, 1871—1890*, New York, 1950.

¹²⁵ *Russian Foreign Policy: Essays in Historical Perspective*, New Haven, 1962.

¹²⁶ *The Serbs and Russian Pan Slavism, 1875—1878*, Ithaca, 1967.

¹²⁷ Disraeli, Gladstone and the Eastern Question, a Study in Diplomacy and Party Politics, London, 1962.

¹²⁸ *The Albanian National Awakening, 1878—1912*, Princeton, 1967.

¹²⁹ *The Great Powers and the Balkans 1875—1878*, Cambridge, 1968.

¹³⁰ *Russia and the Balkans, 1870—1880*, Oxford, 1937.

¹³¹ „Italia u Velikoj Istocnoj krizi 1875—1878 godine, in „Balkanika”, VI, 1975, Beograd.

¹³² *Italia i Istocnata kriza* (37 pagini, xerox, prezentat la Stip, 17—19 mai 1976).

¹³³ Ljiljana Aleksić-Peiković, *Italia u Velikoj Istocnoj krizi* p. 130. Vezi și *La politica estera italiana* (1875—1916), Bitonto, 1916, p. 49. Vezi și F. Chabod *Storia della politica italiana dal 1870 al 1896* Bari, 1962, p. 327, vezi și G. Candeloro, *Storia dell'Italia moderna*, vol. VI, Milano, 1974, p. 113—118.

¹³⁴ Ljiljana Aleksić-Peiković, *op. cit.*, p. 156, vezi și G. Candeloro, p. 102—103.

Imperiu, însă în aceste condiții, Austro-Ungaria n-ar fi anexat Bosnia și Herțegovina, ceea ce, practic i-ar fi convenit cel mai mult Italiei.

Tatonările diplomației italiene în 1877, de a primi Trentino și Triestul de la Austro-Ungaria s-au dovedit a fi iluzorii, mai ales că în spatele Vienei stătea cancelarul de fier, Bismarck. Eventual, cu sprijinul german, Italia putea să speră să obțină unele compensații pe litoralul albanez, iar cu sprijinul Austro-Ungariei, compensații în afara Peninsulei Balcanice, în Tunisia și Tripolitania, unde interesele habsburgice nu erau afectate¹³².

Studiul lui Koceo Sidovski „Italia i Istocnata kriza” bazându-se în special pe materiale de arhivă italiene, în mare, abordează aceleași probleme. Se arată că în urma asasinării consulilor Franței și Germaniei, în mai 1876, la Salonic, de către elemente fanatice musulmane, italienii și, în speță, consulul italian de la Salonic, Trebandi Toscarini, au cerut să fie trimise vase militare, care să asigure securitatea cetățenilor italieni, în acest scop sosind la Salonic fregatele „Regina Maria Pia” și nava militară „Messaggero”. De fapt, la sfârșitul lunii mai 1876 sosesc în Bosfor 13 nave mari și mijlocii (fiecare din cele șase mari puteri au trimis câte două nave, plus Grecia, una cu 41 de tunuri), pentru a asigura securitatea cetățenilor statelor respective.

De fapt, am reproduș acest amănunt pentru a arăta că Sidovski¹³³ dă o serie de exemple, de acest fel, unde diplomația italiană încearcă inițiative de tot felul, pentru a fi luată în seamă de celelalte mari puteri și de statele din sud-estul Europei.

Autorul arată că imediat după San Stefano, Italia nu era așa de pornită împotriva Rusiei și împotriva creării unei Bulgarii mari, așa cum erau Austro-Ungaria și Anglia, dar apropiindu-se de Berlin, s-a apropiat de punctul de vedere englez. De asemenea, la Berlin, delegația italiană n-a desfășurat o activitate așa de prodigioasă ca odinioară, Cavour, la Congresul de la Paris din 1856¹³⁷.

De fapt, după cum arată istoriografia italiană, criza orientală din anii 1875—1878 nu s-a terminat pentru Italia cu nimic concret. Iar faptul că Austro-Ungaria a reușit să i se permită să ocupe Bosnia și Herțegovina, s-a soldat cu căderea celui mai democrat guvern pe care l-a avut Italia pînă la acea dată (decembrie 1878)¹³⁸.

Poziția Italiei, față de revendicările românești, cu excepția susținerii în timpul Congresului de la Berlin, ca frontiera cu Bulgaria

să treacă la sud de Silistra¹³⁹, a fost îndiferentă¹⁴⁰.

O ultimă lucrare la care ne referim aparține istoricului sovietic A. Z. Manfred, privind formarea alianței ruso-franceze și care are substanțiale referiri la politica externă franceză, în perioada crizei orientale din 1875—1878¹⁴¹.

Scrisă în 1875, utilizează o bibliografie substanțială și în special documente din arhivele sovietice (Arhiva politicii externe a Rusiei, Arhiva de stat istorico-militară, din arhiva familiei imperiale a Romanovilor, fondurile Gorceacov, E. Trubețcoi etc.) și franceze (Archives du Ministère des Affaires Étrangères, Archives du Ministère de la guerre, Etat-major général, 2-me bureau) care ne pun în temă cu aspectele de culise ale politicii europene.

Lucrarea este deosebit de utilă și cercetătorul român are posibilitatea să cunoască, pe bază de materiale de arhivă, complexitatea relațiilor ruso-franceze în perioada 1875—1878 și felul cum cele două mari puteri au privit satisfacerea intereselor românești.

Manfred arată că Franța era dispusă să facă o serie de servicii mărunt diplomatice țariste, pentru a ieși din izolarea în care o aruncase dezastrul militar în anii 1870—1871; dar cînd interesele Rusiei au devenit mai insistente în Balcani, îi era teamă ca pozițiile sale economice să nu-i fie periclitate. Totuși, diplomația franceză a susținut punctul de vedere rusesc în perioada 1875—1877, iar neutralitatea franceză era, practic, în avantajul Rusiei. Așașatul militar al Franței raporta, încă la 6 noiembrie 1876, că Marele Duce Nicolae, întorcîndu-se de la Livadia, i-a declarat că țarul este de acord ca așașatul militar francez să facă întreaga campanie a războiului alături de Marele Duce I s-a adăugat că există un precedent din campania războiului ruso-turc din 1828—1829, pe care o făcuse contele francez Barant¹⁴².

Autorul încearcă să analizeze cauzele depărțării Franței de Rusia după San Stefano, politică promovată de noul ministru de externe francez, Wadington. Referindu-se la politica înaintașului său la ministerul de externe, „Journal des Débats” nota laconic „Politica domnului Decazes a produs bănuiala Germaniei, a paralizat inițiativa Angliei și a dat curaj Rusiei”¹⁴³.

În concluzie, apreciem că studierea documentelor din arhivele românești și străine, a colecțiilor de documente, a memoriilor și a

¹³² Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri, Roma, Rapporti, AMS, M/174.

¹³³ Ljiljana Aleksić-Peiković, op. cit., p. 157, vezi și R. Bonghi La Gustizia e la libertà in Oriente, Nuova Antologia, XXXVI, aug. 1877.

¹³⁴ Koceo Sidovski, Italia i Istocnata kriza, p. 7.

¹³⁵ Ibidem, p. 11; vezi și Gemma Scipione, Storia dei Trattati 1815—1848, Firenze, 1949, p. 200.

¹³⁶ G. Candeloro, Storia dell'Italia moderna, tom. VI, Milano, 1974, p. 131.

¹³⁷ Vezi pt. amănunte, R. Bossy, Politica externă a României între anii 1873—1880, privită de agenția diplomatică de la Roma, Buc., 1928.

¹³⁸ A. Z. Manfred, Obozovanie Russko-Franfuzsko-ko- s-ozuza, Moscova, 1975.

¹³⁹ Arch. Min. de la guerre 2-me bureau, 7, No. 1466, Rapport de l'Attaché militaire, 6 novembre 1876 (după Manfred, p. 124).

¹⁴⁰ Citat după A. Z. Manfred, p. 131, vezi și F. Büchler, Das Verhältniss Frankreichs zu Russland, 1871—1878, Aarau, 1944, p. 88.

articolelor cuprinse în diferite periodice ale timpului, alături de lucrările cu caracter general și special, crează posibilitatea redării adevărului în mod fidel. Dintre acestea o pondere însemnată o au cele aparținând statelor care au participat direct la conflictul armat din anii 1875—1878, deoarece socotim că acestea cunoșteau mult mai bine realitatea existentă în Balcani, decât oricare agent diplomatic acreditat sau corespondent din Europa, sau de dincolo de ocean.

Résumé

On présente dans cet article les principales ouvrages de l'historiographie russe et soviétique, ottomane, bulgare, serbe et yougoslave, monténégrine, grecque, albanaise par la contribution desquels on crée une image d'ensemble réaliste sur les événements de Balcan pendant la période de 1875—1878. L'historiographie occidentale, allemande, française, anglaise, autrichienne et italienne, a aussi sa contribution, spécialement pour la connaissance des intrigues de coulisses qui se sont déroulées.

L'auteur apprécie que la plus grande contribution est celle des ouvrages parus dans les états impliqués directement dans la crise orientale et dans le conflit armé russo-roumaino-turque de 1877—1878.

Il présente des principales ouvrages avec un caractère général et spécial, éditions des documents, monographies, mémoires et d'autres ouvrages, en exprimant son opinion sur la valeur de la contribution de chacun et mettant en évidence aussi l'intérêt qu'ils présentent pour la recherche his-

torique roumaine. Il analyse des ouvrages parus immédiatement après le développement des événements jusqu'à 1976, auxquels on ajoute les communications soutenues dans le cadre des symposiums internationales.

L'auteur apprécie que l'étude des documents des archives roumaines et étrangères des ouvrages et des articles compris dans différents périodiques du temps, donne la possibilité pour une connaissance fidèle de la vérité.

Précis

The author presents in his paper the main works of the Russian, Ottoman, Bulgarian, Serbian, and Yugoslav, Montenegrin, Greek, Albanian, historiography that succeed in giving a general and realistic view of the events in the Balkans during 1875—1878. The western historiography: German, French, English, Austrian and Italian, has an important contribution to „mainly for the understanding of the play from behind the scenes.

The author shows the most important works that have a general and particular character such as: editions of documents, monographies, memoirs and other kinds of works, expressing his views on their value and pointing out, as well, the interest the Romanian historical research takes in them.

There are analysed the works published closely after the development of events up to 1976, to which there are added the papers read on the occasion of some international symposiums.

The author considers that the study of the records in the Romanian and foreign archives and of the works and articles published in the various publications of that time, makes possible the presentation of the historic truth accurately.

NOI ACHIZIȚII LA ARHIVELE STATULUI DIN IAȘI ÎN ANUL 1976

Cu siguranță, astăzi, arhivele, documentele în general, se bucură de o înțelegere deosebită din partea statului și mai generoasă din partea deținătorilor. Extinderea competenței Arhivelor și a sferei noțiunii de material de arhivă prin noua legislație arhivistică au îmbogățit simțitor fondurile și colecțiile din depozitele Arhivelor Statului.

Dacă filiala din Iași înregistra în 1975 un număr de 14 641 u.a. intrate, anul 1976 cunoaște o creștere cantitativă care însumează 23 714 u.a.

Fondurile și colecțiile s-au îmbogățit nu numai cantitativ ci și calitativ, căci cele 1 908 acte și registre de stare civilă, dintre anii 1832—1899 ale unor comune din județul Iași, nu înseamnă numai înregistrarea nașterilor, căsătoriilor și deceselor, ci sînt și bogate surse de cercetări de toponimie și onomastică, profesioni și genealogii.

8 020 u.a. preluate de la Notariatul de Stat, astăzi cu caracter de uz practic, vor fi pentru cercetarea viitoare izvoare bogate privind transmiterea proprietății.

Preluate mai întîi în custodie, dar cu intenția de a le păstra permanent, cele 12 690 piese de la Institutul de cercetări și proiectare, pentru construcțiile de stat și particulare din orașul și județul Iași, asupra cărora comisia de selecționare a institutului acceptase termenul de 15 ani pentru păstrarea lor, s-au dovedit de o importanță și utilitate deosebită. Afirmăm aceasta deoarece, în urma seismului din 4 martie, impunîndu-se o documentare asupra multor edificii avariate, proiectele aflate în păstrarea noastră au furnizat date prețioase pentru alte edificii ale căror proiecte fuseseră deja eliminate.

Întreprinderea poligrafică din Iași depune în cursul anului 1976, 5 m.l. de foi volante, tipărite în anul 1972 constînd din afișe și programe de teatru, cinema, concerte și alte manifestări artistice și culturale, decizii ale consiliilor populare ale județului și municipiului Iași etc. care completează colecția noastră.

Prin donație sau cumpărare, colecțiile filialei s-au îmbogățit cu 1 906 u.a. Este îmbucurător faptul că din ce în ce mai mulți cetățeni se îndreaptă pentru a depune spre păstrare în depozitele noastre fondurile personale sau documentele în a căror posesie au intrat în diferite împrejurări.

Un tânăr student încredințează caietele sale de versuri, un preot depune 90 extrase de înmormîntare a celor decedați într-un spital Z.I. de la Alba Iulia. Profesorul pensionar

Vasile Gh. Uglea găsește un dosar cu situația învățămîntului din orașul și județul Iași pentru anii 1942—1943. Un alt profesor de istorie, Ion T. Sion, donează un manuscris de cîntări religioase, din secolul al XIX-lea, „pentru a fi cunoscut de cei interesați”.

Achiziții importante s-au făcut de la familia Mănucă, avocatul Grigore Vasile Mironescu, Nicolae Vasilescu Capsali și Constantin Graur.

De la familia Mănucă s-au achiziționat 353 u.a. care au aparținut preotului Mihail Mănucă, cunoscut pentru studiile cu caracter istoric și documentar. Însuși ofertantul, fiul preotului, este un asiduu cercetător, la sala noastră de studiu, în activitatea căruia se înscriu publicații în care a folosit mult material de arhivă.

Unele din cărțile achiziționate fac parte din tezaurul de carte veche românească și sînt importante pentru evoluția tiparului românesc și pentru cunoașterea vechii noastre culturi. Însemnările de pe ele sînt tot atît de importante, dîndu-ne în cele mai multe cazuri date despre prețul și circulația cărților. Pe o filă desprinsă de la o carte veche găsim și o mențiune de stare civilă din 29 august 1699. Consemnăm și ediția I-a a „Daciei literare”, ediție ce constituie astăzi o raritate și Calendarul tipărit la Buda în 1814, o variantă a celui cunoscut din Bibliografia românească veche, tot o raritate, Der Kleine Katechismus, tipărit la Cernăuți în 1804, text românesc, ruten și german.

Dintre manuscrise menționăm predica preotului Manoil Rugescu, din 8 februarie 1848, străbătută de unele aluzii la inechitatea socială.

Cele 120 documente foi volante aduc precizări și lămuriri de natură istorico-documentară pentru orașul Botoșani și familia Băncilă.

50 scrisori achiziționate de la avocatul Gr. V. Mironescu sînt adresate unor membri ai familiei în special către Ana Mitru și profesorul de drept Nicolae Buznea, de Aristizza Romanescu, Valeria Sadoveanu, Victor Iamandi, V. V. Pella, H. Stahl, T. Pisani, I. Coroi, N. Dașcovi, D. Volanschi, ș.a.

Menționăm și cărțile poștale ilustrate dintre anii 1900—1940. Cele mai multe provin din primele două decenii ale secolului nostru și cuprind imagini din țară și din străinătate, în special din Italia, care împreună cu gîndurile și impresiile celor care le-au trimis, reconstituie, în parte, atmosfera unei epoci.

Tot de la Gr. V. Mironescu s-au achiziționat mai multe materiale documentare privind activitatea economistului Eugen Pavlescu. Menționăm un fragment din manuscrisul lucrării *Economia breslelor românești*, rezumate, extra-se, copii și fotografii de pe documente din secolele XV—XVIII, precum și foarte multe note și însemnări din manuscrise vechi și documente referitoare la monede și valoarea lor, dobîndă și credit, prețul muncilor agricole,

dreptul de protimis, arendă, dijmă, țigani, hacuri, sămii de eforii, prețuri de alimente și îmbrăcăminte, economia națională, teoria cooperăției, cooperăția satească, ca și diverse tabele, situații și statute privind industria și cooperăția. Menționăm și un manuscris, de 39 file, intitulat de autor *Cuvinte din bătrâni*, alcătuit pe baza cuvintelor și expresiilor întâlnite în documentele cercetate.

De la Nicolae Vasilescu Capsali s-au achiziționat patru condici de venituri și cheltuieli ale moșiei Stolniceni Prăjescu și una a moșiei Agiud, pentru anii 1824—1889. Condica moșiei Agiud mai cuprinde, pentru perioada octombrie 1877—martie 1879, muncile agricole prestate de locuitori.

Alte cinci scrisori, dintre anii 1865—1928, de la Petru Asachi, Radu Rosetti, Liviu Rebreanu, Victor Eftimiu și dr. P. Zosin, au fost cumpărate de la Constantin Graur.

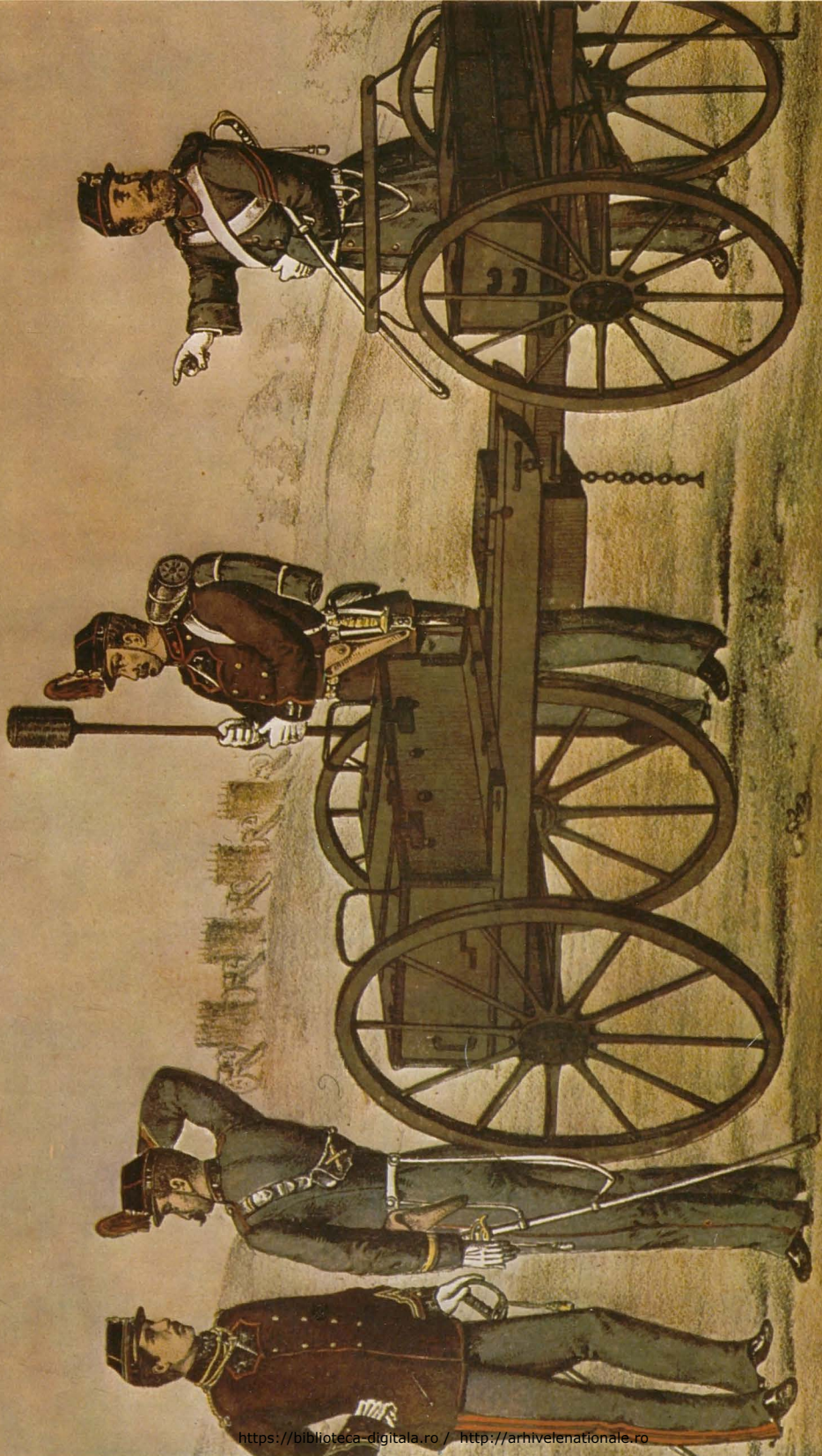
Învățătorul Ioan Ad. Ignat a donat două piese deosebit de importante. Prima, o relatare asupra răscoalei din 1907, la Flămânzi redactată la cererea donatorului, în 1972, de către Mihai Maxim, fiul învățătorului Constantin Maxim, participant activ la răscoală. Constantin Maxim a murit în 1951 și a fost înmormântat la Flămânzi, satul în care fusese numit învățător în 1899. Închis ca urmare a participării sale la răscoală, a fost eliberat în 1913. În închisoare l-a vizitat Spiru Haret, iar după eliberare C. Dobrogeanu-Gherea și mai târziu N. Iorga. Cealaltă piesă înmănunchiază amintirile foștilor elevi ai profesorului de

geografie Gheorghe Costin Vellea, originar din județul Dorohoi și strălucit cadru didactic al liceului „Laurian” din Botoșani, unde a și învățat și al liceului „Internat” din Iași. Donatorul, nepot adoptiv, crescut de profesorul Vellea, a alcătuit acest „volumaș” spre a „rămîne pildă vie generațiilor viitoare”. Semnează în acest volum Iorgu Iordan, Demostene Botez, Nicolae I. Popa ș.a.

Fondurile personale s-au îmbogățit prin depunerea de către academicianul Neculai Macarovici a unei prime tranșe din arhiva personală, manuscrise ale lucrărilor sale științifice, traduceri, însemnări, corespondență — foarte importantă — fotografii, hărți, tipărituri. Profesorul doctor docent Neculai Macarovici, remarcabil om de știință, cu importante lucrări în domeniul geologiei și paleontologiei, este și membru fondator al revistei „Malacologia” din S.U.A. și membru activ al asociației internaționale „Uunitas Malacologica Europeea” cu sediul în Elveția. Ca director al Muzeului de istorie naturală din Iași l-a reorganizat după 1944.

În fondul personal „Paul Mihail și fiica sa Zamfira Mihail” donatorii au mai depus în anul 1976 alte documente, manuscrise și tipărituri, totalizînd 6 700 pagini. Documentele reprezintă originale și fotocopii — din secolul al XVII-lea manuscrise ale unor lucrări ale donatorilor, lucrări apărute în diferite publicații de specialitate în anii 1955—1975.

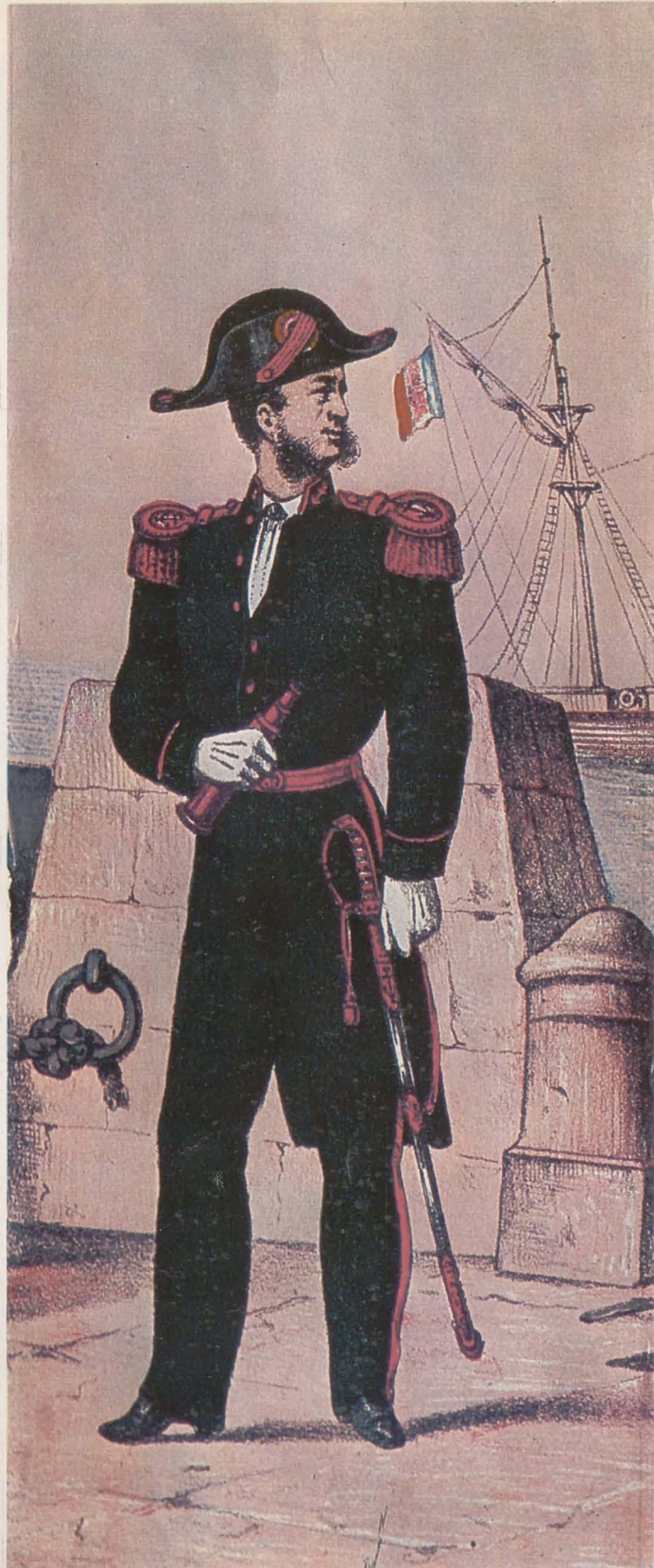
VIRGINIA ISAC

Locotenent, sergent, tunar și soldat de artilerie (Gravură de epocă, Bibl. Acad. R. S. România)

Lapeur, capel-maistru, major, tambur-major și toboșar de infanterie (Gravură de epocă, Bibl. Acad. R. S. România)

Căpitan de flotilă. Ținută de ceremonie
(*Gravură de epocă. Bibl. Acad. R. S. România*)
<https://biblioteca-digitala.ro/> <http://arhivelenationale.ro>

SUVENIR ÎN AMINTIREA GLORIOSEI LUPTE A REGIMENTELUI
DE LINIE LA BĂTĂLIA DE LA SMÂRDAN.

SALVARI
DIN ROMÂNIA

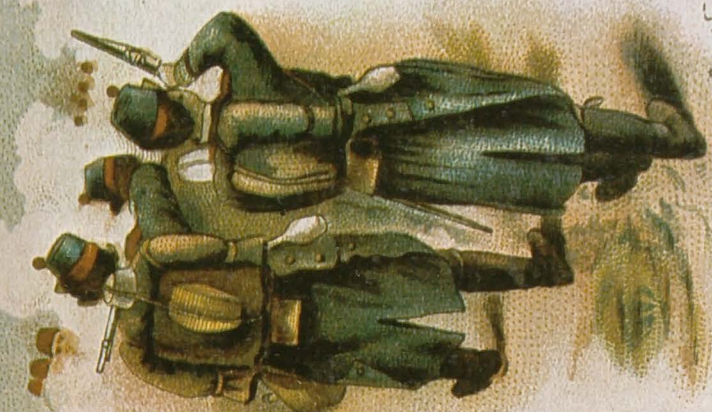

Fig. 1

Fig. 2

DE ARTE GRAFICE, CAROL GÖBL, BUCUREȘTI.

Carte poștală ilustrată, realizată în amintirea participării regimentului de linie la bătălia de la Smîrdan

SUVENIR ÎN AMINTIREA GLORIOSELOR LUPTES ALE REGIMENTELOR
DE ROȘIORI ȘI LINIE LA LUAREA SMÂRDANULUI.

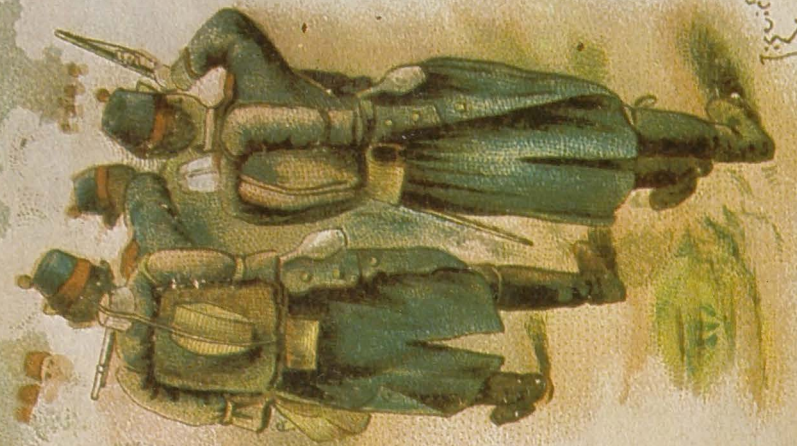

Carte poștală ilustrată, realizată în amintirea participării regimentului de roșiori și linie la luptele de la Smîrdan

Trompet, sublocotenent și colonel de cavalerie (Gravură de epocă, Bibl. Acad. R. S. România)

SUVENIR ÎN AMINTIREA GLORIOSEI LUPTE A REGIMENTULUI
DE LINIE ȘI ROȘIORI LA BĂTĂLIA DE LA SMÂRDAN.

SALVURARI
DIN ROMÂNIA

TEORIE ȘI PRACTICĂ ARHIVISTICĂ

DIN EXPERIENȚA MINISTERULUI INDUSTRIEI METALURGICE PENTRU PREGĂTIREA PERSONALULUI CARE LUCREAZĂ ÎN ARHIVELE UNITĂȚILOR SALE

Alăturându-se altor instituții centrale care au inițiat măsuri în vederea aplicării și respectării legislației arhivistice actuale, Ministerul Industriei Metalurgice s-a preocupat de cei care lucrează direct în munca de arhivă.

Ministerul Industriei Metalurgice a organizat, în perioada 12—15 aprilie a.c. în localul Liceului metalurgic din București, un curs de pregătire a personalului, care lucrează în sectoarele de secretariat și arhivă din cadrul unităților subordonate: centrale, combinate, întreprinderi, grupuri școlare, licee și școli industriale din țară etc. Intenția organizatorilor Direcția Secretariat-administrativ și Direcția organizare, control și personal-învățământ, a fost de a prezenta participanților prevederile legislației arhivistice și modul lor de aplicare. În vederea desfășurării în condiții optime a cursului, s-a solicitat sprijinul Centrului de perfecționare a cadrelor din M.I.M. și Direcției generale a Arhivelor Statului.

Programul cursului a inclus expunerea unor teme de teorie și practică arhivistică, urmată de dezbateri și, în partea finală, un test de verificare a cunoștințelor acumulate de cursanți.

S-a asigurat totodată și materialul didactic ajutător, multiplicându-se pentru fiecare participant câte un exemplar din normele tehnice de lucru în arhive, indicatorul cu termenele de păstrare a materialelor arhivistice, precum și un extras cuprinzând atribuțiile ce revin acelor care lucrează în acest sector de activitate.

Întocmirea și prezentarea prelegerilor de arhiviști cu multă autoritate și competență profesională de la Arhivele Statului au asigurat un nivel ridicat cursului. Ele au cuprins toate aspectele muncii arhivistice la organizații socialiste. Dintre temele primite cu deosebit interes amintim: „Noile prevederi ale Decretului nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național al R.S.R. și obligațiile ce revin organizațiilor socialiste“, „Normele tehnice pentru înregistrarea, gruparea în dosare, selecționarea și păstrarea documentelor scrise și tipărite, a sigiliilor și ștampilelor de către organizațiile socialiste“, „Înregistrarea docu-

mentelor și constituirea arhivei curente“, „Ordonarea și inventarierea documentelor care nu au fost constituite potrivit nomenclatorului dosarelor“, „Selecționarea documentelor și depunerea lor la Arhivele Statului“ ș.a. Pentru buna înțelegere și fixarea unor tehnici de lucru necesare activității ce o desfășoară cursanții au avut posibilitatea să participe la lucrări practice, iar în cadrul dezbaterilor și-au clarificat o serie de noțiuni arhivistice și procedee de lucru. Testul dat pentru verificarea cunoștințelor în partea finală a cursului a evidențiat atenția și interesul manifestat de către toți participanții față de temele abordate, dorința lor de ridicare permanentă a nivelului pregătirii profesionale. Perioada de pregătire a inclus și vizitarea unor depozite de arhivă în vederea realizării unui util schimb de experiență. Vizionarea filmului documentar „Comori inestimabile“ a contribuit la completarea cunoștințelor arhivistice și la formarea convingerii celor prezenți că, în calitate de participanți direcți la crearea valorilor documentare ale Fondului Arhivistic Național, au datoria de a le păstra cu grijă și respect pentru generațiile prezente și viitoare.

Animați de dorința de a transpune în practică cele învățate, toți participanții s-au angajat să răspundă cu mult entuziasm chemării la întrecere, lansată de „Întreprinderea de țevi Roman“, care cuprinde următoarele obiective:

— Repartizarea unor spații corespunzătoare depozitării arhivelor și dotarea lor cu cele necesare bunei păstrări și conservării a documentelor.

— Întocmirea nomenclatorului de constituire a arhivei curente și urmărirea aplicării acestuia de către toate compartimentele de muncă existente în cadrul instituției respective.

— Încheierea lucrărilor de ordonare și inventariere a tuturor dosarelor constituite înainte de aplicarea nomenclatorului de acte și selecționarea celor cu termenele de păstrare expirate, conform normelor în vigoare.

— Pregătirea documentelor în vederea folosirii lor în activitatea practică și științifică a instituției.

Avem convingerea că inițiativa Ministerului Industriei Metalurgice va fi urmată, în mod firesc, de o îmbunătățire calitativă a muncii pe linie de arhivă și de creșterea răspunderii celor care lucrează în acest sector.

Ne exprimăm totodată dorința ca astfel de inițiative să aparțină și altor instituții centrale din Municipiul București.

VIRGIL TATOMIR

INTERVIU ACORDAT DE TOVARĂȘUL ALEXANDRU TURCAN, SECRETARUL COMITETULUI EXECUTIV AL CONSILIULUI POPULAR JUDEȚEAN BRĂILA în legătură cu măsurile pentru aplicarea Decretului 472/1971

INTREBARE : Tovarășe secretar, cunoaștem preocupările dv. mai vechi de prețuire a Fondului Arhivistic Național. Am dori să vă expuneți părerea în legătură cu unele măsuri privind organizarea arhivei Consiliului popular județean Brăila.

RĂSPUNS : În lumina prevederilor Decretului 472/1971, republicat, referitoare la Fondul Arhivistic Național, ca parte componentă a Legii patrimoniului național cultural, am luat măsurile corespunzătoare pentru organizarea muncii de arhivă la Consiliul popular județean. Astfel, s-au îmbunătățit condițiile pentru depozitarea fondurilor vechi și s-au luat măsurile corespunzătoare de asigurare a unei bune conservări. S-a activizat comisia de selecționare și s-a menținut un permanent contact cu Filiala Arhivelor Statului pentru pregătirea fondurilor în vederea predării la Arhivele Statului și eliminarea documentelor nefolositoare.

Având în vedere importanța constituirii arhivei curente pentru lucrările ulterioare, am insistat să se lucreze cu exigență sporită în aplicarea nomenclatorului la secretariat iar activitatea de registratură să fie într-o strînsă legătură cu serviciile din structura Consiliului. Menționez că șefii de compartimente sînt instruiți periodic — unii fiind membri în comisia de selecționare. Compartimentele din cadrul Consiliului popular județean aplică în mod corespunzător nomenclatorul și execută corect toate operațiunile privind constituirea dosarelor.

Grija pentru buna păstrare și conservare a documentelor va sta și în preocupările noastre viitoare deoarece avem convingerea că arhivele constituie un izvor important în scrierea istoriei. Documentele pe care le păstrăm consemnează realizările harnicului nostru popor, eforturile sale pentru edificarea noii oîrînduiri. De aceea trebuie să le transmitem generațiilor următoare în condițiuni cît mai bune.

INTREBARE : Ce însemnătate acordați arhivelor fostelor primării și cum ați reușit ca acestea să fie inventariate și predate la Arhi-

vele Statului, cu ani în urmă ? Știu că ați avut o inițiativă care s-a bucurat la timp de aprecieri deosebite. Vă rugăm să ne împărtășiți cîteva din metodele întrebunțate.

RĂSPUNS : Arhivele comunale au o deosebită însemnătate deoarece conțin documente care reflectă viața economică și social-politică a satelor, evoluția acestora. Aceste arhive conțin și documente aparținînd fostelor unități administrative. Nu se poate concepe scrierea unei monografii a satului sau a comunei fără studierea temeinică a acestor arhive comunale. De aceea, am acordat o atenție deosebită prelucrării lor în vederea predării la Arhivele Statului. Pentru aceasta au fost instruiți la Brăila toți secretarii de la comitetele executive ale fostelor sfaturi populare, asupra felului cum trebuie aplicată legislația arhivistică de atunci. Este vorba de anii 1961—1962 cînd se aplicau prevederile Decretului 353/1957 și H.C.M. 1119/1957. Apoi, am dat îndrumări practice la toate comunele fostului raion Brăila privind felul cum trebuie făcută ordonarea, inventarierea și selecționarea documentelor. Totodată, am verificat și calitatea lucrărilor executate.

Efectuarea în bune condiții a acestor operațiuni a permis predarea arhivei pînă în anul 1948.

Îmi amintesc de faptul că unele fonduri aveau documente încă de la înființarea comunelor, adică din 1864, printre care comuna Gropeni, una dintre comunele fruntașe ale județului.

După ce s-au verificat lucrările s-a procedat la predarea documentelor către Filiala Arhivelor Statului Brăila. Acum cînd există tot mai multe preocupări de scriere a istoriei locale, dispunem de o largă bază documentară, bine organizată, care va înlesni întocmirea monografiilor comunale.

Subliniem faptul că inițiativa noastră de atunci s-a verificat în practică cu bune rezultate.

INTREBARE : În afară de controalele pe care dv. le efectuați periodic, cum se realizează legătura permanentă cu consiliile populare comunale pe linia documentelor de arhivă ?

RĂSPUNS : În permanență legătură pe care o avem cu consiliile populare comunale am avut și avem o preocupare susținută de urmărire a felului cum se aplică Decretul 472/1971, republicat, privind Fondul Arhivistic Național. Cu prilejul controalelor periodice efectuate se are în vedere și o îndrumare a secretarilor birourilor executive și ai consiliilor populare subordonate, consemnîndu-se în planul de măsuri, indicații de lucru cu termene de realizare. Printre măsurile luate menționăm asigurarea, la fiecare consiliu popular comun, a unei încăperi cu destinația de depozit pentru arhivă, dotarea cu rafturi, mijloace de stingere a incendiilor etc.

ÎNTREBARE : Cum își desfășoară activitatea arhivarul și care este programul său de lucru ?

RĂSPUNS : Arhivarul are un program de lucru pe care îl aplică în activitatea zilnică. Pe lângă operațiunile legate direct de munca de arhivă, cercetează și documente pentru eliberarea actelor de vechime în muncă. În același timp ține o permanentă legătură cu șefii de compartimente în vederea constituirii dosarelor după nomenclator.

ÎNTREBARE : Am vrea să vă referiți la modul în care păstrați legătura cu Filiala Arhivelor Statului din Brăila în probleme arhivistice.

RĂSPUNS : Colaborarea fructuoasă care a existat și există în continuare între instituțiile noastre a avut ca rezultat buna păstrare a documentelor, valorificarea științifică și practică a lor. Menționăm apariția volumului de Documente privind istoria orașului Brăila. Dacă mă refer la perioada anterioară reamintesc că, împreună cu dv. am mers din comună în comună pentru a îndruma la fața locului munca de arhivă. Dacă s-au salvat o serie de documente importante, datorită unei inițiative valoroase de atunci, aceasta se datorește și acestei colaborări. Un alt aspect îl constituie dialogul permanent pentru aplicarea noii legislații arhivistice. Se cunoaște faptul că în actualul sediu al consiliului se află un al doilea depozit al Arhivelor Statului. Mi-aș îngădui să sugerez că ar fi deosebit de important ca în orașul nostru, cu aproape 200 000 de locuitori să i se asigure și Filialei Arhivelor Statului Brăila un local nou, așa cum știm că s-a procedat în alte județe. Ținându-se seama de modernizarea străzii Călărași, unde se află sediul filialei, construirea unei clădiri pentru Arhivele Statului reprezintă ceva mai mult decât un deziderat.

**Interviu realizat de N. MOCIOIU, directorul
Filialei Arhivelor Statului din Brăila.**

CERCETAREA DOCUMENTELOR ÎN SCOPUL REZOLVĂRII CERERILOR OAMENILOR MUNCII

RADU IONESCU

Dreptul de petiționare al cetățenilor, consacrat în Constituția Republicii Socialiste România ca un drept fundamental al acestora, exercitat prin cereri, reclamații, sesizări și propuneri adresate organelor de stat, impune din partea tuturor instituțiilor cu răspundere pe această linie îmbunătățirea permanentă a activității.

În scopul perfecționării activității de rezolvare a cererilor și reclamațiilor privind drep-

turi și interese personale ale cetățenilor, precum și a sesizărilor și propunerilor referitoare la interese obștești, al întăririi răspunderii conducerilor organelor de stat în asigurarea respectării dreptului și intereselor legitime ale cetățenilor și al stimulării inițiativei acestora în rezolvarea problemelor economice, sociale și culturale, Consiliul de Stat al Republicii Socialiste România a elaborat Decretul nr. 534 din 24 iunie 1966 cu privire la primirea, examinarea și rezolvarea cererilor, reclamațiilor, sesizărilor și propunerilor cetățenilor.

Decretul menționează la articolul 3 că „răspunderea pentru organizarea, îndrumarea și controlul modului de primire, examinare și rezolvare a cererilor, reclamațiilor, sesizărilor și propunerilor revine conducerii fiecărui organ de stat. În acest scop Ministerul de Interne prin ordinul nr. 130 din 28 august 1972 a aprobat „Instrucțiunile privind primirea, examinarea și rezolvarea cererilor, reclamațiilor, sesizărilor și propunerilor cetățenilor în cadrul Ministerului de Interne. Ordinul obligă unitățile Ministerului de Interne să ia măsuri corespunzătoare pentru însușirea și aplicarea acestor instrucțiuni, să manifeste răspundere, exigență și fermitate, pentru ca scrisorile cetățenilor să fie rezolvate în spiritul hotărârilor de partid și de stat, în conformitate cu prevederile actelor normative în vigoare.

Grija permanentă a Partidului nostru pentru lărgirea și adâncirea democrației socialiste, pentru antrenarea unui număr cât mai mare de oameni ai muncii la conducerea treburilor statului a avut ca rezultat firesc apariția, în iulie 1976, a „Hotărârii Comitetului Central al Partidului Comunist Român cu privire la îmbunătățirea activității de rezolvare a sesizărilor, propunerilor și solicitărilor oamenilor muncii”. Faptul că pe adresa organelor de partid și de stat, a organizațiilor obștești, a întreprinderilor și instituțiilor sosesc anual zeci și zeci de mii de scrisori ale oamenilor muncii de la orașe și sate, constituie o expresie elocventă a încrederii acestora în partidul nostru, în statul nostru socialist. De aceea, trebuie să se manifeste multă receptivitate față de solicitările oamenilor muncii.

Primirea, examinarea și rezolvarea cererilor, reclamațiilor, sesizărilor și propunerilor cetățenilor este o sarcină importantă și pentru Arhivele Statului care sînt obligate să elibereze certificate, copii și extrase de pe documente pe care le dețin.

Din cele peste 3 000 de cereri de vechime în cîmpul muncii intrate la Arhivele Statului din București în anul 1976 și peste 1 300 în primul semestru al anului 1977, la peste 50% li s-au eliberat certificate de vechime sau li s-au cerut relații, iar la majoritatea pentru care nu am aflat acte le-am înaintat unităților competente spre rezolvare.

A crescut exigența celor care participă nemijlocit la rezolvarea cererilor oamenilor muncii, s-au inițiat măsuri în vederea eli-

minării actelor nefolositoare, înlesnindu-se cercetarea celor ce se păstrează, au fost preluate o serie de documente care le completează pe cele existente. Toate acestea au fost urmate de creșterea calitativă a muncii de rezolvare a cererilor și sesizărilor oamenilor muncii, în sensul că s-au dat răspunsuri complete pentru perioadele de timp solicitate, s-au îndrumat cu competență cetățenii în cazurile când instituția noastră nu deținea actele necesare, a crescut gradul de receptivitate și de sollicitudină al lucrătorilor noștri.

Ca urmare, în ultimii ani nu s-au înregistrat reclamații din partea cetățenilor. Cele câteva sesizări adresate filialelor Arhivelor Statului au fost soluționate în conformitate cu dispozițiile în vigoare. Un fapt îmbucurător l-a constituit primirea scrisorilor de mulțumire pentru modul în care lucrătorii Direcției generale a Arhivelor Statului s-au preocupat de rezolvarea solicitărilor oamenilor muncii. Amintim mulțumirile adresate de Dragomir Samoilă din comuna Roșia, jud. Alba, Freifhoff Olga din Timișoara și alții.

Rezolvarea cererilor oamenilor muncii a constituit un obiectiv prioritar al conducerii Arhivelor Statului și al organizației de partid. Lichidarea operativă și fermă a curențelor, subliniate de Hotărîrea C.C. al P.C.R. reprezintă o cerință a mersului nostru înainte, a îmbunătățirii activității de rezolvare a sesizărilor, propunerilor și solicitărilor oamenilor muncii, a perfecționării sistemului democrației

socialiste, a îmbunătățirii activității de partid și de stat.

Această cerință se reliefează cu atât mai puternic cu cât, așa cum s-a subliniat pregnant la Congresul educației politice și al culturii socialiste, societatea noastră se caracterizează printr-un puternic proces de ridicare a conștiinței socialiste a oamenilor muncii, de creștere a responsabilității lor civice, a grijii și preocupării lor pentru bunul mers al tuturor treburilor obștești. În aceste condiții, cuvîntul oamenilor muncii, opiniile și sugestiile lor capătă o tot mai mare importanță.

Pornind de la aceste realități, Hotărîrea C.C. al P.C.R. conturează un ansamblu unitar, coerent și încheat de măsuri practice, de ordin politico-educativ și organizatoric, de natură să determine ridicarea nivelului întregii activități de soluționare a sesizărilor cetățenilor, potrivit cerințelor noii etape de dezvoltare a democrației noastre socialiste. Aceste măsuri au, de asemenea, în vedere preocuparea statornică pentru întărirea controlului de partid în acest domeniu.

Conducerea instituției noastre împreună cu toți factorii care concură la rezolvarea acestei probleme își sporește în permanență eforturile pentru ca toate solicitările, sesizările și propunerile venite din partea cetățenilor să fie rezolvate în spiritul răspunderii comuniste și în conformitate cu noile reglementări în vigoare.

PREZENTĂRI DE FONDURI ȘI COLECȚII

INFORMAȚII DIN ARHIVELE ALBANEZE DESPRE ROMÂNIA

Cunoașterea istoriei statelor din perimetrul sud-estului european, având în vedere tradiționalele raporturi de bună vecinătate stabilite în decursul veacurilor între poporul român și popoarele din această zonă, este o necesitate de multă vreme consacrată. În acest context se încadrează și interesul reciproc de cercetare a problemelor privind istoria patriei noastre în arhivele albaneze și respectiv, studierea celor privind istoria Albaniei în arhivele din România. În cadrul vizitelor de lucru efectuate în Albania începând din anul 1969 au fost întreprinse cercetări asupra materialelor aflate în Arhivele Centrale și ale unor institute de cercetări din această țară, în mod deosebit asupra celor ce se refereau la relațiile dintre țările noastre. Vizitele au oferit pentru noi contacte cu colegii albanezi, cunoașterea modului de organizare a arhivelor¹ și studierea, în special a documentelor aflate în Arhivele Centrale albaneze, Arhiva Institutului de Istorie al Academiei de Științe a R.P.S. Albania și la Biblioteca Națională din Tirana. O parte din rezultatele acestor cercetări, mai ales asupra celor întreprinse împreună cu colegul Marcel Ciucă, vor fi consemnate în aceste rânduri.

De la început trebuie să subliniem faptul că fondurile arhivistice albaneze sînt împărțite în două mari categorii principale. În prima categorie intră cele care datează din timpurile mai vechi pînă la începuturile mișcării de renaștere națională albaneză (prima jumătate a secolului al XIX-lea), cunoscută în istoria Albaniei sub denumirea de „Rilindjia Kombëtare” (Renașterea Națională). În marea lor majoritate sînt acte emise de stăpînirea Imperiului otoman — registre de cadastru, de organizare a isnafurilor, reglementări privind raporturile dintre țărani și marii latifundiari, dosare de procese, diferite decrete și diplome etc.

A doua categorie cuprinde materiale privind desfășurarea mișcării de renaștere națională, lupta pentru cucerirea independenței de stat și actele emise de primul guvern național albanez, situația economică și social-politică a Albaniei între cele două războaie mondiale, lupta de eliberare națională albaneză în anii celui de al doilea război mondial, diferite acte diplomatice și de administrație, pînă în zilele noastre. Dacă, din prima categorie nu putem cita prea multe materiale care au legătură directă cu problemele privind istoria țării noastre, marea majoritate a documentelor avînd caracter general referitoare la modul în

care acționa administrația otomană și foarte puține cu caracter mai special, în care să fie cuprinse și alte provincii, din documentele prezente în a doua categorie, foarte multe conțin prețioase informații despre sprijinul acordat de România luptei pentru independență a poporului albanez, despre politica țării noastre în Balcani și raporturile româno-albaneze în perioada modernă și contemporană.

Pentru perioada evului mediu, semnalăm prezența în „fondul de aur” al Bibliotecii Naționale din Tirana a unor valoroase tipărituri în limbile latină, franceză, germană și italiană, din secolele XVII—XIX, cu multe date despre provinciile românești, în special asupra Transilvaniei, interesante pentru ineditul unor informații și atestările documentare cu privire la prezența și continuitatea românească, după care s-au făcut mai multe microfilme, păstrate acum la Direcția generală a Arhivelor Statului din București.

Dintre lucrările cercetate la Biblioteca Națională din Tirana, vom mai cita „Abecedarul” tipărit de iluministul Naum Veqilharhi la 1844, unul din patrioții albanezi ce au activat pentru cauza țării sale pe teritoriul țării noastre, fiind și unul dintre participanții la revoluția lui Tudor Vladimirescu, precum și prezența, aproape în întregime, a ziarelor și periodicelor albaneze tipărite în România, din a doua jumătate a secolului al XIX-lea pînă în anul 1938, aflate în fondul „Albanica” al bibliotecii sus-menționate.

În acest fond, intitulat sugestiv „Albanica” deoarece cuprinde toate lucrările și informațiile despre Albania tipărite în afara țării, se află la loc de frunte scrierile unor oameni de știință și cultură români, dintre care amintim lucrările Dorei d'Istria (Elena Ghica), Ion Ghica, ale istoricilor B. P. Hasdeu, V. A. Urechia, N. Iorga ș.a. precum și cărțile unor intelectuali de prestigiu albanezi ca de exemplu frații Naim Frasheri și Sami Frasheri, Jani Vreto, poetul Asdreni etc., tipărite pe teritoriul României ospitaliere. În colecția de periodice albaneze ce au apărut în țara noastră, începînd cu ziarul „Drita” (Lumina) de la Brăila din 1887, continuat apoi cu „Shqipëtar” (Albanezul) de la București și gazeta de mare circulație „Shqipërië Ré” (Albania Nouă) ce a apărut la Constanța între anii 1919—1935, pînă la interesanta publicație „Shkëndia” (Scînteia) ce a apărut la București între anii 1936—1938, se găsesc numeroase și prețioase știri despre politica României în Balcani, cu referiri speciale la Albania și relațiile dintre popoarele noastre². În acest fond am depistat, în colecția ziarului albanez „Java”, un substanțial material memorialistic privitor la evenimentele anului 1912, care confirmă teza noastră că, în bună parte, inde-

¹ Vezi G. Maksutovici, D. Polena, *Arhivele statului din Republica Populară Albania*, în „Revista Arhivelor”, nr. 1, 1970, p. 285—287.

² A se vedea și studiul lui G. Maksutovici, *Kontribute të reja për njohjen e shtypit shqiptar në Rumani (1887—1938)*, (Noi contribuții la cunoașterea presei albaneze din România), în „Gjurmime albanologjike”, I, Prishtina, 1972, p. 33—64.

pendența Albaniei a fost pregătită și la București. În nr. 30 al acestei gazete, din 24 octombrie 1937, Sefedin Kirciova, participant la evenimente, scria: „În anul 1912, puțin timp înainte de a se proclama independența Albaniei, a venit la București regretatul Ismail Qemali (este vorba de conducătorul patrioților albanezi care, la 28 noiembrie 1912 a ridicat steagul independenței în orașul Vlora și avea să devină primul președinte al guvernului național, n.a.) mare patriot, pe care l-am însoțit, împreună cu prietenul meu nedespărțit Regop Novosela, conducându-l la hotelul unde stătea. Cu această ocazie, Ismail Qemali ne-a exprimat scopul înalt pe care-l avea, cerându-ne să-l conducem la unele personalități românești... l-am condus până la locuința marelui politician filo-albanez regretatul Take Ionescu, și de acolo, a vizitat și pe alții, după care, el a plecat cu câțiva prieteni spre Albania, unde a proclamat independența“. O copie după acest articol se află în colecția de microfilme de la Direcția generală a Arhivelor Statului din București. Trebuie să subliniez, că acest material, coroborat cu un alt document, din Arhiva centrală albaneză, emis de Comitetul național albanez din Geneva, adresat în decembrie 1918 lui Take Ionescu, prin care acesta era solicitat să susțină independența, integritatea și suveranitatea Albaniei la Conferința de Pace de la Paris, constituie o mărturie grăitoare asupra continuității politicii românești în susținerea cauzei albaneze. În documentul semnalat se arată răspicat această poziție, atunci când se afirmă că: „Numai Guvernul Român a susținut lupta noastră de emancipare împotriva turcilor și dezvoltarea noastră națională“.

Considerăm că este potrivit, ca din bogatul „fond de aur“ al Bibliotecii Naționale din Tirana, în afara manuscriselor și cărților rare în care se fac referiri și la țara noastră, să mai cităm între lucrările de excepție strălucita scriere a lui Gjón Buzuku „Meshari“ (1555), lucrarea lui Barlethius „Historia de vita et getis Scanderbergi, epirotarum principis“ (1508—1510) sau „Chronicorum turcorum“ (1578), pentru interesantele lor date și informații referitoare la Albania și la legăturile ei externe în secolele XV—XVI.

Înainte de a trece la descrierea și prezentarea unor documente din Arhiva Centrală Albaneză, menționăm că, datorită strădaniilor cercetătorilor albanezi care au întreprins studii în diferite arhive din străinătate, în Arhiva Institutului de Istorie al Academiei de științe, se află un fond intitulat „Arhiva din Viena“ în care se găsesc numeroase rapoarte consulare, fișe și microfilme după diferite documente, cu bogate informații și referiri la activitatea diplomatică românească în Albania, înaintea izbucnirii primului război mondial. În acest sens amintesc microfilmele și fotocopiile după rapoartele diplomatice ale reprezentanței consulare austro-ungare de la Durrës (este vorba de orașul Durrës, capitala Albaniei până în anul 1920, n.a.) unde se fac

multe aprecieri despre modul în care au acționat primii diplomați români în Albania, influența acestora asupra vieții politice albaneze, mai ales în legătură cu alegerea prințului Wilhelm de Wied ca rege al Albaniei.

La Arhiva Centrală Albaneză ne-am bucurat de caldă ospitalitate a gazdelor, în special a colegilor Mediha Shuteriqi și Mihalq Pele, doi dintre arhiviștii albanezi ce au studiat în arhivele noastre, care s-au străduit să ne pună la dispoziție fondurile sistematizate cu privire la „Societăți culturale albaneze din București“ din mulțimea de materiale strânse și depozitate, dar încă neprelucrate, clasificate și sistematizate, având în vedere marele volum de documente achiziționate în anii de după Eliberarea Albaniei, când, întradevăr, pentru prima oară, se poate vorbi de o prelucrare științifică a acestora.

Se cunoaște faptul că, odată cu începutul mișcării de renaștere națională albaneză, mai ales că ea a fost dusă și de albanezii aflați pe teritoriile altor țări, între care și România, contactele luptătorilor cu lumea din afară s-au lărgit considerabil. În fondurile cu documente despre activitatea societăților culturale albaneze, care aveau scopul nemăturisat al eliberării țării lor de sub apăsătoarea tutelă a Imperiului otoman se găsesc numeroase mărturii despre legăturile albanezilor din America, Turcia, Egipt, Austria, Franța, Bulgaria, Rusia cu albanezii ce locuiau la București, care, la un moment dat erau cei mai activi în tipărirea de cărți și ziare ce se difuzau atât în Albania, cât și în coloniile albaneze din străinătate. Aceste documente întregesc foarte bine informațiile cuprinse în fondurile de arhivă românești despre mișcarea de renaștere albaneză, dintre care cel mai încheag și cuprinzător este fondul „Drita“ (Lumina) de la Arhivele Statului din București dîndu-se o imagine de ansamblu asupra colaborării dintre poporul român și cel albanez la sfîrșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale secolului al XX-lea. În substanțialul volum de documente „Gîndirea politică și socială a renașterii naționale albaneze“ (vol. I, 1879—1908) apărut la Tirana în anul 1971, sînt cuprinse multe materiale care se referă la situația social-politică existentă în sud-estul european, extrase atât din arhivele albaneze, cât și din cele românești³. Astfel, amintesc faptul că în coloanele ziarului „Shqipëria“ (Albania) ce apărea la București s-a publicat unul din cele mai importante documente ale mișcării albaneze „Memorandumul“, aprobat în adunarea de la București din februarie 1897, din inițiativa societății „Dituria“, ce a apărut în momentul unei înăsprii a situației din Albania și a unor complicații pe plan internațional ale Imperiului otoman în „chestiunea macedoneană“, urmate de inter-

³ „Mendimi politik e shoqëror i Rilindjes kombëtare Shqipëtare“ (Gîndirea politică și socială a renașterii naționale albaneze) vol. I, (1879—1908), Tirana, 1971, 512 pagini; a se vedea și recenzia acestei lucrări în „Revista română de studii internaționale“, nr. 2—3, București, 1972, p. 343—345.

venția Rusiei, Austro-Ungariei, Angliei, Germaniei și a altor țări. Dar documentul cel mai important, inedit, depistat în fondul „Societății culturale albaneze din București”, pus la dispoziția noastră de conducerea Arhivei centrale albaneze, este interesanta „Cronică de la Boboștița” scrisă de învățătorul Dimitrie Țanço, unde, în capitolul IX, intitulat: „Privind mergerea Domnului Grigor în Villahia și ajutoarele adunate acolo” se păstrează mărturii despre contribuțiile bănești date de albanezii de la București pentru „răscumpărarea din Emlaqi” a vetrei lor străbună Boboștița, aflată în stăpânire turcească. Evenimentele respective se întâmplă în jurul anilor 1844—1848, cuprinzând știri despre starea de spirit existentă în București, la acea dată, în legătură cu asuprirea popoarelor din Balcani, o interesantă informație despre personalitatea medicului Ioan Mihailide de la Spitalul „Colțea” mort în vîrstă de 47 de ani, la 18 aprilie 1850, pe a cărei placă funerară s-a scris că „orașul Korcea îi era patria de origine, iar Bucureștiul cea în care a locuit”, el lăsînd 300 de florini austriei pentru școala din Boboștița⁴.

În diverse alte fonduri ca „De Rada”, „Sami Frashëri”, „Nik Pemma”, „Ilo Mitko Qafezezi” ș.a. am depistat multe referiri despre modul în care personalități eminente ale vieții culturale și politice românești au susținut direct „cauza poporului albanez”. Cele mai multe date se referă la Ion Ghica, Elena Ghica, Vasile Alecsandri, I. Butculescu, V. A. Urechia, B. P. Hasdeu, Take Ionescu, Nicolae Iorga, Victor Eftimiu ș.a. În fondul „Ilo Mitko Qafezezi” se află o bibliografie exhaustivă asupra lucrărilor lui Victor Eftimiu, întocmită în anul 1942, iar în fondurile „Ministerul de Interne”, „Ministerul Învățămîntului” cuprinzătoare informații despre schimbările culturale româno-albaneze în anii dintre cele două războaie mondiale, unele medalioane despre viața și activitatea lui N. N. Naço, unul din conducătorii societăților culturale albaneze de la noi, despre scriitorul Aleks Stavri Drenova care a trăit și murit în țara noastră etc. Demn de semnalat ni se pare a fi un document redactat de un funcționar diplomatic albanez din România în anul 1924, din care reiese poziția guvernului român față de victoria revoluției burghezo-democrate de la Tirana din acel an și față de guvernul ei, condus de reputatul scriitor Fan S. Noli, ce fusese în mai multe rînduri oaspetele țării noastre. În acest raport consular este redată o convorbire purtată de diplomatul albanez cu secretarul general al Ministerului Afacerilor Externe, în care acesta s-a exprimat că: „...România se va simți fericită de a avea reprezentantul său la Tirana pe lângă un guvern democrat...”. Acest document microfilmă se află acum și în arhivele noastre.

⁴ Documentul citat a fost folosit de noi, în parte, în studiul *Contribution à l'étude du mouvement culturel albanais de Roumanie et des rapports roumano-albanais*, publicat în „Revue roumaine d'histoire”, nr. 1, București, 1976, p. 81—92.

În anii interbelici raporturile româno-albaneze au decurs normal* deși Albania nu a participat la Înțelegerea Balcanică. Alături de prietenia constantă a românilor, mulți albanezi ce se aflau la studii sau locuiau în România, au avut o atitudine care a contribuit la cimentarea acestor relații.

În Arhiva centrală albaneză, se află un manifest, redactat la Constanța în jurul anului 1935, în care, albanezii din România infierau în termeni energici, politica agrară a guvernului de la Tirana și demascau cercurile politice albaneze care înfeudau țara imperialismului italian. Pentru perioada dintre cele două războaie mondiale, cercetătorii de la Direcția Arhivelor Statului din Albania au selecționat cele mai prețioase documente despre lupta poporului albanez pentru libertate și democrație, publicate, încă din anul 1959, într-un interesant volum ce cuprinde și referiri la țara noastră⁵.

Și din anii celui de-al doilea război mondial, există documente în care se găsesc referiri la politica internă și externă a celor două țări. La albanezi cele mai multe izvoare de această natură se află în Arhiva Centrală a Partidului Muncii din Albania⁶. Dintre documentele cercetate la Direcția Arhivelor Statului din Albania pentru această perioadă, cităm un material ce atestă prezența, în anul 1942, la Tirana, a fostului director al ziarului „Albania Nouă”, trimis de albanezii din România să obțină fonduri pentru editarea unei noi gazete albaneze în țara noastră. Desigur, cele mai multe materiale se referă la lupta de eliberare națională a poporului albanez împotriva ocupanților fasciști italieni și germani, dar în documentele elaborate de Comitetul Central al Partidului Comunist Alban, în analiza unor situații politice internaționale se fac referiri și la situația din România.

Intensificarea studiilor de istorie universală din țara noastră și în special a celor referitoare la istoria sud-estului european, revendică folosirea și cunoașterea unor izvoare noi, cit mai autentice și variate, între care se înscriu și cele aflate în arhivele albaneze. Am făcut această scurtă enumerare asupra conținutului unor materiale și documente aflate în posesia arhivelor din R. P. S. Albania, cu scopul de a atrage atenția asupra însemnătății lor în cercetarea raporturilor tradiționale româno-albaneze, a completării informațiilor privitoare la istoria medie, modernă și contemporană a acestei zone geografice.

GELCU MAKUTOVICI

* Vezi Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, fondul 71/Albania, în care se află și multe materiale privitoare la starea social-politică și economică din perioada respectivă.

⁵ Vezi *Dokumenta e materiale historike nga lufta e popullit shqiptar per liri e demokraci 1917—1941* [Documente și materiale istorice din lupta poporului albanez pentru libertate și democrație 1917—1941], editat de Direcția Arhivelor Statului din R.P.A., Tirana, 1959, 560 p.

⁶ Vezi *La lutte antifasciste de liberation nationale du peuple albanais Documents principaux (1941—1944)*, Edit. „8 Nëntori”. Tirana, 1975, 560 p.

RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚĂ ȘI TRANSILVANIA

Contribuții documentare

AL. MATEI

Războiul pentru independența României a constituit un nou și important prilej de emancipare și afirmare pe plan european a tuturor românilor. „De aici înainte — scria încă în toamna anului 1877 cunoscutul organ de presă german „Der Osten“ — politica europeană va trebui să țină seama de România și de poporul român, ca de un element ponderos și însemnat al Orientului european”¹. Se preciza că „Și românii din Austro-Ungaria simt urmările cele binefăcătoare ale acestei schimbări neașteptate și puternice”, întrucât poporul român „a dat înaintea Europei probe asupra vitalității sale, admirată și recunoscută de toată lumea”. Poporul român, am adăuga noi, a mai dovedit lumii în toată această perioadă de timp o admirabilă solidaritate și spirit de unitate, rar întâlnite în asemenea împrejurări.

Dobândirea neatârării va însemna și întiul pas hotărîtor spre desăvîrșirea procesului de unificare națională în a cărui împlinire românii de pretutindeni începuseră să creadă, de acum, cu și mai multă convingere și ardore.

Documentele pe care le publicăm oglindesc momentul reînvierii celor mai adînci speranțe, prilejul declanșării unor spontane și însuflețitoare manifestări de solidarizare ale românilor transilvăneni cu frații de peste Carpați, ca și al unor acțiuni organizate în vederea sprijinirii ostașilor români de pe front și a familiilor acestora de acasă. Și, nu în puține situații, chiar trecerea peste graniță a unor tineri și înrolarea lor, ca voluntari, în armata română.

Fie că este vorba de acte oficiale ca cele emenate de la oficialitățile centrale sau locale ale imperiului dualist — din care publicăm acum cîteva pentru prima dată, rod al unor recente cercetări efectuate în Arhivele Naționale maghiare — fie că sînt scrisori, apeluri și alte asemenea documente, sînt rezultatul nemijlocit al acțiunilor întreprinse de populația românească de pe întreg cuprinsul Transilvaniei pentru sprijinirea războiului purtat de România în anii 1877—1878. Documentele de față sînt selectate din volumul *Războiul de independență și Transilvania*². Documentele redau

în mod direct și sugestiv, teama de care erau cuprinse autoritățile din Transilvania față de evoluția evenimentelor. Ele inițiază măsuri preventive, atît pentru a împiedica trimiterea de ajutoare armatei române — comitetele de inițiativă sînt interzise, iar persoanele particulare puteau acorda ajutoare „numai după declararea lor” la autorități³ — sau pentru a opri trecerile în România ale tinerilor și înrolarea lor în armată, indicîndu-se să fie luate „măsuri stricte împotriva acestor dezertori, la granițe și trecători”⁴, unde se impune a fi angajați numai salariați „de origină maghiară și germană”⁵. La acestea se adaugă severele măsuri de întărire militară a frontierelor cu România, mergîndu-se pînă la „ocuparea excepțională a secuimii” — aceasta fiind chiar caracterizarea dată într-un raport⁶, ceea ce credem vorbește de la sine despre îngrijorarea autorităților amintite. „Acum indeosebi — este aprecierea făcută într-un alt raport oficial⁷ — avîndu-se în vedere războiul din apropiere (...) incalculabil în urmările și implicațiile sale”.

Actele neoficiale reflectă poziția și activitatea populației românești din Transilvania care și-a legat propria-i soartă de evenimentele care se desfășurau în România. În ciuda măsurilor luate de autoritățile dualiste, și după izbucnirea războiului, românii aflați de-o parte și de alta a Carpaților vor continua să comunice între ei. Se informează reciproc, își împărtășesc gîndurile și-și dezvăluie planurile, se încurajează unii pe alții — de exemplu scrisoarea, de excepțională importanță, unică în felul ei, plecată, desigur pe căi neoficiale, din Craiova în Transilvania⁸ — sau își exprimă satisfacția că pot întreprinde acțiuni comune de sprijinire a armatei române⁹. Alte documente se fac „ecoul” evenimentelor din timpul războiului și al propriilor acțiuni, în sprijinul cauzei generale a tuturor românilor, așa cum este, bunăoară scrisoarea adresată de femeile române din Sibiu marelui „bărbat al națiunii” George Barițiu, la 23 aprilie 1879¹⁰.

Alături de faptele pe care le dezvăluie documentele de față rămîne afirmarea — recunoscută adesea, explicit sau implicit, și de către autoritățile imperiului — a solidarității și unității românești, a dorinței nestăvilite de manifestare concretă a acestora și a prevestirii unirii ce avea să se realizeze peste patru decenii de la cîștigarea independenței depline a României, prin sacrificiile făcute pe cîmpurile de bătălie sub semnul unității și solidarității naționale a românilor de pretutindeni.

¹ Vezi „Gazeta Transilvaniei”. XL. 1877. nr. 76. din 11.X/29.IX., ca și alte publicații care au re luat textul.

² Volumul, avînd ca autori pe Al. Matei și M. Oprea, este o *ediție de documente* — prima consacrată acestui moment crucial din istoria poporului nostru, privit exclusiv din Transilvania și în strînsă legătură cu problemele ridicate de situația acesteia, ca parte inclusă în Imperiul austro-ungar, respectiv în Ungaria, inclusiv perspectiva unirii, fireșu, cu patria-mamă.

³ Sînt 11 documente deoarece anexele I, III și IV cuprind cîte două documente.

⁴ Doc. nr. 1.

⁵ Doc. nr. 3.

⁶ Doc. nr. 7.

⁷ Doc. nr. 5.

⁸ Doc. nr. 4.

⁹ Doc. nr. 2.

¹⁰ Doc. nr. 6.

1

1877 iunie 4, Turda. Adresa Consiliului oraşului Turda către Oficiul poliţienesc local, prin care este trimis, în copie, ordinul vicecomitelui Comitatului Turda-Arieş privind interzicerea constituirii şi funcţionării comitetelor de ajutorare a răniţilor din războiul ruso-turc şi stricta supraveghere a persoanelor care vor face colecte, ce trebuie declarate autorităţilor.

Bennirt alispáni rendelet lemásolándó s a másolati példány hátára irando : a. t. Kapitányi hivatalnak Helytt

Megyéánk tek. alispáni hivatalának bennirt 2905 sz. alatt kelt rendelete másolatban kellő közhirre tétel végett oly felhívással küldeték meg, miszerént felügyeltesen, hogy a rendeletben irtak gondosan megértassanak, s az ellenvetőket további eljárás végett tanácsunkhoz jelentse be. Ertesítették továbbá, miszerént a segélyezések iránti bejelentések a rendelet 2 ik pontja értelmében tanácsunknál lesznek felveendőik, mire nevezve a netalán jelentkezők utasítandók.

4/6 1877

Gaznet (?)

(Anexa) Sz. 2905/1877 Torda — Aranyos megye alispányától.

Felsőbb intézkedés következtében ezennel meghagyom és rendelem (czimnek).

1. A folyamatban lévő orosz török háboru okából a bármelyik fél sebesültjei részére tépés, ruhák stb. neműekben egyesek általi segélyezés megengedtetik, ellőnbén e czélból segélyezési megengedtetik, ellőnbén e czélból segélyezési bizottságok alakítása s működése határozatlan eltiltatott.

2. Bármínemű segélyezést azonban a magánosok is csak az illető járási szolgabíró vagy városi tanácsnak elküldés előtti bejelentés után teljesíthetnek.

3. A tanács ezen bejelentéseket rendes kimutatásba vezeti, s azoknak másolatait hozzám odőről időre bétértjesztí.

4. Vegül szorosan felügyel és felügyeltet arra, hogy ezen felsőbb intézkedésnek hatósága területén telyes ervőny szereztessék, s ha az ellen kihágási eset fordulna elő, azt hozzám rögtön bejelenti.

Torda, 1877 junius 2 én.

Miksa Elek
Alispán

A tekintetes tanácsnak
Tordán

Arh. St. Cluj-Napoca, fond : Primăria oraşului Turda, fasc. I, nr. 1359/1877.

Traducere :

Ordinul vicecomitelui va fi copiat iar pe verso-ul copiei se va scrie : Onoratalui Oficiu poliţienesc

Loco

Se trimite, în copie, pentru a fi adus la cunoştinţă ordinul oficiului vicecomitelui comitatului nostru nr. 2905, cu indicaţia de a se urmări ca cele cuprinse în ordin să fie respectate întocmai, iar cei ce se opun să fie denunţaţi la consiliul nostru pentru luare de măsuri. În continuare, se anunţă că potrivit punctului 2 al ordinului, declaraţiile privind ajutoarele se vor face la consiliul nostru, sens în care vor fi îndrumaţi eventualii doritori.

4/6 1877

Gaznet (?)

(Anexa) : Nr. 2905/1877. Din partea vicecomitelui comitatului Turda-Arieş.

Urmare dispoziţiei mai înalte vă ordon :

1. Se permite ajutorarea cu pansamente, haine şi altele a răniţilor oricărei părţi din războiul ruso-turc, în desfăşurare. În schimb, se interzice cu desăvîşire constituirea şi funcţionarea comitetelor de ajutorare.

2. Pot şi persoanele particulare să acorde orice fel de ajutoare — dar numai după declararea lor, înainte de trimitere, la judele plăşii sau la consiliul oraşului respectiv.

3. Consiliul va ţine evidenţa acestor declaraţii, înaintându-mi periodic copile lor.

4. În sfîrşit, /consiliul/ supraveghează, strict şi dispune control pentru aplicarea întocmai a acestei dispoziţii mai înalte pe teritoriul jurisdicţiei sale, iar dacă s-ar ivi vreo abatere împotriva ei, aceasta să-mi fie adusă imediat la cunoştinţă.

Turda, 2 iunie 1877

Onoratalui consiliu Turda.

Alexa Miksa,
vicecomite

2

1877 iulie 4, Craiova. Scrisoarea dr. Drăgescu, medic în Craiova, către Ion Micu Moldovan prin care îl informează asupra atmosferei premerngătoare trecerii Dunării de către armata română, îndemnându-l să adune ofrande pentru armată.

Craiova, 4/7/iulie/1877

Iubite D-le Moldovanu !

Am incredinţiat această epistolă d-lui Popescu carele se reintoarnă la Mediaşu. Mi s-a părut că aceasta este calea mai sigură ca să parvină pînă la D-ta.

Noi pe aicia ne pregătim pentru trecerea Dunărei. Oştirea este nerăbdătoare de a da pept cu păgînii, entusiasmul nu se poate descrie. Speraţi şi aveţi încredere în noi. Ne vom bate româneşte şi vom învinge. După două sute de ani Europa va fi silită să ne respecte şi să ne admire. N-a morit virtutea românească.

Lupta terminată, scăpaţi de păgînii de peste Istru, privirile, inimile şi gîndurile noastre se vor îndrepta spre voi... Speraţi !

Lupta va fi înfricoşată, multe mii de români vom cădea, dar Românismul va ieşi triumfător. În Craiova se înfiinţeară spitale pentru răniţi. Doamnele de aci înfiinţiară «Spitalul independenţei», al cărui medic curant sunt eu. Mai tirziu voi pleca şi eu la oaste — peste Dunăre. Te rog adună ofrande pentru spitalele de aici : bani, scaune, cămeşi, ismene, ciarşiafuri, bandage ş.a. şi le espedează sub adresa mea.

Te rog salută din parte-mi pe d-nii Godeanu şi Alimpu Blăşianu, şi primeşte salutările frăţeşti ale celui ce are onoare a se subsemna al d-tale Dr. Drăgescu

Arh. St. Cluj-Napoca, fond personal Ion Micu Moldovan, nr. 2822.

3

1877 august 9, Dej. Adresa Consiliului oraşului Dej către Căpitanatul local prin care se trimite ordinul vicecomitelui Comitatului Solnoc-Dăbica privind luarea de măsuri pentru a opri exodul spre România a tinerilor recruţi din Transilvania. Se indică modalităţile de lucru.

Exp. A városi kapitányi hivatalnak

Helyt

Szolnok-Doboka megye Tekintetes Alispányának bellaponi felhívása szigorú ehhez alkalmazkodás végett közzétettk.

Deés város Tanácsa
1877 Augusztus 9

(Anexa) : Szolnok-Doboka megye alispányától.
6794/1877 sz.

Tekintetes Tanácsnak

Helyt

Azon előfordult esetek ötleteiből, hogy több hadköteles, nevezetesen Szeben és Fogaras megyékből az oláh és moldvai egyesült fejedelemségekbe átszöktek, indítva érezte magát a magyar király belügyminiszterium a katonai személyek részére kért útlevelek kiadását merőben betiltani, s a határvonalokon és szorosokon az ily átszököések iránt erélyesen intézkedni.

Felhívom ennél fogva tekintetes tanácsot hogy azon esetre, ha katonai személyek útlevéltől folyamodnának az ily kéréseket visszautasítani, és hogy a szabadságulatok nyilvántartása pontos vezetését úgy a községi közegeknek, valamint ellenőrizni és hónapoként azok létszáma után tudakozodni, s a tapasztaltakhoz képest készítendőváltozási kimutatásokat a hadkiegészítési parancsnokságnak a kiszabott időben pontosan megküldeni elne mulassza.

Deés, 1877 augusztus 4 én.

Szacsvai,
alispán

Arh. St. Cluj-Napoca, fond Primăria oraşului Dej, nr. 2138/1877.

Traducere :

Către căpitanul oraşului
Loco

Se aduce la cunoştinţă apelul vicecomitelui Comitatului Solnoc-Dăbica, din pagina interioară, pentru respectarea strictă.

Consiliul oraşului Dej
9 august 1877

(Anexa) : Din partea vicecomitelui comitatului Solnoc-Dăbica Nr. 6794/1877

Onoratului Consiliu
Loco

Ivindu-se cazuri că mai mulţi recruţi, mai ales din comitatele Sibiu şi Făgăraş, au fugit în Principatele Unite, Ţara Românească şi Moldova, ministrul de interne regesc maghiar s-a văzut nevoit să interzică eliberarea de permise pentru militari şi să ia măsuri stricte împotriva acestor dezertări, la graniţe şi la trecători.

Prin urmare, cer onoratului consiliu ca, în cazul în care se prezintă militari şi solicită permis, să fie respinse aceste cercuri şi să se ţină o strictă

evidenţă a permiselor atât de către consiliu cit şi de către autorităţile săteşti şi să se informeze lunar, în raport de numărul de suflete, iar situaţiile privind schimbările constatate să fie trimise, neîntârziat comandamentului de recrutare.

Dej 4 august 1877

Szacsvai,
vicecomite

4

1877 octombrie 9, Sibiu. Informarea comandantului militar din Sibiu, adresată ministrului de interne, în legătură cu organizarea pazei locale permanente în secuime.

K(aiserlich) — k(önigliche) Militär Kommando in Hermannstadt Präsid. n-ro 740.

Seiner Excellenz
dem Herren königlich ungarischen
Minister — Präsidenten
und Minister des Innern
Koloman Tisza
von Borosjenő
in

Budapest.

Hermannstadt am 9. Oktober 1877.

Ich beeele mich für die in der höchst geschätzten

Zuschrift ad Zahl 1058 vom 5 l(aufendes) M(ona)ts

res
ausgesprochene so schmeichelhafte Anerkennung meiner pflichtschuldigen Unterstützung, so wie für die für Truppen getroffene Vorsorge und diesfalls erlassene Weisungen, Euer Excellenz meinen wärmsten dank zu sagen und mögen Euer Excellenz versichert sein stets wo es nöthig die rolle und rasche Unterstützung des Militär Kommandos zu finden, venn es sich um das Wohl des Staates oder um das Gemeinwohl handelt.

Auch danke ich Euer Excellenz noch besonders für das persönliche Erscheinen S(eine)r Excellenz des Landes Vertheidigungs — Ministers Szende und für die mir durch selben zugekommenen eingänglichen Informationen.

Dies war eine ganz vortreffliche Massregel, weil nicht allein die zutreffenden Massnahmen am raschesten besprochen und beschlossen werden konnten, sondern auch, weil durch die auf Basis der persönlichen Einblickes in die Verhältnisse aus dem Szekler-Lande vom Herrn Minister mir zugekommenen Mittheilungen ein zu grosser alle Welt allarmirender Truppen-Aufwand vermieden wurde.

Zugleich erlaube ich mir einiges mir wichtig Scheinende ergebenst beizufügen :

Ich war stets der Ansicht, das es nütlig wäre, in dem ausgedehnten Gebiete des Szeklerlandes, wohin man wegen Mangel an Eisenbahnen Truppen im Bedarfsfalle erst nach mehreren Tagen, ja Wochen bringt, immer mindestens 1 Bataillon für eventuelle Fälle, Assistenzen, Grenzstreitigkeiten etc. garnisonirt zu haben, und deshalb bedauere ich immerwährend, dazp alle meine Jahr und Tag dauernde Bemühungen die Gewinnung respektive Festhaltung der schönen Kaserne (Kastell in Csik Szereda) nicht zu erzielen vermochten.

Insbesondere jetzt aber, wegen des nachbarlichen Krieges, halte ich mindestens bis zur Beendigung desselben eine andauernde Truppengarnisonirung im Szekler-Lande-wegen des in seinen Folgen und

Verwicklungen unberechenbaren Kriegen — für eine absolute Nothwendigkeit.

Aber auch nach Beendigung des Krieges wird es sich empfehlen, im Centrum des Szekler-Landes, nämlich in Csik Szereda permanent eine Garnison von 1 Bataillon zu heben.

Und lenke ich Euer Excellenz Aufmerksamkeit schon jetzt auf diesen Umstand, damit, wenn Euer Excellenz hiemit einverstanden sind, für eine permanente gute Unterkunft eines solchen Bataillons in Csik-Szereda schon jetzt vorgedacht werden wolle, und vielleicht wird es möglich sein für diesen Zweck wieder einen Theil des Kastells (des früheren Kaserne), die von den Verwaltungsbehörden nur beschränkt in Anspruch genommen ist, disponibel zu machen.

Es scheint mir dies auch der Umstand anzudeuten, dass S(ein)e Excellenz der Landes Vertheidigungs-Minister Szende bei seiner Anwesenheit schon jetzt die Verlegung des Bataillons in das Kastell angeordnet, respektive angeregt hat, und werde ich mir erlauben, diesfalls Euer Excellenz besondern Unterstützung seiner Zeit in Anspruch zu nehmen.

Eine permanente Besetzung der Haromszék unter normalen friedlichen Verhältnissen halte ich deshalb für nicht nothwendig und nicht gut, weil die Haromszék von Kronstadt aus in 1 bis 2 foriorten Märschen leicht zu erreichen ist, und eine zu grosse Zersplitterung der Truppen für deren Ausbildung nur schädlich wäre.

In der ausnahmsweisen Besetzung des Szeklerlandes während des Kreigswirren könnte, wie es auch S(ein)e Excellenz der Minister Szende angeregt hat, nach Abschluss der Untersuchung und bei Heruhigung der Gemüther :

1 Bataillon (Nr. 50 von Bistritz) nebst 1 Eskadron in Csik-Szereda,

1 Compagnie von diesem Bataillon in Gyergyó Sz(ent) Miklos, und

1 Bataillon nebst 1 Eskadron in Kezdi Vásárhely und Sepsí Sz(ent) György, sowie :

1 Bataillon in Szekely Udvárhely disloziert bleiben. Selbstverständlich musste die Gendarmerie in der jetzigen ausgiebigen Weise verstärkt werden.

Im Allgemeinen wäre eine solche Besetzung keinesfalls eine erbliche Reducirung der Zahl, sondern eine Reducirung der Abtheilungen, weil ich die eben angeführte Dislokation erst nach Einrangirung der Rekruten, also erst im halben November, vornehmen würde, und durch diese die verbleibenden Abtheilungen um fast 1/3 des jetzigen Mannschaftsstandes vermehrt würden.

Fern bringe ich Euer Excellenz zur Kenntniss, dass ich und respekt(ive) die Truppen in aller und jeder Beziehung die ausgiebige Unterstützung gefunden haben, und — nach den Meldungen der Truppen-Kommandanten — auch auf dem Marsche von den Truppen alle Vorsorge gefunden wurde, wofür ich mich ebenfalls bestens bedanke.

Schliesslich kann ich nicht umhin nochmals für Euer Excellenz so grosse Vorsorglichkeit in jeder Richtung, so wie für die so schnelle Bewilligung der Gendarmerie-Gebühren für die speziellen Gendarmerie — Assistenzen meinen lebhaftesten dank auszusprechen.

Arh. St. Buc., colecția Xerografii R. P. Ungară (O.L. — K. 148 1118/1877 sz.).

Traducere :

*Comandamentul militar cezaro-crăiesc din Sibiu
Prezid. nr. 740*

Exceleței Sale, domnului ministru-președinte re-gesc maghiar și ministru de interne Coloman Tisza de Borosjenő

la Budapesta.

Sibiu, 9 octombrie 1877

Eu mă grăbesc să-i rostesc Exceleței Voastre cele mai călduroase mulțumiri pentru ait de mă-gulitoarea recunoaștere a subvenției cuvenite mie, pronunțată în prea-adinc stimata scrisoare cu nu-mărul 1058/res din 5 ale lunii curente, ca și pentru grija manifestată pentru trupe și indicațiile date în această privință, și Exceleța Voastră ar putea fi asigurată că va găsi sprijinul rapid și prompt al comandamentului militar, întotdeauna acolo unde (ar fi) necesar, cind este vorba de binele statului sau de binele public.

De asemenea, mulțumesc în chip deosebit Exceleței Voastre pentru venirea în persoană a Exceleței Sale ministrul apărării țării, Szende, și pen-tru informațiile aduse și acordate mie prin acesta.

Aceasta a fost într-adevăr o măsură excelentă, pentru ca măsurile potrivite să poată fi discutate și luate cit mai repede nu de unul singur, și de asemenea, pentru ca, prin înșușințările făcute mie de către domnul ministru, pe baza observării per-sonale a condițiilor din Secuime, să poată fi evi-tată o prea mare desfășurare de trupe, care ar fi alarmat pe toată lumea.

Totodată, îmi îngădui să adaug cu toată stima ceva care îmi pare important :

Eu am fost întotdeauna de părere că ar fi ne-cesar ca în întinsul ținut al Secuimii, unde în caz de nevoie — din lipsă de căi ferate — trupele se aduc abia după mai multe zile sau chiar săptămâni, să se afle în garnizoană cel puțin un batalion pen-tru eventuale cazuri de intervenție, ciocniri de frontieră etc., și de aceea deplîng mereu (faptul) că eforturile mele ce durează de mult pentru ciș-tigarea, respectiv păstrarea frumoasei cazărmi (cas-telui din Miercurea Ciuc) n-au putut da rezultate.

Acum însă îndeosebi, avîndu-se în vedere răz-boiul din apropiere, consider drept o necesitate absolută o încartiruire de durată a trupelor în Secuime, cel puțin pînă la sfîrșitul acestuia — din pricina războiului, incalculabil în urmările și impli-cațiile sale.

Dar și după terminarea războiului se va recomanda să avem mereu o garnizoană de un bata-lion în centrul Secuimii, anume în Miercurea Ciuc.

Și eu îndrept atenția Exceleței Voastre deja asupra acestei situații, pentru ca, dacă Exceleța Voastră este de acord cu acestea, să binevoiască a se preocupa de pe acum pentru un punct de sprijin bun și permanent al unui asemenea batalion în Miercurea Ciuc, și probabil va fi posibil să se facă iarăși disponibilă pentru acest scop o parte din castelul (fosta cazarmă) care nu este luat în primire decît în parte de angajații administrației.

Îmi pare potrivit să indic și împrejurarea că Exceleța Sa ministrul apărării țării, Szende, la venirea Sa, a ordonat — respectiv a propus — mutarea batalionului în castel, și îmi voi îngădui să solicit de astă dată un ajutor deosebit din timpul Exceleței Voastre.

O ocupare permanentă a (ținutului) Trel-Scaune în condiții normale de pace socotesc că nu e necesară și nici bună, de aceea fiindcă în Trei-Scaune este ușor de ajuns din Brașov, în unul sau două marșuri forțate, și o prea mare risipire a trupelor ar fi numai păgubitoare pentru instruirea lor.

Așa cum și Excelența Sa ministrul Szende a propus, după încheierea cercetărilor și potolirea spiritelor, pentru ocupația excepțională a Secuimii pe durata tulburărilor războiului ar putea rămâne dislocate :

1 batalion (nr. 50 din Bistrița) pe lângă 1 escadron, în Miercurea Ciuc

1 companie din acest batalion în Gheorghieni și 1 batalion pe lângă un escadron în Tîrgul Secuiesc și Sfîntu Gheorghe, precum și

1 batalion în Odorheul Seculesc.

Bineînțeles că în aceeași măsură însemnată trebuie întărită jandarmeria.

În ansamblu, o asemenea ocupație n-ar fi în nici un caz o reducere considerabilă a numărului (oamenilor), ci doar o reducere a unităților (diviziunilor), căci eu voi începe dislocarea inițiată acum abia după încadrarea recruților, așadar abia în (prima) jumătate a lui noiembrie, și prin aceasta unitățile rămase vor fi mărite cu aproape 1/3 din numărul actual de oameni.

Mai departe aduc la cunoștință Excelenței Voastre că eu și respectiv trupele am aflat sprijin deplin în toate privințele, și — după rapoartele comandantilor de unități — vor înlătui toată grija pentru trupe și în timpul marșului, (lucru) pentru care, de asemenea, vă mulțumesc din inimă.

În încheiere nu pot să nu vă adresez încă o dată cea mai calduroasă mulțumire, pentru prevederea atât de mare a Excelenței Voastre în acest sens, ca și pentru atât de grabnica aprobare a taxelor jandarmeriei pentru sprijinul special al jandarmeriei.

5

1877 octombrie 27, Sibiu. Informarea comandantului militar din Sibiu, adresată ministrului de interne, în legătură cu ocuparea excepțională a secuimii de către soldați.

K(aiserlich) k(önigliche) Militär Kommando in Hermannstadt Präsid. N-ro 804.

Seiner Excellenz dem Herrn königlich ungarischen Minister — Präsidenten

und Minister des Innern

Koloman Tisza

von Borosjenő

Budapest

Hermannstadt am 27. Oktober 1877

Indem ich für die unter N-ro ¹¹¹⁸ vom 18. Oktober.

ber d(ieses) J(ah)res) ausgesprochene Beipflichtung zu meinen Anträgen für die ausnahmsweise Bestzung des Szeklerlandes Euer Excellenz besteps danke, halte ich es für meine Pflicht, mich in dieser Beziehung des Weiteren, wie folgt, an Euer Excellenz zu wenden.

Da nach allen hier eingelaenen Mittheilungen der Jurisdiktionen und Gendarmerie, so wie nach

den Berichten der Militär Stations-Kommanden zu Kézdi Vásárhely, Csik Szereda und Gyergyó Sz(en)t-Miklos die Beruhigung der Gemüther bereits eingetreten ist, und die Untersuchung nach erfolgter Einziehung und Abgabe der betreffenden Theilnehmen der geplanten Freischarenbildung an die zustehenden Gerichte vollzogen wurde, beabsichtige ich — um von den hier Landes oft plötzlich einbrechenden, alle Bewegungen so erschwierenden Winter nicht überrascht zu werden — schon jetzt alle Vorbereitungen zu treffen, um die von Euer Excellenz bereits gebilligte Restrangirung der genannten Exposituren im Szeklerlande entweder noch in der ersten Hälfte November oder doch bis beiläufig 15. November anstandslos durchführen zu können.

Nach weiterer Erwägung, und mit besonderer Berücksichtigung des Umstandes, dass sich in Csik Szereda auch Truppen der k(öniglichen) ung(arischen) Landwehr in der Stärke von circa 120 Mann befinden, wurde ich es für sehr angezeigt halten die dortige Eskadron wieder einzuziehen, umsomehr, als die Verwendung der Cavallerie im Winter — namentlich bei schwierigen Gebirgspassagen oder zu Zeiten andauernden Glatteises — überhaupt sehr problematisch bleibt, und erfahrungsgemäss die Fusstruppen im Nothfalle im Winter mittelst Wagen viel schneller und leichter weithin zu bringen sind als die Cavallerie bei winterlichen ungünstigen Bodenverhältnissen.

Nachdem bei der erwähnten projektirten Restrangirung 3 Compagnien, des 50. Infanterie-Regiments (welche noch mit den bereits zur Einrangirung abgerichteten Rekruten ergänzt wurden) und circa 120 Mann der k(önigliche) ung(arischen) Landwehr — im Ganzen also hat 1 1/2 Bataillone — in Csik-Szereda verbleiben möchten, während im dringenden Bedarfsfalle eine entsprechende Abtheilung der in Kézdi Vásárhely verbleibenden Eskadron immerhin für Csik-Szereda zur Verfügung bleibe, so glaube ich das Einziehen der Eskadron von Csik Szereda — umsomehr als selbe nicht vorthellhaft untergebracht ist, und die Beschaffung der Reitplätze grosse Schwierigkeiten macht — angelegentlichst empfehlen zu sollen.

Die ausnahmsweise Besetzung des Szeklerlandes würde sich sonach vom halben November an wie folgt gestalten :

Kézdi Vásárhely

3 Compagnien (mit dem kompletten Stande von 264 Mann gegen 350 Mann jetzt) und 1 Eskadron ; Sepsi Sz(en)t György

1 Compagnie (mit dem kompletten Stande von 80 Mann gegen 50 Mann jetzt) ;

Csik Szereda

3 Compagnien (mit dem kompletten Stande von 254 Mann gegen 200 Mann jetzt), nebst circa 120 Mann Honved) Gyergyó Sz(en)t Miklos

1 Compagnie (mit dem kompletten Stande von 88 Mann gegen 192 Mann jetzt).

Das 28 Jäger-Bataillon würde in Szekely Udvarhely verbleiben.

Diese sämtlichen Abtheilungen wären verstärkt durch die schon abgerichteten Rekruten.

Da ich jedoch die nöthigen Vorbereitungen zu dieser Besetzung (namentlich den Nachschub der Rekruten) so wie die Einziehung der jetzt in Csik-Szereda befindlichen Eskadron nicht vor der beson-

deren Einwilligung von Euer Excellenz zu treffen gedenke, so ersuche ich vor Allem Euer Excellenz ganz ergebenst : sowohl betreff dieser projektirten Besetzung, wie auch über den Zeitpunkt der durchführung, welchen ich mich beehre hiemit zu beantwarten, sich hochgeneigtens aussprechen zu wollen.

Da die berührten Massnahmen und Vorbereitungen schon wegen der vorgerückten Jahreszeit drängen, so ersuche ich höflichst um thunlichst beschleunigte Erledigung.

Schliesslich kann ich nicht umhin : für jene warmen Worte, mit welchen Euer Excellenz erst kürzlich der, obwohl so natürlichen und anders ganz undenkbaeren, Erfüllung meiner Pflichten gedacht haben, Euer Excellenz meinen lebhaftesten dank zu sagen.

Genehmigen Euer Excellenz den Ausdruck meiner besonderen Hochachtung.

Traducere :

Comandamentul militar cezaro-crăiesc din Sibiu Nr. 840 prezidiale

Excelenței Sale domnului ministru — președinte regesc maghiar și ministru de interne Coloman Tisza de Borosjenő

Budapesta

Sibiu, 27 octombrie 1877

În timp ce eu mulțumesc foarte mult Excelenței Voastre pentru consimțământul pronunțat la 18 octombrie al acestui an, sub numărul 1118/res. la propunerile mele pentru ocuparea excepțională a Secuimii, consider de datoria mea să mă adresez Excelenței Voastre în această privință a amănuntelor, precum urmează :

Deoarece după toate comunicările sosite aici ale magistraturii și jandarmeriei, ca și după rapoartele conducerilor posturilor militare din Tîrgul Secuiesc, Miercurea Ciuc și Sfîntul Gheorghe abia a început liniștirea spiritelor, și că s-a încheiat cercetarea pentru recrutarea efectuată și trimiterea respectivilor participanți la formarea plănuită a unităților de voluntari după procedura cuvenită. intenționez deja să închei acum toate pregătirile — ca să nu fiu surprins de iarna care în această țară adeseori izbucnește pe neașteptate, îngreunînd toate mișcările — pentru a putea efectua fără întârziere restringerea numitelor cursuri ale Secuime, deja aprobată de Excelența Voastră, sau încă în prima jumătate a lui noiembrie. sau aproximativ pînă la 15 noiembrie.

După o chibzuință mai îndelungată, și cu o considerare specială a situației că în Miercurea Ciuc se găsesc și trupe ale miliției teritoriale regale maghiare, în putere de circa 120 de oameni, am socotit drept foarte recomandabil să retrag escadronul de acolo, cu atît mai mult cu cît folosirea cavaleriei iarna — îndeosebi la trecerile dificile prin munte sau în vreme de polei persistent — rămîne într-adevăr foarte problematică, iar conform experienței, iarna trupele de infanterie sînt mult mai rapid și mai ușor de adus cale lungă cu căruțele decît cavaleria în condiții de iarnă cu sol dificil.

De vreme ce în amintita restringere proiectată ar putea rămîne în Miercurea Ciuc trei companii din

Regimentul 50 infanterie (care s-ar mai completa încă cu recruții tocmai instruiți pentru încorporare) și circa 120 de oameni din miliția teritorială regală maghiară — așadar cu totul are un batalion și jumătate —, în timp ce în cazuri de nevoie urgentă o fracțiune corespunzătoare din escadronul rămas în Tîrgul Secuiesc rămîne mereu la dispoziție pentru Miercurea Ciuc, socotesc astfel că trebuie să recomand cu cea mai mare insistență retragerea escadronului din Miercurea Ciuc — cu atît mai mult cu cît acesta nu este amplasat cu folos, iar procurarea unui manej aduce multe greutăți.

Ocuparea excepțională a Secuimii va avea loc din (prima) jumătate a lui noiembrie, după cum urmează :

Tîrgul Secuiesc

3 companii (cu efectivul complet de 264 oameni. față de 350 oameni acum) și un escadron ;

Sfîntul Gheorghe

1 companie (cu efectivul complet de 88 oameni. față de 50 oameni acum) ;

Miercurea Ciuc

3 companii (cu efectivul complet de 264 oameni. față de 200 oameni acum),

(pe lingă circa 120 oameni în miliție)

Gheorghieni

1 companie (cu efectivul complet de 88 oameni. față de 192 oameni acum).

Batalionul 28 vinători ar rămîne în Odorheul Secuiesc.

Aceste unități complete ar fi întărite prin recruții deja instruiți.

Însă deoarece eu nu am intenția să efectuez pregătirile necesare pentru această ocupare (anume completarea recruților), nici retragerea escadronului care se află acum în Miercurea Ciuc înainte de permisiunea specială a Excelenței Voastre. înainte de toate solicit Excelenței Voastre, cu toată stima, să accepte cu toată bunăvoința a se pronunța atît referitor la această ocupare plănuită, cît și despre momentul executării ei, pe care eu am onoarea să le propun aici.

Fiindcă menționatele măsuri și pregătiri nu permit aminare din pricina anotimpului înaintat, cu tot respectul solicit o rezolvare grăbită pe cît posibil.

În încheiere, nu pot să nu rostesc cea mai călduroasă mulțumire a mea Excelenței Voastre, pentru acele cuvinte calde, totuși atît de naturale și altminteri cu totul înimaginabile, cu care Excelența Voastră ați apreciat pe scurt îndeplinirea îndatoririlor mele.

Să accepte Excelența Voastră expresia deosebitei mele considerațiuni.

6

1878 februarie 10, București. Scrisoarea Comitetului central al Societății „Crucea Roșie” din România, semnată de Dimitrie Ghica, către Ion Micu Moldovan prin care îi mulțumește pentru suma de 52 florini trimisă ca „ajutor răniților”.

București, 1878. Luna februarie 10

SOCIETATEA „CRUCEA ROȘIE” DIN ROMANIA
Comitetul Central
Nr. 301

Domnul meu,

Primind suma de 52 florini ce ați binevoit a ne trimite, cu epistola Domniei voastre datată 14 februarie, rezultatul prelegerii ținute de Domnul I. Popa în seara de 13 corrent. Am onoare a vă înainta recipisa Cassierului no. 988 și a vă ruga, Domnul meu, să binevoiți a primi asigurarea prea osebitei mele considerațiuni

Președinte,

Dimitrie Ghica

Secretar,

I Boboc

Domnului I. M. Moldovan
Blașiu

(Aneza) : No. 988 recipisei
SOCIETATEA „CRUCEI ROȘIE” DIN ROMÂNIA
SUBSCRIERE
pentru

ADJUTORUL RĂNIȚILOR

Domnul... I. M. Moldoveanu, profesore.

Din comuna... Blașiu.

Lei... Una sută patru (în 52 florini).

Se certifică de noi primirea sumei arătate mai sus.

Anul 1878. Luna februarie 8/20

Cassier,

Tacu Dimitrescu
cassierul Eforiei spitalelor
civile București

Arh. St. Cluj-Napoca, fond personal I. M. Moldovan, nr. 2379.

7

1878 martie 17, Budapesta. Adresa ministrului de interne către ministrul de finanțe și agriculturii, industriei și comerțului, privind reverificarea tabelelor de calificare a funcționarilor din Transilvania și Dunărea de Jos, urmînd ca aci să fie angajați numai funcționari cu atitudine politică corespunzătoare.

240 număr
res.

Nagyméltósága Minister Ur !

A haza érdeke általában mindenkor megköveteli, hogy az állam hivatalnokok és közegek hűségesen szolgálják az államot's teljesen megbízhatók legyenek, ez 'azonban még szűségesebb jelenben tekintettel az ország politikai helyzetére és különösen egy bekövetkezhető háboru esélyére.

Minék folytán kötelességemnek érzem Nagyméltóságod nagybecsű figyelmét felkérni arra, hogy a vasutaknál az ország erdélyi és aldunai részeiben különösen éjszaki és keleti határain alkalmazott hivatalnokok és közegek minősítvényi táblázatait ujabban is megvizsgáltván az ország ezen vidékein csakis teljesen megbízható Kifogástalan politikai magatartású hivatalnokok és közegek alkalmaztassanak jelen időben, különösen olyanok kiknek teljes hazafiúi buzgóságára és odaadására minden időben és körülmények között biztosan lehet számítani.

Egyszersmind tekintettel a legközelebb netalán bekövetkező háborura szükségesnek tartanám, hogy

a fennjelzett területen kiváloan magyar és német származásnak alkalmaztassanak.

A mennyiben pedig ily rendkívüli esetekben a királyi kormány az állam érdekében a magán vasuti és gőzhajózási vállalatoknál alkalmazott tisztviselők és közegek teljes megbízhatóságát is jogosult követelni, aziránt is van szerencsém Nagyméltóságodat felkérül, miszerint az iránt is intézkendi méltósasságok hogy e tekintetben az összes vasuti és gőzhajózási társulatok személyzetét illetőleg is már több biztos tudomást szerezhessem, hogy a szükség netalán beállásával azokak illetőleg is haladéktalanul intézkedni lehessen.

A tett intézkedésekről szives értesítését elvárom.

Buda-Pesten 1878 évi mártius hó 14 én

Nagyméltósága Péchy Tamás, közmunka és közlekedési min. k. a. k.

Arh. St. Buc., colecția Xerografii R. P. Ungară (O.L. — K. 148 249/1878 sz.).

Traducere :

Nr. 249/1878

Domnule ministru

În general, interesul țării este ca angajații și organele de stat să slujească cu fidelitate statul și să fie cu totul de încredere. Acest lucru este cu atât mai necesar în prezent, în situația politică a țării și mai ales în cazul izbucnirii războiului.

Urmare acestui fapt, mă simt obligat să vă atrag atenția să verificați, din nou, tabelele de calificare ale angajaților de la oficiile vamale și agențiile financiare, de la poșta și telegraf precum și de la carantine mai ales la granițele de răsărit ale Transilvaniei. În aceste ținuturi să fie angajați numai funcționari de încredere din punct de vedere politic, în special persoane pe al căror patriotism și dăruire poți să te bazezi în orice moment și situație. Totodată, ținînd cont de posibilitatea izbucnirii războiului, țin ca în localitățile menționate mai sus să fie angajați mai ales (oameni) de origină maghiară și germană.

Întrucît în această situație excepțională guvernul regesc poate să pretindă, în interesul statului, o încredere totală și de la funcționarii și organele de la întreprinderile particulare de cale ferată — am onoarea să vă rog să luați măsuri și în acea privință ca întreg personalul de la calea ferată și navigația să fie îndrumat (instruit) în cazul apariției pericolului.

Aștept cu plăcere informarea despre măsurile luate.

Budapesta, 14 martie 1878.

Domnului Péchy Tamás

Ministrul muncii și al transporturilor

8

1879 aprilie 23, Sibiu. Scrisoarea de mulțumire a Comitetului de femei din Sibiu adresată lui George Barițiu prin care își exprimă gratitudinea pentru sprijinul dat de acesta cu ocazia războiului pentru independență.

Stimate Domnule !

Deacă preste tot femeia română conștie de chla-marea să sublimă de a servi umanității în general și națiunei sale în special prin întreprinderi apte de a nobilita inima și de a promova filantropia, are a fi cu recunoștința către acei bărbați ai națiunei cari vin a-i netezi căile, a-i ușora sarcinile și a-i delătura pedecile ; apoi noi, subscrisele femei române din Sibiu, cite ne poturăm înțilni la moment în cugete, ne simțim detoare în mare măsură cu o astfelu de recunoștința Domniei Tale, Stimate Domnule !

Vor veni alții mult mai competenți a da demne aprețiere fatigiilor fructifere, cari Domnia Ta în decursul mai multor decenii, luptind între cele mai grele împregiurări, le-ai pus mai ales pe terenul spinos al jurnalisticeii întru dezvoltarea conștiinței și a simțiului național la poporul român ; noi, femei date la o parte de înaintea undulărilor politiceii, avem în vedere mai ales aceea activitate a Domniei Tale carea în anii din urmă ni veni nouă femeilor române din Sibiu întru spriginire, cind conduse de duplul simțiu umanitaru și național, ne puserăm în lucrare pentru a concurge la alinarea suferințelor soldaților răniți din armata României.

Ne-ai luat, Stimate Domnule, pre noi și cu noi ai luat în apărare o cauză sintă, o întreprindere filantropică ; ne-ai apărat în contra injuriei cu tărie și rezoluțiune, cu devotament către cauză și cu abnegare de sine ; și pre cît deveniserăm îngrijiate și rămăsesem mîhnite în sufletul nostru pentru severitatea ce se porni asupra Domniei Tale pentru acca energioasă apărare ; pre atit ni adusă bucurie și adevărată satisfacere ziua de 18/30 aprilie a.c. cind în cele din urmă văziurăm triumfînd adevărul și dreptatea, care pre Domnia Ta, apărătoriu nostru, Te scutiră în contra severității ce Te urmăria.

Venim deci ați aduce, stimate Domnule !, feția cu cele din trecut recunoștința noastră intimă pentru energia și rezoluțiunea cu care ne-ai apărat și spriginit întreprinderile noastre filantropice în folosul consingenilor noștri răniți, ear în fația celor din present îți aducem cele mai sincere gratulări la triumful ce l-ai reportat în ziua pentru noi memorabilă din 18/30 aprilie a.c., ne simțim totodată fericite ați aduce acest tribut al recunoștinței, sincerele noastre felicitări, chiar la ziua onomastică a Domniei Tale, care dorim să o serbezi încă la mulți ani binecuvîntați pentru Domnia Ta și pentru sinta cauză căreia servești !

Sibiu, 23 aprilie vechi 1879

Helena Br. Popp ; Maria Badila ; Maria Hannia ; Maria Bologna ; Anna Moga Bologna ; S. Brote ; Elena Popescu ; Johanna Badila Moldovan ; Alesandrina Mateiu ; Anna Bărnuț (?) ; Ana Hodoșiu ; Calliope Boiu ; Maria Cosma ; Iuditha Macellariu ; Marina Roman ; Maria P. Harșianu ; Constanția Toblasiu ; Elena Adamoviciu.

Arh. St. Cluj-Napoca, fond personal G. Barițiu, Fasc. V, nr. 14.

Résumé

L'auteur publie une série des documents conservés aux Archives Nationales Hongroises et aux Archives d'État de Cluj-Napoca qui reflètent le moment de la résurrection de plus grands espérances, du déclanchement de manifestations spontanées de la solidarité des roumains de Transylvanie avec leurs frères d'au de là des Carpathes et aussi des actions organisées pour soutenir les soldats roumains sur le front et leurs familles restée, à la maison. Elles mettent en évidence, en même temps, la peur des autorités de Transylvanie à cause de l'évolution des événements ; ceux-ci initient des mesures préventives pour empêcher le renvoi de secours pour l'armée roumaine, pour arrêter le passage en Roumanie de jeunes gens afin de s'enrôler dans l'armée roumaine. On ajoute à ceux-ci des sévères mesures de renforcements militaires, aux frontières avec la Roumanie.

Des documents officiels reflètent la position et l'activité de la population roumaine de Transylvanie pour secourir l'armée roumaine.

A coté de faits que reflètent les documents, on constate l'affirmations, souvent reconnue aussi par les autorités de l'Empire des habsbourg de la solidarité et de l'unité des roumains de tous les territoires habité par ceux-ci.

Précis

The author publishes some records kept in the Hungarian National Archives and in the State Archives of Cluj which mirrored the moment of revival of the deepest hopes, the occasion of unleashing some spontaneous manifestations of solidarity of the Transylvanian Romanians with their brothers from over the Carpathians, and of some actions organized with a view to supporting the Romanian soldiers on the front and their families at home. The records point out, as well, the apprehension of the Transylvanian authorities owing to the development of events. These authorities initiate preventive measures in order to hinder the sending of aids to the Romanian Army and to stop the passage into Romania of the young Transylvanians and their enlisting in the army. To there steps there are added severe measures for military strengthening of the frontiers with Romania.

The unofficial documents mirrored both the attitude and activity of the Romanian population in Transylvania for supporting the Romanian army.

Besides the facts revealed by documents, it appears also the assertion, after recognized by the authorities of the Austro-Hungarian Empire, of the Romanian solidarity and unity.

ASPECTE DIN LUPȚA DE REZISTENȚĂ DE PE TERITORIUL ORAȘULUI ȘI JUDEȚULUI BRĂILA ÎMPOTRIVA OCUPANȚILOR GERMANI ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

NICOLAE MOCIOIU

Ocuparea unei părți a teritoriului țării de către armatele inamice în perioada 1916—1918 și consecințele pe care le-a avut a provocat generalizarea luptei de rezistență a populației, exprimate într-o varietate de forme¹.

Situația orașului și a județului Brăila în această perioadă², apropierea lor de linia frontului din Moldova, activitatea portuară intensă au făcut ca la 23 decembrie 1916 ele să fie ocupate de trupele germane. Perioada grea de ocupație militară a durat pînă la 29 octombrie/11 noiembrie 1918³.

În condițiile unei accentuate aglomerări de populație (la cei 70 000 locuitori ai Brăilei⁴ se adăugau refugiații⁵, prizonierii și cei 10 000 ostași ai armatei de ocupație), regimul de ocupație a provocat înrăutățirea aprovizionării populației⁶, declanșarea unor epidemii (tifos, scarlatină)⁷, paralizarea principalelor sectoare de activitate (poșta și telegraful scoase din funcțiune, școlile închise)⁸.

Încă din primele zile ocupanții au organizat poliția secretă*, operînd arestări și internări în lagăre**.

Un alt aspect al regimului de ocupație, pe lângă rechiziții și abuzuri a fost organizarea muncii forțate, începînd din 1917, în oraș și în comunele unde se aflau lagărele. În Brăila, zilnic, trebuiau să se prezinte la muncă cite 250—300 oameni⁹, povară greu suportată de

populație. Reacția a fost sustragerea, în limite restrînse impuse de situație, de la rechiziție. La jumătatea lunii ianuarie 1917 din 29 oameni rechiziționați au fugit de sub supraveghere 11.

La 20 ianuarie, ocupanții au atras atenția primăriei că „din partea armatei de Dunăre s-a comunicat că din cauză că nu s-au pus, la timp, la dispoziție muncitorii ceruți, s-a ivit o pagubă militară. Pe de o parte muncitorii n-au fost de loc și, dacă da, numai într-o măsură restrînsă capabili de lucru“. Colonelul Wolf, șeful Comandaturii imperiale germane, atrăgea atenția că „o cercetare în privința aceasta s-a deschis“ și că aceste întîmplări „documentează că nu s-au luat măsurile necesare pentru menținerea ordinii publice și pentru executarea ordinelor“ sale, dispunînd ca „orașul să fie amendat cu 50 000 lei, plătibili imediat¹⁰. De asemenea, s-a dispus ca toți bărbații din oraș, în vîrstă de la 17 la 55 de ani, să se prezinte la comandament care își avea sediul la localul Băncii sindicatului agricol din Piața Sfinții Arhangheli¹¹.

Alături de munca forțată o greutate care a apăsător permanent asupra locuitorilor orașului și județului Brăila au fost rechizițiile de bunuri de tot felul, unele efectuate direct, altele prin intermediul comisiei de rechiziții, înființată în prima lună a anului 1917. Într-un raport al acestei comisii, se preciza că „orașul Brăila, cîzînd în zona operațiunilor și în imediata apropiere de front, a avut să suporte cele mai grele sarcini cu încartiruirea și procurarea celor necesare trupelor de ocupație“, arătînd că valoarea obiectelor procurate prin această comisie a depășit 3 milioane de lei¹². La aceasta se adăugau obiectele luate direct de la populație, după cum se preciza în ordonanțele emise¹³.

Din statisticile oficiale rezultă că în timpul ocupației orașul Brăila a suferit pagube în valoare de 23 329 555 lei¹⁴, au fost distruse 1 826 de gospodării, avariate 1 563 și devastate 4 781¹⁵.

Regimul de ocupație își desfășura activitatea și cu sprijinul gazetelor editate în limba germană: „Donau-Armee-Zeitung“, „Anzeiger für Brăila“, editate în limbile germană și română, „Brăiler Anzeiger“ și „Foia de ordonanță“ în care se publicau ordonanțele emise de comandamentul local și ale Comandaturii bavareze de etapă nr. 314¹⁶.

¹ Mircea Mușat, *Marca unire din 1918 și confirmarea ei pe plan internațional*, în „Anale de istorie“, an. XXIII, nr. 1/1977, p. 144.

² Const. C. Giurescu, *Istoricul orașului Brăila*, Edit. științifică, București, 1968, p. 236, 256—265.

³ Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 103/1916, f. 60 vezi și Prefectura județului Brăila, dosar 82/1919.

⁴ *Ibidem*, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 86/1916, f. 255.

⁵ Încă din luna septembrie 1916, erau în oraș mulți refugiați. Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 58/1916, f. 20.

⁶ Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 86/1916, f. 137, 255; 58/1916, f. 20; 64/1916, f. 87.

⁷ *Ibidem*, dosar 12/1917, f. 59.

⁸ N. Petrovici, *Brăila sub ocupațiune*, Brăila, 1939, p. 29.

* Poliția secretă germană avea sediul pe strada Golești nr. 29 iar Statul Major în imobilul situat în strada Grădinii Publice nr. 13 (Primăria municipiului Brăila, dosar 74/1916, f. 118).

** În orașul Brăila au fost înființate lagăre temporare, cum a fost cel din localul liceului N. Bălcescu și de la școala bulgară. Alte lagăre funcționau în comunele: Nazifru, Dedulești, Mircea Vodă și Nehoiu-Buzău (Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 129/1916, f. 96, 109, 105/1916, f. 355; fond Prefectura județului Brăila dosar 82/1919, f. 38, 87, dosar 36/1919, f. 281).

⁹ Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 70/1916, f. 4, 381.

¹⁰ *Ibidem*, dosar 96/1916, f. 1.

¹¹ *Ibidem*, dosar 129/1916, f. 45.

¹² *Ibidem*, dosar 93/1916, f. 213—219.

¹³ *Ibidem*, f. 313.

¹⁴ *Ibidem*, dosar 88/1916, f. 164.

¹⁵ *Ibidem*, fond Prefectura jud. Brăila, dosar 36/1919, f. 25—128.

¹⁶ „Donau-Armee-Zeitung“, für Brăila, Amstblatt der Kommandatura Brăila, a apărut în Brăila în perioada 31 decembrie 1916—21 iunie 1918. De la 28 mai 1917 la 26 iunie 1918 a apărut ediția în limba română „Brăiler Anzeiger“. Amstblatt des Abschnitts Kommandos Brăila und der Kaiserlich deutschen Kommandatur, a apărut în perioada 1 iulie—29 septembrie 1918 (vezi exemplarele din aceste gazete. Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 105/1916, f. 11—17).

Rezistența populației de la sate față de abuzurile de tot felul poate fi apreciată și în raport cu numărul și valoarea amenzilor. Ele s-au aplicat la zeci, uneori chiar la sute de locuitori. Astfel, la Bordei Verde au fost amendați 117 locuitori cu 10 860 lei, la Scorțaru Nou 295 de persoane cu 20 880 de lei, la Ianca 182 de persoane cu 8 225 lei la Suțești 212 locuitori cu 18 883 lei, la Filiiu 187 locuitori cu 2 326 lei, la Ciocile 103 de locuitori cu 3 487 lei, la Ulmu 685 locuitori cu 5 250 lei¹⁷.

Numărul mare de arestări efectuate de ocupanți din rândul locuitorilor județului semnifică atitudinea populației față de regimul instituit. Pentru acte de nesupunere din comuna Filipești au fost arestate 30 de persoane și ținute 8 zile în arestul din comuna Dudescu, iar din comuna Surdila Greci, un număr de 16 persoane au fost arestate și deținute în comuna Strimbu pe diferite termene de la 3 zile la 3 luni¹⁸. Din comuna Siliștraru au fost luați ca ostateci 9 locuitori care au fost trimiși în lagărul de la Nazîru unde au stat 6 luni¹⁹. Motivele invocate erau diferite, toate confirmând însă rezistența populației de pe teritoriul județului Brăila.

În lagărul de la Valea Cînepii a fost trimis sub stare de arest și Ion Temelie, de meserie tâmplar, socialist înflăcărat, care avea să fie în anii următori, cel dintîi secretar al organizației P.C.R. Brăila²⁰. Ion Temelie a stat în acel lagăr timp de 3 luni, în care timp a răspîndit ideile socialiste printre ceilalți arestați²¹.

Din unele comune au fost ridicate grupuri de oameni considerați periculoși: din comuna Filipești 20 de persoane au fost trimise în comuna Bertești din județul Rîmnicul Sărat unde au fost reținute 3 luni în regim de lagăr²²; 10 oameni din comuna Surdila Greci au fost trimiși în comuna Stăncuța iar din comuna Strimbu, 66 de locuitori au fost duși în comuna Bordești, județul Rîmnicul Sărat, unde au stat în regim de lagăr timp de 4 luni.

În orașul Brăila rezistența populației s-a manifestat în forme variate. Locuitorii orașului culegeau date pe care le transmiteau, pe diverse căi, armatei române din Moldova și efectuau diferite alte servicii pentru aceasta. De asemenea, locuitorii găzduiau prizonieri evadați sau înlesneau evadarea celor arestați.

Numărul mare de sentințe pronunțate de tribunal semnifică starea de spirit încordată. Cei considerați suspecti erau internați în

lagăre, iar cei periculoși erau trimiși în Germania.

Un grup de persoane, din care făcea parte Ion Babeș, a fost arestat pentru bănuiala că transmite informații. În martie 1917 s-a dat publicității în Brăila prima sentință a Tribunalului de război german în care se arăta că Danilof Alexandru, pescar, a fost condamnat la moarte, Vasile Matei, tot pescar, la doi ani închisoare și Tudor Vasile, negustor de pescărie, la trei ani, pentru motivul că au găzduit și hrănit un prizonier de război rus, evadat²³.

Lanțul executărilor a continuat în perioada următoare. La cimitirul Sf. Maria au fost împușcate 12 persoane pentru motivul că au adus servicii armatei române. Alte execuții au avut loc în pădurea Monument.

Una dintre acțiunile de largă rezonanță a fost fapta eroică a lui Alexandru Popovici, care a transmis în repetate rânduri informații armatei române din Moldova. Metoda folosită era aceea de a se consemna datele despre situația germanilor și a depozitelor din port scrise pe hîrtii-mesaje care, introduse în sticle și aruncate pe Dunăre, la Brăila erau pescuite la Galați. În acest fel a procedat Alexandru Popovici, care, în calitatea pe care o avea²⁴, de comisar al portului, numit în această funcție în februarie 1917, avea acces în toate locurile din port, chiar și printre magazinele cu muniții. Transmiterea de informații către armata română la Galați avea o deosebită importanță, ținîndu-se seama că aprovizionarea frontului german de la Mărășești se făcea mai ales de la Brăila.

De altfel raurile puținelor aeroplan românești din dotare, dacă la începutul anului 1917, aveau repere generale în port²⁵, în vara aceluia an, acestea aveau o țintă precisă, depozitele de Armament²⁶. Situația, devenită alarmantă pentru germani, i-a determinat să ia măsuri pentru descoperirea celor care transmiteau informații. Au întins astfel o plasă pe Dunăre și au pescuit „o sticlă închisă în care se aflau notițe cu privire la situația depozitelor germane aflate în magazinele portului Brăila”²⁷. Acestea urmau să intre în posesia comandanților armatei române. În urma cercetărilor, la 1 iunie 1917²⁸ a fost arestat comisarul portului, Alexandru Popovici și Gheorghe Rădulescu, sergent major. În urma tratamentului barbar din închisoare, sergentul major, în vîrstă de 30 de ani, a decedat²⁹.

Comisarul Popovici a fost judecat de către Tribunalul de război german care prin sen-

¹⁷ Arh. St. Brăila, fond Prefectura județului Brăila, dosar 36/1919, f. 167—208.

¹⁸ *Ibidem*, dosar 36/1919, f. 265 (de menționat că și în comuna Surdila Greci era un arest de etapă, f. 283).

¹⁹ *Ibidem*, f. 386.

²⁰ *Documente din istoria partidului comunist și a mișcării socialiste* (...) 1921—1924, p. 624—625. (În 1924 cu cîteva luni înainte de a intra în ilegalitate).

²¹ Arh. St. Brăila, colecția Documente privind mișcarea muncitorească.

²² *Ibidem*, fond Primăria municipiului Brăila, dosar A, 69/1916, f. 8, f. 236.

²³ Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 69/1916, f. 154.

²⁴ *Ibidem*, dosar 126/1916, f. 259.

²⁵ *Ibidem*, dosar 119/1916, f. 589.

²⁶ N. Mocioiu, *Ocupația germană la Brăila, în „Monografia județului Brăila”*, Brăila, 1971, p. 101.

²⁷ Ionel Popa, *Eroismul potîstului român*, Brăila, 1937, p. 12.

²⁸ Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 126/1916, f. 258.

²⁹ *Ibidem*, f. 117 (sergentul major Gheorghe Rădulescu, domiciliat în Brăila str. Mihai Bravu. nr. 90, *Ibidem*).

tință l-a condamnat la moarte³⁰. Execuția a avut loc la 22 iulie, știl vechi, prin împușcare la marginea Brăilei, în fața cimitirului Sf. Maria și în apropiere de calea ferată³¹. Un mare număr de brăileni au fost aduși să asiste la execuție, printre care și soția condamnatului³². Comisarul Popovici a înscris o pildă de înalt patriotism în istoria orașului Brăila dacă ne gândim la momentele grele prin care trecea țara atunci. Acțiuni similare au inițiat și elevii Liceului „N. Bălcescu” din localitate³³. Aceste fapte au determinat autoritățile germane să ia măsuri severe pentru supravegherea tineretului.

Rezistența populației din județul Brăila a continuat, execuțiile din august, în timpul bătăliilor de la Mărășești, confirmind sprijinul pe care Brăila l-a dat în lupta de rezistență a poporului, împotriva ocupanților. La 13 august au fost executați 5 cetățeni români³⁴, învinuiți pentru furnizarea de informații.

Tot în anul 1917 a avut loc evadarea unor prizonieri români din lagărul de la Slatina, un grup de muncitori și locuitori ai aceluia oraș înlesnind evadarea³⁵. Unii dintre acești ofițeri au venit la Brăila, pentru a trece, pe aici, linia frontului în Moldova. În acest oraș, ofițerii au fost găzduiți de unele familii care le-au oferit nu numai adăpost ci și posibilitatea de a obține informații despre armata germană pentru a fi transmise dincolo de Siret. De asemenea, s-a acordat sprijin pentru trecerea acestora în Moldova. Cu știrea armatei române și cu sprijinul unor cetățeni din Brăila unii dintre ei au reușit să se angajeze la întreprinderi de unde se puteau obține mai ușor date. Astfel, sublocotenentul de artilerie Petre Mateescu a fost angajat sub altă identitate, la atelierele unde se reparau tunurile și mitralierele germane. De asemenea, sublocotenentul Alexandru Iorga și Petre Ghițescu au fost angajați la Uzina de apă situată în apropierea Dunării³⁶. Informațiile obținute cu sprijinul populației și ofițerilor erau transmise armatei române în Moldova. Cu toate că ordonanțele germane continuau să amenințe pe locuitori³⁷, populația continua să adăpostească ofițerii și să furnizeze informații. Apropierea orașului de linia frontului impunea o organizare drastică a poliției germane și a tuturor serviciilor de spionaj. Transmisiunile³⁸ au fost instalate în imobilul din Strada Speranței nr. 75 situată în imediata

apropiere a unei mori moderne, având ca și celelalte clădiri cu militari, o puternică pază.

În toamna anului 1917 s-au efectuat alte arestări printre care și un grup de ofițeri români, foști prizonieri la Slatina, și unii dintre cetățenii brăileni care i-au adăpostit. După cercetări care au durat aproape două luni s-a judecat procesul de către curtea marțială germană care funcționa în localul palatului de justiție de pe strada Călărași³⁹. În proces au fost implicați 38 de persoane iar sentința care s-a dat la 12 februarie 1917 a consemnat 7 condamnări la moarte, diferite termene de închisoare și deportări în Germania. Au fost condamnați la moarte cetățenii: Constantin Roșculeț⁴⁰, Petre Ionașcu, Elena Papanti, Ion Grigorescu, Petre Mateescu, Alexandru Iorga, Petre Ghițescu. Acuzăția principală a fost că au difuzat știri despre armata germană⁴¹. La 26 martie acestora li s-a comutat pedeapsa în detenție pe termen de 10 ani și autoritățile germane au hotărât trimiterea lor și a celorlalți condamnați la închisoarea Gross Strelitz din Germania.

Printre cei trimiși la această închisoare se afla și Constantin Roșculeț care a fost încarcerat la celula nr. 150 din sala IV unde a stat opt luni⁴². La această închisoare au fost trimiși de curțile marțiale germane din teritoriul ocupat, mulți cetățeni români⁴³. În celula nr. 91 se afla un alt brăilean, Constantin Crăciunescu, funcționar de pescărie, condamnat la 15 ani închisoare pentru învinuirea că aruncase sticle pe Dunăre, cu informații „pentru Galați”⁴⁴.

Femeile condamnate din Brăila au fost duse la închisoarea Delitz din apropiere de Leipzig⁴⁵. Lagărul de la Havelberg deținea alți internați trimiși din Brăila⁴⁶.

Un alt grup de 58 de bărbați, femei și copii tot din Brăila, au fost trimiși în lagărul de la Curlanda⁴⁷.

Numărul celor îndepărtați din Brăila ca fiind elemente periculoase a fost desigur mai mare, documentele păstrate neputând furniza cifrele totale. Și după încheierea păcii de la București s-a continuat urmărirea persoanelor bătute de germani⁴⁸. În primăvara anului

³⁰ În palatul în care se află astăzi Consiliul popular al județului Brăila.

³¹ Arh. St. Brăila, fond Constantin Roșculeț, dosar I, f. 1-12.

³² Petre C. Ionașcu, *op. cit.*, p. 103-104.

³³ Arh. St. Brăila, fond Constantin Roșculeț, vezi caietul cu însemnări din perioada cit a fost deținut. Din păcate s-a păstrat numai începutul. Am cunoscut personal pe C. Roșculeț în anul 1967 cu prilejul vizitei pe care acesta a făcut-o la Arhivele Statului Brăila cu care prilej a dat prețioase informații din timpul detențiunii.

³⁴ Petre Gr. Ionașcu, *op. cit.*, p. 125.

³⁵ *Ibidem*, p. 127. Constantin Crăciunescu fusese condamnat la moarte dar i s-a comutat pedeapsa.

³⁶ *Ibidem*, p. 130. Aceste femei erau: Janeta Dănculescu, Mary Stătescu, Ecaterina Mazuchi, Elena Papanti, Marioara Ionașcu, Stela Popovici, Mari Sfetcu, Lina Papanti.

³⁷ Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 88/1916, f. 131.

³⁸ *Ibidem*, fond Prefectura jud. Brăila, dosar 9/1919, f. 16.

³⁹ *Ibidem*, dosar 10/1919, f. 296.

³⁰ N. Petrovici, *op. cit.*, p. 130.

³¹ Ionel Pop, *op. cit.*, p. 12.

³² Am cunoscut pe Lucreția, soția lui Alexandru Popovici, în anul 1956, când s-a prezentat la Arhivele Statului Brăila și a dat unele informații despre împușcarea soțului său. La locul execuției a fost adusă cu o trăsură de comandatură germană.

³³ C. Căzănișteanu, *Lupta maselor populare împotriva ocupanților în anii 1916-1918*, în „Analele Institutului de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R.”, nr. 3, 1967, p. 64.

³⁴ N. Petrovici, *op. cit.*, p. 130.

³⁵ C. Căzănișteanu, *op. cit.*, p. 64.

³⁶ Petre Gr. Ionașcu, *Labirintul morții*, Brăila, 1919, p. 23, 24.

³⁷ Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 129/1916, f. 1-302.

³⁸ *Ibidem*, fondul Tino, p. 1.

1918 colonelul comandant Platzaman emite o publicație ce a fost afișată în tot orașul, în care se arată că: „...locuitorii din Brăila sînt din nou avertizați de a se supune dispozițiilor în vigoare, nesupunerile arătate în ultimul timp, de repetate ori la noi se întîmpină cu cele mai aspre pedepse⁴⁹”.

Întoarcerea militarilor români a provocat un entuziasm general al populației orașului față de care comandamentul german ia măsuri pentru interzicerea „întovărășirii militarilor români demobilizați, în mod ostentativ“, „precum și „orice manifestație care are de scop să tulbure ordinea și siguranța circulației“, recunoscînd, în același timp, că populația orașului era animată de „sentimente patriotice la întoarcerea militarilor români demobilizați“⁵⁰. Alte ordonanțe atrag atenția că sînt interzise întrunirile „sub cerul liber“⁵¹.

În județ domnea o stare de spirit asemănătoare. Militarilor români demobilizați au fost înscrși în evidențele poliției secrete germane deoarece autoritățile de ocupație se temeau de acestea.

În perioada de ocupație, cu toate aspectele sale care au afectat viața social-politică și economică a orașului, a avut loc o reactivizare a mișcării muncitorești. Pe străzile Brăilei au fost găsîte manifeste tipărite prin care masele erau chemate la revoluție. Un astfel de manifest, semnat „muncitorii socialiști“, arată: „pacea între popoare va veni în curînd, măcelul care a distrus jumătate din Europa va înceta“... „poporul român trebuie să se pregătească să smulgă puterea din mîna stăpînilor de azi și de ieri, să smulgă din stăpînirea lor fabricile și pămînturile pentru a introduce și la noi domnia adevărată a poporului muncitor și pentru a face din România o republică socialistă“⁵².

Contactul dintre muncitori, mai ales în timpul scurtelor pauze, a permis găsirea unor posibilități pentru ținerea unor consfătuiri secrete, cu care prilej s-au pus bazele organizației sindicale viitoare și ale sistemului muncii prin rotație în port⁵³. Cu cît afluența de muncitori în port era mai mare, cu atît se remarcă lupta lor. În toamna anului 1918, acțiunile populației iau proporții de masă, fapt care alarmează, atît pe ocupanți, cît și autoritățile locale.

La 25 octombrie/7noiembrie președintele comisiei intermarce atrăgea atenția agenților de poliție „să interzică arborarea drapelului spre a nu se da loc la incidente“⁵⁴. Încă din

ziua precedentă populația a atacat în grupuri mari depozitele germane din port și căzărmiile provocînd derută în rîndul germanilor, în ajunul plecării lor. O telegramă a președintelui comisiei interimare menționa: „din oră în oră devastările iau proporții“⁵⁵, fapt care îl determină să semnaleze poliției germane din localitate că „nerestabilindu-se încă ordinea în oraș și mai ales în port, vă rugăm să luați măsuri pentru evacuarea completă a portului unde încă stagnează lumea“⁵⁶. Față de această situație neașteptată, Comandatura de etapă mobilă bavareză nr. 314 cu sediul în oraș a impus interzicerea intrării în port a persoanelor civile⁵⁷.

Manifestările au cuprins și orașul, autoritățile cerînd ca poliția militară germană să circule pe străzile Brăilei⁵⁸.

Un raport al prefecturii precizează că cei care au manifestat „constituiau populația mîrginase, în mare parte muncitorii din port și fabrici, sindicaliști“⁵⁹. Momentul culminant al manifestărilor a fost la 11 noiembrie, ultima zi a ocupației germane în orașul Brăila⁶⁰.

La 14 noiembrie ultimele trupe germane s-au retras pe drumurile din comunele: Filipești, Făurei, Rosetti, localități din partea sudică a județului⁶¹.

În unele comune printre care Dedulești, Sutești și Ianca, au avut loc conflicte între săteni și armata germană în retragere⁶². În alte comune, printre care Jugureanu și Ulmu, țărani s-au răzburat pe autorități și mai ales pe primarii care au slujit interesele ocupanților⁶³.

1

1917 ianuarie 8, Brăila. Ordonanța Comandaturii Brăila prin care se cere cetățenilor predarea armelor și denunțarea ostașilor armatelor cu care erau în război.

Ordonanță.

1. Toate armele care se află încă în posesia locuitorilor se vor preda cu ultimul termen cel mai tîrziu pînă marți 9 ianuarie stil nou la primărie.

Acei locuitori la cari se vor găsi după acest termen armele, sînt expuși a suferi pedepsele cele mai severe după legea marțială.

2. În oraș se mai găsesc oameni aparținînd armatelor inamice. Aceștia trebuie să se prezinte pînă marți 9 ianuarie 1917, stil nou ora 12 a.m. la Banca Agricolă.

⁴⁹ *Ibidem*, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 129/1916, f. 109.

⁵⁰ *Ibidem*, f. 110.

⁵¹ *Ibidem*, fond Prefectura jud. Brăila dosar 51/1919, f. 239, 106.

⁵² Arh. St. Brăila, fond Prefectura jud. Brăila, dosar 51/1918, f. 239 (Manifestul este atașat la dosar).

⁵³ L. Măglașu, N. Deleanu, *Istoricul mișcărilor muncitorești din porturi*, București, 1932, p. 105.

⁵⁴ Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 105/1916, f. 307.

⁵⁵ *Ibidem*, fond Prefectura jud. Brăila, dosar 76/1918, f. 5.

⁵⁶ *Ibidem*, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 105/1916, f. 309.

⁵⁷ *Ibidem*, f. 313.

⁵⁸ *Ibidem*, fond Prefectura jud. Brăila, dosar 76/1918, f. 10.

⁵⁹ *Ibidem*, dosar 76/1919, f. 1.

⁶⁰ *Ibidem*, f. 25.

⁶¹ *Ibidem*, f. 44.

⁶² *Ibidem*, f. 35.

⁶³ *Ibidem*, f. 44.

Dacă asemenea persoane se vor găsi după acest termen în haine civile vor fi tratate ca spioni (pedeapsa cu moartea).

Aceeași pedeapsă vor suferi acei care țin ascunși soldați inamici.

Brăila, 8 ianuarie 1917.

Comandantul pieții
Wolf
colonel

Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 93/1916, f. 249, orig.

2

1917 ianuarie 20, Brăila. Adresa Comandaturii imperiale germane către Primăria orașului Brăila prin care se comunică amendarea orașului cu 50 000 lei pentru faptul că cetățenii solicitați, nu se prezintă la lucru și nu se respectă cererile germane.

Comandatura Imperială germană
Secția I nr. 1925, ianuarie 20
Primăria orașului Brăila.

Din partea armatei de Dunăre s-a comunicat că din cauză că nu s-au pus la dispoziție la timp muncitorii ceruți s-a ivit o pagubă militară. Pe de o parte muncitorii n-au fost de loc și dacă da numai în măsură restrânsă capabili de lucru. Unii din dinșii, contrariu ordinului Comandaturii, au trecut peste vîrsta cerută, alții aparțineau altor sferii de ocupații care îi făceau improprie pentru această lucrare.

Se agravează și lucrul pentru faptul că s-au prezentat 2 700 persoane supuse obligațiilor militare.

Din partea poliției s-au făcut, în repetate rînduri grave abuzuri prin arestarea supușilor statelor neutrale și prin violarea locuințelor.

Pe zi ce merge plîngerile acestora se măresc. Îmi rezerv dreptul să destitui pe polițaiul orașului dacă se vor mai ivi astfel de abuzuri.

S-a adus la Cunoștință Comandaturii că în timpul serviciului divin de pe amvonul bisericilor s-a adus din partea preotului respectiv expresiuni insultătoare contra trupelor aliate.

O cercetare în privința aceasta s-a deschis. Aceste întîmplări reprobabil documentează că nu s-au luat măsurile necesare pentru menținerea ordinii publice și pentru executarea ordonanțelor mele.

Dispun prin urmare ca orașul să fie amendat cu 50 000 (cincizeci mii) în numerar, plătibili pînă la 20 ianuarie 1917, ora 12^{mla} prînz și o să se verse la intendatura de cîmp a comandaturii generale 52.

În caz că vîrsămîntul nu se va face la timp se va aplica un sechestr pe toată averea aparținînd comunei și locuitorilor.

ss/Wolf

colonel comandant

Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 96/1916, f. 1.

3

1917 martie 28, Brăila. Comunicat al Tribunalului de război, prin care se aduce la cunoștință sentința împotriva unor locuitori condamnați pentru că au găzduit și hrănit un prizonier de război rus.

Publicație

Tribunalul de război, întrunit la 20 martie a.c. a dat următoarea sentință definitivă și confirmată pentru următoarele pedepse :

I. Daniloff Alexandru, pescar în Brăila.

— condamnat la moarte —

II. Vasile Matei, pescar din Brăila, condamnat la 2 ani închisoare.

III. Tudor Vasile, negustor de pescărie.

— condamnat la 3 ani închisoare —

pentru că a găzduit și hrănit pe un prizonier de război rus evadat și îmbrăcat în haine civile, cu toate că știau că aparține unei puteri inamice.

(Contravenientă la ordinul comandantului suprem V. Mackensen din 6 noiembrie 1916. Osînda contra lui Daniloff s-a executat la 26 martie).

28 martie 1917,

General,
Comandant.

Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila, dosar 69/1916, f. 154.

4

1918 iulie 14, Brăila. Raportul Comisiei de rechiziții către Comisia Interimară a orașului Brăila în care solicită să intervină la forurile în drept pentru scutirea populației orașului Brăila de rechiziția mărfurilor care nu se găsesc în comerț, motivînd cererea prin împovărarea populației cu numeroasele rechiziții luate pînă în acel moment.

Comisia de rechiziții Brăila
14 iulie 1918

Domnului președinte al Comisiei Interimare Brăila.

Se știe că în orașul Brăila, cîzînd în zona operațiunilor militare și în imediata apropiere de front, a avut să suporte cele mai grele sarcini cu încarcîturarea și procurarea celor necesare trupelor de ocupație.

În intervalul de la 8 ianuarie 1917 și pînă astăzi 14 iulie 1918 primăria a fost nevoită să execute nu mai puțin de 3 651 comenzi date de onor Comandatura germană pentru diferite rechiziționări de mărfuri și obiecte casnice necesare acestor trupe.

Toate aceste comenzi, atît timp cît obiectele cerute s-au găsit în comerț, primăria le-a executat cu cea mai mare bunăvoință și fără să se țină seama de valoarea lor care cădea în sarcina sa, pe lîngă diferite obiecte și mărfuri și covoare persiene, mobilă de lux, pian, case de bani, mașini de scris, birouri, lenjerie de așternut, vesele de lux, blănuri de lux etc. și cari, spre mulțumirea administrației militare, dacă nu s-au găsit în comerț, s-au luat de la casele particulare, așa că astăzi, după un timp de un an și șapte luni, în comerț nu se mai găsește

aproape nimic, iar în casele particulare n-a rămas decît strictul necesar și din această cauză, primăria, cu toată bunăvoința ce o are nu mai poate executa la timp și întocmai comenzile onor, comandaturii de această natu-ă, iar comandatura nu suferă nici o întîrziere și cere ca ele să fie executate imediat, amenințînd primăria cu amenzi, iar pe agenții însărcinați cu executarea rechizițiilor, cu închisoarea.

Comisiunea de rechizițiuni, avînd în vedere ca valoarea obiectelor rechiziționate pentru trupele de ocupațiune întrece deja, după părerea mea suma de 3 milioane.

Avînd în vedere că deși cea mai mare parte din obiectele rechiziționate s-au cerut de onor comandatură în mod de împrumut însă n-au fost restituite și dacă o mică parte din ele s-ar restitui n-au mai fost proprii pentru o nouă întrebuințare.

Avînd în vedere că populațiunea orașului Brăila, sleită de suferințele inerente războiului și depose-dată în mare parte cu forța de către primării de o parte din obiectele casnice ce le erau trebuincioase, astăzi încredințată că în urma ratificării păcii tre-buie să fie scutită de asemenea rechiziționări, la prezentarea agenților primăriei, chiar dacă sînt înso-țite de către agenții polițienești, refuză de a mai da din obiectele casnice și astfel că în multe cazuri agenții au întrebuințat forța și n-au ținut seama de plîngerile și protestările lor ceea ce cu siguranță atrage ura populației în contra autorităților comu-nale, pe care în necunoștință de cauză o cred vinovată de această procedare.

Vă înaintăm dar, aci un tablou de obiecte cerute cu mod de împrumut de onor, comandatură în inter-valul de la 1 iunie a.c. și pînă astăzi, 14 iulie a.c. cari au fost procurate în parte cu mare greutate de agenții primăriei din casele particulare și cum această stare de lucruri nu mai poate continua fără ca nemulțumirea populației să se agraveze și mai mult, lucru pe care, credem, ca și onor comanda-tură, nu-l dorește.

Vă rugăm, d-le președinte să binevoiți a interveni locului în drept spre a lua măsurile ce se vor găsi de cuvință pentru ușurarea populațiunii de aceste sarcini și a lăsa ca primăria să pună, cu aceeași bunăvoință, la dispoziția onor comandaturii, numai ceea ce se va găsi în comerț, sau se va oferi de bunăvoință din casele particulare.

Ținem în acest timp a vă aduce la cunoștință, domnule președinte că în afară de cele 3 651 comenzi, trimise primăriei de onor, comandatură germană s-au mai rechiziționat de administrațiunea militară și di-rect din comerț și case particulare, cantități însem-nate de mărfuri și obiecte casnice, ale căror locuri de rechiziție n-au fost puse la primării încă și se găsește în păstrarea celor în drept.

Comisia de rechiziții
Vic. preș. Com. inter.

Victor Statioanu

Membru în com. int.
Ștefan D. Ionescu

Inspector vamal
I. Draghin

Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila,
dosar 93/1916, f. 313, orig.

5

1918 noiembrie 10, Brăila. Raportul Poliției Brăila către Prefectura județului Brăila prin care se informează că s-a cerut poliției mili-tare germane să trimită patrulă pe anumite străzi ale orașului.

10 noiembrie 1918

Poliția Brăila

Nr. 9438

Domnule prefect,

Am onoarea a supune cunoștinței dvs. că prin raportul nr. 9437 de astăzi am cerut poliției militare germane de a aranja și circula patrulă de militari pe următoarele străzi : Călărași, Sf. Constantin, Re-gală, Victoriei, Galați, Carantinii și Unirii.

O patrulă va circula pe străzile : Minervei, Plu-tinei, Furtunei, Traiană și Franceză.

Alta pe străzile : Dorobanți, Roșiori și Mihai Bravu de la str. Călărași la str. Regală.

Alta pe aceleași străzi de la str. Regală la str. Galați.

Polițai

Director

D. prefect al județului Brăila

Arh. St. Brăila, fond Prefectura jud. Brăila, dosar
76/1918, f. 10.

6

1918, noiembrie 11, Viziru. Raportul Secției de jandarmi Viziru, către compania de jandarmi Brăila, privind starea de spirit a locuitorilor din raza teritorială a secției.

Secția de jandarmi Viziru, jud. Brăila
Nr. 1454 din 11 noiembrie 1918

Către,

Compania jandarmi Brăila.

Am onoare a raporta că în urma măsurilor luate locuitorii din satul Stanca au ascultat sfaturile noas-tre și au plecat la d. A. Polihroniade pentru a se învoi în privința dijmii, iar cit privește pe cei care au cărat porumbul la casele lor, am lăsat să fie dați judecății de șeful de post intrucit nu am putut a le ridica porumbul fără autorizația parchetului. Asemenea am luat măsuri a nu se mai devasta pădurea și stuful din baltă fără învoirea proprie-tarului sau arendașului. Asemenea eri simbătă 27/10 9/11

a.c. ne-am transportat în comuna Bertești și am luat măsuri pentru menținerea ordinii, am sfătuit sătenii găsiți adunați în fața primăriei unde își premeau porumbul de hrană, dintre care unul din ei văzînd că trece un grup de soldați germani le-a strigat cu „Hu...”. Și atunci am avut ocazia să intru în mijlocul lor și să le vorbesc, făcîndu-le cunoscut ce-i aștepta. Soldații germani, deși au observat și au întrebat cine a dat cu „Hu... !”, i-am calmat prin tălmăci, dîndu-le altă direcție...

Șeful Secției

jand. plutonier N. Ionescu

Arh. St. Brăila, fond Prefectura jud. Brăila, dosar
76/1918, f. 15, orig.

7

1918 noiembrie 14, Viziru. Raportul Administrației plășii Călmățui către Prefectura județului Brăila prin care se aduce la cunoștință situația din unele comune din județ, în primele zile după plecarea nemților.

Administrația plășii Călmățui
Nr. 574 din 14 noiembrie 1918

Către,
Prefectura județului Brăila

Am onoare a raporta următoarele :

În ziua de 14 noiembrie s-au mers pe șoseaua Filipești, Făurei, Rosetti ultimele trupe germane, care în retragerea lor au făcut multe furturi și devastări, luind cu forța căruțe cu cai sau boi și amenințând pe locuitorii ce îndrăzneau să se țină după căruțe cu focuri de arme. De asemenea, le-au tăiat porcii și furat păsările și furajele.

În gara Făurei au pus foc depoului de mașini c.f.r., au distrus din liniile ferate foișorul cu apă etc. În timpul cînd coloanele nemțești încărcau provizii din depozitele ce aveau în magazinele din gara Făurei, soldații germani au chemat locuitorii ce erau adunați prin gară permițându-le a ridica cerialele ce mai erau prin magazine.

Atunci locuitorii satelor : Nisipurile din județul Rîmnicul Sărat, Surdila Gălșeanca și satul Brateș din județul Brăila au început să devasteze magazinele și gara Făurei.

Am intervenit personal dinpreună cu șeful de secție și primarii comunelor învecinate izbuind a opri pe locuitori de a distruge clădirea gării și magazinele gării. Gara veche care servea de locuință pentru funcționarii c.f.r. a ars, fiind incendiată, credem, de nemți, deoarece a izbucnit focul în pod în momentul cînd se retrăgeau ultimii soldați germani.

Am onoare a mai raporta că în comuna Ulmu, în ziua de 13 noiembrie, locuitorii au bătut pe N. Taunn, fost primar, pus de nemți, în timpul ocupațiunii pentru multele nelegiuiri ce făcuse, după cum se constată de altminteala din cercetările ce se fac în fața locului.

Pentru a liniști spiritele n-am arestat pe agresori deoarece întreaga populație era solidară cu dinșii și întreg satul mi s-a plîns de abuzurile și jaful făcut în averea lor de acest individ.

Am dispus, din contra arestarea lui Nicolai Tăunn pentru a-l înainta parchetului liniștindu-se, astfel, toți locuitorii comunei, rămînînd a aștepta ca instanțele superioare să le facă dreptate.

Am reintegrat imediat ordinul consiliului comunal și pe vechiul primar, liniștind în chipul acesta toate spiritele din comună.

În comuna Jugureanu a fost bătut, de asemenea, primarul Stan Cojocar, favoritul necruțător, în timp

de ocupație și care făcea mai multe jafuri în averea locuitorilor, iar locuitorii s-au limitat neavînd nimic contra autorităților comunale.

Pentru a pune capăt nemulțumirilor arătate de locuitori împotriva unor primari numiți de germani și care au comis fel de fel de nereguli și jafuri în dauna locuitorilor, i-am înlocuit cu foștii primari sau comisuni interimare.

După cît am remarcat, din cercetările făcute nu este rebeliune în contra autorităților, ci sînt acte de răzbunare în contra acelor dintre români care în timp de ocupație au uitat că sînt români, dîndu-se la toate nelegiuirile dinpreună cu inamicul pentru a fura avutul locuitorilor pașnici.

Administrator
Victor

Rezoluție :

Nu este bine a da sancțiuni violențelor și oricît de explicabil ar fi ele. D-l Ad-tor va stărui ca populația să intre în ordine. Vinovații de acte antipatriotice vor fi urmăriți și mi se vor înainta dosare complete în privința lor.

General Văitoianu

Arh. St. Brăila, fond Prefectura jud. Brăila, dosar 76/1918, f. 44, orig.

8

1919 noiembrie 6, Brăila. Adresa Brigăzii de siguranță Brăila către Comisia interimară a orașului Brăila prin care se informează despre reținerile care s-au făcut în timpul ocupației, lui Alexandru Popovici, fost comisar al portului Brăila, executat de către germani.

Brigada de siguranță Brăila
nr. 3777 din 6 noiembrie 1919.

Către,
Comisia interimară a orașului Brăila
Domnule președinte,

Conform ord. d-lui director al Siguranței generale nr. 31343S/1919 am onoare a vă ruga să binevoiți a dispune ca să ni se comunice ce salariu i s-a servit de Primărie în timpul ocupației decedat. Alex. Em. Popovici, fost comisar, șef al Poliției portului Brăila, ce rețineri i s-au făcut pentru Casa pensiilor, precum și data cînd a fost executat de germani.

Șeful Brigăzii
I. Rădulescu

Secretar,
Ion Perianu

D-sale
D-lui Președinte al Comisiei Interimare a orașului Brăila

Arh. St. Brăila, fond Primăria municipiului Brăila.

BIBLIOGRAFIE TURCĂ REFERITOARE LA RĂZBOIUL DIN 1877—1878 *

1. ABADAN, YAVUZ, prof. dr., *Inkilâp tarihine giriş* [Introducere în istoria reformelor], Ankara, Ajans Türk Matbaası, 90 p., 8°. „Ajans Türk Yayınevi“.
2. ABDULHAMID II, sultan, *Devlet ve memleket görüşlerim* [Vederile mele despre împărăție și țară], Hazırlıyan ed. A. Alâaddin Çetin, Ramazan Yıldız, Istanbul, 1976, 320 p.
(Despre) Abdulhamid II. În: revista Hayat. Tarih Mecmuası [Viața. Revistă de istorie] Istanbul, 1966 (3) 77, 1966 (8) 77, 1967 (1) 28, 1967 (11) 5, 1968 (11) 75, 1970 (2), 19, 1970 (5) 32, 1972 (12) ilâve (anexă) 42, 1974 (7) 87, 1974 (9) 14, 1974 (4) 10.
3. ABDULKERİM pașa, *Serdar-i Ekrem Abdül-Kerim Nadir pașa'nın müdafaanamesi* [Scrisoarea de apărare a generosului serdar Abdul-Kerim pașa], Istanbul, Matbaa-i-i Nefâset, 1329 H¹ (1911), 30 p., 8°.
4. ABDURRAHMAN, ŞEREF, și AHMET REFIK ALTINAY. *Sütan Abdülhamid II*, Istanbul, Hilâl Matbaası, 1918, 16 p. 8°.

* N.R. Publicăm în acest număr bibliografia, alcătuită de prof. Mihail Guboglu, cuprinzând cele mai reprezentative lucrări ale istoriografiei turce care tratează evenimentele legate de războiul ruso-român-turc din anii 1877—1878. Fără a fi o listă bibliografică completă, datorită greutăților de informare și documentare, ea însumează lucrări consultate de autor, aflate în bibliotecile publice sau biblioteca personală. Ele au fost editate într-o perioadă de timp cuprinzând aproape un secol, începând din primii ani după desfășurarea evenimentelor pînă în zilele noastre.

Autorul, pentru a înlesni cititorilor consultarea bibliografiei care cuprinde în cea mai mare parte titluri în limba turcă a însoțit fiecare referință bibliografică de traducerea titlului în limba română, iar acolo unde a considerat necesar a făcut o scurtă prezentare a lucrării.

Pentru a nu omite o serie de lucrări, autorul, în urma unei corespondențe purtate cu Biblioteca de Stat Beyazit, a beneficiat de o serie de referințe bibliografice, comunicate de această instituție. Publicăm adresa primită de la Biblioteca de Stat Beyazit și lista anexă.

T.C. Ministerul Culturii — Direcția Bibliotecii de Stat Beyazit.

Istanbul 5.5/1977

Prof. M. Guboglu
Str. Sândulești 3
București VII
România

La scrisoarea dvs. din 30 aprilie 1977 răspundem cu anexarea a două liste bibliografice (una copie) pentru bibliografia pe care o pregătiți. S-a dat răspuns la întrebările puse în lista alăturată.

Vă dorim succese în muncă, sperăm că v-am răspuns la întrebările puse în cel mai scurt timp. Cu cele mai bune urări.

Cu stima

Directorul Bibliotecii
ss. Muzaffer Gökman

Anexă : 1 listă (în 2 copii)

5. ABDURRAHMAN, ŞEREF, *Tarih Müsahabeleri* [Cozerii istorice], Istanbul, 1340 H. (1921—1922), 404 p., 8°.
6. ADIL, NAMI, *Osmanlılar muharebelerini nasıl kaybettiler? Şimdi nasıl telâfi edebilirler, von der Goltz ve Danhauf paşaların mutalâati* [Cum și-au pierdut osmanlii războaiele? Acum, cum le pot recupera. După observațiile lui von der Goltz și Danhauf pașa], Istanbul, 1331 H (1913).
7. Abdülhamid anlatıyor... Abdülazizin öldürülmesi, Hürriyetin ilânı. Mithat paşa meselesi, 31 Mart Vak'ası, Balkanlar ve Ermeniler meseleleri, sultanattan düşürülmesi kendi kaleminden [(Sultanul) Abdulhamid explică după pana sa... : omorirea (sultanului) Abdulaziz, proclamarea libertății (Constituției), problema

— Mehmed Galip, *Sadullah Paşa yahut mezardan nida*, Istanbul, Matbaa-i Ebüzziya, 1909, 124 s. 8° 15 Plâns. 2 levha.

— Halil Rüştü, 1877—1878 Osmanlı Rus Seferinde Osmanlı Kumandanları, Istanbul, Matbaa-i Ebüzziya, 1329, 68 s. 8° 2 levha.

— Ali Rıza, *Tarih-i Harp Notları*, 1877—78 Seferi, Istanbul, Erkân-i Harbiye Mektebi Matbaası, 2041, 8° 1 harita, 3 levha, „Erkân-i Harbiye Mektebi. 1. sınıf, 1340—41 Tedrisatı“.

— Ali Rıza, *Tarih-i Harp Notları*, 1877—1878 Seferi, Istanbul, Erkân-i Harbiye Mektebi Matbaası, 1926, 8° 4 harita „Erkân-i Harbiye Mektebi. 1. sınıf 1926—1927 tedris yılı“.

— Admed Saib, *Son Osmanlı Rus Muharebesi*, Mısır 1327 Hindiye Matbaası, 282 s. 8°.

— Ali, *Yıldız'ın hatası. Devlet-i Aliyye ve Rusya Muharebesi 1293*, Istanbul, İkbâl-i Millet Matbaası, 1324, 48 s. 8°.

— Sural, Necati, 1877—1878 Osmanlı-Rus Savaşında Balkan Cephesi Askeri Harekâtı, Ankara, Genelkurmay Başkanlığı Matbaası, 1968, „Silâhli Kuvvetler Dergisi eki. Yıl : 87, sayı : 226, Haziran 1968“.

Not :

1. Halil Reşat adli bir yazara tesadüf edemedim. Rüştü Halil olsa gerek.

2. 1934 yılında soyadı kanunu uygulandı. Bu tarihten evvel yayınlanan kitaplardaki : Ahmed, Mehmed ve benzeri adları... soyadı gibi ikinci ad olarak yazmayınız. Ben fişleri buna göre yazdım.

3. Sorularınız arasında yalnız „Sural“ soyadı olup fişte başa geçirdim.

¹ H. abr. din Hegira, începând din 622 e.n.

- lui Midhat paşa, evenimentul de la 31 martie, Balcanii şi problema armonească şi detronarea sa], Ankara, Kardeş Matbaası, 1964, 48 p., „Serdençidi Neşriyatı : 41“.
8. AKTEPE, MÜNİR, prof. dr., *Osmanlı İmparatorluğunun islami hakkında İngilizce elçisi Layard'ın II. Abdülhamide verdiği rapor* [Raport dat de ambasadorul Angliei (Sir Henry) Layard lui Abdulhamid II (aug. 1878) pentru reformarea Imperiului otoman]. În: revista *Belgelerle Türk Tarih Dergisi* (în continuare B.T.T.D.), nr. 22, Temmuz, iul. 1869, p. 13—27 + 2 portrete (Sir Henry Layard) + 1 port. (Lady Layard), + 1 portret (Abdülhamid II) + 1 fig. (Caricatura lui Abdulhamid din oct. 1878) + 1 fig. (Marele duce Nicolaie, ambasador special al Rusiei la Istanbul pentru înştiinţarea planurilor Rusiei). (Menţiuni despre războiul ruso-turc din 1877—1878 şi urmările sale (p. 13—15)).
 9. ALI, FEHMI, *Berlin muahedenamesi ve mütlâât-ı muvazene* [Tratatul de la Berlin şi observarea echilibrului (între puteri)], Filibe, Muvazene Matbaası, 1903, 95 p., 8°.
 10. ALI, (FEHMI), *Yıldızın hâtasi Devlet-i Âliye-Rusya muharebesi (1877—1878 Rus muharebesi hakkında)* [Eroarea (palatului) Yıldız. Războiul înaltului Devlet din 1877 cu Rusia], Istanbul, İnkilâb-i Millet Matbaası, 1324 H. (1906), 48 p., 8°.
 11. ALI, FUAD, *Süleyman paşa ordusunun harekâtı* [Manevrele oastei lui Suleiman paşa în Balcani], Istanbul, Matbaa-i Askeriye, 1340 H. (1921), 107 p., 4°.
 12. ALI, KEMÂL, *Mesele-i şarkîye* [Problema orientală], Mısır (Cairo) 1900, „Matbaa-i Osmaniye“, 112 p., 8°. „Kütüphane-i Kemâl : 2“.
 13. (ALTINAY), AHMED REFIK, *Meşhur Osmanlı kumandaları* [Vestiţii comandanţi otomani], Istanbul, Şirket-i Mürettebye Matbaası, 1318 H. (1901), 128 p., 8°.
 14. ALİ, *Yıldız'ın hatası* [Eroarea palatului „Yıldız“], „Devlet-i Âliyye ve Rusya Muharebesi 1293“, Istanbul, 1324 (1906), „İkbal-i Millet Matbaası“, 48 p., 8°.
 15. ALTINAY, AHMED REFIK, *1284 Bulgar ihtilâli* [Răscoala bulgară din 1868]. În: *Tarih-i Osmani Encümenî Mecmuası*, an. 15, nr. 9 (86) 1 Mavis 1341, Istanbul, Matbaa-i Amire, 1341 H. (1922—1923), p. 137—213 (După condicta Divanului imperial zisă *Ecnebi defteri*, din Başbakanlı Arşivi, Istanbul, cu privire la Bulgaria, având ştiri răzleţe şi pentru Ţara Românească).
 16. ARIF, MEHMED, *Başımıza gelenler* [Cele venite pe capul nostru], (Despre prima constituţie din dec. 1876 şi războiul ruso-româno-turc din 1877—1878), Mısır (Cairo), Maarif Matbaası, f.a., 535 p. + 12 pl. + 4 fig. (levha); ed. a II-a, Istanbul, Mürettibi Osmaniye Matbaası, 1328 H. (1910), 535 p. + 12 pl. + fig., 8°.
 17. ARIF, MEHMED, „*Başımıza gelenler*“ *adlı kitabından seçmeler*. 93 (1876—1877) *Harbindeki aci neticeyi doğran ihmâlimiz* [Bucăţi alese din cartea sa intitulată „Cele venite pe capul nostru“. Neglijenţa noastră în războiul din 1877—1878 care a dat naştere la urmări amare]. În: *Yeni Tarih Dergisi*, nr. 225, Nisan, apr. 1959, Yayınla yan Server Iskit, Istanbul, Baha Matbaası, 1959.
 18. ARIF, MEHMED, *93 Moskof Harbî ve Başımıza gelenler* [Războiul din 1877 cu Rusia şi cele venite pe capul nostru], Sadeleş-tiren (adaptare), Nihad Yazar (Istanbul), 1973, 448 p., 8°.
 19. ARIF, MEHMED, *Başımıza gelenler*, Neş-re Hazırlıyan (ed.) M. Ertuğrul Düdâğ, (Istanbul, 1976), 3 vol. 8°.
 20. *Asya için mücadele ve Şark meselesi* [Lupta pentru Asia şi problema orientală], Çeviren (trad.) Nihat, Istanbul, Askeri Matbaası, 1933, 238 p., 8°.
 21. ATABINEN, REŞİT SAFFET, *Lord Salisbury'ye Kıbrıs hakkında açık mektub. Kıbrıs davamızın müdafaası* [Scrisoare deschisă adresată lordului Salisbury despre Cipru. Apărarea cauzei noastre pentru Cipru], Istanbul, Vakıf Matbaası, 1957, 45 p., 8°.
 22. ATIF, *1293 senesinde Kars'ın sukutu sebepleri hakkında rapor* [Raport despre cauzele căderii (cetăţii) Kars în anul 1877], Istanbul, Askerî Matbaası, 1926, 17 p., 8°. „Askerî mecmuası no. 63...“.
 23. AVERYANOF, P., XIX. *asırda Rusya-Türkiye-Iran muharebeleri* [Războaiele ruso-turco-iranene din secolul al XIX-lea], Müttecimleri (trad.) : Adil-Mustafa, Ankara, 1926, Hâkimiye-i Millet Matbaası, 229 p., 8°.
 24. AYVERDİ, SÂMIHA, *Türk-Rus münâsebetleri ve muharebeleri* [Relaţiile şi războaiele turco-ruse], Turan Neşriyat Yurdu, Istanbul, 1970, IX + 302, p. 222—232.
 25. BALKAN, A. KADRI, *Plevne müdafaası ve Gazi Osman paşa* [Apărarea Plevnei şi viteazul Osman paşa], Balıkeser, Türk dili Matbaası, 1952, 14 p., 8°. „Türk kahramanlarından örnekler“.
 26. BALSOVER, prof. G. H., *1815—1914 arasında Rus dış politikasına bir bakış* [Aspects of Russian, foreign policy — O privire asupra politicii externe a Rusiei între 1815—1914], Çev. (Trad.) : Dr. Yuluk Tekin Kurat. În: rev. *Belleten*, (vol.) XXX, (nr.) 118 sayı, Nisan 1966, T. T. K. Basımevi — Ankara, 1966, p. 265—290.
 27. BANARLI, NİHAT SAMİ, *Yahya Kemâl'in tarih düşünceleri* [Gîndirea istorică a lui Y. Kemal]. În rev.: „Hayat“ *Tarih Mecmuası*, vol. II. Cilt, nr. 11. sayı, Aralık, dec. 1965, Istanbul.
 28. BANOĞLU, NİYAZI, AHMET, *Gazi Osman paşa*, Istanbul, Vakıf Matbaası, 1943, 28 p., 8°.

29. BANOĞLU, NIYAZI AHMET, *Süleyman paşa*, Istanbul, Vakıf Matbaası, 1943, 31 s., 8°.
30. BASİRETÇİ, ALİ, *Basiret gazetesi sahibi Ali efendi ve Bismark arasında* [Intre Bismark și patronul gazetei „Basiret“, Ali efendi]. În rev.: Resimli Tarih Mecmuası, (vol.) VI. Cilt, (nr.) 71. sayı, Kasım, noiembrie 1953, Istanbul.
31. BAYKAL, BEKİR SITKI, *1877 Harbî ve bununla ilgili meseleler hakkında bazı vesikalar* [Războiul din 1877 și unele documente despre problemele legate de acesta]. În rev.: Tarih Vesikalari [Documente istorice], vol. 1, Cilt, nr. 3 sayı, Birinci Teşrin, oct. 1941, vol. 2, nr. 7, Haziran, 1942, Ankara.
32. BAYKAL, prof. dr. BEKİR SITKI, *93 Harbî esnasında muhtelif tavassut ve sulh sayia ve teşebbüsler* [Diverse mijlocuri și demersuri pentru zvonul de pace pe timpul războiului din 1877]. În rev.: Belleten, anul 5, no. 19 sayı, Temmuz, iul. 1941, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1941, p. 351—395.
33. BAYKAL, prof. dr. BEKİR SITKI, *93 Meşrutiyeti* [Constituția din (dec.) 1876]. În rev.: Belleten, vol. 6, Cilt, nr. 21—22 sayı, ikinci Kânun — Nisan 1942, T. T. K. Basımevi — Ankara, 1942, p. 45—83.
34. BAYKAL, dr. BEKİR SITKI, *Mithat paşa'nın gizli bir siyâsi teşebbüsü* [O intervenție politică secretă a lui Mithat paşa]. În: III. Türk Tarih Kongresi — Ankara, 15—20 Kasım (nov.) 1943, T. T. K. Basımevi — Ankara, p. 470—477 [Despre situația critică a Imperiului otoman pe la finele anului 1876 și începutul lui 1877; efortul marelui vizir și om de stat Mithat paşa spre a evita războiul].
35. BAYKAL, dr. doc. BEKİR SITKI, *Bismark'ın Osmanlı İmparatorluğunu taksim fikri* [Bismarck's gedanke einer auferlung des osmanischen Reiches]. În rev.: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, vol. 5, Cilt, nr. 1 sayı, Temmuz 1943, Ankara, 1943.
36. BAYKAL, prof. dr. B. SITKI, *Lord Salisbury'nin İstanbulda fevkalade murahhaslığı* [Misiunea extraordinară a lordului Salisbury la Istanbul] (pentru împiedicarea izbucnirii războiului cu Rusia). În: *ibidem*, vol. 2, nr. 4 sayı, Mayıs — Haziran 1944, Ankara — 1944, p. 499—517.
37. BAYKAL, prof. dr. B. SITKI, *Lord Salisbury'nin Osmanlı İmparatorluğunu taksim plânı* [Planul lordului Salisbury de a împărți Imperiul otoman]. În: *ibidem*, vol. 2, nr. 5 sayı, Temmuz-Ağustos 1944, Ankara — 1944.
38. BAYKAL, prof. dr. B. SITKI, *Doksan üç Harbî arifesinde Osmanlı Devletiyle büyük Devletler arasındaki münasebetler* [Relații între Imperiul otoman și statele mari în ajunul războiului din 12] 23 — 1876—1877]. În: *ibidem*, vol. 3, Cilt, nr. 2 sayı, Ocak (dec.) 1945), p. 123—134.
39. BAYKAL, prof. dr. B. SITKI, *Şark buharani ve Sabah gazetesi* [Criza orientală și ziarul Sabah „Dimineață“]. În: *ibidem*, vol. 6. (Cilt), nr. 4. sayı, Eylül — Ekim 1948, Ankara — 1949, p. 219—258.
40. BAYKAL, prof. dr. BEKİR SITKI, *Birinci Meşrutiyete dair belgeler* [Documente privitoare la prima constituție din dec. 1876 — ian. 1877]. În: rev. Belleten, vol. 24, Cilt, nr. 96, Ankara — 1960, p. 601—636.
41. BAYKAL, prof. dr. BEKİR SITKI, *Mithat paşa. Siyâsi ve idarî şahsiyeti* [Mithat paşa. Personalitatea sa politică și administrativă], Istanbul, „Klişecilik ve Matbaacılık“ A. Sti (= Sirketi); 1964, 96 p., 8°. „Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası“.
42. BAYUR, YUSUF HİKMET, *Türk İnkılâbı Tarihi* [Istoria reformelor] turcești, (vol.) I. Cilt. Giriş. *Berlin muahedensinden Trablusgarb savaşına kadar* [Introducere. De la tratatul din Berlin (1878) pînă la războiul din Tripolitania (1897)], Istanbul, Maarif Matbaası, 1940, XXII + 354 p. + 5 h., 8°.
43. *Berlin ahidnâmesi ve Devlet — Aliyye İngiltere ittifaki* [Tratatul de la Berlin și înțelegerea dintre înaltul Devlet și Anglia], Istanbul, f. d. și i.
44. *Berlin konferansı* [Conferința de la Berlin], Istanbul, Vakıf Matbaası, 1297 H. (1879—1880).
45. *Berlin muahedenamesi, Berlin kongresi protololarının tercümesi* [Tratatul de la Berlin, traducerea protocoalelor congresului de la Berlin], Istanbul, Matbaa-i Amire, 1298 H. (1881), 248 p., 8°.
46. *Berlin, Ayastsfanos ve Kıbrıs muahedenâmeleri* [Tratatele de la Berlin, San-Stefano și Cipru (din 1878)], Istanbul, Karabet Matbaası, 1324 H (1906, 1907) 64 p., 8°.
47. BORAK, SADI, *Gazi Osman paşa ile 100 gün* [O sută de zile cu Gazi Osman paşa]. În rev.: Hayat. Tarih Mecmuası, 1963, (3) 10, I, 3 Nisan 1965.
48. BORAK, SADI, *100 Türk Büyüğü* [O sută de turci mari], Hürriyet-Yedigün Matbaası, Istanbul, f.a., 122 (— 125) p. + 116 fig.
49. BORAK, SADI, *Izzet Fuad paşa ile grandük Nicola görüşmesi* [Întrevederea dintre Izzet Fuad paşa și marele duce Nicolae]. În: rev. Hayat. Tarih Mecmuası, (Istanbul), 1968, (7) 17.
50. BORAK, SADI, *İkinci Sultan Hamid'in yayınlanmamış bir mektubu* [O scrisoare inedită a sultanului Hamid al II-lea]. În: Hayat. Tarih Mecmuası, 1968, (11) 75.
51. *Büyük Hürriyet şehidi Mithat paşa* [Marele martir al libertății Mithat paşa], Istanbul, Sucuğlu Matbaası, 1960, 16 p., 8°.
52. BÜYÜKTUĞRUL, amiral AFİF, *Sultan Abdülhamid donanmizi neden bağlamıştır?* [Din ce cauză sultanul Abdülhamid II oprise flota noastră?]. În: rev. B.T.T.D., II, nr. 12, Istanbul, 1968.
53. BÜYÜKTUĞRUL, amiral AFİF. *1877—1878 Savaşından sonra Rusya'nın Osmanlı Dev-*

- letinden istekleri (Pretențiile Rusiei de la Imperiul otoman după războiul din 1877—1878). În : rev. B.T.T.D., nr. 41, Şubat (febr.) 1971, p. 18—21 + fig.
54. CELÂLEDDİN, MAHMUD paşa, *Mir'at-i Hakikat* [Oglinda realităţii], sau *Tarih-i Mahmud Celâleddin paşa* [Istoria lui Celâleddin Mahmud paşa], Istanbul, 1326—1327 H. (1908—1909), Matbaa-i Osmaniye, 3 vol., 8°. (Vol. I, II evenimentele din 1877—1878).
 55. CEMÂL, paşa, *Plevne muharebesi* [Bătălia de la Plevna], Istanbul, Sirket-i Mürettibiye Matbaası, 1316 H. (1898—1899).
 56. CEMÂL, paşa, *Hatirat* [Memorii], Istanbul, 1922 şi 1959, 8°.
 57. CEVDET paşa, *Tezâkir* [Însemnările lui Cevdet paşa], Ankara, Yayınlayan Baysun, Cavid, 1953/1967, 4 vol., XXV + 178 (I), VIII + 295 (II) XVI + 273 (III) şi X + 316 p. (T.T.K. Basimevi).
 58. CONKER, ORHAN, *Türk-Rus savaşları* [Războaiele turco-ruse], Ankara, Sümer Basimevi, 1942, 72 p., 8°.
 59. ÇORBACIOĞLU, MESUDE, *1877 de öğrencilerin kurduğu ilk gizli cemiyet — I* [Documentele primei societăţi secrete înfiinţate de studenţi în 1877]. În rev. : B.T.T.D., nr. 41, Istanbul, Şubat 1971, Istanbul, 1971, p. 9—17 + portretul lui Mithat paşa.
 60. DANIŞMEND, ISMAİL HAMÎ, *Izahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* [Cronologia explicativă a istoriei otomane], Istanbul, Türkiye Basimevi, 1961, 906 p., 8° (p. 299—316 : *Războiul din 1877/1294 H.* ; p. 305 : *România la Plevna* ; p. 311 : *Tratatul de la San-Stefano* (3 mart. 1878) ; p. 315—316 : *Tratatul de la Berlin* (iul. 1878)).
 61. DEBIDOUR, ANTOIN, *Avrupa'nın diplomasi tarihi* [Istoria diplomaţiei Europei], Mütercim (trad.) : Ahmet Selâhattin, Istanbul, Araks Matbaası, 1327 H. 192 p., 8°. „Teavün-i içtimât kütüphanesi, Adet : 1“.
 62. DELIORMAN, NECMETTÜN, *Balkan Türklerin hicret sebepleri...* [Cauzele migraţiei turcilor din Balcani]..., Istanbul, Türkiye Ticaret Matbaası, 1955, 6 + 12 p., 8°.
 63. DEVELİOĞLU, RUHI, *1877-den umumi Harbi nihâyetine kadar Avrupa ve dünya siyâsetine umumi bir nazar* [O privire generală asupra politicii europene şi din lume de la 1877 pînă la finele (primului) război mondial], Istanbul, Deniz Matbaası, 1936, 356 p., 8°. „341 sayılı (nr.) Deniz Mecmuası Tarih ilâvesi“ (Anevă la rev. ist. marină).
 64. DIRENOĞLU, ŞEFİK, *Büyük demokrasi şehidi Mithat paşa* [Marele martir al democraţiei Mithat paşa], Istanbul, Izmir Matbaası, 1959, 30 p., 8°. „Tarih Yayınları : 3“.
 65. DRIAULT, EDOURD, *Şark meselesi* [Problema orientală], Mütercim : Mehmet Hafiz, Istanbul, Tanin Matbaası, 1328 H. (1910), 509 p., 8°.
 66. DUPIN, OLIVER, *Gazi Osman paşa ile 100 gün* [O sută de zile împreună cu Gazi Osman paşa]. În : rev. Hayat. Tarih Mecmuası, 1965 (3), 10.
 67. DURU, K. NÂMI, *Ahmed Midhat Efendi*. În : *ibidem*, 1967 (12) 12.
 68. EMIN, M(EHMET), *Plevne Kahramanlarından Yunus bey* [Unul dintre eroii de la Plevna : Yunus bey], Istanbul, f.a.
 69. ERDOĞAN, OSMAN ŞEREF, *Devrim tarihi. Osmanlı İmparatorluğunun çöküş sebepleri ve yeni Türkiye'nin doğuşu. 10 Ağustos 1920 yılına kadar geçen devir* [Istoria reformei. Cauzele prăbuşirii Imperiului otoman : perioada scursă pînă la 10 august 1920], Ankara, Özgürbasimevi 67 p., 8°.
 70. ERKUŞ, SALÎH, *Golç paşa'nın hatıraları* [Memoriile lui Goltz paşa], Istanbul, Askeri Matbaa, 1932, 70 p., 8°.
 71. EROĞLAN, prof. dr. HAMZA, *Türk devrim Tarihi* [Istoria reformelor turceşti], Ankara, Kardeş Matbaası, 1967, VII + 304 p., 8°.
 72. ERTAN, VELİ, *Ahmet Cevdet paşa. Hayatı, eseleri ve ilmi hayatı* [Viaţa, operele şi activitatea ştiinţifică ale lui Ahmet Cevdet paşa], (1822—1895), Ankara, „Hilâl Yayinevi“, 1964/43 p., 8°.
 73. ESA'T, MEHMED, *El-Kâfi* [Ajunge]. 1877—1878 Türk-Rus harbi hakkında [Despre războiul ruso-turc din 1877—1878], Istanbul, 1293 H. (1877), 25 p., 8°.
 74. EŞREF, *Sultan Abdülhamid'in evail-i sultanate* [Începuturile domniei sultanului Abdülhamid al II-lea (31 aug. 1876—1909)], Rusçuk (azi Russe), 1326 H. (1908), 8°.
 75. ETHEM, İBRAHİM, *Sebât ve gayret* [Perseverenţă şi zel]. (Plevnede Osman paşanin sebat ve gayreti) (Despre asedierea Plevnei de armatele ruso-române şi apărarea lui Gazi Osman paşa), Istanbul, 1296 H. (1879), 8°.
 76. FERNEAUX, RUPERT, *Tuna Nehri Akman Diyor...* — *Plevna müdafaası* [Fluviul Dunărea spune : „Nu curg“] (Apărarea Plevnei de Osman paşa), Çevirenler (trad.) : Ş. şi D. Türkömer, 2. Basım, ed. a II-a, (Istanbul), 1972, 297 p.
 77. FEVZİ, MEHMED MAZHAR, *Haber-i sahih* [Ştiri adevărate] *Osmanlı tarihi* [Istoria otomană], Istanbul, İzzet Efendi-La-Türki Matbaası, 1290—1293 H. (1874—1877), 8°.
 78. FITRİ, ALÎ, *1291—1292 Hersek seferi ; 1292—1293 Osmanlı-Karadağ seferi ve hal-i hazır darül-harekâtı* [Campania din 1874—1875 în Hertegovina] (Războiul din 1875—1876 cu Muntenegru şi pregătirea situaţiei pentru mobilizarea generală din 1877), Istanbul, Mekteb-i Harbiye Matbaası, 1327 H. (1909), 103 p., 8° ; *Coğrafya-i Askeri ve Tarih-i Harb Derslerinden 3 kitap* [Treia cărţi cu lecţii de geografie militară şi istoria războiului].

79. FUAT, ALI, *Musavver (1293—1294) Osmanlı-Rus seferi* [Războiul osmano-rus din 1877—1878 ilustrat], Istanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1326 H. (1911), 3 vol., 8°.
80. FUAT, ALI, (Erden, General), *Musavver 1293—1294 Osmanlı-Rus seferi Tarih-i siyasi* [Războiul osmano-rus din 1877 cu ilustrații. Istoria politică], Istanbul, Matbaa-i Osmaniye — Mahmut Bey Matbaası, 1337 H. (1918—1919), 8°.
81. GALİP, MEHMED, *Berlin kongresi* [Congresul de la Berlin], Istanbul, f. a., 100 p., 8°.
82. GALİP, MEHMED, *Sadullah paşa...*, (Istanbul), f. a., 75 p., 8°.
83. GALİP, MEHMED, *Sadullah paşa yahud mezardan nida* [Sadullah paşa sau tipăt din mormînt], Istanbul, 1909, „Matbaa-i Ebüzziya”, 124 p. + 15 pl. + 2 fig., 8°.
84. GAZIOĞLU, AHMET, *Igiliz idaresinde Kibris (1878—1960). Statü ve Anayasa meselesi* [Ciprul sub administrația engleză 1876—1960. Statul și problemele constituției : 1876—1960], Hazırlayan Ahmed Giray, Istanbul, 1960, Erin Basınevi, 318 p., 8°.
85. GERÇEK, SELİM NÜZHET, *Türk Gazeteciliği* [Ziaristica turcă, 1831—1931], Istanbul, 1931, (și 1935), 8°.
86. GIACOMETTI (Jacometti), *Mes'uliyet* [Responsabilitate] [Despre războiul rusoturco-român din 1877—1878], Istanbul, 1294 H. (1877).
87. GOLTZ paşa (General Colmar Frehier von der...), *Millet-i müselleha. Asrimizin usul-i harb ve ahvâl-i askeriyesi* [Înarmarea poporului. Tactica războiului și situația oastei în secolul nostru], Mütercimi : Mehmed Tahir, Istanbul, Matbaa-i Ebüzziya, 1301 (1889), 17 + 644 p. + 4 pl. (Levha), 8°.
88. GOLTZ, von der... : *Plevne — Tarihi harpten asakir-i redife kısmına dair tetkikât* [Plevna. Cercetări cu privire la armata de rezervă din istoria războiului], Dersaadet-Istanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1316 H. 1898—1899, 43 p., 8°.
89. GOLTZ, general COLMAR von der... : *Goltz paşa'nın hâtıratı* [Memoriile generalului Goltz paşa], Çeviren (trad.) : Salih Mayakuşu, Istanbul, Asker Matbaa, 1933, 70 p., 8°.
90. *Goltz paşa'nın hâtırası ve hal terciimesi* [Viața și amintirile lui Goltz paşa], Istanbul, Asker Matbaası, 1953, 53 p., 8° — „168 sayılı. Ordu Dergisi Lâhikası“.
91. GORYANOV, SERGE, *Çanakkale ve İstanbul Boğazları. Devlet-i Osmaniye ve Rusya siyaseti* [Bosforul și Dardanelele. Imperiul otoman și politica Rusiei], Mütercimleri (trad.) Ali Reşat și Macar Iskender, Istanbul, 1331 H. (1913), XVIII + 395 p. Cf. Cahpitre XIV : *Soulèvement des slaves en Bosnie et en Herzégovine* (1875). — *Différents points de vue de l'Autriche et de la Russie sur la destinée des provinces soulevées. Entrevue des empereurs Alexandre et François-Joseph à Reichstadt* (26 Juin 1876). *Convention conclue entre l'Autriche et la Russie le 3 Janvier 1877 et signée le 6 Mars. La guerre entre la Russie et la Turquie est imminente* (Vezi și Serge GoraiNOW, *Le Bosphore et les Dardaneles. Étude Historique sur la Question des Détroits*. D'après la correspondance diplomatique déposée aux Archives centrales de Saint-Petersbourg et à celles de l'Empire..., Paris, 1910, p. 311—340) și Chapitre XV : *La Guerre d'Orient 1877—1878. Les calculs de la Russie de conclure la Paix avec la Turquie sans l'intervention des autres puissances sont déjoués. Les préliminaires de paix de San Stefano. Le congrès de Berlin*.
92. GÖKBİLGİN, TAYYİB, *Midhat paşa*. În : *İslâm Ansiklopedisi*, vol. 8, fasc. (cüz) 88., Istanbul, Maârif Basımevi, p. 276—280.
93. GÖZTEPE, TARIK MÜMTAZ, *Gazi Osman paşa İstanbul'un kollarında* [Osman paşa viteazul în brațele Stambulului], Istanbul, Sinan Basımevi, 1946, 24 p., 8°.
94. GÜRFİRA, BAHA, *Bir Rus yazarına göre V. Murad'ın hastalığı ve Mithat paşa'nın mahkemesi* [Boala lui Murad al V-lea și procesul lui Mithat paşa după un scriitor rus]. În : rev. B.T.T.D., II, nr. 11, august 1968, p. 42—45 + 1 portret (Murad V).
95. *Haraç Mezat. Satıyoruz* [Vindem haraci la mezat], (Adică cine dă mai mult. Privilegii cerute de Italia, Franța, Rusia, Germania și Anglia de la Imperiul otoman), F. a. și I., 32 p., 8°.
96. HERBERT, yüzbaşı (căpitan) W. von..., *Bir ingiliz zabitan Hatıraları — Plevne Müdafaası* [Amintirile unui ofițer englez despre apărarea Plevnei], Çeviren (trad.) : Nurettin Artam, Ankara — 1938 : Ulum Basımevi, III + 186 p. (Pe copertă : Scenă de Luptă. Mai are o ediție în 1952 și alta în 1960).
97. HIKMET, *Osman paşa'nın fezail-i askeriyesi* [Virtuțile militare ale lui Osman paşa], Istanbul, 1303 H. (1886), 8°.
98. HIKMET, *Plevne Kahramanı Osman paşa şanında'dır* [Eroul de la Plevna, Osman paşa, este acoperit de glorie], Istanbul, Basiret Matbaası, 1294 H. (1877—1878), 40 p., 8°.
99. HOURIE, PAUL, *Türkiye nasıl paylaşıldı ? Kaynarca muahedesinden son felâketimize kadar şark meselesi* [Cum a fost împărțită Turcia ? Chestia orientală după pacea de la Küciuk-Kainargi (1874) și pînă la ultima noastră nenorocire (1877—1879)], Istanbul, Matbaa-i Hayriye, 1329 H. (1911) 620 p., 8°.
100. HULÜSİ, MEHMED, *Niçin mağlup olduk ? 1877—1878 Osmanlı-Rus seferi. Avrupa cihetindeki harekât* [De ce am fost învinși ? Războiul osmano-rus din 1877—1878. Acțiuni în partea europeană], Istanbul, Sancakyan Matbaası, 1326 H. (1908), 126 p. + 4 pl. (levhâ) + 4 h., 8°.

101. IBRÂHİM HALİL, 1877-den 1878-e kadar *Şark muharebesi. Bosna-Hersek ve Bulgaristan itihâlleri* [Problema orientală din 1877 pînă la 1878. Răscoalele din Bosnia, Hertegovina și Bulgaria], Istanbul, 1328 H. (1910), 314 p., 8°.
102. İĞDEMİR, ULUG, *Kuleli vakası hakkında bir araştırma* [O cercetare despre evenimintele de la Kuleli], Ankara, 1937.
103. (İNAL) IBNÜLEMIN, MAHMUD KEMÂL, *Abdulhamid-i sani'nin notaları* [Notele lui Abdulhamid II]. În: rev. Tarih-i Osmani Encümeni Mecm. și T.T.E.M., an. XVI, nr. 13—15 (90—92), Istanbul, 1926.
104. İNAL, IBNÜLEMIN, MAHMUD KEMÂL, *Osmanlı devrinde son sadrazamlar* [Ultimii mari viziri din epoca otomană], 1—14 Cüz (fasc.), Istanbul, Maarif Matbaası, 1940—1953, 2193 p., 8°. (Vol. I, II, III, VIII etc.).
105. İNCİ, TEVFIK, 1877—1878 *Türk-Rus donanmalarının çatışması* [Încăierarea flotelor turco-ruse la 1877—1878]. În: rev. Resimli Tarih Mec. muası, VII, nr. 83 (Kasim — nov. 1956), Istanbul, 1956.
106. İŞIKSAL, TURGUT, *Mithat paşa hakkında İngiliz elçisi Layard'ın düşündükleri* [Părerile ambasadorului englez Layard despre Mithat pașă]. În: rev. B.T.T.D., I, nr. 2, Kasim, 1967, p. 40—43 + 1 portret (Mithat pașă).
107. İSMAİL FAZİL pașă, 1292—1293 *Osmanlı-Karadğ seferi* [Campania otomană din 1875—1876 în Muntenegru], Istanbul. Necm-i Istikbâl Matbaası, 1329 H. (1911), 59 p., 8°.
108. İSMAIL, HAKKI, *Ahmed Midhat Efendi*, Istanbul, 1308 H. (1890—1891) 81 p., 8°.
109. İZZET FUAT (pașă), *Keçicizade, Kaçırılan fırsatlar* [Ocazii pierdute] [Descrierea războiului ruso-româno-turc din 1877—1878 de un ofițer turc, participant la lupte], Istanbul, Matbaa-i Ahmed Ihsan, 1325 H. (1907), 201 p., 8°.
110. İZZET FUAT (pașă), *Kaçırılan fırsatlara zeyl* [Supliment la Ocazii pierdute], Istanbul, 1925 H. (1908), 21 p., 8°.
111. İZZET FUAD pacha (General), *Les occasions perdues. Étude stratégique et critique sur la campagne turco-russe de 1877—1878. Avec 10 croquis*, Paris, R. Chaplet, 1900, VIII + 213 p., 8° (2 vol.).
112. KANDEVİR, FERİDUN, KARAVELİ N. N., *Hâtıralar, vesikalar ve resimlerle yakın tarihimize. Birinci Meşrutiyetten zamanımıza kadar* [Istoria noastră modernă cu ilustrații, memorii și documente. De la prima constituție pînă pe timpul nostru], Toplayan..., Istanbul, 1962—1963, Vatan Gazetesi ve matbaacılığı, 1964.
113. *Kanun-i Esâsi*, [„Legea fundamentală” sau prima constituție otomană (dec. 1876—ian. 1877)], Istanbul, Matbaa-i Amire, H. (1876—1877), 13 p., 8°.
114. KAPLAN, MEHMED, *Namık Kemal — Hayati ve eseleri* [Viața și operele lui Namık Kemal], Istanbul, 1948, 8°.
115. KARAL, ENVER ZİYA, *Osmanlı Tarihi* [Istoria otomană], vol. VIII, Cilt. *Birinci meşrutiyet ve istibâd devirleri 1877—1907* [Prima constituție și perioada absolutistă 1877—1907], Türk Tarih Kurumu Basımevi — Ankara, 1962, cap. III, p. 40—80 + h. (Războiul osmano-rus; înțelegerea dintre Rusia și România de la 16 aprilie 1877, declarația de război din partea României la 20 mai 1877 (p. 46—47); trecerea armatei ruse prin România spre Balcani; eșecul rușilor în fața Plevnei; participarea armatei române cu 60 000 de oameni, apărarea lui Osman pașă și capitularea Plevnei (p. 50—52); tratatul de la San-Stefano, recunoașterea independenței României de către Turcia, dreptul României de a cere despăgubiri de război (p. 64—65); tratatul de la Berlin, recunoașterea independenței de stat a României (p. 76—77)).
116. KARLE, SARA, II. *Abdulhamid'in A.B.D. Kongresine hediyesi* [Darul lui Abdulhamid II congresului A.B.D.]. În: Tarih Mecm., 1970 (5) 4.
117. KATIRCIÖĞLU, MAHMUD MUHTAR pașă, *Maziye bir nazır. Berlin muahedisinden harb-i umumiye kadar Avrupa ve Türkiye — Almanya münâsebe-bâti* [O privire în trecut. Relațiile Turciei cu Europa și Germania de la Tratatul din Berlin (1878) pînă la primul război mondial], Istanbul, Matbaa-i Ahmed Ihsan, 1341 (1921—1922), 275 p., 8°.
118. KÂMİL, MEHMED, 93 *Osmanlı-Rus muharebesi* [Războiul osmano-rus din 12/93 H. (1877)], Istanbul, 1307 H. (1890), 130 p., 8°.
119. KÂMİL pașă, YUSUF, *Eser-i Kâmil pașă* [Opera lui Kâmil pașă], Nesreden (ed.) Ibnülemin, Mahmud Kemal (İnal), Istanbul, 1308 H. (1891), Kapar Matbaası, 320 p., 8°. „Asir Kütüphanesi Adet: 17”.
120. KÂMİL pașă, *Tarih-i siyasi-i Devlet-i Aliye-i Osmaniye* [Istoria politică a înaltului Devlet otoman], Istanbul, 1327 H. (1909), 3 vol., 8°.
121. *Kâmil pașă'nın âyan reisi Said pașă'ya cevapları unvanlı risalesine rediye* [Broșura lui Kâmil pașă intitulată „Răspunsuri negative date lui Said pașă, președintele notabililor], Istanbul, Tanin Matbaası, H. 1327 (1909), 32 p., 8°.
122. (KÂMİL pașă), *Hatirat-i Sadr-i Esbık Kâmil pașă* [Memoriile fostului mare vizir Dâmil pașă], Istanbul, 1329 H. (1911).
123. KOCAGÜNEY, General VEHBİ, 1877—1878 *Osmanlı-Rus Harbinde Aziye tabyasi savaşları* [Luptele din tabya sau reduta Aziye din războiul osmano-rus 1877—1878], Ankara, Generalkurmay Basımevi, 1965, 2 + 32 p., 8°.
124. KOCAS, SADI, 1877 *de Doğu cephesi muharebeleri ve Gazi Ahmet Muhtar pașă* [Luptele din 1877 de pe frontul oriental și gazi Ahmet Muhtar pașă]. În: rev. Resimli Tarih Mecmuası, nr. 12 sayı, Aralık, Istanbul, 1950, Iskit Yayınevi.

125. KORAY, ENVER, *Türkiye tarih yayınları bibliyografyası (1729—1955)* [Bibliografia publicațiilor istorice din Turcia], 2. Basim, ed. a II-a, Hazirlayan Enver Koray, Istanbul, 1959, Maarif Basimevi, XIII, 680 p., 8°. (Despre războiul ruso-româno-turc din 1877—1878 cf. n-rele : 702, 709, 731, 747, 756, 824, 853, 914, 983, 988, 1011, 1012, 1016, 1091, 1099, 1221, 1273, 1275, 1276, 1277, 2004, 2009, 2776, 3294, 3377, 3378, 3379, 3380, 3381 etc.). (E. Koray are și o completare (1955—1968), 2.c. M.E.B., Istanbul — 1971, 510 + II p. (cf. *Bibliyografya*, Cilt : 1, Ankara — 1972, p. 47).
126. KORAY, ENVER, *Türkiye Tarih yayınları Bibliyografyası, II, 1955—1968*, Hazirlayan ..., Birinci basılmış, ed. I-a, Millî Eğitim Basimevi, Istanbul, 1971, 512 p., 8°. (În legătură cu războiul din 1877—1878 și perioada respectivă cf. n-rele : 1, 22, 29 (p. 18), 44, 71, 73, 76, 79, 80, 83, 91, 98, 104, 110, 130, 151 (p. 88), 225 (p. 128), 592, 618, 671, 771, 805, 814, 823, 828, 829, 833, 853, 860, 873, 887, 906, 932, 967, 968, 1065, 1073, 1097, 1152, 1525, 1551, 1570, 1590, 1605, 1674, 1781, 1782, 1795, 2910, 2126, 2390, 2392, 2395, 2396, 2407, 2475).
127. KUNERALP, SINAN, *Osmanlı İmparatorluğunun Londra Bügük elcizi Musuras paşa*, (Ginerele fostului caimacan al Moldovei, Ștefan Văgăreanu, ambasadorul Turciei la Londra). În : Hayat. Tarih Mecmuası Istanbul, 1967 (6), 43.
128. KUNTAY, MİTHAT CEMÂL, *Namık Kemâl. Devrimin insanları ve olayları arasında* [Între oamenii și evenimentele reformelor timpului], 2. Cilt., 2. Kısım (Vol. II, 2), Yayınlayan Maarif Vekâleti, Istanbul, Maarif Basimevi, 1949, 826 p., 8°.
129. KURAN, A. B (edevî), *İnkilâp tarihimiz ve „Jon türkler“* [Istoria reformelor noastre și „Junii turci“], Istanbul, 1945.
130. KURAN, AHMET BEDEVÎ, *Osmanlı İmparatorluğunda inkilâp hareketleri ve millî mücadele* [Acțiuni pentru reforme în Imperiul otoman și lupta națională], 2. Basim, ed. II-a, Istanbul, 1959, Celât Matbaası, 1959, 910 p., 8°.
131. KURAT, PHIL. dr. YULUĞ TEKİN PH. D., *1877—1878 Osmanlı-Rus Harbının sebepleri* [Cauzele războiului osmano-rus din 1877—1878]. În : rev. Belleten, Cilt. XXV, sayı 103, Temmuz 1962, T.T.K. Basimevi — Ankara, 1962, p. 567—592.
132. KURAT, YULUĞ T., *Agastefanos buhranı ile ilgili vesikalar* [Documente în legătură cu criza de la San-Stefano {3 mart. 1878}]. În : Tarih araştırmalar [Cercetări istorice], IV, Ankara, 1965, p. 427—503.
133. KURTOĞLU, FEVZİ, *1877—1878 Türk-Rus harbinde deniz hareketleri* [Manevrele pe mare în timpul războiului turco-rus, din 1877—1878], Istanbul, 1935, Deniz Matbaası, 186 p., 8°.
134. KUTAY, CEMÂL, *Plevne kahramanı Gazi Osman paşa'nın son günleri* [Ultimele zile ale eroului de la Plevna, Gazi Osman paşa]. În : rev. Tarih Konuşuyor [Istoria vorbește], Aylık Tarih Mecmuası, Cilt. 4, sayı 24, Ocak 1966, p. 1962—1967 + 1 portret în culori : „Gazi Osman paşa la apărarea Plevnei“ (secene de luptă în fața Plevnei etc.).
135. KUTUCUOĞLU, S. Zeki, *Gazi Osman paşa Plevne'de* [Gazi Osman paşa la Plevna], Ankara, Erkân Harbiye-i Umu miyesi Basimevi, 1957, 49 p. „Personel Başkanlığı Moral Şubesi Yayınları : 19“
136. LEWIS, BERNARD, *Osmanlı İmparatorluğunun inhitati üzerine bazı düşünceler* [Unele reflexii asupra decăderii Imperiului otoman], çev. (trad.) : Salih Tun, în rev. İslâm Tetkikleri Dergisi, III, 1—2, 1959—1960, Istanbul, 1960.
137. LEVIS, BERNARD, *Modern Türkiye'nin doğuşu* [Nașterea Turciei moderne], İngilizceden çeviren Doç. Dr. Kırallı, Türk Tarih Kurumu Basimevi, Ankara, 1970, XVI + 441 (—442) p. + 3 h., 8° ; *Mithat paşa ve meşrutiyet* [Mithat paşa și constituția], p. 158—172.
138. MİTHAT, AHMET, *Üss-i inkilâb [Baza reformei] 1270 Kırım muharebesinden cülûs-i humayundan bir sene sonraya kadar* [De la războiul Crimeei din 1853, pînă la un an după întronarea împărătească (1878)], Istanbul, Takvim-i Âmire, 1294—1295 H. (1878—1879).
139. MİDHAT, AHMED, *Züddet ül-Haka'ik*² [Esența realităților] (Istoria diplomatică a războiului ruso-româno-turc din 1877—1878), Istanbul, Takvim-i Vekâyi Matbaası, 1295 H. (1878), 534 p., 8°.
140. MİDHAT paşa, *Tabsira-i ibret. Mithat paşa'nın hayat-i siyasiyesi, hidematı, menfa hayatı* [Model de sobrietate : viața politică, supărările și surghiunul lui Mithat paşa], Naşiri ed. Ali Haydar Mithat, Istanbul, Hilâl Matbaası, 1325 H. (1907) 348 p., 8°.
141. MİDHAT, ALI HAYDAR, *Mithat Paşa'nın hayat-i siyasiyesi, hidematı, şehâdeti. Kismen hatt-i desti, kismen muhaberat-i remiye müsteniden* [Viața politică a lui Mithat paşa, slujbele și mărturiile sale, parțial după scrieri autografe și parțial după corespondență oficială], Kahire (Cairo), Matbaa-i İçtihat, 1322 H (1905), 477 p., 8°.
142. MİDHAT, ALI HAYDAR, *Midhat paşa*, Istanbul, 1325 H. (1907), 8°.

² După pronunțarea otomană *Zudbat al-Haka'ik* de comparat cu *Subdetul-Chakaik*, Sammlung auserwählter Dokumente aus den türkischen Staats-Archiven. Ein Beitrag zu der Geschichte des russisch-türkischen Krieges von 1877—1878. Deutsch von A. von Drygalski, Berlin, Luckhardt, 1880, V + 152 p.

143. MOLTKE, mareșal CALMAR von, *Meşhur alman mareşal Moltke'nin Türkiye hatıraları* [Amintirile vestitului mareșal german Moltke din Turcia]. În : rev. Resimli Tarih Mecmuası, vol. 3. Cilt, nr. 32. sayı, Ağustos 1952, Istanbul, 1952, p. 1691—1704 : nr. 33, p. 1833—1896 : nr. 34, p. 1769—1832 : nr. 35, p. 1833—1890 ; nr. 36, nr. 37 (1953) etc.
144. MOUZAFFER-PACHA et TALÂT-BEY, *Guerre d'Orient 1877—1878. Défense de Plevna, d'après les documents officiels et privés réunis sous la direction du müchir Ghazi Osman-Pacha*, Paris — Constantinople, 1889, XIV + 281 p. + atlas in fol. + 10 cartes.
145. MUHTAR, MAHMUD, *Maziye bir nazar* [O privire în trecut], Istanbul, 1341 H. (1922—1923), 153 p.
146. MURAT, MEHMET, *Tatlı emeller aci hakikatler yahut batn-i müstakbele adab-i siyasiye talimi*. Abdulhamit II devrine ait hatıralar [Speranțe dulci, realități amare..., amintiri privind timpul lui Abdulhamid II], Istanbul, Matbaa-i Âmedi, 1330 H. (1912), 379 p., 8°.
147. MÜMTAZ, SEMİH, *Osman paşa'nın hususi hayatına dair* [Cu privire la viața particulară a lui Osman pașă]. În : rev. Resimli Tarih Mecmuası, vol. 5. Cilt, nr. 55, sayı, Temmuz 1954, Istanbul, 1954, p. 3201—3264.
148. MUTLUÇAĞ, HAYRÎ, *Boğazlar konusunda Abdülhamide verilen özel rapor* [Raport special dat lui Abdulhamid II în problema strimtoriilor]. În : rev. B.T.T.D., nr. 3, Aralık, 1967, p. 17—22 + 1 portret (Abdülhamid) (Situația strimtoriilor la congresul de la Berlin (p. 18—19)).
149. MUTLUÇAĞ, HAYRÎ, *Dost bildiğimiz ve ordumuzu islâh için içimizde bulundurduklarımızın maarifetleri* (Von der Goltz Paşa'nın Osmanlı ordusu hakkında da bazı eseleri vardır) [Știri despre un prieten și cel care s-a aflat printre noi pentru îmbunătățirea armatei noastre. Despre misiunea generalului german von der Goltz în Turcia (1883—1895) care, în colaborare cu generali turci, a scris despre războiul din 1877—1878]. În : rev. B.T.T.D., II, nr. 12, Eylül, 1968, p. 34—41 + doc. fig. pl.
150. NEDİM, MAHMUD, *Rus çarlığının gayesi* [Scopul țarismului rusesc], Istanbul, 1341 (1921), 39 p.
151. NİZAMÎ, ALÎ pașă, *Hatirat...* Memorii... Paris, 1878.
152. NURI, MUSTAFA (pașă), *Netayic el-vuku'at* [Rezultatele evenimentelor], Istanbul, 1294—1327 H. (1877—1909), Ahmed Matbaası, vol. IV.
153. NURÎ, OSMAN, *Abdülhamid-i sani devri saltanatı...* [Domnia sultanului Abdulhamid II...], Istanbul, Matbaa-i Osmaniye, 1327 H. (1909), 3 vol., 1204 p., 8°. (Vol. I (400 p.) + portrete și figuri de pe timpul războiului din 1877—1878 ca : tunari români bombardind Plevna, scena capitulării lui Osman pașă).
154. OKANDAN, prof. dr. RECAÎ G., *Amme hukukumuzda Tanzimat ve birinci meşrutiyet devirleri* [Perioada tanzimatului și a primei constituții (23 dec. 1876—ian. 1877) în dreptul nostru public], Istanbul, 1946, Kenan Basımevi, 160 p., 8°. „Istanbul Üniversitesi Yayınları“ no. 281 — „Hukuk Fakultesi Yayınları“.
155. OKÇU, YAHİA, *Türk-Rus mücadeleleri tarihi* [Istoria războaielor ruso-turce], Ankara, Yeni Matbaası, 1949, 217 p., 8°.
156. ÖKMEN, A. ZEKİ, *Savfet pașă*. În : rev. Hayat. Tarih Mecmuası 1971, 58 (5).
157. (ÖNGÜNSÜ), AHMET HAMİT, *Avrupa diploması tarihi 1815-den itibaren* [Istoria diplomației europene, începând din 1815], Istanbul, Mekteb-i Mülkiye Matbaası, 1927, 120 p., 8°.
158. ÖNGÜNSÜ, A(HMET) H(AMİT), *Abdülhamit II. 'Abd al-Hamid b.' Abd al-Macid*. În : Islâm Ansiklopedisi, vol. I. Cilt, Istanbul, Millî Eğitim Basımevi, 1950, p. 76—80 (Despre războiul cu Rusia și România, p. 76—78).
159. ÖNGÜN, BAKI KURTULUŞ, *Gazi Osman pașă* [Viteazul Osman pașă] Hazırlayan : Baki Kurtuluş Öngün, Ankara, Bayur Matbaası, 1961, 16 p., 8°.
160. ÖRFİ, VEDAT, *Hatirat-i Abdülhamid sani* [Memoriile lui Abdulhamid II], Istanbul, 1338 H. (1919), 8°.
161. ÖRİK, NAHİD SİRİRİ, *Bir sırı kiralının ikinci Abdülhamid'e dehaleti* [Rugămintea unui rege sîrb (Milana) către Abdulhamid II]. În : rev. Resimli Tarih Mecmuası, vol. 3, Cilt, nr. 26, sayı, Şubat, 1952, Istanbul, 1952, Server İskit yayınevi.
162. 1293—1877 *Osmanlı-Rus seferlerinden Halyas-Ziven-Kars muharebeleri* [Luptele de la Haliass-Ziven-Kars din războiul osmanoruss din 1877], Mütercimi (trad.) : Y.Ş., Istanbul, 1326 (1908), 181 p., + 6 pl. (Levhâ).
163. ÖZ, TAHSİN, *Yıldız Maruzât Dairesi Arşivi* [Arhiva oficiului sau biroului pentru arzuri din (palatul) Yıldız]. În : vol. IV. Türk Tarih Kongresi. Ankara 10—14 Kasım 1948, Kongreye sunulan bildiriler [Comunicări prezentate la congresul al IV-lea din istoria turcilor], Türk Tarih Kurum Basımevi — Ankara, 1952, p. 451—463. (Fostul director al Muzeului și Arhivei Topkapı Sarayı din Istanbul semnalează o serie de condiții și numeroase documente pentru perioada 1876—1889, multe privind războiul cu Rusia și România, apărarea Plevnei de Gazi Osman pașă, asediata de armatele ruso-române etc.).
164. ÖZÖN, MUSTAFA N., *Namık Kemâl ve „İbret“ gazetesi* [Namik Kemal și ziarul İbret (Pilda)], Istanbul, 1938.
165. ÖZTUNA, YILMAZ, *Başlangıcından zamanımıza kadar Türkiye tarihi* [Istoria Turciei de la început pînă pe timpul nostru], vol. 10—11, Cilt., (Istanbul), 1967, 8°.

166. ÖZTUNA, YILMAZ, *II. Abdülhamid'in iki mektubu* [Două scrisori ale sultanului Abdulhamid al II-lea]. În : rev. Hayat. Tarih Mecmuası, Istanbul, 1869, (12) 4.
167. PAKALIN, MEHMED ZEKI, *Mithat paşa*, Istanbul, 1940. A. Said Matbaası, 259 p., 8°.
168. PAKALIN, MEHMED ZEKI, *Saffet paşa*, Istanbul, 1943, A. Said Matbaası, 311 p., 8°.
169. PAŞAKAY, REŞET, *Türk-Rus harp tarihine genel bakış* [Privire generală asupra războiului turco-rus (1877—1878)], Ankara, 1951, Genel kurmay no. Basımevi, 19 p., 8°. „Gnkur, Bşk. Yayınları“.
170. PEREMECİ, OSMAN NURİ, *Tuna Boyu Tarihi* [Istoria ţărmului dunărean], Istanbul, Resimli ay Matbaası, 1942, 176 p.
171. RACI, HÜSEYİN, *Tarihçe-i vak'a-i Zagra* [Istoria evenimentelor de la Zagra] (Despre războiul din 1877—1878), Istanbul, Hürriyet Matbaası, 1326 H. (1908), 153 p., 8°.
172. RADO, ŞEVKET, *Birinci Ferik İzzet Fuad paşa'nın Osmanlı-Rus 93 Harbi Hatirûları. Harp içinde Elçilik* [Amintirile primului general de divizie İzzet Fuad paşa din războiul osmano-rus din 1877. Solie în război]. În : rev. Hayat. Tarih Mecmuası, nr. 6, Haziran 1976, Istanbul, 1976, p. 16—20 (I) nr. 7, Temmuz 1976, p. 21—24 (II) şi nr. 8, aug. 1976, p. 20—23 + pl. fig. (III).
173. RAMI, HASAN paşa, *Sultan ikinci Abdülhamid devrinde Osmanlı donanması* [Flota otomană în epoca sultanului Abdulhamid II]. În : rev. Resimli Tarih Mecmuası, vol. 5, nr. 55, Temmuz 1955, Istanbul, 1955.
174. RASIM, AHMED, *Osmanlı tarihi* [Istoria otomană], Istanbul, 1330 H. (1915), vol. IV.
175. RASIM, AHMED, *Romanya mektupları* [Scrisori din România], (Memoriile lui Ahmed Rasim din 1916—1917, avînd la început ştiri despre războiul din 1877), Istanbul, Ahmed İhsan ve Sürekâsi Matbaacılık Osmanlı şirketi, 1333 H. (1917), 180 p., 8°. (Despre întăriturile lui Osman paşa la Plevna (p. 36), România la Plevna (p. 38) etc.).
176. REŞAT, HALİL EMEKİL ALBAY (Colonel în rezervă), *1877—1878 Rumeli Cephesi harekâtı* [Operaţiunile frontului din Rumelia în 1877—1878].
177. RESİDİ, 93 *Rumeli seferi* [Campania şi războiul din 12) 93 (1877) în Rumelia], Istanbul, Matbaa-i Âmire, 1327 (1909), 80 p., 8°.
178. RIZA ALİ, *Tarih-i Harp Notları. 1877—1878 seferi* [Note din istoria războiului. Campania din 1877—1878], Istanbul, 1341 (1922), Erkân-i Harbiye Mektebi Matbaası, 204 p. + 3 pl. + 1 h., 8°. „Erkân-i Harbiye Mektebi“ [Şcoala marelui stat major], I sînnîf, 1340—1341 Tedrisat.
179. RÜŞDÜ, HALİL, *Rus seferinde Osmanlı kumandaları* [Comandanţii otomani în războiul cu Rusia (1877—1878)], (Istanbul), f. d., 35 p.
180. RÜŞDÜ, HALİL, *Berlin-Ayastafanos-Kibrıs muahedeleri* [Tratatatele de la Berlin, San-Stefano şi Cipru], Istanbul, Karabet Matbaası, 1324 H. (1908), 66 p., 8°.
181. RÜŞTÜ, HALİL, *1877—1878 Osmanlı Rus Seferinde Osmanlı Kumandaları* [Comandanţii otomani în războiul osmano-rus din 1877—1878], Istanbul, Matbaa-i Ebüzziya, 1329 (1911), 68 p. + 2 pl., 8°.
182. RYAN, CHARLES, *Kızılay emri altında Pilevne ve Erzerumda 1877—1878 Rus-Türk Harbî* [Războiul ruso-turc din 1877—1878 la Plevna şi Erzerum sub imperativul semilune], çev. (trad.) : Ali Rıza Seyfoğlu, Istanbul, 1962, Millî Eğitim Basımevi, IV + 240 p., 8°.
183. SAİD, ALİ, *Saray hâtıraları. Abdülhamit Hanın hayatı* [Amintiri din palat. Viaţa sultanului Abdulhamid Han II], Istanbul, Minber Matbaası, 1338 H. (1919), 109 p., 8°.
184. SAİD, paşa *Sayd Paşa'nın Hâtıratı* [Memoriile lui Said paşa], Istanbul, 1328 H. (1910), 3 vol.
185. SAİT, ALİ, *Sultan Abdülhamid hanın hayatı* [Viaţa sultanului Abdulhamid han], Istanbul, Hamiyet Matbaası, 1338 (1920).
186. SALÂHEDDİN, MEHMED, *Bir Türk diplomatının evrak siyâsi* [Actele politice ale unui diplomat turc], Istanbul, 1306 H. (1888), 318 p., 8°.
187. SAMİ, EBU SÜREYYA, *Abdülhamid'in kavguları* [Supărările lui Abdulhamid II], 1330 H. (1911), 96 p., 8°.
188. SAMİ, SÜLEYMAN PAŞA-ZADE, *1293 Osmanlı-Rus muharebesinden Süleyman Paşa'nın muhakemesi* [Procesul lui Süleyman paşa din războiul osmano-rus din 1877], Toplayan : Süleyman Paşa-Zade, Sami. Istanbul, Askerî Matbaa, 1928, 6 vol., 4°.
189. SÂİB, AHMED, *Abdülhamid'in evail sultanatı* [Începuturile domniei sultanului Adulhamid II], Mısır-Kahire (Cairo), 1326 H. (1908), 152 p., 8°.
190. SÂİB, AHMED, *Son Osmanlı-Rus muharebesi* [Ultimul război osmano-rus din 1877—1878], Birinci ta'bi', ed. I-a, Mısır-el-Kahire (Cairo), 1327 H. (1909), Hindiye Matbaası, 382 p., 8°.
191. SÂİB, AHMED, *Nereye gidiyoruz ? Mazi, hal ve istikbâl* [Unde mergem ? Trecutul, prezentul şi viitorul], Istanbul, Matbaai Cihan, 1327 H. (1909), 26 p., 8°.
192. SÂİB, AHMED, *Yıldızın hatası ve Rusya harbi* [Greşala (palatului) Yıldız şi războiul cu Rusia], Istanbul, (f.a.), 75 p., 8°.
193. SÂİB, AHMED, *Şark meselesi* (Problema orientală), Istanbul, İkbâl-i Millet Matbaası, 1327 H. (1909), 95 p., 8°.
194. SÂİB, AHMED, *Tarih-i meşrutîyet ve Şark meselesi hazırası* [Istoria constituţiei otomane (1876—1877) şi problema orientală], Istanbul, Necm-i İstikbâl Matbaası, 1328 H. (1900), 154 p., 8°.
195. SEDES, I. HALİL, *1875—1878 Osmanlı ordusu savaşları* [Războaiele armatei oto-

- manel] — 1876—1878 *Osmanlı-Sırp seferi* [Războiul osmano-sîrb], Istanbul, 1934—1935, Askerî Matbaası, 230 p. (Anexă la Revista militară nr. 95).
196. SEDES, I. HALİL, 1876—1877 *Osmanlı-Karadağ seferi* [Campania otomană în Muntenegru], Istanbul, 1936, Askerî Matbaası, 327 p., 4°.
197. SEDES, HALİL, 1875—1876 *Bosna-Hersek ve Bulgaristan ihtilâları ve siyasi olaylar* [Răscoalele din Bosnia, Hertegovina și Bulgaria și evenimentele politice], *Başlangıç* [Introducere], II. Basım, ed. II, Istanbul, 1946, Çituri Biraderleri Matbaası, 139 p.
198. SEDES, I. HALİL, 1877—1878 *Osmanlı-Rus ve Romen savaşı* [Războiul osmano-ruso-român din 1877—1878], Istanbul, 1940, Askerî Matbaası, 139 p., 4° (Anexă la Rev. militară nr. 118).
199. SEDES, I. HALİL, 1877—1878 *Osmanlı-Rus ve Romen savaşı* [Războiul osmano-ruso și român din 1877—1878], Istanbul, 1935—1952, Askerî Matbaası, 1—11 Cilt. (vol.), 8°.
200. SEDES, EMEKLİ general HALİL, 1877—1878 *Osmanlı-Rus ve Rumen (Romen) savaşı* [Războiul osmano-ruso-român din 1877—1878], IX—XII Cilt (vol.), Istanbul, 1950, Askerî Basimevi, vol. IX (I), 265 p. + 24 hărți-crochiuri + pl., Istanbul, 1951, vol. X (II) 278 p. + 28 h. crochiuri, Istanbul, 1955; vol. XII (IV) 267 p. + 4 hărți-crochiuri. (Seria) 1875—1878 *Osmanlı ordusunun savaşları*, [Războaiele armatei otomane].
201. ŞEHSÜVAROĞLU, HALÜK Y., *Plevne Müdafii Gazi Müşir Osman Paşa* [Viteazul mareșal Osman pașa, apărătorul Plevnei]. În: Resimli Tarih Mecm II, nr. 21, Eylûl, 1951, p. 937—940 + fig. portretele lui Osman pașa; felicitate de marele duce Nicolae etc.
202. ŞEHSÜVAROĞLU, HALÜK Y., 93 *Harbî sonunda* [La sfîrșitul războiului din 12/93 (1877)]. În: rev. Resimli Tarih Mecmuası, vol. 3 (Cilt), nr. 39 (sayı), Eylûl (sept.) 1952, Istanbul, 1952.
203. SEHSÜVAROĞLU, HALÜK Y., 1877 *Istanbul muhasarası*. În: *ibidem*, nr. 31, Temmuz 1952, Istanbul 1952, Server Iskit Yayınevi.
204. SELÂHADDİN, AHMED, *Berlin Kongresinin Diplomasi tarihine bir nazar* [O privire asupra diplomației congresului de la Berlin (1878)], Istanbul, 1327 H. (1909), 76 p., 8°. *Kulliyat-i Hukuk Siyaseyastan...*
205. SENAYI, OSMAN, *Plevne kahramanı Gazi Osman paşa* [Eroul de la Plevna, viteazul Osman pașa], Istanbul, Feridiye Matbaası, 1317 H. (1899), 80 + 28 p. + 1 portret.
206. 1294 *senesi İstanbul ve mülhakatında yapılacak mevzi intihabat beyannamesi* [Scrisoare explicativă pentru alegerile locale care urmau să aibă loc în anul 1877 la Istanbul și anexele sale], Istanbul, Matbaa-i Âmire, 1293 H. (1876), 24 p., 8°.
207. SERTOĞLU, MİTHAT, 93 *Harbî* [Războiul din (12) 93 (1877)]. În: rev. Resimli Tarih Mecmuası, vol. 4, nr. 38, 39—40—46, Istanbul, 1953.
208. SERTOĞLU, MİTHAT, *Mithat Paşa'nın ölümü* [Moartea lui Mithat pașa]. În: rev. Belgelerle Türk Tarih Dergisi, vol. IV. Cilt, nr. 24, Ocak, 1967, Istanbul, 1967.
209. SERTOĞLU, MİTHAT, *Kıbrıs konusunda Osmanlı-İngiliz ilişkileri* [Relațiile osmano-engleze pe tema Ciprului]. În: *ibidem*, nr. 3, Istanbul, 1967.
210. SERTOĞLU, MİTHAT, *Türkiyede Ermeni meselesi* [Problema armenescă în Turcia]. În: rev. B.T.T.D., I, nr. 2, Kasım (nov.) 1967, p. 41—48, fig. pl. (Apariția problemei armenesti prin jalba patriarhului Nerses înminată marelui duce Nicolae, ian. 1878, San-Stefano).
211. SERTOĞLU, MİTHAT, *Osmanlı Devleti himayesinde kurulması tasarlanan Batum-Kars-Ardahan cumhuriyeti* [Proiectul înființării unei republici: Batum-Kars-Ardahan sub protecția Imperiului otoman]. În: *ibidem* nr. 20 (mayis 1969), p. 3—10 + pl. (Congresul de la Berlin).
212. SERTOĞLU, MİTHAT, (Istanbul), 1878 *Osmanlı-İngiliz Antlaşmasına dair bazı yeni belgeler* (24 fotokopi ile birlikte) [Unele documente noi cu privire la înțelegerea osmano-engleză din 1878. Cu 24 de fotocopii]. În: vol. „VII. Türk Kongresi — Ankara — 25—29 Eylûl 1970. Kongreye sunulan Bildiriler” [Comunicări prezentate la congres, vol. III, Cilt, Türk Tarih Kurumu], Ankara, 1973, p. 601—615.
213. SERTOĞLU, MURAT, *Gazi Osman paşa* [Viteazul Osman pașa], Istanbul, 1954, Üstüngel yayinevi, 32 p., 8°. *Türk Kahramanları Serisi*: 15°.
214. SÜLEYMAN paşa, 1293 *Türk-Rus muharebesi hakayıkından hülasayı vukuati harbiye* [Rezumatul evenimentelor militare, realități ale războiului turco-rus din 1877], Istanbul, Matbaa-i Zeliç, 1324 H. (1906), 55 p.
215. SÜLEYMAN paşa, *Umdet el-Haka'ik* [Principiul realităților], Istanbul, Askerî Matbaası, 1328 H. (1910), 6 vol., 8°. (Despre războiul ruso-româno-turc din 1877—1878).
216. SÜLEYMAN PAŞA-ZADE, SAMİ, *Süleyman Paşa muhakemesi* [Procesul lui Süleyman pașa (în războiul din 1877—1878)], Istanbul, 1328 (1910), Matbaa-i Ebûziya, 6 vol., 8°.
217. SÜNGÜ, İ (HSAN), *Tanzimat ve yeni Osmanlılar* [Tanzimatul și noii osmani]. În: vol. Tanzimat, I, Istanbul, 1940.
218. SÜNGÜ, İHSAN, *Kanun-i Esâsî'nin ilânı üzerine* [Despre proclamarea Constituției (din 1876—1877)]. În: rev. Hayat. Tarih Mecmuası, 1974, (10) 71.
219. SURAL, NECATİ, 1877—1878 *Osmanlı-Rus Savaşında Balkan Cephesi Askerî Harekâtı* [Manevrele militare pe frontul din Balcani în războiul osmano-rus din 1877—1878],

- Ankara, 1968, Genelkurmay Başkanlığı Matbaası. Sihahlı kuvvetleri Dergisi eki. Yıl : 87, sayı : 226, Haziran 1928.
220. ŞAKIR, ZIYA paşa, *İkinci sultan Hamid. Şahsiyeti ve hususiyeti* [Sultanul Abdul-Hamid II. Personalitatea și particularitățile sale], Istanbul, 1923, Anadolu Türk Kitabevi, 132 p., 8°.
221. ŞAKIR, ZIYA, *Sultan Hamid'in gizli siyaseti* (Politica secretă a sultanului Hamid II), Istanbul, Anadolu Türk Kitabevi, 1945, 188 p. „Muallim Fuat... Tarih eserleri serisi : 23°.
222. ŞAKIR, ZIYA, *Dünya askerlik tarihinin en şanlı müdafaası — Plevne* [Cea mai glorioasă apărare din istoria militară a lumii : Plevna], *Türk vatanperverliği ve Türk askerî dehası için Plevne bir timsâldir* [Plevna este o pildă pentru patriotismul și geniul militar turc]. În : rev. Resimli Tarih Mecmuası, II, nr. 14, Şubat, 1951, p. 569—574 + fig. și scene de război.
223. ŞAPOLYO, ENVER BEHNÂN, *Türk-Rus Savaşları Tarihi. Gazi Osman paşa ve Plevne müdafaası* [Istoria războaielor turco-ruse. Viteazul Osman paşa și apărarea Plevnei], ed. Dizgi, Tip. Dilek-İş Matbaası, (Istanbul), 1959, VIII + 247 p.
224. ŞAPOLYO, ENVER BEHNÂN, *Gazi Musa paşa ve Silistre müdafaası* [Viteazul Musa paşa și apărarea Silistrei], Istanbul, (1949), 89 p., 8°.
225. ŞİMSİR, BİLÂL N., *Contribution a l'histoire des populations Turques en Bulgarie (1876—1880)*, Ankara, 1966, 66 p., 8°. (*Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü...*).
226. ŞİMSİR, BİLÂL N., *Rumeli'den Türk göçleri* [Turkish emigration from the Balkan], Belgeler — Documents. I + II. Cilt (vol.), Hazırlayan : Bilâl N. Şimsir, Ankara — 1968/1970, 819, p. (I), CLXXXI + 839 p. + resim (fig.) (*Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü...*).
227. ŞİMSİR, BİLÂL N., *İngiliz belgelerine göre Mithat Paşa'nın düşürülmesi ve sürgün edilmesi* [Căderea și surghiunirea lui Mithat paşa după documentele engleze]. În : rev. Belgelerle Türk Tarihi dergisi, vol. II, nr. 10, Temmuz 1968, Istanbul, 1968, p. 35—38.
228. TAHSİN paşa, *Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları* [Sultanul Abdulhamid II și amintirile sale din palatul „Yıldız“], Istanbul, 1931, 297 p., 8°. „Halit Kütüphanesi“ (Bibl. Halit).
229. TALÂT, MAHMUD bey, *Plevne müdafaası* [Apărarea Plevnei], Istanbul, 1927, Askerî Matbaası, 3 + 20 + 229 p. + 2 Ordu listesi (Anexă-extras din Revista militară, partea istorică). Autorul a fost aghiotant al lui Osman paşa.
230. TALÂT, MAHMUD, *Plevne tarihi harbi* [Istoria războiului de la Plevna], Istanbul (f.d.), 39 p., 8°.
231. TANSEL, SELÂHATTIN, 93 Seferi. 1877 Harbin sebepleri [Campania din 12/93 H. Cauzele războiului din 1877], Doğu Matbaası, 31 p.
232. *Tarih-i vak'a-i hayret nüma Belgrad ve Sırbistan* [Istoria evenimentelor uimitoare din Belgrad și Serbia] (Tratează despre răscoalele sîrbești din 1874—1875), Istanbul, Totyas Divitciyan Matbaası, 1291 H. (1875), 251 p., 8°.
233. TEVFIK, (?), *Mirat-i vuku'at-i harbiye* [Oglinda evenimentelor războinice], Istanbul, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, 1313 H. (1895 H.), 304 p., 8°.
234. TEVFIK, İNCİ, 1877—1878 *Türk-Rus donanmalarının çatışması* [Încăierarea flotelor turco-ruse la 1877—1878]. În : rev. Resimli Tarih Mecmuası, vol. VII, nr. 83, Kasım nov. 1956, Istanbul, 1966.
235. TUGAY, ESAD FUAD, 1877—1878 *Türk-Rus savaşından sonra Balkanlarda durum* [Situația din Balcani după războiul turco-rus din 1877—1878]. În : rev. Belleten, Cilt. (vol.) XXXVI, sayı (nr.) 145, Ocak-ian. 1972, T. T. Kurumu Basımevi, Ankara, 1972, p. 15—30 (Are și extras).
236. TUNAYA, T. Z., *Türkiye'de siyâsi partiler (1859—1952)* [Partidele politice în Turcia...], Istanbul, 1952.
237. *Türk kahramanlığı* [Vitejia turcă], Ankara, 1956, Erkan Harbiye-i Umumiye Basımevi, IV + 354 p., 8°. „Erkan Harbiye-i Umumiye Başkanlığı Personel Dairesi Moral Şubesi Yayınlarından, no. 6“.
238. 1876—1877 (recte 1877—1878) *Türk-Rus Harbinde Pakistanın Türklere Yardımı* [Ajutorul Pakistanului acordat turcilor în războiul turco-rus din 1877—1878]. În : rev. Hayat, Tarih Mecmuası, vol. II, nr. 11, Aralık — dec. 1965, Istanbul, 1965.
239. TÜRKGELDI, ALI FUAT, *Mesâil-i Mühimme-i siyasiye* [Chestiuni politice importante], II Cilt (vol.), Yayına hazırlayan, Prof. Dr. Bekir Sıtkı Baykal, T. T. K. Basımevi — Ankara, 1957, XVI + 451 p. (Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. Seri. No 27). (Cap. I, p. 3—37 : Războiul din 1877—1878 și urmările sale... : Cap. II, p. 39—56 : Preliminariile tratatului de la Ayastefanos (San-Stefano), 3 martie 1878...; Clauze privitoare la România (p. 50) etc.; Cap. III, p. 57—91 : *Berlin Kongresi...* Problema României (p. 80)..., România și libertatea navigației pe Dunăre... (p. 85) etc. Autorul Ali Fuat Türk geldi are și un manuscris în anexă la această lucrare : *Yazma, Zeyl nr. 16*, Bibl. Soc. ist., Ankara).
240. TÜRKGELDI, ALI FUAT, *Rical-i mühimme-i siyasiye* [Oameni politici însemnați], Istanbul, 1928, Yeni Matbaası, 174, 8°.
241. TÜRKİN, dr. CEMÂL, *Osmanlı İmparatorluğu devrinde Boğazlar meselesi* [Problema strimtoriilor în epoca Imperiului otoman], Istanbul, 1947, Üniversite Basımevi, XIV + 289 p., 8° (Istanbul Üniversitesi Yayınları : 314 — Edebiyat Fakültesi — Tarih Bölümü).
- ŞAKİR, Gazi Osman 242. ÜLKÜTAŞIR, M. paşa — *Plevne türk ve destanı* [Viteazul Osman paşa — Cîntecul și epopoea Plevnei]. În : rev. Türk Kültürü, V, nr. 59,

- Ankara — 1967, p. 825—830. Cf. și Hans-Jürgen Kornrumpf... *Osmanische Bibliographie mit besonderer Berücksichtigung der Türkei in Europa* von... Leiden/Köln E. J. Brill, 1973, p. 654... (Gazi Osman Paşa; Lied un Epos von Plevna).
243. ULUÇAY, M. ÇAĞATAY, *Gazi Ahmet Muhtar paşa* [Viteazul...], Istanbul, 1957, Özyürek Yayınevi, 32 p., 8°. Özyürek yayınları — Kahramanlar serisi.
244. ULUÇAY, M. ÇAĞATAY, *Gazi Osman paşa* [Viteazul Osman paşa], Istanbul, 1957. Özyürek Yayınevi, 32 p., 8°. Ö. Y., Kahramanlar serisi.
245. ULUÇAY, M. ÇAĞATAY, *Süleyman paşa*, Istanbul, 1957, Özyürek Yayınevi, 24 s., 8°. Ö. Y., Kahramanlar serisi.
246. ULUG, NAŞID HAKKI, *Gazi Osman paşa* [Viteazul Osman paşa]. În : rev. Hayat. Tarih Mecmuası, (Istanbul), 1973, (4) 24.
247. US, HAKKİ TARİK, *Meclis-i Mebusan, ilk devre müzakere zabıtları* [Procese-ve:bale ale primei adunări a deputaților] din 1293 H. (= 3 Aralık — dec. 1876 — 16 Şubat — febr. 1877), Istanbul, 1940. (vol. I), Istanbul, 1954, II. Vakit Gazetesi Matbaası, 416 p., 8°.
248. UZUNÇARŞILI, prof. ISMAIL HAKKI, *Ali Suâvi ve Çırağan vaka'sı* [Ali Suâvi și evenimentul de la (palatul) Çırağan]. În : rev. Belleten vol. VIII, nr. 29, 1944, p. 71 — 118 + pl. (lev.) XXV—XXXIII + 3 port. + facs.
249. UZUNÇARŞILI, ord. prof. ISMAIL HAKKI, *Mithat ve Rüşti paşaların tevkiflerine dair vesikalar* [Documente cu privire la arestarea pașalelor Mithat și Rüşti], Ankara, 1946, T. T. K. Basimevi, IV + 187 p. 8° (Türk Tarih Kurumu Yayınları, Seri, VII, Sayı 13).
250. UZUNÇARŞILI, prof. ISMAIL HAKKI, *Şipka kumandanı Süleyman Hüsnü Paşa'nın menşâ hayatına ait bazı vesikalar* [Unele documente privitoare la viața în exil a comandantului de la Şipca (în Balcani), Suleiman Hüsnü paşa]. În : rev. Belleten, vol. XII, nr. 45, Ocak 1948, T.T.K. Basimevi — Ankara, 1948 p. 207—221 + pl.
251. UZUNÇARŞILI, prof. ISMAIL HAKKI, *Viyana Büyük elçisi Sadullah paşa'nın intiharına dair* [Cu privire la sinuciderea lui Sadullah paşa, ambasador extraordinar la Viena]. În : rev. Belleten, vol. XIV, nr. 55, Temmuz 1950, Ankara, 1950, p. 419—479 + pl. facs. + 1 port.
252. UZUNÇARŞILI, prof. ISMAIL HAKKI, *Merhum Sadullah paşa'nın Safvet ve paşa'lar ve Safvet Paşa'zâde Refet Bey'le mektuplaşmaları* [Correspondența răposatului Sadullah paşa cu Safvet paşa, Cevdet paşa și cu Refet Bey, fiul lui Safvet paşa]. În : rev. Belleten, vol. XV, nr. 58, Nisan, Ankara, 1951, p. 263—299 + pl. XXII—XXIII + 2 facs.
253. UZUNÇARŞILI, ISMAIL HAKKI, *Gazi Muhtar Paşa'ya dair* [Cu privire la Gazi Viteazul Muhtar paşa]. În : rev. Resimli Tarih Mecmuası, vol. V., nr. 56, Ağustos 1956, Istanbul — 1956.
254. UZUNÇARŞILI, ord. prof. ISMAIL HAKKI, II. *Abdülhanidin İngiliz siyasetine dair muhtaralari* [Notele sultanului Abdulhamid II cu privire la politica engleză]. În : rev. Tarih Dergisi, vol. VII, nr. 10, Eylül, sept. 1954, Istanbul, Osman Yalçın Basimevi, 1954, (Istanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi).
255. UZUNÇARŞILI, ord. prof. ISMAIL HAKKI, *İkinci Abdülhamid devrinde sadrai azam Kâmil Paşa'nın siyasi hayatı isimli eser dolayısıyla* [Cu ocazia operei intitulate „Viața politică a lui Kâmil paşa” în epoca sultanului Abdulhamid II]. În : rev. Belleten, vol. XIX, nr. 74, Nisan 1955, Ankara 1955, p. 203—245 + 8 facs.
256. UZUNÇARŞILI, ord. prof. ISMAIL HAKKI, II. *Abdülhamid Alman Imparatoruna çekmiş olduğu bir telgraf* [Telegrama sultanului Abdulhamid II către împăratul Germaniei]. În : rev. Türkiyat Mecmuası, vol. XII, Istanbul, Osman Yalçın Matbaası, 1955.
257. UZUNÇARŞILI, ISMAIL HAKKI, *Midhat paşa ve Yıldız mahkemesi* [Mithat paşa și tribunalul (palatului) Yıldız], Istanbul, 1967, XXVII + 381 p. + 58 doc. „Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. Seri. no. 53...”. (Trecerea în revistă a evenimentelor de la detronarea sultanului Abdul-Aziz, la 10 mai 1876, pînă la asasinarea sa și începutul domniei lui Abdulhamid II).
258. YAZGAÇ, dr. KÂMİL, *Babam Ahmet Mithat Efendi. Eskiya ile karşıkarsıya* [Tatăl meu Mithat Ahmet efendi față în față cu tâlharii]. În : rev. Hayat, Tarih Dergisi, vol. IV, nr. 18, 19, Ağustos 1966, și (6) 62, 1966 (7) 80.
259. YORGA, (İORGA, N.), *Osmanlı Tarihi* [Istoria otomană], Cilt (vol.) V, (1774—1912), Çeviren (trad.): B. Sıtkı Baykal, Günel Matbaacılığı ve Gazetecilik T.A.O., Ankara — 1948, XVI + 690 p. Cap. VI, p. 579—594, Războiul osmano-rus din 1877—1878 și urmările sale (1877—1878 *Osmanlı — Rus Harbi ve Sonuçları*); cap. VII, p. 595—623 (Turcia lui Abdulhamid II după tratatul de la Berlin (*Berlin Antlaşmasından sonra Abdülhamidin Türkiyesi*); Cap. VIII, p. 624—643, Reforma. Timpuri noi și obiceiuri vechi...).
260. YÜCEBAŞ, A. HİLMİ, *Mithat paşa*, Istanbul, 1944, Osman Bey Basimevi, 126 p., 8°.
262. YÜCEBAŞ, A. HİLMİ, *Gazi Osman paşa ve Plevne* [Viteazul Osman paşa și Plevna], Istanbul, 1943, Kanaat Matbaası, 80 p., 8°.
263. OSMAN GAZİ paşa, în : „Türk Ansiklopedisi” (sub voce).

Résumé

La bibliographie que nous présentons contient les plus représentatives ouvrages de l'historiographie turque à propos des événements concernant la guerre russo-roumaino-turque de 1877—1878. Quoiqu'il ne s'agit pas d'une bibliographie complète à cause de difficultés d'information et de documentation, elle englobe des ouvrages existants dans des bibliothèques publiques et dans la bibliothèque personnelle de l'auteur. Elles ont été éditées pendant une période de presque un siècle.

L'édition de cette bibliographie a la mission d'agrandir les possibilités d'information et de documentation des chercheurs en ce qui concerne les ouvrages moins accessibles et moins connus chez nous, à propos de la période de la guerre russo-roumaino-turque de 1877—1878.

Précis

The respective bibliography includes the most representative works of the Turkish historiography dealing with the events concerning the Russo-Romanian-Turkish war of 1877—1878. In spite of the fact that it is not a complete bibliographical list because of the difficulties of information and documentation, it totalize the works studied by the author that are found in public libraries and in his own library and were published in a period of about a century.

The publication of this bibliography tends to enlarge the scientific researches possibilities of information and documentation as regards some works less available and less known in Romania concerning the Russo-Romania-Turkish war of 1877—1878.

BIBLIOGRAFIA OPEREI PROFESORULUI AURELIAN SACERDOȚEANU (1922—1974)*

III

AL. MATEI

V. EDITIONS CRITIQUES ET PREFÈTES. PORTRAITS ET NECROLOGES

a) Éditions critiques et préfètes

1937

535. Andronescu Marta, *Repertoriul documentelor Țării Românești publicate pînă azi. I. 1290—1508*. Cu prefață de..., Buc., 1937, 234 p. (Extras din „Bul. Com. Ist.”), XVI, 1937).

Notițe bibliografice: P. P. P. (anaitescu), în „Rev. ist. rom.”, IX, 1939, p. 400—401.

* Vezi părțile I-a (capitolul I. Cărți, studii și articole. Izvoare, în „Revista Arhivelor”, an. LIII, vol. XXXVIII, 1976, nr. 4, p. 450—458) și a II-a (capitolele II. *Cursuri universitare, lecții de deschidere, culegeri de facsimile, îndrumări metodologice*; III. *Contribuții bibliografice*; și IV. *Recenzii, dări de seamă, cronici, note bibliografice*, în „Revista Arhivelor”, an. LIV, vol. XXXIX, 1977, nr. 1, p. 108—116).

1939

536. *Inventarul Arhivelor Statului. București — Cernăuți — Chișinău — Cluj — Craiova — Iași Năsăud — Timișoara — Brașov*. Prefață (de)...., Buc., 1939, p. 7—8 (Biblioteca Arhivelor Statului, I). *Notițe bibliografice*: D. Bodin, în „Rev. ist. rom.”, IX (1939), p. 410—411. *Recenzii*: C. D. Fort (unescu), în „Arh. Olt.”, XIX, 1940, nr. 107—112, p. 354.

1941

537. *Cuvînt preliminar (la apariția revistei „Hrisovul”, I (1941))*, în „Hrisovul”, I, 1941, p. 7—10. *Dare de seamă*: I. Crăciun, în „An. Inst. ist. naț.”, VIII 1939—1942, p. 523.

1942

538. Alexandru Iordan, *Bibliografia scrierilor lui V. A. Urechia*, Cu o prefață de prof..., Buc., 1942, 63 p. *Recenzie*: Nestor Camariano, în „Rev. ist. rom.”, XIII, 1943, fasc. 4, p. 146—147.
539. *Alt cuvînt preliminar (la „Hrisovul” II—1942)*, în „Hrisovul”, II. 1942, p. 5—12.

1946

540. Dimitrie Onciul, *Opere complete*. Ediție critică adnotată de... Tom. I. *Originile Principatelor Române*. Buc., Fundația reg. pentru lit. și artă, 1946, 423 p. (Biblioteca enciclopedică). *(Notiță bibliografică)*: A. Boldur, în „St. cercet. ist.”, Iași, XX, 1947, p. 333.

1968

541. Dimitrie Onciul, *Scrieri istorice*. (Vol.) I—II. Ediție critică îngrijită de..., Buc., Edit. științifică, 1968, 719 + 560 p. *Recenzie*: P. I. David, în „Bis. O. Rom.”, LXXXVIII, 1970, nr. 7—8, p. 863—867. *Note bibliografice*: N. Grigoraș, în „An. A. D. Xenopol”, VI 1969, p. 288—289; Matei Cazacu, în „Revue des études sud-est européennes” (în continuare: „Revue études europ.”), tom. VII, 1969, nr. 3, p. 584.

1971

542. Dimitrie Onciul, *Studii de istorie*. Studiul introductiv, îngrijire de ediție și note de..., (Buc.), Edit. Albatros, 1971, 285 p. (Lyceum, 115).
543. N. Iorga, *Scrieri istorice*. Ediție îngrijită și tabel cronologic de Barbu Theodorescu. Studii introductiv de... Vol. I (Istoria patriei) — Vol. II (Istoria universală), Buc., Edit. Albatros, 1971, 416 + 296 p. (Lyceum, 99—100).

1973

544. B. P. Hasdeu, *Scrieri istorice*. Vol. I—II. Ediție îngrijită, prefață și bibliografie de..., (Buc.), Edit. Albatros, 1973, 202 + 231 p.

b) Portrete și necroloage

1927

545. *În memoria profesorului Vasile Pârvan*. Cuvînt funebru rostit în fața Universității la moartea profesorului meu, în ziua de 29.VI.1927, în „Ideia“, VII, 1927, nr. 5—6, sept.-oct., p. 19—21. Și extras : (Buc.), 1927, 4 p.
546. I. I. C. Brătianu. Cuvîntare ținută în Aula Facultății de litere și filosofie din București în ziua de 26 noiembrie 1927, în „Rev. gen. inv.“, XV, 1927, p. 559—562.

1928

547. Vasile Pârvan, în „Almanahul Frățilia“ (în continuare : „Alm. Fr.“), II, 1928, p. 25—39. Și extras : Buc., 1927, Impr. de artă R. Sergies, 15 p.

1929

548. Profesorul (N. Iorga), în „Curentul“, II, 1929, nr. 426, din 23.III, p. 1 și 2.
549. G. G. Mateescu, 1892—1928, în „Arh. Olt.“, VIII, 1929, nr. 43—44, p. 370—372.

1934

550. *Unul dintre cronicarii cari au însemnat oamenii, faptele și minunile timpului : Cronicarul Radu Popescu*, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 16, din 27.IV, p. 5 (Semnat : Ș. Răzeșul).
551. *Un neobosit cărturar și un neîntrecut istoric al neamului românesc : Cronicarul Ioan Neculce*. Înțelepciunea poporului, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 42, din 26.X, p. 5 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
552. *Unul dintre cei mai aleși cronicari ai Moldovei : Cronicarul Grigore Ureche*. Înțelepciunea poporului, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 47, din 30.XI, p. 5 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).

1935

553. *Un cronicar al vremurilor de luptă și vitejie românească : Cronicarul Nicolae Olah*. Înțelepciunea poporului, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 12, din 22.III, p. 181 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).

1940

554. Dimitrie Onciul. 26 octombrie 1856—20 martie 1923, în „Rev. arh.“, IV—1, 1940, p. 1—5.
- Dare de seamă : I. Crăciun, în „An. Inst. ist. naț.“, VIII, 1939—1942, p. 521.

1941

555. Nicolae Iorga. 5/17 iunie 1871—27 noembrie 1940, în „Rev. arh.“, IV—2, 1941, p. 205—213.
- Mențiuni bibliografice : I. Crăciun, în „An. Inst. ist. naț.“, VIII, 1939—1942, p. 526.

1942

556. Henri Stahl, în „Hrisovul“, II, 1942, p. 224—225.
557. Dragoș P. Petroșanu, în „Hrisovul“, II, 1942, p. 225.
558. Aurelia I. Comănescu, în „Hrisovul“, II, 1942, p. 225—226.
559. Bogdan Petriceicu-Hasdeu. 26 febr. 1838—25 aug. 1907, în „Rev. Arh.“, V—1, 1942, p. 1—10.
- Notițe bibliografice : C. Grecescu, în „Rev. ist. rom.“, XII, 1943, fasc. 3, p. 102.
560. Cărturarul Nicolae Iorga, în „Școala și viața Ilfovului“ (în continuare : „Sc. Ilf.“), VI, 1942, nr. 1, p. 3—5.

1943

561. Ilie Minea, în „Hrisovul“, III, 1943, p. 132—134.
- Mențiune bibliografică : V. Grozav, în „Rev. Arh.“, an. XLVIII, 1971, vol. XXXIII, nr. 4, p. 563—564.
562. Dumitru Z. Furnică, în „Hrisovul“, III, 1943, p. 134.
563. Eugen Lovinescu, în „Hrisovul“, III, 1943, p. 134—136.
564. Grigore Niculescu, în „Hrisovul“, III, 1943, p. 136.
565. Constantin D. Aricescu. 18 martie 1823—18 februarie 1886, în „Rev. Arh.“, V—2, 1943, p. 297—302.
- Notițe bibliografice : D. B. (odin), în „Rev. ist. rom.“, XIV, 1944, p. 251.

1944

566. N. Ghika-Budești, în „Bul. Com. Mon. Ist.“, XXXVII, 1944, fasc. 119—122, p. 93—94.
567. Ioan Andrieșescu, în „Hrisovul“, IV, 1944, p. 146—149.
568. Ion Simionescu, în „Rev. Arh.“, VI—1, 1944, p. 139 (Semnat : A.S.).

569. *Grigore Antipa*, în „Rev. Arh.“, VI—1, 1944, p. 139—140 (Semnat : A.S.).
570. *Anita Belcingăteanu*, în „Rev. Arh.“, VI—1, 1944, p. 140—141, (Semnat : A.S.).
571. *Nicolae Cartoian*, în „Rev. Arh.“, VI—1, 1944, p. 141—142 (Semnat : A.S.).

1945

572. *Ilie Bărbulescu*, în „Hrisovul“, V, 1945, p. 170.
573. *Dumitru Drăghicescu*, în „Hrisovul“, V, 1945, p. 170—171.
574. *George D. Cioriceanu*, în „Hrisovul“, V, 1945, p. 172—173.
575. *Simeon Reli*, în „Hrisovul“, V, 1945, p. 173—174.
576. *Constantin Brătescu*, în „Hrisovul“, V, 1945, p. 174.
577. *Ion C. Filitti*, în „Hrisovul“, V, 1945, p. 174—175.
578. *Nicușor Lazăr*, în „Hrisovul“, V, 1945, p. 175—176.
579. *Harilaus Metaxa*, în „Rev. Arh.“, VI—2, 1945, p. 338—339 (Semnat : A.S.).
580. *Constantin Lacrițianu*, în „Rev. Arh.“, VI—2, 1945, p. 339.
581. *I. R.-Pogoneanu*, în „Rev. Arh.“, VI—2, 1945, p. 339—341 (Semnat : A.S.).
582. *George Popa-Lisseanu*, în „Rev. Arh.“, VI—2, 1945, p. 341—342 (Semnat : A.S.).
583. *Constantin Părvulescu*, în „Rev. Arh.“, VI—2, 1945, p. 342—343 (Semnat : A.S.).

1946

585. *Artur Verona*, în „Hrisovul“, VI, 1946, p. 157.
585. *Paul Nicorescu*, în „Hrisovul“, VI, 1946, p. 157—158.
586. *Mircea Nădejde*, în „Hrisovul“, VI, 1946, p. 158.
587. *Emanoil Bucuța*, în „Hrisovul“, VI, 1946, p. 158—159.
588. *Nae Ionescu*, în „Rev. Arh.“, VII—1, 1946, p. 177 (Nesemnnt).
589. *Ștefan Gr. Berechet*, în „Rev. Arh.“, VII—1, 1946, p. 178 (Nesemnnt).
590. *Alexie Procopovici*, în „Rev. Arh.“, VII—1, 1946, p. 178—179 (Nesemnnt).
591. *Pompiliu Constantinescu*, în „Rev. Arh.“, VII—1, 1946, p. 179 (Nesemnnt).
592. *Pr. Haralambie Roventța*, în „Rev. Arh.“, VII—1, 1946, p. 179—180 (Nesemnnt).
593. *Dr. Nicolae Lupu*, în „Rev. Arh.“, VII—1, 1946, p. 180—181 (Nesemnnt).

1947

594. *Iosif Șchiopul*, în „Hrisovul“, VII, 1947, p. 229—230.

595. *Ramiro Ortiz*, în „Hrisovul“, VII, 1947, p. 230—231.
596. *D. M. Teodorescu*, în „Hrisovul“, VII, 1947, p. 231—232.
597. *Petre Cancel*, în „Hrisovul“, VII, 1947, p. 231—232.
598. *Carol Tomek*, în „Rev. Arh.“, VII—2, 1947, p. 396 (Nesemnnt).
599. *Iuliu Moisil*, în „Rev. Arh.“, VII—2, 1947, p. 396—397 (Nesemnnt).
600. *Dr. Vintilă Ciocâlțeu*, în „Rev. Arh.“, VII—2, (1947), p. 397 (Nesemnnt).
601. *Scarlat Struțeanu*, în „Rev. Arh.“, VII—2, 1947, p. 397 (Nesemnnt).
602. *C. Racoviță*, în „Rev. Arh.“, VII—2, 1947, p. 397—398 (Nesemnnt).
603. *Iuliu Tuducescu*, în „Rev. Arh.“, VII—2, 1947, p. 398 (Nesemnnt).
604. *D. N. Burileanu*, în „Rev. Arh.“, VII—2, 1947, p. 398—399 (Nesemnnt).
605. *Em. Gr. Racoviță*, în „Rev. Arh.“, VII—2, 1947, p. 399 (Semnat : A.S.).

1965

606. *Bogdan Petriceicu Hasdeu arheograf*, în „Rev. Arh.“, VIII, 1965, nr. 2, p. 21—45.

1967

607. *Dimitrie Onciul, 1856—1923. Figuri de seamă ale istoriografiei românești*, în „Magazin istoric“, I, 1967, nr. 4, p. 85—86.

1968

608. *Viața și opera lui Dimitrie Onciul* (Viața : Opera : 1. Istoricul ; 2. Editorul ; 3. Metodicianul ; 4. Profesorul ; 5. Arhivistul ; 6. Literatul ; 7. Probleme contemporane), în vol. : Dimitrie Onciul, *Scrisori istorice*. (Vol. I). Ediție critică îngrijită de..., Edit. Științifică, Buc., 1968, p. 11—86.

1969

609. *Ad multos annos ! (Prof. Dan Simonescu la 65 de ani)*, în „Studia bibliografică“ (în continuare : „Studia bibl.“), Vol. III (1969), partea I, p. 13—17. Și extras : Univ. din București, Institut. pedagogic — Facultatea de filologie, Secția de biblioteconomie (Buc.), 1969, 5 p.

1970

610. *Alexandru D. Xenopol. Figuri universitare*, în „Forum“, XII, 1970, nr. 4, p. 71—75.

1973

611. *Iulia Hasdeu*, în „Argeș“, VIII, 1973, nr. 10, p. 11.

612. *Gheorghe Lazăr*, în „Limbă și literatură pentru elevi” (în continuare: „Limbă și lit.”), III 1973, Buc., p. 5—11.

VI. ARTICOLE DE POPULARIZARE. INTERVIURI

1922

613. *Rîmnicul-Vîlcea*, în „Ziarul științelor populare și al călătorilor”, XXVI, 1922, nr. 40, din 3.X, p. 474—475 (Semnat: Aurelian N. Sacerdoțeanu).

1930

614. *Relații româno-ceshlovasce*, în „Muguri”, Buzău, IX, 1930, nr. 5—7, p. 7—16.

1932

615. *Făptuitorii Unirii. Pomenirea lor la 24 ianuarie*, în „Muguri”, XI, 1932, nr. 1—4, p. 10—23. Cronică: N. Iorga, în „Rev. ist.”, XVIII, 1932, nr. 10—12, p. 385.

1933

616. *Marea invazie tătară*, în „Ad. lit. art.”, XII, 1933, seria II, nr. 669, din 1.X, p. 2.
617. *Patriotismul veteranilor războiului de la 1877—78*. Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVI, 1933, nr. 2, din 22.IX, p. 3 (Nesemnăt).
618. *Pe aicea nu se trece! Bătălia de la Oituz, octombrie 1916*, în „Albina”, XXXVI, 1933, nr. 8, din 3.XI, p. 3 (Nesemnăt).
619. *Căderea Plevnei. 28 noiembrie 1877. Acțiunea trupelor române grăbește predarea armatei turcești*. Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVI 1933, nr. 11, din 24.XI, p. 3 (Nesemnăt).
620. *Predoslovie (de) Miron Costău*. (Publicată cu note de...), în „Albina”, XXXVI, 1933, nr. 13, din 8.XII, p. 2 (Nesemnăt).
621. *Lupta lui Basarab cu Carol Robert. Noiembrie 1333*. Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVI, 1933, nr. 13, din 8.XII, p. 3.
622. *Marea bătălie de pe Neajlov și Argeș. Decembrie 1916*. Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVI, 1933, nr. 14, din 15.XII, p. 3 (Nesemnăt).
623. *Sărbători de iarnă scoase din caietul vremii*. Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVI, 1933, nr. 15, din 22.XII, p. 3 (I).
624. *Cortul-de-Aur*, în „Cuget clar”, VI, 1933, p. 220—225.
625. *Macedonienii*, în „Lic. Buftea”, II, 1933, nr. 35, p. 1.

1934

626. *Sărbători de iarnă scoase din caietul vremii*. Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 1, din 5.I, p. 3 (II).

627. *Lupta lui Ștefan Vodă la Baia. Decembrie 1467*. Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 2, din 12.I, p. 3.
628. *Vasile Boerescu, 1830—1883*, în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 4, din 26.I, p. 5 (Semnat: A.S.).
629. *Întia noastră sfântă Unire. Ianuarie 1859*. Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 4, din 26.I, p. 3.
630. *Cuvîntările ținute cu prilejul Unirii: 1859. Mihail Kogălniceanu și Vasile Boerescu*. Înțelepciunea poporului, în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 4, din 26.I, p. 5 (Nesemnăt).
631. *Cîteva figuri și amintiri din istoria Unirii noastre*, în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 4, din 26.I, p. 8—9 (Nesemnăt).
632. *Românii în Bulgaria* (Dunărea înfrățește popoarele; Legătura noastră cu Bulgaria; Danii românești în Bulgaria; Români trăitori în Bulgaria; Legătura care ne trebuie), în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 5, din 2.II, p. 2 și 15.
633. *Lupta de la Vaslui sau Podul-Înalt. Ianuarie 1475*. Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 6, din 9.II, p. 3.
634. *Curtea de Argeș. Ctitorii domnești la Curtea de Argeș*. Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 6, din 9.II, p. 8—9.
635. *Un cercetător al trecutului și un apostol al românismului: Gheorghe Șincai, 1754—1816*, în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 8, din 23.II, p. 5.
636. *George Gabriel Șincai face închinare cetitorului binevoitor* (Prefața lui Șincai la cartea: *Elementele limbii daco-romane sau valahe*, publicată cu note de...), în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 8, din 23.II, p. 5 (Nesemnăt).
637. *A murit un mare rege: Albert al Belgiei*, în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 9, din 2.III, p. 3.
638. *Pămîntul locuit de neamul românesc*. Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 11, din 16.III, p. 3 (Semnat: Șerban Al. Răzeșul).
639. *Moldova dintre Prut și Nistru. Unirea cu România, 27 Martie 1918*. Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 12, din 23.III, p. 3.
640. *Cîteva strălucite figuri din viața culturală a Basarabiei*. Al. Russo — Bogdan Petriceicu-Hasdeu — Al. Mateevici. Înțelepciunea poporului, în „Albina”, XXXVII, nr. 12, din 23.III, p. 5 (Nesemnăt).
641. *Domn tinăr urcat-au pe Scaunul Sucevei. Aprilie 1457*. Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVII, 1934, nr. 14, din 6.IV, p. 3.
642. *De venirea în scaun a lui Nicolae Mavrocordat* (Fragment din *Istoria Țării Româ-*

- nești de Radu Popescu, publicat de...), în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 16, din 27.IV, p. 5 (Nesemnăt).
643. *Zece Mai*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 17, din 4.V, p. 3.
644. *De ziua eroilor*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 19, din 18.V, p. 3.
645. *Figuri și clipe de jertfă*. Înțelepciunea poporului, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 19, din 18.V, p. 5 (Nesemnăt).
646. *Revoluția din Ardeal în 1848, (3/15) Mai*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 20, din 25.V, p. 3 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
647. *O cetate culturală : Blajul*, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 20, din 25.V, p. 8—9 (Nesemnăt).
648. *Tinere miini regale au luat frinele Domniei. 8 iunie 1930*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 22, din 8.VI, p. 3.
649. *Despre casa regală a României*, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 23, din 15.VI, p. 7—9 (Semnat : Ș. Răzeșul).
650. *Ștefan Vodă al Moldovei nu mai este*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 26, din 6.VII, p. 3 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
651. *Despre începutul Țării Românești*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 29, din 27.VII, p. 3 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
652. *Cum s-au încreștinat strămoșii noștri*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 33, din 24.VIII, p. 3 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
653. *Cernăuții, capitala frumoasei Bucovine*, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 34, din 31.VIII, p. 8—9 (Nesemnăt).
654. *Scriem acum despre istoria patriei*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 35, din 7.IX, p. 3 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
655. *Privind în urmă (drumul parcurs de „Albina“)*, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 36, din 14.IX, p. 3.
656. *Românii cuceresc Dacia*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 37, din 21.IX, p. 3 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
657. *Sarmisegetuza*, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 37, din 21.IX, p. 8—9.
658. *Tătarii*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 39, din 5.X, p. 3.
659. *Locul unde s-a luptat Marele Basarab-Voevod la anul 1330*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 40, din 12.X, p. 3 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
660. *Regele Alexandru I al Jugoslaviei*, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 41, din 19.X, p. 3.
661. *Despre ridicarea Hinceștilor pe vremea Ducăi Vodă celui Bătrîn* (Fragment din *Letopisețul Țerei Moldovei de Ioan Neculce*, publicat de...), în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 42, din 26.X, p. 5 (Nesemnăt).
662. *Lupta lui Ștefan cel Mare pentru Pocuția*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 43, din 3.XI, p. 3 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
663. *Oarda de Aur tătarească și Românii*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 44, din 9.XI, p. 3.
664. *De ce a început Marele Războiu*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 46, din 23.XI, p. 3 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
665. *Luptele de la Plevna în 1877*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 47, din 30.XI, p. 3.
666. *Cînd au lăsat domnia și scaunul de bunăvoie Petru Vodă Șchiopul și s-au dus în Țara Nemțească* (Fragment din *Cartea ce se chiamă letopisețul țării Moldovei de Grigore Ureche Vornicul*, publicat de...), în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 47, din 30.XI, p. 5 (Nesemnăt).
667. *Cinci zeci și șapte de ani de la luarea Plevnei*, în „Albina“, XXXVII, 1934, nr. 47, din 30.XI, p. 8—9 (Nesemnăt).

1935

668. *Luptele lui Ștefan Voevod pentru întărirea Moldovei*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1935, nr. 1, din 4.I, p. 3 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
669. *Două proclamații domnești* (I. *Cum a ridicat Dimitrie-Vodă Cantemir steagul împotriva turcilor*; II. *Cum a ridicat Tudor Domnul steagul împotriva dușmanilor țării*). Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 3, din 18.I, p. 35.
670. *Unirea care ne trebuie*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 4, din 25.I, p. 51 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
671. *Întia parte de intrupare a unirii românilor. 24 ianuarie 1859*, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 4, din 25.I, p. 56—57 (Nesemnăt).
672. *Moartea vitejească a unor Domni români*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 6, din 8.II, p. 83.
673. *Din vitejia strămoșească*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVII, 1935, nr. 7, din 15.II, p. 99 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
674. *Lupta lui Ștefan cel Mare la Baia cu craiul Mateiaș Corvinul al Ungariei în anul 1467*. (Din trecutul nostru), în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 7, din 15.II, p. 104—105.
675. *Trei martiri ai neamului : Horea, Cloșca și Crișan*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 8, din 22.II, p. 115 (Semnat : Ș. Răzeșul).

676. *În amintirea marilor martiri ai ideii naționale în Ardeal. O sută cincizeci de ani de la moartea lui Horea, Cloșca și Crișan*. în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 8, din 22.II, p. 120—121 (Nesemnăt).
677. *Faptele dintru început ale lui Ștefan Vodă cel Mare și sfânt*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 9, din I.III, p. 133.
678. *Românii și cehoslovacii*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 10, din 8.III, p. 147.
679. *Gheorghe Ștefan Voevod (1653—1658)*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 11, din 15.III, p. 163.
680. *Despre neamul românesc și țările locuite de Români* (Fragment din cartea *Ungaria sau despre originile neamului de Nicolae Olah*, publicat de...), în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 12, din 22.III, p. 181 (Nesemnăt).
681. *Cum au apărât moldovenii Chilia și Cetatea-Albă*, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 13, din 29.III, p. 194 (Semnat : A.).
682. *Cum își apără moldovenii pământul lor. Cum s-au întemeiat satele răzești*. Înțelepciunea poporului, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 13 din 29.III, p. 197 (Nesemnăt).
683. *Citeva figuri din viața literară a Basarabiei. Cavalerul Stamate — Al. Sturza — Alecu Donici — Teodor Vârnav — Coștache Negruzzi — Ion Sârbu — Dumitru Moruzzi*. Înțelepciunea poporului, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 13, din 29.III, p. 197 (Semnat : A.).
684. *Un domn viteaz : Bogdan cel Grozav (1504—1517)*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, (1935), nr. 14, din 5.IV, p. 211 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
685. *Ștefan Vodă Tomșa. Întîia domnie 20 noiembrie 1611—23 noiembrie 1615*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 15, din 12.IV, p. 227.
686. *Paștele și obiceiurile de altădată*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 17, din 26.IV, p. 259.
687. *Calendarul paștelor*, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 17, din 26.IV, p. 271 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
688. *Ziua sfîntă a neamului*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 18, din 10.V, p. 275 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
689. *Venirea prințului Carol la 1866*, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 18, din 10.V, p. 274 și 287.
690. *Ștefan cel Tânăr 1517—1527*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 19, din 17.V, p. 291.
691. *Cartea de istorie*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 19, din 17.V, p. 291 (Semnat : Ș. Răzeșul).
692. *Povestea orașului București*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 20, din 24.V, p. 307.
693. *Moartea lui Ștefan cel Tânăr (1527)*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 21, din 31.V, p. 323.
694. *Regele nostru*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 22, din 7.VI, p. 339 (Semnat : Zlatu sin Popa Niculae).
695. *Alte fapte ale lui Bogdan cel Grozav*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 23, din 14.VI, p. 355.
696. *Comorile*, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 23, din 14.VI, p. 355 (Semnat : Ș.R.).
697. *Cărți bune de cetit* (I. Lupaș, *Lecturi din izvoarele Istoriei României*), în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 23, din 14.VI, p. 355 (Semnat : A.S.).
698. *Lațcu Voevod (1365—1374)*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII 1935, nr. 24, din 21.VI, p. 371.
699. *Cum au omorît grecii pe domnul Tudor din Vlădimiri*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 24, din 21.VI, p. 371 (Semnat : A.S.).
700. *Lupta de la Milcov din 1564*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 24, din 21.VI, p. 371 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
701. *Înmormîntarea osemintelor Domnitorului Dimitrie Cantemir*, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 25, din 28.VI, p. 386 (Nesemnăt).
702. *Dimitrie Cantemir, Domnul Moldovei 1693 ; 1710—1711*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 25, din 28.VI, p. 387 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
703. *Dimitrie Cantemir se unește cu Petru cel Mare*, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 25, din 28.VI, p. 386 (Nesemnăt).
704. *Sfîrșitul domniei lui Lațcu Voevod*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 26, din 3.VII, p. 403.
705. *Urmele străbunilor*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 26, din 3.VII, p. 403 (Semnat : Ș. Răzeșul).
706. *Istoria poporului francez*, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 27, din 12.VII, p. 419 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
707. *O cetate a lumii și a luminei : Parisul*, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 27, din 12.VII, p. 423—424 (Nesemnăt).
708. *Regina Maria a României*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 28, din 19.VII, p. 435 (Semnat : Zlatu Popa).
709. *Constantin Cantemir Voevod dă luptă cu izbîndă împotriva leșilor la Boian*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 28, din 19.VI, p. 435 (Nesemnăt).
710. *Încă ceva despre Bogdan cel Grozav*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXVIII, 1935, nr. 29, din 26.VII, p. 451.

711. *Sfârșitul și firea lui Bogdan cel Grozav*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 30, din 2.VIII, p. 467.
712. *Din domnia lui Antonie Vodă în anul 1184 (1676)*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 30, din 2.VIII, p. 467 (Nesemnăt).
713. *Intrarea României în războiu*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 32, din 16.VIII, p. 499.
714. *Istoria poporului maghiar*, Să ne cunoaștem vecinii, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 33, din 23.VIII, p. 515 (I); nr. 36, din 13.IX, p. 563 (II) (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
715. *Domnul Tudor către Țară*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 34, din 30.VIII, p. 531.
716. *Începutul Domniei lui Alexandru cel Bun — 23 aprilie anul 1400*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 35, din 6.IX, p. 547 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
717. *Țara Moldovei în vechime*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 37, din 20.IX, p. 579.
718. *Istoria poporului cehoslovac*, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 38, din 26.IX, p. 595 (I); nr. 42, din 25.X, p. 659 (II) (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
719. *Legenda întemeierii Moldovei*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 40, din 11.X, p. 627.
720. *Cîmpulungul muscelan*, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 40, din 11.X, p. 632—633 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
721. *Întemeierea Moldovei*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 41, din 18.X, p. 643 (I); nr. 49, din 13.XII, p. 771 (II).
722. *Întemeierea episcopiei armene în Moldova*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 44, din 8.XI, p. 691.
723. *Poporul Moldovei își alegea Domnii*, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 44, din 8.XI, p. 691 (Nesemnăt).
724. *Voievodul de Alba Iulia*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 44, din 8.XI, p. 691 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
725. *Mormintul de la Argeș*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 45, din 15.XI, p. 707.
726. *Un oraș minunat : Iași*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 45, din 15.XI, p. 707 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
727. *Note istorice despre Iași*, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 45, din 15.XI, p. 712—713 (Nesemnăt).
728. *Din domnia lui Alexandru cel Bun*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 46, din 22.XI, p. 723 (Nesemnăt).
729. *Anul sfînt 1918*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 47, din 29.XI, p. 739 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
730. *Unirea noastră*, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 48, din 6.XII, p. 755 (Nesemnăt).
731. *Istoria Italiei*, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 48, din 6.XII, p. 755.
732. *Biserica Domnească din Argeș*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 49, din 13.XII, p. 771 (Semnat : A.S.).
733. *Pătrașcu cel Bun*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXVIII, 1935, nr. 49, din 13.XII, p. 771 (Semnat : A.S.).
734. *De anul nou*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 1, din 3.I, p. 3 (Semnat : Ș. Răzeșul).
735. *Din faptele lui Ștefan cel Mare*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 2, din 10.I, p. 19 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
736. *Boerii români din Hațeg*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 3, din 17.I, p. 35 (Semnat : A.S.).
737. *Căderea și ridicarea Cehoslovaciei*, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 3, din 17.I, p. 35 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
738. *Mărunțișuri istorice*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 4, din 24.I, p. 51.
739. *Vasile Boerescu, 1830—1883*, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 4, din 24.I, p. 54.
740. *Însemnătatea Unirii*, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 4, din 24.I, p. 54 (Nesemnăt).
741. *În cîntecul celor ce au luptat pentru unire. Șapte zeci și șapte de ani de la Unirea Principatelor*, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 4, din 24.I, p. 56—57 (Nesemnăt).
742. *Radu de la Afumați, 1522—1529*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 5, din 31.I, p. 67 (Semnat : A.S.).
743. *Laiotă Basarab*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 5, din 31.I, p. 67 (Semnat : A.S.).
744. *Ungurii și tătarii în Moldova*, Din trecutul nostru, în „Albina”, 39, 1936, nr. 7, din 14.II, p. 99.
745. *Negrea Basarab-Vodă*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 7, din 14.II, p. 99 (Semnat : A.S.).
746. *Luptele lui Ștefan cel Mare cu muntenii*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 8, din 21.II, p. 115.
747. *Drumul lui Dragoș Vodă*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 9, din 28.II, p. 131.
748. *Alcătuirea Țărilor Românești*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 9, din 28.II, p. 131 (Nesemnăt).
749. *O veche așezare de vatră a Țării Românești : Țara Loviștei*, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 9, din 28.II, p. 136—137 (Nesemnăt).

750. *Litovoii Vodă (1240—1273)*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 10, din 6.III, p. 147 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
751. *Din domnia a doua a lui Dumitrașco Vodă Cantacuzino, la velleat 7192 (1684)* (Fragment din *O seamă de cuvinte* de I. Neculce, publicat cu note de...), în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 10, din 6.III, p. 147 (Nesemnăt).
752. *Vlad Vodă Vintilă. Noembrie 1532—iunie 1535*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 11, din 13.III, p. 163 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
753. *Ce este un hrisov*, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 11, din 13.III, p. 163 (Semnat : A.S.).
754. *Biserica românilor*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 12, din 20.III, p. 179 (Semnat : Zlate Popescu).
755. *Alte lupte ale lui Ștefan cel Mare cu muntenii*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 13, din 27.III, p. 195.
756. *Vlad-Vodă Călugărul (1482—1496)*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 14, din 3.IV, p. 211 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
757. *O seamă de cuvinte de I. Neculce*, (Fragmente publicate de...), în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 14, din 3.IV, p. 211 ; nr. 15, din 10.IV, p. 227 ; nr. 21, din 29.V, p. 323 ; nr. 31, din 7.VIII, p. 483 ; nr. 50, din 18.XII, p. 787.
758. *Alte lupte ale ungurilor în Moldova*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 16, din 24.IV, p. 243.
759. *Țara Ardealului de N. Bălcescu* (Text publicat de...), în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 16, din 24.IV, p. 243 (Nesemnăt).
760. *Urme românești în răsaritul ortodox*, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 16, din 24.IV, p. 248—249 (Nesemnăt).
761. *Zece mai*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 18, din 8.V, p. 275 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
762. *Radu VII fiul lui Mihnea-Vodă. A domnit de la 1611—1615*, (Text din Florian Aron, publicat de...), în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 18, din 8.V, p. 275 (Nesemnăt).
763. *Cîteva vorbe despre fanarioți*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 19, din 15.V, p. 291 (Semnat : Z. Popescu).
764. *Din trecutul orașului București*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 21, din 29.V, p. 323.
765. *Un mare ctitor : M. S. Regele Carol II*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 22, din 5.VI, p. 339 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
766. *Romanizarea Daciei*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 23, din 12.VI, p. 355.
767. *Mica înțelegere, mare putere*, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 24, din 19.VI, p. 371 (Semnat : Z. Popescu).
768. *Din vechi hrisoave*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 25, din 26.VI, p. 387 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
769. *Din istoria lui Mihai Vodă Viteazul* (de N. Bălcescu. Fragment publicat de...), în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 25, din 26.VI, p. 387 (Nesemnăt).
770. *Basarab-cel-Mare Voevod (1315—1352)*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 26, din 3.VII, p. 403 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
771. *Barbat Voevod (1273—1290)*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 27, din 10.VII, p. 419 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
772. *Regele Ferdinand (1914—1927)*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 28, din 17.VII, p. 435 (Semnat : Z. Popescu).
773. *Laiotă-Vodă și Ștefan cel Mare*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 29, din 24.VII, p. 451.
774. *Domnia lui Laiotă-Vodă-Băsarabă* (de Constantin Căpitanul Filipescu. Fragment publicat de...), în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 29, din 24.VII, p. 451 (Nesemnăt).
775. *Tugomir Voevod (1290—1314)*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 30, din 31.VII, p. 467 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
776. *Fundarea Romei*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 31, din 7.VIII, p. 483 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
777. *Fărămituri istorice*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 33, din 21.VIII, p. 515 (Semnat : Z. Popescu).
778. *Un moment istoric*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 33, din 21.VIII, p. 515. Vezi și „Neamul românesc pentru popor” (în continuare : „Neam. popor.”), XXIV, 1936, p. 320.
779. *Doă vechi dieți (a Teodorei, mama lui Mihai Viteazul și a Elenei Postelnic Constantin Cantacuzino)*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 34, din 28.VIII, p. 531 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
780. *Scurtă poveste a Olteniei*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 35, din 4.IX, p. 547 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
781. *Părăsirea Daciei*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 36, din 11.IX, p. 563.
782. *Războiul troian. Cetatea Troia*, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 37, din 18.IX, p. 579 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
783. *Gelu, Voevodul Românilor din Transilvania*, Din trecutul nostru, în „Albina”, XXXIX, 1936, nr. 38, din 25.IX, p. 595 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).

784. *Neamul marelui Ștefan Vodă*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXIX, 1936, nr. 39, din 2.X, p. 611.
785. *Vechii locuitori ai Italiei*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXIX, 1936, nr. 40, din 9.X, p. 627.
786. *Grămăticiei*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXIX, 1936, nr. 40, din 9.X, p. 627 (Semnat : A.S.).
787. *La o zi mare*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXIX, 1936, nr. 41, din 16.X, p. 643 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
788. *Scurtă poveste a Munteniei*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXIX, 1936, nr. 42, din 23.X, p. 659 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
789. *Alexandru-Nicolae Basarab (1352—1364)*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXIX, 1936, nr. 43, din 30.X, p. 675 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
790. *Bisericițe într-un sat de munte (Costești, jud. Vâlcea)*, în „Albina“, XXXIX, 1936, nr. 43, din 30.X, p. 680—681.
791. *Ștefan cel Mare și muntenii*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXIX, 1936, nr. 44, din 6.XI, p. 691.
792. *Mihai Viteazul la Praga*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXIX, 1936, nr. 45, din 13.XI, p. 707 (Semnat : Z. Popescu).
793. *Vladislav Voevod (1364—1377)*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXIX, 1936, nr. 47, din 27.XI, p. 739 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
794. *Unirea noastră*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXIX, 1936, nr. 48, din 4.XII, p. 755 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
795. *Unirea cea sfântă și vecinică a tuturor românilor*, în „Albina“, XXXIX, 1936, nr. 48, din 4.XII, p. 760—761 (Nesemnă).
796. *Ștefan cel Mare părăză creștinătății*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXIX, 1936, nr. 49, din 11.XII, p. 771.
797. *Sub Arcul de Triumf*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XXXIX, 1936, nr. 50, din 18.XII, p. 787 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
798. *Un moment istoric*, în „Neam. popor“, XXIV, 1936, p. 320 : Vezi și : „Albina“, nr. 33/1936.
802. *Țara și neamul polonilor*, în „Albina“, 40, 1937, nr. 4, din 29.I, p. 51 (Semnat : Z. Popescu).
803. *Sfârșitul domniei lui Duca Vodă*, Din trecutul nostru, în „Albina“, 40, 1937, nr. 5, din 5.II, p. 67 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
804. *Radu I Voevod (1377—1384)*, Din trecutul nostru, în „Albina“, 40, 1937, nr. 6, din 12.II, p. 83.
805. *Din Cronica românilor* (de Gh. Șincai. Fragmente publicate de...), în „Albina“, XL, 1937, nr. 6, din 12.II, p. 83 ; nr. 9, din 5.III, p. 131 ; nr. 11, din 19.III, p. 163 ; nr. 50, din 25.XII, p. 787 (Nesemnă).
806. *Un scurt istoric al cetății și orașului Sighișoara*, în „Albina“, 40, 1937, nr. 6, din 12.II, p. 88—89 (Nesemnă).
807. *Hunii*, Din trecutul nostru, în „Albina“, 40, 1937, nr. 7, din 19.II, p. 99 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
808. *Țara și neamul polonilor*, în „Albina“, 40, 1937, nr. 7, din 19. II, p. 99.
809. *Scurtă poveste a Dobrogei*, Din trecutul nostru, în „Albina“, 40, 1937, nr. 8, din 26.II, p. 115 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
810. *Dragoș Vodă (1353—1355)*, Din trecutul nostru, în „Albina“, 40, 1937, nr. 9, din 5.III, p. 131 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
811. *Scurtă poveste a Transilvaniei*, Din trecutul nostru, în „Albina“, 40, 1937, nr. 10, din 12.III, p. 147 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
812. *Despre viața și obiceiurile hunilor*, în „Albina“, 40, 1937, nr. 11, din 19.III, p. 163 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
813. *Cirmuitoarii și țărani ardeleni*, Din trecutul nostru, în „Albina“, 40, 1937, nr. 12, din 26.III, p. 179 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
814. *Lupta ardelenilor pentru apărarea drepturilor lor*, Din trecutul nostru, în „Albina“, 40, 1937, nr. 13, din 2.IV, p. 195 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
815. *Dan Voevod (1384—1386)*, Din trecutul nostru, în „Albina“, 40, 1937, nr. 14, din 9.IV, p. 211.
816. *Orășenii și oastea ardeleană*, Din trecutul nostru, în „Albina“, 40, 1937, nr. 14, din 9.IV, p. 211. (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
817. *Decebal*, Din trecutul nostru, în „Albina“, 40, 1937, nr. 15, din 16.IV, p. 227 (Semnat : Z. Popescu).
818. *Luminile Ardealului*, Din trecutul nostru, în „Albina“, 40, 1937, nr. 16, din 23.IV, p. 243 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
819. *Din testamentul mamei Teofana, mama lui Mihai Viteazul (1603)*. (Text publicat de...), în „Albina“, 40, 1937, nr. 17, din 30.IV, p. 259 (Nesemnă).
820. *Traian*, Din trecutul nostru, în „Albina“, 40, 1937, nr. 18, din 14.V, p. 270.

1937

799. *Gheorghe Duca Voevod, 1665—1666 ; 1668—1672 ; 1673—1678 ; 1678—1693*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XL, 1937, nr. 1, din 8. I, p. 3 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
800. *Încă ceva despre Vladislav Voevod*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XL 1937, nr. 2, din 15.I, p. 19.
801. *Cuza-Vodă (1859—1866)*, Din trecutul nostru, în „Albina“, XL, 1937, nr. 3, din 22.I, p. 35 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).

821. *Credința românilor din Transilvania*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 19, din 21.V, p. 291 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
822. *Anglia, țara mărilor*, în „Albina”, 40, 1937, nr. 20, din 28.V, p. 307 (Semnat : Ș. Răzeșul).
823. *Să deschidem cartea neamului și să cetim*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 21, din 4.VI, p. 323.
824. *Eroii neamului*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 22, din 11.VI, p. 339 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
825. *O samă de cuvinte de I. Neculce*. (Fragmente publicate de...), în „Albina”, XL, 1937, nr. 22, din 11.VI, p. 339 (Nesemnat).
826. *Despre cartea românească*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 23, din 18.VI, p. 355—356.
827. *Mircea cel Mare (1386—1418)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 24, din 25.VI, p. 371 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
828. *Turcii*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 25, din 2. VII, p. 387—388. (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
829. *Mihai I Voievod (1418—1420)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 27, din 16.VII, p. 419 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
830. *Biruințe strămoșești*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 29, din 30.VII, p. 451 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
831. *Zilele din urmă ale lui Mihai Viteazul*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 30, din 6.VIII, p. 467.
832. *Ne cheamă Ardealul*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 31, din 13.VIII, p. 483 (Semnat : Z. Popescu).
833. *Ștefan-cel-Mare și Tăpăluș-Vodă*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 32, din 20.VIII, p. 499.
834. *Avarii*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 33, din 27.VIII, p. 515.
835. *Din durerile trecutului*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 34, din 3.IX, p. 531—532 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
836. *Căderea Chilei și Cetății Albe*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 35, din 10.IX, p. 547.
837. *Scurtă privire asupra țării și poporului chinez*, în „Albina”, 40, 1937, nr. 35, din 10.IX, p. 522—553 (Nesemnat).
838. *Dan II Voievod (1420—1431)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 36, din 17.IX, p. 563 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
839. *Vlad Țepeș (1456—1462 ; 1476)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 37, din 24.IX, p. 579 (Semnat : Ș. Răzeșul).
840. *Scurtă poveste a țării Romanilor*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 38, din 1.X, p. 595.
841. *Setea de dreptate a Românilor din Transilvania. Scurtă privire asupra revoluției lui Horia, Cloșca și Crișan*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 39, din 8.X, p. 611 (Semnat : Ș. Răzeșul).
842. *Urmările revoluției lui Horia, Cloșca și Crișan*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 39, din 8.X, p. 611 (Nesemnat).
843. *Românii din dreapta Dunării. Din trecutul nostru*, în „Albina”, 40, 1937, nr. 41, din 22.X, p. 643 (Semnat : Ș. Răzeșul).
844. *Lupta de la Finta*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 42, din 29.X, p. 659.
845. *Mihai Viteazul (1593—1601)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 44, din 12.XI, p. 691—692 (Semnat : Z. Popescu).
846. *O aniversare națională. 60 de ani de la războiul independenței*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 46, din 26.XI, p. 723 și 726 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
847. *Unirea tuturor românilor. 18 noemvrie/1 decembrie 1918* (Text de Ion Feregeanu, publicat de...), în „Albina”, 40, 1937, nr. 47, din 3.XII, p. 739 și 751 (Semnat : A.S.).
848. *Căderea lui Vlad Țepeș*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 40, 1937, nr. 48, din 10.XII, p. 755 (Semnat : Ș. Răzeșul).
849. *Mihai Viteazu în Alba Iulia*, în „Albina”, 40, 1937, nr. 48, din 10.XII, p. 776—777 (Nesemnat).

1938

850. *Din Cronica românilor* (de Gh. Șincai. Fragmente publicate de...), în „Albina”, XLI, 1938, nr. 1, din 7.I, p. 3 ; nr. 4, din 28.I, p. 51, nr. 19, din 20.V, p. 291 ; nr. 25, din 1.VII, p. 387 ; nr. 49, din 16.XII, p. 771 (Nesemnat).
851. *Satele strămoșilor*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 2, din 14.I, p. 19 (Semnat : Z. Popescu).
852. *Ștefan-cel-Mare la Colomeia*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 4, din 28.I, p. 51.
853. *Jurămintele de la Colomeia*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 5, din 4.II, p. 67.
854. *Radu II Pleșuvul (1421—1428)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 6, din 11.II, p. 83 (Nesemnat).
855. *Simion Movilă, Domnul Țării Românești (1600—1602)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 6, din 11.II, p. 83 (Semnat : Ș. Răzeșul).
856. *Ștefan-cel-Mare și Hruiet*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 7, din 18.II, p. 99.

857. *Pricinile războiului nostru cel mare*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 8, din 25.II, p. 115 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
858. *Ștefan-cel-Mare în primejdie*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 9, din 4.III, p. 131.
859. *Vremea de așteptare a războiului*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 10, din 11.III, p. 147 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
860. *Ceva despre Anglia*, în „Albina”, 41, 1938, nr. 11, din 18.III, p. 163 și 173 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
861. *Lupta din Codrii Cosminului*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 13, din 1. IV, p. 195.
862. *Predoslovie* (scrisă de Udrishte Năsturel la cartea *Imitația lui Hristos*, publicată de...), în „Albina”, 41, 1938, nr. 13, din 1.IV, p. 195 (Nesemnat).
863. *Neagoe Basarab Voievod (1512—1521)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 14, din 8.IV, p. 211 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
864. *Din înțelepciunea străbunilor*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 16, din 22.IV, p. 243 (Semnat : Z. Popescu).
865. *Intrarea României în război*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 18, din 13.V, p. 275, (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
866. *Pioasa pomenire de la Cozia*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 20, din 27.V, p. 307.
867. *Alte lupte ale lui Ștefan cel Mare cu polonii*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 22, din 10.VI, p. 339.
868. *Un erou din marele război al Unirii tuturor Românilor*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 24, din 24.VI, p. 371 (Semnat : A.).
869. *Alexandru II Aldea (1431—1436)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 25, din 1.VII, p. 387 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
870. *Matei Basarab (1633—1654)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 26, din 8.VII, p. 403 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
871. *Radu-cel-Mare (1495—1508)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 27, din 15.VII, p. 419 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
872. *Lupta de la Valea Albă. 26 iulie 1476*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 28, din 22.VII, p. 435.
873. *Regina Maria*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 29, din 29.VII, p. 451 și 461.
874. *Botezul de foc*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 31, din 12.VIII, p. 483 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
875. *Jalea de la Valea Albă*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 32, din 19.VIII, p. 499.
876. *Vălenii-de-Munte. Cetate culturală a neamului*, în „Albina”, 41, 1938, nr. 33, din 26.VIII, p. 520—521 (Semnat : A.).
877. *Din vremea lui Matei Basarab*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 34, din 2.IX, p. 531 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
878. *Vlad Dracul Voievod, 1436—1441 ; 1443—1446*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 35, din 9.IX, p. 547 și 550.
879. *Un istoric polonez despre luptele lui Ștefan cel Mare (Ioan Dlugosz)*, în „Albina”, 41, 1938, nr. 36, din 16.IX, p. 563 (Nesemnat).
880. *Radu Șerban Voievod (1602—1611)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 37, din 23.IX, p. 579 și 582 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
881. *Pătrașcu cel Bun (1554—1557)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 38, din 30.IX, p. 595 și 598 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
882. *Ursita domnească*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 40, din 14.X, p. 627.
883. *Burebista, regele dacilor*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 42, din 28.X, p. 659 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
884. *Grigore Ghica*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 43, din 4.XI, p. 675 și 683 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
885. *Letopisețul de la Bistrița despre lupta de la Baia (1467)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 44, din 11.XI, p. 691 (Nesemnat).
886. *Mihnea cel Rău (1508—1510)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 45, din 18.XI, p. 707 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
887. *Traiful nostru în vremuri grele*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 46, din 25.XI, p. 723 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
888. *Letopisețul de la Bistrița despre înțelegerea pacinică a gîlcevei dintre Bogdan cel Orb și Radu cel Mare*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 46, din 25.XI, p. 723 (Nesemnat).
889. *La cea din urmă unire. 1 Decembrie 1918*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 47, din 2.XII, p. 739.
890. *Dreptatea noastră*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 49, din 16.XII, p. 771.
891. *Un domn gospodar (1849—1856), Barbu Știrbeci*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 41, 1938, nr. 50, din 23.XII, p. 787 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).

1939

892. *Românii de peste hotare*. Din trecutul nostru, în „Albina”, XLII, 1939, nr. 1, din 13.I, p. 5.
893. *Împăratul Aurelian (270—275)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 2, din 20.I, p. 23 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
894. *Unirea Principatelor*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 2, din 20.I, p. 23 (Semnat : A.S.).
895. *Nicolae Mavrocordat, domnul Munteniei*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 3, din 27.I, p. 39 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
896. *Teodosie Voevod (1521)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 4, din 3.II, p. 55 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
897. *Mircea Voevod. Martie-septembrie 1442*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 4, din 3.II, p. 55 (Semnat : Ș. R.).
898. *Despre istorie. (Istoria : Istoricii, Izvoarele istoriei ; Împărțirea istoriei)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 5, din 10.II, p. 71 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
899. *Basarab II Voevod (1442—1443)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 5, din 10.II, p. 71 (Semnat : Ș.R.).
900. *Sfîrșitul împăratului Aurelian. Părăsirea Daciei*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 6, din 17.II, p. 87 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
901. *Radu Mihnea-Voevod*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 7, din 24.II, p. 103 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
902. *Inscripții din Hirău*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 7, din 24.II, p. 103 (Nesemnăt).
903. *Viața pămîntului*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 8, din 3.III, p. 119 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
904. *Din cronicari*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 8, din 3.III, p. 119 (Nesemnăt).
905. *Pilda bisericii din Ardeal*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 9, din 10.III, p. 135 și 139 (Semnat : A.).
906. *Vlad Voevod (1394—1397)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 10, din 17.III, p. 151 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
907. *Radu Voevod Călugărul. Octomvrie-noemvrie 1521*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 10, din 17.III, p. 151 (Semnat : Ș.R.).
908. *Ștefan Cantacuzino (1714—1716)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 11, din 24.III, p. 167 și 175 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
909. *Radu Paisie-Voevod*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 12, din 31.III, p. 183 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
910. *Mazilirea lui Constantin Brîncoveanu*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 13, din 7.IV, p. 201 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
911. *Vlad cel Tânăr (1510—1512)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 14, din 21.IV, p. 219 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
912. *Din cronica românilor (de Gh. Sîncal. Fragmente publicate de...)*, în „Albina”, XLII, 1939, nr. 14, din 21.IV, p. 219 ; nr. 28, din 28.VII, p. 443 ; nr. 30, din 11.VIII, p. 475 ; nr. 32, din 25.VIII, p. 507 ; nr. 35, din 15.IX, p. 555 ; nr. 36, din 22.IX, p. 571 ; nr. 40, din 20.X, p. 637 ; nr. 41—42, din 3.XI, p. 653 ; nr. 44, din 24.XI, p. 685 (Nesemnăt).
913. *Ioan Mavrocordat, un domn iscusit al Țării Românești (1716—1719)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 15, din 28.IV, p. 235 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
914. *Din cronică*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 15, din 28.IV, p. 235 (Nesemnăt).
915. *Regele Carol I*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 16, din 5.V, p. 251.
916. *Alexandru Dimitrie Ghica-Voevod*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 18, din 19.V, p. 283 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
917. *Tineretul Unirii pe Cîmpia Libertății*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 19, din 26.V, p. 299—300 (Nesemnăt).
918. *Nicolae Petru Mavrocordat (1786—1790)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 20, din 2.VI, p. 315 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
919. *Istoria Românilor sub Mihai Viteazul (Începutul ; Călugărenii ; Ardealul)*, în „Albina”, XLII, 1939, nr. 20, din 2.VI, p. 317 și 326.
920. *Cum povestește Mihai Viteazu surparea stăpînirii sale ardelenene*, în „Albina”, 42, 1939, nr. 22, din 16.VI, p. 347 (Nesemnăt).
921. *Cum înfățișează cronicarul de pe vremuri moartea lui Mihai Viteazu, anul 1601*, în „Albina”, 42, 1939, nr. 22, din 16.VI, p. 347 (Nesemnăt).
922. *Țara și neamul nostru*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 23, din 23.VI, p. 363 (Semnat : A.).
923. *Din testamentul Maicei Teofana, mama lui Mihai Viteazu, anul 1603* (Fragment publicat de...), în „Albina”, 42, 1939, nr. 23, din 23.VI, p. 363 (Nesemnăt).
924. *Gheorghe Bibescu (1842—1848)*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 25, din 7.VII, p. 395 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
925. *Constantin Mavrocordat*. Din trecutul nostru, în „Albina”, 42, 1939, nr. 27, din 21.VII, p. 427 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).

926. *Vladislav Voevod (1447—1456)*. Din trecutul nostru, în „Albina“, 42, 1939, nr. 28, din 28.VII, p. 443.
927. *Moise Voevod (1529—1530)*. Din trecutul nostru, în „Albina“, 42, 1939, nr. 29, din 4.VIII, p. 459 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
928. *Războiul național prin care neamul românesc s-a întregit în vechile lui hotare*. Din trecutul nostru, în „Albina“, 42, 1939, nr. 30, din 11.VIII, p. 475 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
929. *Reforma lui Constantin Mavrocordat*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XLII, 1939, nr. 31, din 18.VIII, p. 491 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
930. *Mihail Racoviță Voevod*. Din trecutul nostru, în „Albina“, 42, 1939, nr. 32, din 25.VIII, p. 507 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
931. *Vlad Voevod Înecatul*. Din trecutul nostru, în „Albina“, 42, 1939, nr. 33, din 1.IX, p. 523 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
932. *Grigore II Ghica Vodă*. Din trecutul nostru, în „Albina“, 42, 1939, nr. 34, din 8.IX, p. 539 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
933. *Trei domni mărunți din România : Dan sau Danciul Voevod, Basarab Voevod și Matei Ghica Voevod*. Din trecutul nostru, în „Albina“, 42, 1939, nr. 35, din 15.IX, p. 555 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
934. *Mircea Ciobanul*. Din trecutul nostru, în „Albina“, 42, 1939, nr. 36, din 22.IX, p. 571 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
935. *Despre începutul Țării Românești. Nașterea poporului român*. Din trecutul nostru, în „Albina“, 42, 1939, nr. 37, din 29.IX, p. 587—588 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).

1940

936. *Unirea românilor. Domniile țării și gândul unirii până la Cuza-Vodă*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XLIII, 1940, nr. 3, din 28.I, p. 35 (Nesemnat).
937. *10 Mai*, în „Albina“, XLIII, 1940, nr. 17, din 12.V, p. 258 (Semnat : Șerban Al. Răzeșul).
938. *Lăcașuri de închinăciune ridicate în vechime de voievozi români și întâile tipărituri românești*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XLIII, 1940, nr. 30—31, din 25.VIII, p. 445 (Nesemnat).

1941

939. *Unirea este puterea noastră*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XLIV, 1941, nr. 1—2, din 15.I, p. 3 (Semnat : Ș. Răzeșul).
940. *Din înfăptuirile Domnitorului Cuza*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XLIV, 1941, nr. 1—2, din 15.I, p. 3 (Semnat : A.S.).

941. *Din istoria sbuciumatului nostru Ardeal. Sentința de moarte a lui Horia, Cloșca și Crișan*, (publicată de...). Din trecutul nostru, în „Albina“, XLIV, 1941, nr. 7—8, din 23.III, p. 51.
942. *Versuri populare despre felul cum ar fi vorbit Horia către tovarășii săi și poporul român din Transilvania* (publicate de...). Din trecutul nostru, în „Albina“, 44, 1941, nr. 7—8, din 23.III, p. 51 (Nesemnat).
943. *Din istoria biruitoare a neamului*. (Fragmente din Povestea Neamului Românesc de I. Popescu Băjenaru, publicate de...). Din trecutul nostru, în „Albina“, 44, 1941, nr. 9—10, din 6.IV, p. 67 (Nesemnat).
944. *O seamă de cuvinte de I. Neculce*. (Fragmente publicate de...), în „Albina“, XLIV, 1941, nr. 9—10, din 6.IV, p. 67 (Nesemnat).
945. *Sărbătorile domnești și creștinești povestite de cronicari și istorici*. Din trecutul nostru, în „Albina“, 44, 1941, nr. 22—23, din 21.XII, p. 3 (Nesemnat).

1942

946. *Sfinta noastră unire. Ianuarie 1859*. Din trecutul nostru, în „Albina“, XLV, 1942, nr. 3—4, din 25.I, p. 3 (Semnat : Ș. Răzeșul).
947. *Cunoașterea satului prin acte*, în „Șc. Ilf.“, VI, 1942, nr. 2—3, p. 9—11.

1966

948. *Basarab — Întemeietorul*, în „Argeș“, I, 1966, nr. 1, p. 12.
949. *Drumurile — pagini de istorie* (Invitație la drumeție), în „Argeș“, I, 1966, nr. 2, p. 3.
950. *O ediție Dimitrie Onciul*. (Interviu cu profesorul universitar...), în „Contemporanul“, nr. 51/1966, din 23.XII, p. 7 (Consemnat de : Ștefan Andreescu).

1967

951. *Zile de glorie : Mărăști, Mărășești. Iulie—august 1917*, în „Colocvii“, II, 1967, nr. 7, p. II.
952. *Argeș. Evocare*, în „Mitr. Olt.“, XIX, 1967, nr. 7—8, p. 526—531.
953. *Anul 1859*, în „Scînteia tineretului“, XXIII, 1967, nr. 5499, din 24.I, p. 1, 3.

1968

954. *Românii la 1307—1308 în Cronica rimată a lui Ottokar de Styria*, în „Alm. Viena“, 1968, p. 83—85.
955. *Din cronica unui oraș : Rimnicul-Vilcea*, în „Argeș“, III, 1968, nr. 2, p. 5.

956. *Mircea cel Bătrîn. O evocare la 550 de ani de la moarte*, în „Mitr. Olt.“, XX, 1968, nr. 1—2, p. 23—37.
957. *Românii sînt cu toții de un neam și de o limbă. Scurtă cronică a ideii de unitate*, în „Viața studențească” (în continuare: „Viața stud.“), nr. 41, din 27.XI, 1968, p. 5.

1969

958. *Pentru ziditorii de suflete*, în „Viața stud.“, nr. 2, din 8.I, 1969, p. 4.

1971

959. *Român medieval. Captivele lui Laiotă*, în „Argeș“, VI, 1971, nr. 12, p. 20.

1972

960. *Argeș. De la confederația de obști la voievodat*, în „Argeș“, VII, 1972, nr. 1, p. 20.

961. *O pagină din istoria României (Basarab cel Tânăr zis Țepeluș, domnul Țării Românești)*, în „Argeș“, VII, 1972, nr. 6, p. 3.
962. *O carte de istorie a României, scrisă pentru copii. Inscricții pe cartea de istorie. (Dezbateri asupra locului ce trebuie rezervat în programa școlii noastre studiului istoriei)*, în „Argeș“, VII, 1972, nr. 10, p. 3.
963. *Istoriografia românească. Dezbateri*, în „Contemporanul“, nr. 32, din 2.VI, 1972, p. 8.

1973

964. *Permanențe în gîndirea istorică a lui Cantemir*, în „Inf. Buc.“, XXI, 1973, nr. 6195, din 1.VIII, p. 2.

ARHIVELE STATULUI, JUDEŢUL IAŞI privire retrospectivă

PRICOP ADRIAN

La 145 ani de existență a Arhivelor Statului din Iași, aniversare semnificativă pentru Arhivele ieșene, prin împlinirea unor năzuințe și strădanii de aproape un secol și jumătate pentru inaugurarea unei „înadins cuviincioasă zidire pentru păstrarea delilor, încăpătoare și ferită de toate primejdiiile ce i-ar putea aduce stricăciune, precum umezeala, colbăitul, focul și altele”, în semn de recunoștință și pios omagiu, noi arhiviștii contemporaneității, ne-am propus să aruncăm o succintă privire retrospectivă asupra realizărilor de până acum.

Înființată ca urmare a multiplexelor transformări ce au avut loc în țara noastră la începutul secolului al XIX-lea Arhiva Statului Principatul Moldova și-a definit menirea dintru început prin prezentarea făcută de primii ei conducători, arhiviști ai Statului ca „Sanctuarul drepturilor compatrioților” cum o numea bătrînul cărturar Gh. Asachi, sau „o avere publică care slujește de temelie legiurilor și istoriei țării” cum spunea poetul Vasile Alecsandri.

Ea a fost un izvor de informație de cea mai mare însemnatate pentru scrierea istoriei, contribuind la progresul științei și culturii în patria noastră.

Dacă așezămîntul, instituția ca atare își are începutul pe baza unei ferice și bune dispoziții a Regulamentului Organic (pe temeiul cap. VIII secția VII art. 366) totuși activitatea arhivistică se pierde în negura vremurilor.

Istoria arhivelor moldovene, anterioară anului 1831, este puțin cunoscută, deși contribuții utile au adus cercetătorii arhiviști A. Sacerdoțeanu, Sever Zotta, Gh. Ungureanu, C. Turcu și alții. Unii au afirmat că au existat pe lângă domnie arhive încă înainte de anul 1400 (la Iași se păstrează unele acte începînd cu Iuga Vodă, 28 noiembrie 1399) care s-au distrus probabil odată cu reședințele domnești. În afară de domnie toți dregătorii mari și mici au avut o arhivă. În special Vistieria țării trebuie să fi avut o arhivă bine organizată dacă ne gîndim numai la situațiile statistice ce s-au păstrat încă din vremea lui Petru Șchiopu. Nu ne mai îndoiem de mînăstiri care și-au organizat arhive foarte bogate și care au intrat după secularizare în patrimoniul Arhivelor Statului.

Marele incendiu din 1827 a distrus multe arhive ale capitalei Moldovei care ar fi constituit un prețios izvor de cercetare pentru istoriografie. Astfel, ordinul generalului Kiselef din 13 decembrie 1829 prin care cerea Divanului Moldovei să-l înștiințeze „de s-au alcătuit la dînsul arhive ce trebuie pentru păstrarea delilor în cuviincioasă rînduială în toate mădecele ocîrmuirii : dacă niște asemenea arhive încă nu sînt alcătuite, apoi fără greșală trebuie de a se aduce acestea întru împlinire. Și pentru păs-

trarea delilor întru întregime să se aleagă încăperi fără primejdii de tot felul, de neașteptate nenorocite întîmplări”, dă o notă pregnantă asupra importanței arhivelor.

În 1832, cu concursul deosebit al cărturarilor progresiști și prețuitori ai arhivelor patriei, Gh. Asachi și Costachi Conachi se înființează la Iași unul din cele mai vechi așezăminte de cultură, o instituție nouă, specială, care să adune, să păstreze și să puie în valoare documentele și arhivele țării, acele „materiale istoricești” cum le-a numit Asachi, Arhiva Statului Principatului Moldovei.

Tot Gh. Asachi, ca o recunoaștere a întregii sale activități de pînă acum va fi rînduit în fruntea acestei noi instituții, ca fiind omul cu însușirile cerute de a ocupa această deosebită dregătorie de arhivist al statului.

În 10 martie 1832 Asachi anunță public pe prima pagină a „Albinei Românești” : „alcătuirea unei arhive a țării unde au a se păstra și orîndui toate acturile încheiate, atît cele administrative cît și giudecătorești, precum și dresurile publice care din lipsa unui asemenea așezămînt cu materialele istoriei s-au înstrăinat”.

Asupra activității lui Asachi ca arhivist al statului colectivul Filialei Iași în frunte cu Gh. Ungureanu a publicat un foarte valoros și interesant volum de documente.

Este fapt cunoscut cu cită abnegație și trudă a căutat Asachi să se achite de misiunea lui de arhivist al statului, acea misiune de onoare cum o numea el, de a aduna, de a îmbogăți depozitele Arhivelor Statului cu documente și arhive : „...am adunat interesante documente ale țării răspîndite și dosite și am păstrat cu sfințenie acest sanctuar al drepturilor compatrioților”.

Tot Asachi este printre cei dinții care s-a gîndit să îmbogățească tezaurul documentar, în afară de actele create de instituții și cu documentele aflate la particulari, în proprietatea mînăstirilor închinete sau în arhivele și bibliotecile altor țări, duse acolo din Moldova în diferite împrejurări. Încă din 1832 el cerea să se facă demersurile necesare la guvernele statelor vecine ca să se permită scoaterea „măcar de copii vidimate”. Aceste „documenturi vor constitui un depozit prețios al Arhivei Statului fiind încă și neapărat pentru istoria patriei cu a căreia alcătuire arhivistul se îndeletnicește”.

Exemplul lui Asachi, pentru grija și prețuirea arhivelor va fi urmat de prestigioase personalități ale culturii noastre naționale, care vor conduce timp de peste un secol destinele Arhivelor Moldovei, ca poetul Vasile Alecsandri, scriitorul Gh. Sion, poetul Gh. Tautu — autorul frumoaselor versuri : „Mult e dulce și frumoasă, limba ce-o vorbim”, istoricul Teodor Codrescu, junimistul Samson Bodnărescu (în același timp și director al bibliotecii Universității), revoluționarul Vasile Mălinescu, genealogul Sever Zotta, Gh. Ungureanu ș.a.

În decurs de peste un secol cu tot entuziasmul și aportul neprecupețit al conducerii și al întregului personal, Arhivele Statului din Iași și-au desfășurat activitatea în condiții extrem de grele.

Deși prin Regulamentul Organic se prevedea pentru Arhiva Statului „o înadins cuviincioasă zidire”

* Comunicările din cadrul acestei rubrici au fost prezentate la sesiunea științifică organizată cu ocazia inaugurării noului local al Arhivelor Statului din Iași.

au trebuit să treacă 77 de ani pînă cînd, după multe peripecii, adăpostită prin gherghirurile casei lui Alecu Balaș, ale casei lui Costache Ghica, în boltele bisericii Sf. Ilie, în băștile mănăstirii Golia, sau în boltele închiriate de la bancherul Michel Daniil sau Natanzon și Orenstein, să se mute în 1909 în clădirea din curtea bisericii Golia și aceasta „nu înadins făcută”, ci reparată și oarecum amenajată pentru depozite. În acest local a dăinuit pînă în anul 1977, cînd li s-a construit un local modern, corespunzător tuturor cerințelor.

Trecînd peste o serie de greutăți, Arhivele Moldovei au cunoscut un progres continuu prin munca plină de abnegație a arhiviștilor pentru salvagardarea arhivelor, îmbogățirea tezaurului documentar, organizarea arhivelor și valorificarea lor.

O deosebită dezvoltare și un progres substanțial cunosc Arhivele Statului în anii noștri. Ele constituie tezaurul documentar care stă la baza cunoașterii istoriei patriei, a luptei eroice a poporului nostru pentru independența națională și eliberarea socială și a eforturilor depuse pentru edificarea societății noastre socialiste.

Arhiviștii ieșeni ai instituției, la 145 de ani de existență, mindri de vrednicia și patriotismul înaintașilor, conștienți de sarcinile prezentului și perspectivele luminate ale viitorului, își închină roadele strădanilor lor pe tărîm științific și cultural-educativ nobilelor țeluri ale societății noastre socialiste.

VALORIFICAREA DOCUMENTELOR MOLDOVENEȘTI AFLATE ÎN ARHIVELE STATULUI

DUMITRU IVĂNESCU

Despre actele aflate la Arhivele Statului se spune că sînt „memoria poporului”, afirmație pe deplin justificată dacă ținem cont de faptul că cea mai mare cantitate din documentele țării se află în depozitele acestei vechi și prestigioase instituții de cultură. Către ea și-au îndreptat pașii, de-a lungul timpului, cărturari de renume (și e de ajuns să amintim pe N. Bălcescu, M. Kogălniceanu, Gh. Asachi, B. P. Hasdeu, A. D. Xenopol, D. Onciul, N. Iorga) pentru a șterge praful uitării de pe documentele îngălbenite și pentru ea, în acest „sanctuar al drepturilor compatrioților”, cum o numea Asachi, să găsească răspuns la întrebările privind istoria socială, economică, politică și culturală a românilor. Astăzi numărul celor care frecventează sălile de studiu ale Arhivelor spre a consulta lucrările de informație publicate de arhiviști și pentru a studia documentele, pentru că documentul înseamnă, așa după cum afirma N. Iorga, „un glas viu străbătînd la noi din trecut ca o protestare de revoltă, ca un indemn la luptă”, este deosebit de numeros. Avînd atribuții speciale în ceea ce privește administrarea Fondului Arhivistic Național și tezaurizînd o mare parte din acesta, e firesc ca aici să se găsească rezultatele activității umane din toate domeniile vieții. În bogatele depozite ale Arhivelor poți întîlni alături de pergamentele provenind din cancelaria lui

Ștefan cel Mare, scrisori ale lui Eminescu sau manifeste ale Partidului Comunist Român.

A devenit un lucru bine știut că informația necesară pentru scrierea unei istorii științifice izvorăște din documente. De aceea se depun eforturi permanente pentru adunarea tezaurului documentar în Arhive, în vederea publicării unor corpusuri complete și sistematizate, lucru care n-ar fi fost posibil fără rivna valoroșilor noștri înaintași ce ne-au lăsat o bogată moștenire documentară. Dar pentru ca acest tezaur să devină accesibil cercetătorilor, a fost nevoie de o muncă uriașă pentru a-l întocmi o evidență completă. Concomitent cu vasta acțiune de prelucrare a numeroase fonduri și colecții arhivistice, pentru a ușura orientarea în imensul labirint al documentelor, s-a inițiat o acțiune sistematică de redactare a unor utile instrumente de informare științifică: inventarele principalelor fonduri sau colecții din țară, îndrumătoarele arhivistice, catalogele de documente, cronologice și tematice, edițiile de documente etc. În cadrul acestei acțiuni o atenție deosebită s-a acordat valorificării tezaurului documentar privind provincia istorică Moldova. Ar fi de ajuns să amintim, în acest context, cele șase volume din *Catalogul documentelor moldovenești*, editat de Direcția generală a Arhivelor Statului. Valoarea acestei lucrări, în repetate rînduri subliniată de specialiști, crește cu alți mai mult cu cît, așa după cum este cunoscut, acum se publică marea colecție de acte *Documenta Romaniae Historica*. În aceste condiții, rolul acestui *Catalog* este mai mult decît meritoriu, este indispensabil. Nu este însă singura lucrare de acest gen. Alte două, una realizată recent de arhiviștii băcăoani ce cuprinde documentele filialei din perioada 1848—1924, iar cealaltă în curs de definitivare, operă a colectivului din Iași, îmbogățesc literatura de specialitate cu noi și utile instrumente de lucru.

Acțiunea Arhivelor Statului de valorificare a documentelor moldovenești nu se oprește aici. Filialei ieșene, îndcoșei lui Gh. Ungureanu îi revine meritul de a fi făcut în acest domeniu muncă de pionierat. La Iași s-a publicat, încă din 1947, primul *Îndrumător din Arhivele Statului* și tot de către ieșeni, în 1966, a fost tipărit primul inventar arhivistic, inventarul *Secretariatului de Stat al Moldovei*. La acestea s-au adăugat alte trei îndrumătoare privind fondurile și colecțiile arhivelor ieșene, un inventar arhivistic al *Epitropiei Generale a Casei Spițalelor Sf. Spiridon din Iași*, apreciatele volume de documente privitoare la „Anul revoluționar 1848 în Moldova”, „Istoria economică a României. Orașe și țiguri”, volumul de „Statistică”, ca și lucrarea cu caracter omagial, Gh. Asachi. Publicațiile ieșene au constituit un sprijin important în munca istoricului pentru că ele au pus în circuitul științific un mare număr de documente inedite.

Alte numeroase documente privind oamenii și locurile Moldovei au fost aduse la cunoștința publicului. În acest sens menționăm volumul „Alexandru Ioan Cuza. Acte și scrisori” (Edit. „Junimea” 1973). cele două volume de „Documente literare din Arhivele Ieșene” (Edit. „Minerva”) 1974 și 1976, iar în curînd va apare o valoroasă culegere de documente dedicată poetului național Mihai Eminescu.

Contribuția Arhivelor Statului la valorificarea documentelor moldovenești nu se oprește la aceste

lucrări care interesează istoriografia națională și care cinstesc memoria înaintașilor. Organizarea a nenumărate expoziții, documentare, simpozioane, conferințe, emisiuni la radio și televiziune au făcut ca instituția noastră să se încadreze în rîndul celorlalte unități de cercetare care cultivă nobilele idei ale societății noastre socialiste.

Nu ne-am propus să arătăm în ce măsură documentele moldovenești au constituit obiectul cercetării și valorificării de către specialiștii diferitelor domenii de activitate: istorie, literatură, artă, urbanistică, medicină etc. Este binecunoscut însă că, principalele colecții de documente ca și valoroasele sinteze privind istoria națională au avut ca sursă de informare actele aflate în Arhivele Statului. În ultimii ani activitatea editorială a Arhivelor Statului cuprinde, pe lângă instrumente de informare științifică, volume de documente și monografii istorice, lucrări de interpretare care au îmbrățișat o tematică îndreptată spre problemele importante și de actualitate ale cercetării istorice.

CAPITALA MOLDOVEI LA 1849 ÎN VIZIUNEA UNUI MEMORIALIST PAȘOPTIST ARDELEAN

ION RANCA

Retragerea trupelor generalului Urban în Bucovina la sfîrșitul lui februarie 1849 cit și schimbările esențiale pe teatrul de operațiuni în favoarea trupelor guvernamentale maghiare, a prilejuit boierului Hurmuzaki, în împrejurările nefaste ale retransării mișcării revoluționare românești etalarea proverbialei ospitalității bucovinene, orînd cu o frățescă și desăvîrșită găzduire, printre multe alte notorietăți și pe Ioan Oros-Rusu, viceprefectul Legiunii a III-a a Cetății de Baltă din imensa armată populară de glotași a lui Avram Iancu.

În retragerea bucovineană, veneau din Transilvania, însoțind trupele austriece, ale lui Urban, Florian Micaș fostul avocat arestat la Cluj în urmă cu un an de Guberniul Transilvaniei pentru agitații revoluționare, fratele acestuia Francisc, apoi Iosif Hodoș revoluționar și renumit politician român, viitorul comite suprem al Zarandului în 1869; Artemiu Lupan, Alexandru Moga și cîțiva teologi, cu un rol mai redus în revoluție.

Găzduit la un loc cu George Sion „poetul Moldovei” Moș Toader Sion unchiul poetului, cu episcopul Melchisedec al Romanului și cu Aron Pumnul, fostul profesor blăjan prigonit pentru redactarea proclamației „incendiare” difuzată de tineretul studios în martie-aprilie 1848, Ioan Oros-Rusu, venea în Bucovina după ce participase în Transilvania ca fruntaș la principalele manifestări menite să afirme dorința de a trăi liber și la conservarea ființei naționale a poporului român. Coleg și tovarăș de studii și de năzuinți cu Avram Iancu, Ioan Oros-Rusu joacă un rol important printre canceliștii de la Tabla regească din Tirgu Mureș, unde s-a zămislit pentru prima dată, ideea unei adunări naționale a poporului român din Transilvania. Astfel, într-o continuă prigoană pentru ideile sale, Ioan Oros-Rusu va

fi acreditat de cea de a treia adunare națională a românilor transilvăneni de la Blaj, din septembrie 1848, ca viceprefect al legiunii de pe Tirnave, condusă de Vasile Moldovan legiune care în crunta înclăștare de la Iernut-Simpaul, din octombrie a aceluiași an, se va destrăma. Participant activ la campania din nord-estul Transilvaniei în trupele lui Urban, va urma soarta acestora.

În perioada prigoanei politice, la care a fost supus, anterior celei de a treia adunări naționale de la Blaj, Ioan Oros-Rusu a fost lingă Dej martorul ocular al arestării lui Alecu Russo și protector, în măsura în care posibilitățile i-au permis, a acestuia, în timpul escortării și a arestului de la Cluj.

Ajuns în Bucovina, Ioan Oros-Rusu este găzduit în casele din Cernăuți ale boierului Eudoxiu Hurmuzaki, unde la puțin timp s-au întors de la Paris și Petru Cazimir împreună cu Mihail Kogălniceanu.

Aflat sub protecția boierească a Hurmuzakeștilor, Ioan Oros-Rusu s-a împrietenit cu Nicu Hurmuzaki, fiu de aceeași vîrstă al amfitrionului, împreună cu care, în mai 1849, va vizita Iașul, minunata capitală a Moldovei, despre care va scrie, plin de romantism, pagini de neuitat, în memoriile sale. În drumul lor spre Iași, cei doi vor adăsta la Suceava, unde se opresc spre a se prosterna la ruinele vechii cetăți de scaun. Ioan Oros-Rusu va nota în însemnările sale ca „Ruinele castelului și ale cetății lui Ștefan cel Mare sînt în afară de Suceava, pe un loc ridicat și împrejurul cetății e un șanț larg și adînd în care, în timp de lipsă se putea slobozi apă, din apa riului Siretului care curge pe lângă Suceava. Castelul, după cum arată ruinele, a fost cu etaj”.

Următorul popas în drumul spre Iași e Fălticeniul unde sînt găzduiți la boierul Gheorghe Sturza, a cărui soție Elena, era fiica lui Eudoxiu Hurmuzaki, deci sora lui Nicu, tovarășul de drum al lui Oros.

Demn de relevat este cultul lui Mihai Viteazul exprimat prin faptul că primirea în casele Sturza s-a făcut în ritmul marșului lui Mihai Viteazul.

În Iași, Oros și Nicu Hurmuzaki au tras la casele boierului Sturza în strada Copoului, în apropierea Teatrului Național. Încă de a doua zi a șederii lui Oros la Iași, îl atrage teatrul al cărui renume trecuse de mult munții. Acesta notează în memoriile sale că „Edificiul teatrului era mare, decorat foarte frumos și bine prevăzut cu mașinării”, apoi continuă „... Destul că atunci am văzut mai întîi teatrul românesc, care mi-a lăsat o impresie foarte plăcută și de nedescris. Atunci am văzut — notează Oros — ce deosebire este între noi ardelenii și frații noștri din principate cu privire la viața națională și socială. Noi aici apăsăm și maltratați de inamicul secular, ei acolo, liberi”.

Un impresionant gest de solidaritate românească este colecta făcută de corpul profesional al capitalei moldovene care-i donează, ca omagiu „ca unui prefect al revoluției românești din Transilvania”, suma de 60 de galbeni austriece.

La sugestia Elenei Sturza, Ioan Oros-Rusu va face, la puțin timp după sosirea la Iași o vizită cucoanei Russo, mama lui Alecu Russo... „să-i duc veste bună și să-i onorez ce știu despre fiu-său care a fost arestat la Dej ca spion rusesc... despre care mamă-sa și soră-sa, de cînd cu împrăștierea conjurațiilor din casele boierului Costaki Sturza... nimica nu știau”.

După încheierea vizitei la familia lui Alecu Ruso, Ioan Oros-Ruso acordă un larg spațiu în memoriile sale unui moment din viața mondenă a Iașilor anului 1849.

La invitația Cleopatrei Ruso, sora lui Alecu Ruso, Nicu Hurmuzaki și Ioan Oros-Ruso au ieșit în fiacără (carete) la plimbare pe Copou. Iată, în stilul epocii cum e descris acest moment :

„Pînă s-a îmbrăcat Cleopatra în straie de călărit madam Sturza a lăsat să prindă caii la cocia ei și după ce frumoasa Cleopatra a intrat la noi cu un sbici de călărit (crăvasă) în mină, m-a cuprins mirarea de frumusețea ei. După aceea am ieșit cu toții afară unde madam Sturza a luat în cocia ei pe madam Ruso, eu cu Nicu Hurmuzaki am ocupat cocia madamei Ruso iar frumoasa Cleopatra s-a suit pe calul de călărit... După ce am trecut pe lângă Teatrul Național, care a rămas la mîna dreaptă, am mers pe dealul Copoului care e spre nord deasupra Iașului. Dealul nu-i înalt, ci deasupra mai mult oblu și lunguieș. Pe deal la mîna dreaptă de la promenada cea închisă prevăzută cu arbori și drumuri de preumblat și bănci de sezut se afla o bandă de muzică militară rusească care cînta, în jurul căreia, într-un cerc larg, circulau ca la 100 de carete, care de care mai frumoase și luxoase, pline cu boieri și dame și se mai afla și un grup de tineri călări... Cînd am ajuns afară din oraș, la marginea dealului numit, văzînd grupul tinerilor călări pe Cleopatra deodată, ca și cînd ar fi alungat un inamic puternic în fuga cailor au zburat pînă la noi și luînd în frunte pe Cleopatra, au alergat înainte, la cerul din jurul bandei militare rusești, unde ajungînd și noi cu caretele noastre, am intrat în rîndul celorlalți și am început și noi, la sunetul muzicii a ne învîrti, respectiv a circula în jurul bandei. Marginile cercului în care circulau caretele erau așa de largi încît nu puteam vedea bine damele și o ocazie mai bună de a vedea mai bine frumusețea doamnelor și a domnilor din Iași nu era cu putință. Am propus deci lui Nicu Hurmuzaki : noi sîntem aici străini și de aceea cred că nu ne vor judeca dacă vom ieși din tur și vom merge în contratur. Așa că mergînd mulțimea caretelor spre dreapta noi vom merge spre stînga și viceversa și așa vom putea vedea toate frumusețile Iașului... După un timp oarecare unele carete au început a ieși din tur și a merge către casă, ceea ce am făcut și noi... Între cocile care au circulat atunci în dealul Copoului cea mai elegantă a fost prințului Mavrocordat, în cocie erau trei flice mari și frumusele ale numitului prinț împreună cu mama lor. În ziua următoare — notează Oros — m-am suit în fiacărul meu și am făcut o vizită susnumitului prinț. Ajungînd la poarta palatului care era un edificiu lung cu un etaj și de-a lungul lui prevăzut cu stîlpi de piatră cioplită de care, de la unul la celălalt atîrnau groase lanțuri de fier, în forma precum era la castelul Bruckenthal din piața Sibiului și al baronului Radak din colțul pieței Clujului...

În ziua următoare — notează Oros — m-am dus singur pe dealul Copoului ca să văd promenada, în care intrînd și preumblîndu-mă de la un capăt la altul mi-a atras atenția o statuie de piatră cioplită pe o parte a căreia era scris : „Augustilor monarhi care au dat Moldovei noul așezămînt

introdus în anul 1832 Mihai George Sturza Vodă împreună cu clerul și boierimea principatului au înălțat acest monument la 8 noiembrie 1844”, iar pe cealaltă parte, același text în limba latină“.

„Am părăsit Iașul la 20 mai 1849“.

ISTORIA ȘI LUPTA PENTRU INDEPENDENȚĂ

VASILE CRISTIAN

Datorită specificului istoriei lor, lupta românilor pentru independență are un caracter global. Ea este o constantă nu numai în sens temporal sau spațial, direct sau indirect, toate aspectele evoluției sociale sînt legate de ea. Lupta armată și acțiunea diplomatică își au importanța lor, dar ele au fost posibile și fructuoase pentru că au beneficiat de o largă pregătire, de o activitate dirză și tenace care a asigurat, în pofida vitregiei unor vremuri, păstrarea și dezvoltarea ființei naționale.

Independența este astfel o năzuință care răzbate din manifestările cele mai diverse, fie ele politice, militare, economice, culturale. Pentru pregătirea și impunerea ei au militat generații în șir, utilizînd toate mijloacele pe care epoca le putea oferi. În rîndul lor, un rol deosebit a revenit scrisului. Este de altfel, o caracteristică a întregii noastre culturi faptul că cei care au slujit-o și-au propus, prin aceasta, să slujească de fapt propriul popor, să-l lumineze, să-l întărească, să contribuie la înfăptuirea aspirațiilor sale. Condeul a constituit, astfel o armă de luptă la fel de utilă ca sabia și, adev-seori, cu rezultate mai durabile.

În condițiile în care acțiunea politică majoră și scrisul constituie o unitate, determinată în măsură esențială tocmai de necesitățile luptei pentru independență, preferința cîrturarilor s-a îndreptat firese spre istorie. Apelul la trecut a reprezentat totdeauna o acțiune definitorie a prezentului. El trebuia să fie cu atît mai puternic la un popor ca al nostru, cu o evoluție plină de vicisitudini. Afirmația aproape unanimă a pașoptiștilor, de la Asachi la Bălcescu, că „istoria este cea dintîi carte a unei națiuni putea fi la fel de bine făcută și de cîrturarii din alte epoci. Istoria a constituit principala manifestare a literaturii laice românești încă de la începuturile acesteia și rolul său s-a accentuat treptat, întrucît prezenta o însemnătate esențială pentru însăși păstrarea ființei naționale.

Era aici o reflectare a raportului obiectiv între evoluția de ansamblu a societății românești și evoluția istoriografiei ei.

Apărînd unei anumite comunități, istoricul trebuie, mai mult decît alți cîrturari, prin însuși specificul activității sale, să-i reflecte preocupările, frămîntările, aspirațiile. Faptul că lupta pentru independență constituie o trăsătură constantă a istoriei noastre trebuia să se reflecte în modul în care istoricul își concepe menirea, în atitudinea pe care o are el față de obiectul preocupărilor sale, ca și, firește, în problematica pe care o abordează. Reflectare a unor situații obiective, opera istorio-

grafică își propune la rindul său s-o influențeze, cu rezultate care, chiar în lipsa deocamdată a unor studii aprofundate privind acțiunea ei socială în toate perioadele, pot fi considerate notabile. Îndeosebi pregătirea ideologică a luptei pentru independență trebuia să fie indisolubil legată de acțiunea istoriografiei.

Tocmai asupra acestor chestiuni ne permitem să facem câteva aprecieri cu caracter general. Ele au în vedere acțiunea de ansamblu a istoriografiei la pregătirea luptei pentru independență, ceea ce nu înseamnă omiterea deosebirilor existente și din acest punct de vedere între diferitele perioade, ca și între diferitele manifestări ale scrisului istoric. Le vom sublinia acolo unde sint mai importante insistind asupra elementelor de continuitate, cu o pondere și o contribuție mai importantă.

Situația s-a reflectat în chiar modul în care a fost concepută istoria. Nici un moment ea nu a fost privită ca o cunoaștere pasivă sau ca o simplă activitate erudită. Istoricii stabilesc în mod constant legătura între acțiunea lor și lupta pentru independență. Mihail Kogălniceanu putea astfel să elogieze pe acei predecesori care „într-o mină țineau sabia spre apărarea patriei iar în cealaltă condeiu spre a scrie mărețele lor fapte”¹. Chiar atunci când se desfașoară în epoci relativ liniștite, acțiunea istoricilor este la fel de viguroasă. Reluând vechi definiții, care confereau istoriei un caracter preponderent moralizator, ei îi vor atribui deci o mult mai largă menire social-politică.

Cunoașterea trecutului constituia, mai întâi, o chemare și un tonifiant. Vitalitatea de care dăduseră dovadă românii în decursul veacurilor, rezistența în fața numeroaselor și grelelor încercări la care fuseseră supuși trebuiau să sădească un justificat optimism, credința într-un viitor pe măsura trecutului. „Mii de revoluțiuni”² — spunea de exemplu în 1838 dascălul transilvănean de la Sf. Sava, Aaron Florian — au zguduit Țara Românească amenințând-o că vor să o cotopească; întâmplări nenumărate au năpădit cu furie pe români înfricoșându-i că vor să le desființeze naționalitatea și să-i șteargă din numărul celorlalte națiuni. Cu toate acestea, românii cu mindrie pot a-și ridica capul înaintea veacurilor trecute, a revoluțiilor și întimplărilor ce i-au izbit și cu glas triumfător pot să zică: noi tot sintem”³. Cultivarea aceleiași atitudini se urmărește prin rememorarea unor pagini de glorie, mai ales ale acelora din timpul marilor domnitori ai Evului mediu. Iancu de Hunedoara, Ștefan cel Mare, Mihai Viteazul constituie adevărate simboluri pentru generațiile anterioare Independenței. Prin pana istoricilor, ei devin contemporani ai întregii istorii de mai tirziu, constituie pentru urmași atât un îndemîn, cit și dovada posibilităților de afirmare ale românilor. Frecventul apel la ei era cu atât mai firesc cu cit, la un anumit nivel, exemplele sint receptate mai ușor decit ansamblul, iar concretul este mai convingător.

Istoriei i se atribuia apoi menirea de a oferi o înțelegere a situației și de a sugera soluții pentru

viitor. Determinînd cauzele interne sau externe, care au dus la pierderea independenței, ea trebuia să definească modalitățile pentru redobîndirea deplină a acesteia. În sfîrșit, apelul la trecut trebuia să demonstreze că treptata supunere a țărilor române de către Poarta otomană nu era un temel legal.

Apelul la trecut capătă, astfel, o menire majoră. Reluînd o teză a lui Sallustiu, Dimitrie Cantemir putea chiar să pună pe același plan actul istoric cu actul istoriografic, acțiunea celor care săvîrșesc faptele cu acțiunea celor care le descriu. Teza a putut să capete cu o atît mai largă răspîndire cu cit mulți din cei ce se apleacă asupra trecutului sint, în același timp, pentru a relua o mai veche și fericită formulare, „scriitorii și făptuitorii de istorie”. Chiar cînd vechile fapte constituie o preocupare a unor modești dascăli, a unor oameni fără prea mare importanță în ierarhia socială, acțiunea lor capătă un evident caracter militant. Ce-i drept, militantisul constituie o trăsătură a istoriografiei noastre în ansamblul ei, el este legat însă îndeosebi de lupta pentru independență. Chiar atunci cînd Bălcescu făcea o analiză istorică pentru justificarea emancipării sociale, el stabilea o strînsă legătură între aceasta și necesitățile luptei pentru independență⁴. Raportată la aceasta din urmă, istoriografia avea o bază socială foarte largă, dat fiind că emanciparea națională constituia un deziderat practic unanim. Abordînd istoricul luptei pentru independență, cărturarii răspundeau astfel unei tendințe generale.

În concepția istoricilor din perioada anterioară anului 1877, aproape întreaga noastră istorie este legată de lupta pentru independență. Tematica scrierilor lor o dovedește. Mai multă vreme, principala atenție a fost acordată problemei latinității românilor. Era aici și o influență umanistă, dar explicația fundamentală trebuie căutată în altă parte. Mindria originilor pe care o sublinia încă Miron Costin trebuia să aibă importante consecințe practice. Urmași ai gloriosului și viteazului popor roman, românii nu puteau accepta, silii de împrejurări, decît temporar să fie supuși altor state. Dealtfel, istoriei românilor i se acordă pînă în preajma Independenței un loc substanțial și în ea se caută învîntăminte pentru descendenții lor din zona carpato-dunăreană.

Principala legătură între lupta prezentă și trecut pentru independență s-a stabilit încă în altă direcție, aceea a evului mediu. Cu toată insistența de a se sublinia continuitatea directă romani-români, era evident că ultimii au evoluat față de primii și că, chiar dacă-i continuă, nu mai au oricum aceleași posibilități. Era necesar să se apeleze deci la exemple mai apropiate, atît sub raport temporal cit și sub cel al posibilităților. Ele nu puteau fi găsite decît în evul mediu. Acesta oferea analogii nu numai în ceea ce privește forțele, ci și direcțiile de luptă, prin faptul că adversarul esențial rămîne același, Imperiul otoman. Insistența pașoptiștilor de a sublinia că românii au realizat lucruri mari dispunînd de mijloace relativ modeste era și o invitație adresată contemporanilor.

Abordarea trecutului prin prisma luptelor pentru independență se face pe două planuri. Principalul

¹ M. Kogălniceanu, *Opere*, I, ed. A. Oțetea, București, 1946, p. 613.

² În sens de zguduirii.

³ V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, II, București, 1892, p. 13.

⁴ N. Bălcescu, *Opere*, I, ed. G. Zane și Elena G. Zane, București, 1974, p. 161.

rămâne rememorarea paginilor sale de glorie. În același timp și în directă legătură cu aceasta, atenția istoricilor se îndreaptă și asupra nefericirilor din trecut, acelea deci care explică situația ulterioară și justifică necesitatea ridicării la luptă. Este de fapt o manieră pe care o întâlnim și la popoarele din jur. Românii nu suferiseră înfringeri cu consecințe imediate atât de dezastruoase ca sîrbii (Cimipia Mierleii), ungurii (Mohacs), cehii (Muntele Alb) nici nu ajunseseră în situația de subordonare directă ca bulgarii, grecii, polonezii. Referirile istoricilor noștri la paginile întinate ale trecutului au deci anumite particularități. Pe de o parte, ei insistă asupra capacității strămoșilor de a se ridica după înfringeri, dezvoltînd o idee emisă încă de Grigore Ureche în legătură cu Ștefan cel Mare („Și unde biruia alții, nu perdea nădejdea, că știindu-și căzut jos, să rădice deasupra biruitorilor“)⁵ exemplul cel mai elocvent îl oferă desfășurarea evenimentelor după bătălia de la Războieni, care devine o adevărată temă privilegiată. Pe de altă parte, se analizează pierderea treptată a independenței, cu consecințele sale, insistîndu-se asupra cauzelor care au făcut-o posibilă. Preocuparea este vizibilă încă din veacul al XVII-lea, dar se va accentua după 1821, an considerat ca o reluare a vechilor lupte, după perioada de accentuată dependență din vremea fanarioților.

Analiza trecutului își găsește firească prelungire în soluțiile concrete, subînțelese uneori, afirmate explicit alteori, preconizate în vederea redobîndirii independenței. Principala dintre ele este necesitatea unei acțiuni unitare. Dacă românii au ajuns treptat într-o stare de dependență, cauza esențială o constituie divergențele interne. Majoritatea istoricilor au aici în vedere disputele dintre fracțiunile boierești pentru o putere care devenea tot mai iluzorie. Uneori se merge însă și mai departe, subliniindu-se consecințele negative sub raportul luptei pentru neatințare, ale asupririi sociale, odinioară element fundamental al ostirii, țărani nu mai puteau avea nici dorința, nici posibilitatea de a lupta pentru independență, în condițiile în care ei se află într-o situație de dependență socială. Emanciparea socială apare astfel ca o premisă și ca o cerință a emancipării naționale, fapt care, de altfel, avea să și găsească confirmarea practică, baza vitezei armate române din 1877–1878 constituind-o tocmai țărănimia eliberată la 1864. La fel, se subliniază necesitatea unității popor-conducător, premisă esențială pentru realizarea marilor fapte ale trecutului.

Largul context al luptei pentru independență a determinat ca interesul istoricilor să se îndrepte frecvent și asupra implicațiilor ei internaționale. Încă din secolul al XVII-lea sînt limpezi îndemnulurile spre o largă acțiune antiotomană. Ea este privită și ca o datorie a Europei față de un popor care a constituit un adevărat „zid apărătoriu“ în fața amenințării turcești, după cum remarcă la distanță de mai bine de un secol Dimitrie Cantemir⁶ și Gh. Barițiu⁷.

Ceea ce îi interesează însă pe istorici în general este acțiunea propriului popor și, în legătură cu aceasta, propria lor acțiune de pregătire a spiritelor pentru necesitățile luptei de independență. Ei nu urmăresc doar extragerea unor lecții din trecut pentru uzul conducătorilor, deși aspectul nu lipsește, mai ales odată cu procesul formării națiunii române. Istoricii își propun să transmită cunoștințele lor unor categorii cît mai largi, să contribuie la acțiunea de luminare a lor. Credința lor era sintetizată de Bălcescu, care pornind de la constatarea că „românii au trebuință astăzi să se întemeiască în patriotism și în curaj și să cîștige statornicia în caracter“, era de părere că aceste rezultate „s-ar dobîndi cînd ei ar avea o bună istorie națională și cînd aceasta ar fi îndestul răspîndită“⁸. Acțiunea de difuziune a cunoștințelor istorice devine o preocupare fundamentală, ea accentuîndu-se în mod deosebit în jumătatea de secol care a precedat cucerirea independenței, deci tocmai cînd se formează generațiile care au realizat-o.

Difuzarea cunoștințelor istorice a fost realizată prin mijloace variate, de fapt toate cele pe care le oferea epoca. Un rol deosebit a revenit cărții de istorie. Chiar atunci cînd rămînea în manuscris, ea cunoștea, prin copii repetate, o relativ largă răspîndire. Utilizarea tiparului a oferit însă condiții mult mai favorabile, mai ales că scrierile istorice au ocupat unul din principalele locuri din activitatea editorială în secolul independenței. Tiparul a oferit, de asemenea, posibilitatea apariției și dezvoltării presei. Or, de la început, periodicele cuprind numeroase materiale privind lupta de independență, iar referirile la ea sînt o prezență constantă în aproape toate publicațiile. Nu este întîmplător, dealtfel, că primele reviste specializate la noi sînt tocmai cele de istorie.

Un rol deosebit a revenit apoi învățămîntului, care a cunoscut o puternică afirmare în secolul trecut. Este adevărat, mai multă vreme istoria națională nu a figurat ca un obiect distinct de studiu, dar profesorii au găsit posibilități să se refere la luptele românilor în cadrul istoriei universale. Ulterior, istoria națională a devenit un instrument esențial de educație a tîneretului, în spiritul ideilor afirmate atât de limpede de Mihail Kogălniceanu în cunoscutul său *Cuvînt de deschidere* la cursul de istorie națională pe care l-a profesat la Academia Mihăileană în 1843–1844, ideii anticipate de alți dascăli cu nume mai modeste, dar cu un patriotism la fel de fierbinte ca acela al istoricului om politic atât de legat de pregătirea și cucerirea independenței. Școala oferea și alte posibilități de cultivare a idealului independenței, elevii vedeau zilnic în sălile de clasă portrete ale marilor voievozi sau scene de luptă, învățau poezii și pregăteau piese inspirate din lupta pentru independență, cei merituosi primeau drept premii cărți din care multe evocau strădani și jertfe trecute. Era aici o reflectare a unei acțiuni globale de rememorare a trecutului, în care istoricul, jucînd un rol indispensabil, își alătura eforturile acelorale altor cărturari, doar acțiunea lor unită putînd asigura o largă difuziune a cunoștințelor istorice, putîndu-le transforma într-o adevărată forță socială.

⁵ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. P. P. Panătescu, București, 1955, p. 111.

⁶ D. Cantemir, *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, ed. Gr. Tocilescu, p. 21.

⁷ „Foate pentru minte, inimă și literatură“, V, 1842, p. 81.

⁸ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 95.

Inspirația istorică este, de altfel, o trăsătură esențială a literaturii și a artei românești din perioada care a precedat Neatîrnarea. Subiectele sînt diverse, dar majoritatea lor sînt în strînsă legătură cu istoria luptei de independență. Cele mai numeroase sînt tocmai cele legate de faptele lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul. Este adevărat, tratarea literar-artistică determină o anumită îndepărtare de la realitatea istorică, o simplificare a trecutului sau o hiperbolizare a sa, în funcție de concepțiile prezentului. Tocmai astfel însă, opera literară sau artistică poate exercita o mai puternică influență asupra contemporanilor, mai puternică deseori decît aceea a istoricilor. Aceștia își păstrează însă un rol bine definit, fără activitatea lor fiind greu de imaginat acțiunea de difuziune a cunoștințelor. Schematic, aceasta se realizează în succesiunea: istorici care cercetează — istorici care conservă și transmit (mai ales profesori) — oameni de cultură care fac apel la istorie în literatură, artă, alte științe, politică — mediul care receptează la nivel de masă. Există firește și acțiunea inversă: masa care prelucrează istoria determină scriitorii, pictorii, oamenii politici să apeleze la istorie și toate acestea stimulează preocupările propriu-zise istoriografice. Cadrul trebuie extins și în afara mediilor asupra cărora acționează direct tiparul și învățămîntul. O bună parte a folclorului reflectă, cu mijloace specifice, lupta pentru neatîrnare: or, creațiile populare căpătaseră o răspîndire tot mai largă depășind cadrul geografic tradițional (prin intermediul tiparului, al școlii, al înmulțirii contactelor directe între locuitorii din regiuni diferite).

Preocupările pentru trecut au, astfel, o bază deosebit de largă în deceniile care premere Neatîrnării. Legătura lor cu lupta pentru obținerea ei este cit se poate de evidentă. Tendința în această privință are la bază o îndelungată tradiție de utilizare a istoriei în scopurile luptei politico-naționale. Apelul la trecut a conferit întotdeauna argumentării politice o mai mare autoritate. În același timp, el era chemat să accentueze sentimentul responsabilității față de urmași. Istoria noastră este cit se poate de elocventă în această privință. Un Miron Costin încă, într-un moment în care țara era amenințată de o invazie străină, cerea domnitorului de atunci „să nu dăm locul, că pămîntul acesta este frămîntat cu singele moșilor și strămoșilor noștri”⁹. Nu mult mai tîrziu, Dimitrie Canimir se dovedea în egală măsură om politic și istoric, cele două aspecte ale activității sale imbinîndu-se într-o unitate. La rîndul lor, cărturarii transilvăneni apelează constant la trecut în lupta de emancipare a conaționalilor, luptă care, indiferent de obiectivele urmărite într-un anumit moment istoric, avea drept țel final independența și unitatea națională. O primă argumentare este dată de Înochentie Micu, ea devine mult mai amplă în remarcabilul document care este *Supplex-ul*, document redactat în esența sa de istorici și care pornește de la dreptul istoric.

Argumentul istoric este o prezență puternică în ampla luptă politico-națională din secolul trecut, fapt care își găsește o reflectare pregnantă în

momentele ei de vîrf. În timpul revoluției de la 1848, revendicarea autonomiei, ca pas esențial pe drumul independenței, se baza tocmai pe dreptul istoric, acesta a fost recunoscut, de altfel, și de puterile europene. Dar marile evenimente politice sînt raportate mai ales la exemple oferite în trecut de utilizarea forțelor proprii, așa cum proceda Kogălniceanu în discursul rostit la urcarea pe tronul Moldovei a lui Alexandru Ioan Cuza.

Prezența masivă a apelului la trecut în timpul Războiului pentru neatîrnare este astfel cit se poate de firească. De fapt, ea s-a accentuat odată cu proclamarea Independenței și cu luptele ce i-au urmat. Actul de la 9 mai 1877 a fost privit ca o încununare a istoriei noastre și explicat prin prisma ei. În perioada imediat premergătoare, istoria a fost chemată pentru a impulsiona în direcția realizării sale. „Cu istoria în mînă, scrie un ziar ieșean la 10 aprilie 1877, lumea are o dovadă că românul în toate veacurile a luptat pentru dreptate și libertate” conchizînd că în împrejurările de atunci nu va putea proceda altfel!¹⁰. La rîndul său „Românul” sublinia că situația de tributari față de Poartă a fost, la vremea ei. „o rațiune de stat și trebuie să prețuim cu respect acea înțelepciune și patriotică stăruire de inimă pe care și-au impus-o marii noștri domni din trecut. Mircea și Ștefan”¹¹. Această rațiune a încetat însă să mai existe, iar Poarta nu și-a respectat obligațiile, dimpotrivă, ea le-a încălcat sistematic, cauzînd Principatelor prejudicii materiale, morale, teritoriale. Înlăturarea dominației otomane este astfel nu numai necesară, ci și legitimată de istorie. Cu o intensitate neîntîlnită încă, trecutul este utilizat ca un indemn la luptă. Încă înainte de proclamarea independenței, un publicist scria că „se desteaptă ecourile de atîta timp tăcute ale Rahovei, ale Călugărenilor și ale altor cîmpii de bătălie, stropite cu singele glorioșilor noștri strămoși”, iar „aceste ecouri, ca un buciom ce răsună de dincolo de mormînturi, amintesc românilor ce au fost, ce-sînt datori astăzi lor înșiși”¹². Ridicarea la luptă este astfel privită și ca o obligație morală a urmașilor vitejilor de altădată, în legătură și cu necesitatea reluării luptei pentru apărarea în această regiune a civilizației împotriva barbariei. Ideea se accentuează după 9 mai, mai ales odată cu primele acțiuni militare. Curînd însă, ea capătă o importanță nuanțată. Faptele de eroism ale tinerei armate române au devenit, la rîndul lor, obiectul unui cult patriotic, fiind considerate ca un răspuns dat peste veacuri vitejiei strămoșești. „Noi ne-am bătut în acest resbel — afirma Kogălniceanu în fața Camerei la 15 martie 1878 — cum știau bătrînii noștri să se bată”¹³. Contemporanii au deci credința că au înscris o nouă pagină glorioasă în analele patriei, pe care uneori o consideră a fi cea mai importantă a epocii moderne. Ea este raportată nu numai la trecut, ci și la viitor, în aceeași atitudine de mare prețuire a istoriei. Încă înainte de intrarea în luptă a armatei române, cerînd acest sacrificiu, o publicație considera că „el va fructifica și va da roade binefăcătoare descendenților noștri care se vor mîndri cu noi, stră-

¹⁰ „Figaro”, 10 aprilie 1877.

¹¹ „Românul”, 27 aprilie 1877.

¹² *Ibidem*, 23 aprilie 1877.

¹³ „Monitorul oficial”, 16 martie 1878.

⁹ I. Néculce, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ed. I. Iordan, p. 160.

bunii lor, tot astfel cum ne mîndrim și noi cu străbunii noștri Ștefan și Mihai!¹⁶ Ideea a fost subliniată și mai puternic de marile fapte de eroism înscrise de ostașii noștri la sud de Dunăre.

Era aici o anticipare a modului cum a fost privit ulterior momentul 1877—1878, a influenței pe care a jucat-o asupra spiritelor. Moment de o deosebită importanță, războiul de independență a devenit la rîndul său, un eveniment de referință, a căpătat pentru generațiile următoare o valoare de simbol. Așa cum faptele mai vechi pregătiseră spiritele pentru luptele din 1877—1878, acestea din urmă au constituit ulterior un exemplu și un indemn. Cunoașterea marilor jertfe necesare cuceririi independenței trebuia să întărească hotărîrea de apărare a ei. Pe de altă parte, 1877 reprezenta doar neatinerea unei părți a neamului, el constituia însă altă o importanță premisă, cit și un indemn pentru realizarea independenței tuturor românilor, uniți într-un stat unitar. În pregătirea ideologică a acestor obiective, s-a apelat în continuare la mai vechi exemple ale istoriei, dar invocarea războiului pentru independență căpăta o semnificație deosebită. El arăta ceea ce putuseră realiza românii nu numai în vremurile de odinioară, ci și în cele recente, constituind un exemplu viu pentru generația de la 1877 și cele imediat următoare.

Războiul pentru neatinere a devenit astfel o temă esențială a mișcării noastre culturale. El a constituit o preocupare majoră a istoricilor, dar, așa cum se întîmplase și în trecut, istoria sa nu a fost doar un apanaj al istoriografiei propriu-zise. Reluînd exemplul unor mari artiști ai cuvîntului sau penelului din chiar timpul bătăliilor pentru neatinere (V. Alecsandri, N. Grigorescu ș.a.) literatura și arta au găsit o fecundă sursă de inspirație în faptele eroilor de la 1877—1878. Acestea au constituit, de asemenea, un important element al educației patriotice din învățămînt, conținutul manualelor de istorie și literatură, alături de alte informații, dovedind-o cu prisosință.

Măsura exactă a influenței exercitate de apelul la trecutul național în pregătirea spiritelor pentru lupta de independență, este, firește, greu de precizat. Ea diferă în funcție de epocă, posibilități culturale, mediu social. Rolul ei rămîne însă cert pentru aproape întreaga perioadă de existență a scrisului nostru istoric. Acțiunea socială a istoriografiei este complexă, dar tocmai în domeniul luptei pentru independență națională ea se poate manifesta cu maximă intensitate. Este ceea ce demonstrează în mod pregnant exemplul românesc.

SURSELE DOCUMENTARE ARHIVISTICE IEȘENE ȘI CERCETĂRILE DE ISTORIE MODERNĂ

LEONID BOICU

Este un fapt bine stabilit că istoriografia epocii moderne și-a căutat sursele documentare în arhivele ieșene chiar din momentul organizării lor. Nu

este însă vorba, se știe, de explorări metodice, ci de eforturi de regulă singulare datorate lui M. Kogălniceanu, A. D. Xenopol, V. A. Urechia etc. Un pas important înainte a fost făcut după primul război mondial, dar el este, în cea mai mare măsură, opera arhiviștilor înseși la care s-au adăugat istoricii din școala lui Minea.

Este neîndoielnic că faza explorării și utilizării sistematice a arhivelor ieșene pentru istoria modernă începe cu anii 1949—1950, adică cu momentul reorganizării Institutului de istorie „A. D. Xenopol” ca unitate de cercetare științifică a Filialei din Iași a Acaademiei.

După cum se știe, alcătuirea planurilor de lucru a pornit tocmai de la ideea și de la necesitatea valorificării bogatelor fonduri de arhivă aflate la Iași. În felul acesta au fost publicate volume și sute de contribuții științifice întemeiate nu odată, aproape exclusiv pe informații arhivistice inedite. Și operația continuă cu deosebire în domeniul demografiei, căruia i se oferă posibilitatea de pildă, a epuizării cunoscutelor statistice, unice în țară pentru perioada de sfîrșit a secolului al XVIII-lea pînă la 1859.

Se pune întrebarea : care este viitorul cercetărilor de istorie modernă bazate pe sursele documentare prezenta și viitoare ale arhivelor ieșene ?

Spre deosebire de arhivele județene cele din Iași depășesc limitele a ceea ce am putea numi arhivă locală, de vreme ce aici se află o bună parte din arhiva centrală a fostului principat Moldova. Firește, cercetările de istorie locală la Iași au încă în față viitorul, dar și majoritatea izvoarelor informative aici.

Problema se pune însă pentru cercetările de istorie a principatului și, mai ales, de istorie generală — românească, în condițiile în care o parte din arhiva ieșeană se află la București, iar achizițiile noi, îndeosebi cele din străinătate, nu au dublet la Iași.

În noua fază a evoluției istoriografiei ieșene, problema este de cea mai mare însemnătate practică, și nu numai practică. Într-adevăr, preocupările istoricilor ieșeni, îndatoririle lor înscrise în planurile de cercetare pe plan național, învederează lărgirea fără precedent a ariei tematice, în care, de pildă, studiul istoriei raporturilor internaționale ale României ocupă un loc important.

În felul acesta, chestiunea documentării s-a complicat, pentru încheierea informației fiind necesară o perioadă de lucru în arhive mai îndelungată la București decît la Iași. Ce-i drept, cum se spune, istoricul se duce la arhivă și nu arhiva vine la istoric. Aceasta presupune, evident, foarte mari cheltuieli cînd arhiva se află la sute de km care umflă costul fiecărei teme în parte, mai ales cînd același fond este indispensabil mai multor cercetători, și nu odată un singur om face mai multe deplasări pentru studiul unui singur grupaj de documente.

În felicire, zicala amintită este pe punctul de a deveni caducă. Într-adevăr, dispunem astăzi de mijloace tehnice — microfîlme, fotocopie, xerox — care pot modifica profund condiția cercetării arhivistice și aceasta spre binele cercetătorului, arhivelor și nu mai puțin a documentului ce-și sporește șansele de conservare și supraviețuire.

¹⁶ „Figaro”, 10 iulie 1877.

Iată, de pildă, Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” a ajuns să cheltuiască anual pentru deplasări științifice o asemenea sumă, încât cu ea s-ar putea microfilma tot anual 120 000 de cadre. Se pare că pentru Iași alternativa copiei dobindește o greutate de soluționarea căreia va depinde în bună măsură înlesnirea cercetării istorice viitoare.

Știu că bat la uși deschise, că lucrurile sînt binecunoscute, că alcătuirea unei fototeci moderne este o problemă care a depășit faza de la ideea că o bună intenție repetată nu dăunează, cînd nu este uzată.

În stadiul actual al dezvoltării istoriografiei în Iași, al ancorării în problematica istorică general — românească, cu toate interferențele ei externe, microfilmarea sau și mai bine xerografierea pentru Iași de pildă, a Arhivei Cuza și a rapoartelor politice și diplomatice aduse din străinătate etc. merită toate strădaniiile noastre.

Se înțelege de la sine că cele citeva gânduri cărora am avut onoarea să le dau glas aici, nu se vor a fi considerate ca revendicări pe adresa exclusivă a Arhivelor Statului.

Secotim că dezvoltarea unei fototeci la Arhivele Statului din Iași trebuie să fie un rod al contribuției tuturor celor interesați — instituții, cercetători, cadre didactice, arhiviști etc. Este însă o operă ce se cuvine dirijată metodic de Arhivele Statului din Iași. Să nu uităm că există încă instituții — ca de pildă Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” — care posedă microfilme, fotocopii, xeroxuri din arhive interne și externe. Această înseamnă că începutul ar trebui făcut cu evidența lor după care se impune formarea unui program de lucru în vederea dezvoltării fototecii în funcție de nevoi și mijloace, acestea din urmă discutate și stabilite cu factorii de răspundere al instituțiilor interesate. În primul rînd Institutul de istorie și Facultatea de istorie.

Aici, unde ne aflăm, casa este nouă, dar gospodării sînt vechi, cu experiență, cu multă tragere de inimă. Noi le urăm succes în îndeplinirea nobililor misiuni, asigurîndu-i de respectul și sprijinul nostru, fie el și modest.

Un vechi aforism, dacă îmi amintesc bine — de origine sud-dunăreană, spune: gospodăria este bună dacă are vecinii buni, iar vecinu-i bun chiar dacă privește spre gard, dar să nu rupă din el.

CERCETĂRI ÎN ARHIVELE DE PESTE HOTARE

ANGLIA

Obiectivul major al cercetării în anul 1976 a fost aflarea documentelor din Arhivele engleze care să completeze informațiile legate de lupta pentru cucerirea independenței noastre de stat.

Cercetarea s-a efectuat în continuare la Public Record Office pe grupele de documente din Foreign Office, atît în arhiva oficială cît și în colecțiile

particulare (Private Collections) care au aparținut unor consuli britanici acreditați în țările române.

În acest sens a fost investigată Colecția *William A. White's Papers* (F.O. 364)¹ o colecție particulară de scrisori care a aparținut fostului agent diplomatic britanic la București, William A. White, între anii 1878—1886. Corespondența din anii 1875—1891 purtată între W. A. White, marchizul Salisbury, ministrul de externe al Marii Britanii în acea perioadă și ambasadorii britanici A. Henry Layards, la Constantinopol; Henry Elliot, la Viena, Udo Russell la Berlin și lord Lyon la Paris, reliefează aspecte ale desfășurării „Crizei orientale” din anii 1875—1878, operațiunile militare din timpul războiului ruso-romano-turc din 1877—1878, lucrările Congresului de la Berlin și hotărârile acestuia în privința României, precum și dezvoltarea ulterioară a țării noastre pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea. Corespondența oglindește și situația inițială a lui W. A. White la București. Atunci cînd guvernul lui conta pe recunoașterea imediată a independenței și deci pe acreditarea unui reprezentant corespunzător „noii situații politice” a României. Mihail Kogălniceanu, în calitate de ministru de externe, insista pentru acreditarea acestuia ca agent diplomatic. Marchizul Salisbury, ministrul de externe britanic, consimte la expedierea unei scrisori de acreditare pentru ca W. A. White să fie recunoscut. La 17/29 mai 1878 noul consul general al Angliei era prezentat oficial de către ministrul de externe în audiență particulară la curte iar la 8/20 februarie 1880 W. A. White, împreună cu reprezentanții Franței și Germaniei, prezentau lui V. Boerescu, ministru de externe nota identică de recunoaștere a independenței de stat a României. Tot la 8/20 februarie 1880 W. A. White era ridicat la rangul de ministru plenipotențiar și primit la palat.

Atitudinea guvernului Marii Britanii se reflectă în poziția lui W. A. White. Ea marchează o evoluție în politica de cooperare a Marii Britanii față de strădania guvernului român pentru obținerea independenței.

De la venirea sa în România, W. A. White a manifestat o atitudine binevoitoare, cerînd în repetate rînduri guvernului britanic să intervină la Paris și Berlin pentru recunoașterea cit mai grabnică a statului român. El pornea de la premiza că recunoașterea independenței României de către Austria, Turcia și Rusia în 1979 arătarea după sine creșterea influenței acestor puteri în România, fapt care afecta comerțul Marii Britanii pe Dunăre și influența ei în sud-estul Europei.

De asemenea, consulul general britanic era nevoit să admită că numai datorită poziției României Problema orientală nu îmbrăcase forme mai complicate (2/13 septembrie 1876). Ținînd seama de aceste realități, Anglia a sprijinit declararea independenței de stat a României la 9/21 mai 1877. Pe de altă parte ea adopta principiul echilibrului de forțe („Balance of power”) în această parte a Europei și era deci, oricînd gata să intervină în favoarea menținerii integrității imperiului otoman.

Corespondența lui W. A. White reliefează relațiile româno-engleze în perioada 1876—1890, aspecte ale situației politice interne a României, poziția Angliei față de sud-estul european.

¹ Volumele 1, 7, 8, 9, 10.

Tot în acest an s-a continuat investigarea în grupa F.O./371-Political cu documente din anul 1941². Rapoartele consulare analizează situația internă din România: reliefind organizarea grupărilor de extremă dreapta, a organizației Garda de Fier. Acțiunea lor era favorizată de creșterea influenței Germaniei hitleriste în România, a forței militare și economice a acesteia. Sint surprinse mijloacele prin care Germania va încerca să folosească poziția strategică cit și potențialul economic și militar ale României. Aflăm date despre comerțul cu petrol și naval al României și despre relațiile economice româno-englize³.

Rapoartele consulare se referă la relațiile României cu alte state: Uniunea Sovietică, S.U.A., Anglia, Turcia, Iugoslavia, Norvegia. Tot pentru anul 1941 s-a cercetat seria de documente din grupa F.O. 195 — Ambasada Britanică la Constantinopol din perioada anilor 1939—1944 (aproximativ 19 volume).

Aceste documente marchează perioada de pregătire și mersul operațiunilor în cel de-al doilea război mondial, cu preponderență în Balcani. Ele reflectă politica de expectativă a Marii Britanii față de România în perioada premergătoare intrării României în război și apoi interesul crescând manifestat față de tratativele de pace duse de guvernul român la Ankara și Cairo în anii 1943—1944.

Sînt trecute în revistă cu exactitate toate evenimentele politice românești ale vremii cu o bună cunoaștere atât a împrejurărilor cit și a oamenilor politici.

Pentru informațiile bogate pe care le oferă cercetării istorice românești, recomandăm aceste documente cercetătorilor și altor specialiști.

VALENTINA COSTACE

BELGIA

În anul 1976 s-au continuat cercetările întreprinse anterior, în Arhiva Ministerului de Externe și al Comerțului Exterior precum și investigarea fondului „Manuscrise diverse” păstrat la Arhivele Regatului din Bruxelles.

La arhiva Ministerului de Externe s-au studiat seriile diplomatice necercetate în misiunile precedente cuprinse în categoriile: *Correspondență Politică* — *Legaii* și *Correspondență Politică* — *Consulate* precum și seriile tematice din grupele de documente: *Correspondență Generală* și *Clasament B*.

Din seria *Correspondență Politică* — *Legaii* ne-au reținut atenția corespondența diplomatică purtată între Ministerul de Externe al Belgiei și reprezentanțele sale în Anglia (1853—1926), Cehoslovacia (1919—1926), Elveția (1876—1878), Italia (1858—1926), Polonia (1919—1926), România (1926), S.U.A. (1915—1926). Aceste documente abordează o tematică variată pentru o perioadă de timp de mai multe decenii.

Astfel, ele reflectă poziția puterilor europene, îndeosebi a Angliei, față de definirea unei politici orientale, în perioada războiului Crimeii¹ și față de necesitatea realizării independenței României încă înainte de Unirea Principatelor²; perioada de puternică efervescență incununaată cu înfăptuirea Unirii³ (1859), care i-a conferit și dreptul de a încheia convenții⁴. Cucerirea independenței de stat de către România în urma războiului din 1877—1878, constituie o altă importantă temă desprinsă din studierea documentelor⁵, urmată de lupta permanentă a poporului nostru pentru desăvîrșirea unității naționale și realizarea ei după încheierea primului război mondial⁶. Această serie cuprinde și documente ce reflectă acțiunile Micii Antante⁷, probleme de politică internă și externă ale României⁸.

Din bogata serie *Correspondență Politică* — *Consulate* am studiat documentele consulatelor Belgiei la București (1870), Constanța (1882—1883) și Ruscuc (1872—1877). Menționăm gruparea tematică intitulată *Correspondență Generală* din care am reținut *Seria D.B.* (Delegația belgiană la Conferința de pace 1919—1920). Aceasta cuprinde rapoartele delegațiilor diferitelor țări, printre care și România, procesele-verbale ale ședințelor pe comisii și comentarii asupra discuțiilor purtate într-o serie de probleme: regimul Dunării, constituirea Comisiei Europene a Dunării; regimul apelor, al porturilor și al căilor ferate; responsabilitatea ce revenea autorilor războiului; sancțiuni; despăgubiri; convenții economice; clauze de inserat în preliminarile de pace; reglementarea taxelor și restricțiilor vamale etc.⁹.

Tot din această grupare s-au selectat documente din următoarele dosare tematice: 10.125 — relații între România și Italia; 10.127 — relațiile României cu Austria, Elveția, Grecia, Serbia, Ungaria și Rusia; 10.131 — relații între România și Iugoslavia; 10.716 — problema naționalităților; 11.112 — despăgubirile de război în conformitate cu tratatul de pace și 4.181 — corespondență referitoare la interesele economice ale capitalului belgian în România.

Gruparea *Clasament B* cuprinde dosarul 67 cu corespondența purtată între Ministerul de Război al Belgiei și Ministerul de Externe al Belgiei și al României în legătură cu lucrările de fortificații angajate de generalul Brialmont, la cererea statului român și călătoria acestuia în România (1882—1883). În aceeași grupare se află dosarele: 163 — referitor la recunoașterea independenței României; 164 — protejarea intereselor belgiene în România; 133 — războiul ruso-turc din 1877—1878; 139 — războiul balcanic 1912—1913.

Arhivele Regatului. S-a cercetat parțial fondul de Manuscrise diverse unde, așa după cum atrăgea atenția Nicolae Iorga, s-ar putea găsi o serie de

¹ AME. Correspondance Politique Légations, Série Grande Bretagne, vol. 31—33.

² *Ibidem*, vol. 34—36.

³ *Ibidem*, vol. 37—39 : Série Italie-Sardigne, vol. 9.

⁴ Série Grande Bretagne, vol. 50—51.

⁵ *Ibidem*, vol. 51—52; G.B. Série non reliée vol. 3; Série Italie, vol. 9; Série Suisse, vol. 9.

⁶ Série Grande Bretagne Série non reliée, vol. 7—20 : Série Italie, vol. 3—4; Série États-Unis, vol. 1915—1920.

⁷ Tcheco-Slovaquie Série non reliée, vol. 1—2.

⁸ Roumanie Série non reliée, vol. V Farde 1926.

⁹ Série D.B. doss. 1, 5, 5, 6², 9², 11, 11², 11³, 11⁴, 12, 16², 18, 22, 23.

² Volumele : 29975—29976 ; 29984—30027.

³ Vol. 30 000—300 001.

⁴ Vol. 29 998.

documente referitoare la Transilvania, în corespondența arhiducilor austriei care au guvernat Țările de Jos. S-au selectat aproape 800 pagini document din care menționăm jurnalul unei diete a regatului Transilvania (dosar 1489). Au mai fost selectate câteva scrisori* referitoare la Transilvania din dosarele 2847 și 1940 și anume: din dosarul 2847 scrisoarea din 1527 noiembrie 25 adresată de Ferdinand, regele Ungariei, sorei sale Maria, semnată și de Nicolae Olahus în calitate de secretar; din dosarul 1940 scrisoarea datată 1550 octombrie 30 trimisă de Granvelle, episcop de Arras, Mariei de Ungaria în care se referă la oferirea Transilvaniei pașei de la Buda de către regina văduvă a Ungariei (Isabela), împreună cu fiul ei Ioan voievod (fiul lui Ioan Zapolya) și Petru Petrovici (cancelarul Isabelei) în schimbul ajutorului solicitat. Referitor la creștinii din Transilvania se exprimă în scrisoarea ideea potrivit căreia „ceea ce este al creștinilor trebuie să rămână creștinilor și ce este al turcilor să rămână turcilor“.

Documentele rezultate din cercetarea celor două surse de arhivă menționate sînt cuprinse în șase role microfilm** ce însumează aproape 7 000 cadre.

Dorim ca și pe această cale să aducem mulțumirile noastre atât conducătorilor celor două arhive, dl. C. Wyffels, arhivistul regatului și dl. P. H. Desneux, directorul Serviciului de arhivă din Ministerul Afacerilor Externe și al Comerțului Exterior precum și colaboratorilor acestora d-ra A. Scufflaire și d-ra Van Derveeghe și d-lor de Jonghe și Dernelle pentru bunăvoința și sollicitudinea cu care au sprijinit cercetarea noastră în arhivele belgiene și promptitudinea cu care au fost executate comenzile de microfilme.

SANDA RACOVICANU

REPUBLICA SOCIALISTĂ CECOSLOVACĂ

În perioada 30 august — 27 septembrie 1976 am continuat studiul în arhivele cehe și slovace din Praga, Jindřichov — Hradec, Bratislava și Košice unde s-a început cu cercetarea materialului de la Státny Archiv v Kóšiciach (Arhivele Statului Košice).

Jindřichov-Hradec, oraș situat în sudul Boemiei, păstrează bogate mărturii scrise despre strînsele legături ale acestei zone din Cehia cu țara noastră. Am continuat cercetările începute în anul 1973 la colecția „Historica II“ (1651—1945). Documentele care se referă la istoria țării noastre, originale și copii, datează din anii 1656—1706, sînt scrise, majoritatea, în limba italiană cu excepția a trei rapoarte care sînt redactate în limba germană. Informațiile cuprinse în aceste documente poartă titlul generic de „Știri“ pentru faptul că ele au fost transmise sub formă de rapoarte ale personalităților diplomatice sau ale iscoadelor aflate în misiuni în dife-

rite orașe: Roma, Varșovia, Viena, Alba-Iulia, Cluj, Satu Mare, Sighișoara ș.a. cu scopul de a urmări evenimentele de mare însemnătate politică.

Ele reflectă lupta antiotomană a statelor amenințate de Turcia și lupta antihasburgică. Informațiile cuprinse în rapoarte dezvăluie intențiile și direcțiile de acțiune ale ambelor tabere.

Aflăm, astfel, despre manevrele politice ale principilor Transilvaniei Mihail Apafi I, Francisc Rákóczi II, ale domnilor Moldovei: Constantin Șerban, Gh. Duca, D. Cantacuzino, Const. Cantemir și ale celor din Țara Românească: Șerban Cantacuzino, Constantin Brincoveanu, menite să cîștige noi aliați, sau să compromită înțelegerile politice și militare, care le erau nefavorabile.

Sînt la fel de bine ilustrate acțiunile împăratului Leopold I și ale sultanului Ali Pașa de cîmpire sau de menținere a unor teritorii.

Unele evenimente din Transilvania sînt redate amănunțit: înăbușirea răscoalei din 1688 de armata generalului Caraffa, descoperirea unei conjurații a locuitorilor din Satu Mare în alianță cu turcii, problemele discutate la dieta din Tg. Mureș (1660), lupta dintre adepții principelui Mihail Apafi I și tabăra lui Francisc Rákóczi II, condițiile puse de împărat principelui Transilvaniei. Alte informații se referă la efectul și dotarea armatei, organizarea politică a Transilvaniei în timpul împăratului Leopold I ș.a.

Fondul familiei „Humprecht Johann Czernin von Chudenic“ ne-a reținut atenția datorită poziției politice a creatorului său la curtea imperială, în calitate de secretar intim al împăratului Leopold I. Din păcate însă, actele care se referă la activitatea sa politică nu se află în acest fond. Am reținut cotele actelor originale, scrise în limba italiană cuprinse la rubrica „Colecționate“, datînd din anii 1654 și 1657 și care se referă la: înarmarea Transilvaniei și a Moldovei împotriva turcilor și la intrarea lui Gh. Rákóczi II în Transilvania.

În fondul familial „Slavata von Chlum und Košumberk“ se păstrează manuscrisul învățatului Wilhelm Slavata, intitulat „Geschichtliche Schriften“ (Mărturii istorice). În vol. X al lucrării există mai multe capitole în care sînt descrise evenimentele din Transilvania și Moldova din perioada 1526—1662. Îi regăsim în paginile lucrării pe voievozii E. Balassa, G. Perény, pe principii Andrei Bathori, Sigismund Bathori, Gh. Rákóczi II din Transilvania, pe domnii Moldovei Ioan Despot Heraclidul, Cantacuzino ș.a.

La Bratislava s-au continuat cercetările începute în anii anteriori la seria actelor juridice din fondul „Vierhodné miesto Leles-Hedneverné mieste leleský konvent“ (Locul de adevăreare al conventului din Leles) aflat la Státny slovenský Ustredný Archiv Bratislava (Arhivele slovace din Bratislava). Au fost parcurse elenchusurile din anii 1803—1850, din care am selecționat un număr de 237 de documente, însumînd circa 800 pagini. Actele sînt scrise în limba latină, germană și maghiară și se referă la comitatele Satu Mare, Maramureș, Zărand, Oradea, Alba Iulia, care intrau în sfera jurisdicției teritoriale a conventului din Leles. Ele se referă la tranzacții de drept privat, vânzări, cumpărări, zăloguri, hotărâri definitive în procese de hotărnicie, procese verbale de integrări în posesiuni, atestări

* Scrisorile se află în copie. Originalele menționate ca fiind scrise pe pergament nu se mai păstrează la Arhivele Regatului. Probabil se află în Ungaria.

** Arh. St. Buc., colecția Microfilme Belgia, role 33—38.

de posesiuni, procese verbale de repuneri în stăpânire, schimburi de proprietate, contracte etc.

La arhiva orașului Bratislava (Mesto Bratislava) s-a continuat studierea actelor cuprinse în „Inventár spisového materialu, VI“ (Colecția actelor feudale) din perioada 1556–1789/1860, selecționându-se pentru microfilmare cca. 300 pagini document. Actele emise de Ștefan Báthori, Nicolae Báthori, Andrei Báthori, Gabriel Bethlen, Gheorghe Rákóczi II, Nic. Olahus ș.a. sint scrise în limba latină și se referă, în mare parte, la istoria Transilvaniei. Menționăm situațiile statistice referitoare la contribuțiile bănești ale orașelor libere din monarhie, printre care figurează și orașele Sibiu și Oradea.

În anul 1976 am început cercetarea în orașul Košice, localitate cu o bogată tradiție istorică. La „Státny archiv v Kosiciach (Arhivele Statului din Košice) am parcurs instrumentele de evidență pentru șapte fonduri.

Documentele din fondul „Zupný úrad v Košiciach, 1923–1928“ (Oficiul Districtual din Kosice), scrise în limba cehă și slovacă, ne-au atras atenția prin faptul că se referă la mișcarea comunistă din perioada 1923–1928. Astfel, din rapoartele Prezidiului direcției poliției din Kosice adresate Oficiului districtual (Gauamt) aflăm nivelul salariilor diferitelor categorii de muncitori și funcționari în raport cu creșterea prețurilor la alimente, îmbrăcăminte, chirii etc. în anul 1923. Altele relatează despre arestarea la Cluj, în același an, a 70 de comuniști și 100 de soldați sub motivul că „propagă comunismul“, activitatea de propagandă a trimișilor sovietici în Cehoslovacia, România și Iugoslavia. Autoritățile locale din orașul Košice au cerut punerea sub urmărire pe teritoriul cehoslovac a lui Karl Störber, comunist cu domiciliul la Viena, considerat curier între Partidul Comunist Român și Internaționala a III-a.

Interesante sint articolele de presă publicate în anul 1926 în ziarul „Nationale Gedanken“ intitulate „România și Moscova“ în care se relatează despre evenimentele petrecute în orașul Tatar-Bunar.

Celelalte documente cercetate la Košice fac parte din arhiva fostului comitat Abanj-Torna, care vremelnic au constituit unități teritorial-administrative de sine stătătoare și ulterior s-au unificat. Ele tratează probleme: militare, eclesiastice, politice, sociale, cu referiri la Transilvania sau familiile voievozilor și principilor transilvăneni care au avut posesiuni în afara principatului, intrând în jurisdicția acestor comitate.

Fondul „Abovská župa 1860–1881“ (Comitatul Abanj) cuprinde informații despre Transilvania în special asupra comitatului Maramureș din anii 1867, 1872, 1880.

Fondul „Abovsko-Turnianska. Podžupan. 1882–1919“ (Comitatul Abanj unificat cu comitatul Torna, Vicecomite) cuprinde documente mai vechi decât ne indică anii extremi. Astfel, sint cele legate de Ștefan Böcskai și Francis Rákóczi II. Din acest fond menționăm documentele care se referă la România în contextul primului război mondial.

Documentele din fondul „Zupa Abovsko – Turnianska. 1785–1922“ (Comitatul Abanj și comitatul Torna) oferă știri despre țărilor române și despre personalitatea lui Emeric Thököli și Francisc Rákóczi II. În același context menționăm și fondul

„Turnianska Zupa. 1860–1882“ (Comitatul Torna), cu referiri la Transilvania.

Fondul „Abovská župa. Správne písomnosti. 1498–1850“ (Comitatul Abanj. Acte administrative) se află încă în lucru. Ca instrumente de evidență pentru acest fond există: a. protocoalele comitatului (protocolum comitatus) începind cu anul 1564. Conținutul acestora se referă la tranzacții de drept privat: vânzări, cumpărări, procese de integrări în posesiuni, procese de repunere în stăpânire etc. Ne-au reținut atenția pozițiile care se referă la posesiunile unor vicevoievozi sau voievozi din Transilvania în comitatul Abanj. Menționăm că pentru această categorie de probleme nu există alte documente, ci numai aceste protocoale ale comitatului. b. actele comitatului sint mai vechi și cuprind o perioadă foarte lungă 1498–1850, cu referiri la istoria Transilvaniei și a Moldovei. Desprindem din cuprinsul lor lupta antihabsburgică în timpul lui G. Bethlen, E. Thököli, Gh. Rákóczi I, Fr. Rákóczi II ș.a. Actele mai redau legăturile comerciale, administrative sau politice care au existat între Abanj și comitatele: Maramureș, Bihor, Satu Mare, Ugocsa, Solnoc și Timiș. De asemenea rețin atenția documentele care se referă la ecoul răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan.

Din „Pravoslavný far. úrad Koš. Klečenov“ matricula cu cei născuți, căsătoriți și decedați din parohia pravoslavă din Košický Klečenov (fost Kelečseny) am însemnat data înregistrării decedului marelui cărturar român, Gheorghe Șincai, (2 noiembrie 1816), înhumat în satul slovac Svinica (fost Szinnye).

MONICA VLAICU

REPUBLICA DEMOCRATĂ GERMANĂ

În anul 1976 am continuat investigațiile anterioare în fondurile și colecțiile din cele trei centre arhivistice principale ale Republicii Democratice Germane: Potsdam¹, Merseburg² și Dresden³.

La Potsdam am cercetat arhiva creată de consulatatele germane din Brașov și Timișoara⁴, Ministerul de Interne⁵ și I. G. Farbenindustrie⁶. Fondurile consulatelor, însumind peste 900 de dosare, furnizează date și informații importante din perioada interbelică, îndeosebi între anii 1933–1944, referitoare la activitatea desfășurată de organizațiile politice ale germanilor din România, intrate treptat, după anul 1933, în sfera de influență ideologică a nazis-

¹ Deutsches Zentralarchiv, Historische Abt. I. Potsdam.

² Deutsches Zentralarchiv, Historische Abt. II, Merseburg.

³ Staatsarchiv Dresden.

⁴ Deutsche Konsularische Vertretungen im Ausland.

⁵ Reichministerium des Innern, 15.01.VF II, Bd. 5 Beziehung zum Ausland. Militaria.

⁶ I. G. Farbenindustrie. O parte din documentele acestui important fond au fost valorificate în ediția: *Griff nach Südosteuropa. Neue Dokumente über die Politik des deutschen Imperialismus und Militarismus gegenüber Südosteuropa im zweiten Weltkrieg*, sub îngrijirea lui Wolfgang Schumann, apărută în VEB Deutscher Verlag der Wissenschaften, Berlin 1973.

mului german. Aria de cuprindere a activității depuse de organismele politice germane din România — folosite de către consulate în interesul „Reich-ului” hitlerist — se întindea în toată țara, dar mai cu seamă, în localitățile cu populație săsească și șvăbească: Timișoara, Brașov, Sibiu, Mediaș, Sighișoara, Arad, Lugoj, Reșița, Petroșani, Oradea, Agnita, Cislădie, Anina și București. Organizațiile politice ale germanilor din România cum ar fi „Kraft durch Freude”, „Deutsche Arbeiterschaft in Rumänien” (DAR.), „Deutsche Volksguppe” (DVG.) au creat documente care se află în copie în arhivele consulatelor. Legătura de interese între agențiile consulare germane de pe teritoriul României și organizațiile politice locale este evidentă în corespondența consulară dinaintea și din timpul celui de-al doilea război mondial. Numeroase documente atestă tendința de supremație economică a „Reich-ului” asupra țărilor europene prin impunerea unui sistem de schimb preferențial pentru statul german, aflat în plină expansiune economică și politică. Agențiile diplomatice germane din România, în frunte cu Fabricius, au devenit cu timpul agenturi de spionaj economic, pregătind terenul pentru o exploatare sistematică a bogățiilor solului și subsolului românesc. Informații statistice și de expertiză tehnică asupra unor sectoare economice românești din industria grea, petrochimică, minieră, bunuri de consum și chiar agricultură dovedesc orientarea capitalului financiar german spre acestea. În afară de documentele cu caracter economic în aceste fonduri există și foarte mult material propagandistic, care a făcut parte din arsenalul mijloacelor de convertire a populației germane, și nu numai germane din România, la ideologia hitleristă.

Din fondul Ministerului de Interne german am extras date și informații referitoare la mișcarea muncitorească din imperiul austro-ungar în timpul primului război mondial. Documentele atestă o deosebită recrudescență a mișcării social-democrate în imperiu, amploarea pe care au luat-o luptele popoarelor pentru eliberarea socială și națională. În acest context, menționăm rapoartele informative ale autorităților despre demonstrațiile maselor populare din Praga, Budapesta și alte orașe. În martie 1918 a avut loc demonstrația și greva celor 3 000 de mineri de la Anina.

În fondul I. G. Farbenindustrie — creat de cunoscutul concern german, există documente care reflectă expansiunea capitalului monopolist în țările din sud-estul Europei (1930—1944), mai cu seamă, în România, Bulgaria, Iugoslavia, Grecia, Ungaria și Slovacia. Importanța documentelor din acest fond pentru istoria economică a țării noastre în perioada dintre cele două războaie mondiale ne-a atras atenția în mod deosebit pentru o viitoare investigație.

La Merseburg, unde există cea de-a doua centrală a arhivelor germane, dar cu fonduri și colecții care, principal, nu depășesc anul 1871, am continuat cercetările în Repoziția 81 Constantinopol, Secțiunile X, Xa, XI, V și VI. Fiecare secțiune poate fi considerată un fond sau o colecție de documente separată întrucât ordonarea nu s-a făcut cronologic.

Correspondența ambasadei de la Constantinopol către cancelariile imperiului german cuprinde o

serie de date interesante, în limbile germană și franceză. Informațiile privind țărilor române Moldova și Valahia („Donaufürstenthum”) se află, deosebi, în rapoartele consulare germane din Iași și București, precum și din alte orașe românești unde existau viceconsulate, pendinte direct de ambasada constantinopolitană.

Dintre actele consulatului german din Iași menționăm pe cele care provin din arhiva Logofetei, semnate de hatmanul Constantin Balș, de președintele tribunalului de apel Catargi, de postelnicul Pierre Rosetti (1835—1836). Sub aceeași cotă există o „suplică”, din noiembrie 1836, a boierilor, între care figurează și numele lui Gh. Asachi. Suplica — un fel de petiție-memoriu — cuprinde reacția față de regulamentul organic. Am mai reținut informația că Gh. Asachi era în anii 1835—1836, noul corespondent al ziarului german „Frankfurter Zeitung”. Actele consulatului cuprind date amănunțite despre starea de spirit revoluționară înaintea anului 1848.

Din perioada domniei lui A. I. Cuza se păstrează o mulțime de acte referitoare la activitatea economică a reprezentanților camerei de comerț germane în orașele: București, Turnu-Severin, Craiova, Turnu-Măgurele, Giurgiu, Brăila, Galați, Ismail, Birlad, Iași, Bacău, Piatra Neamț, Botoșani, Focșani și Ploiești.

Correspondența consulilor germani cuprinde în anexă legi și acte normative cu caracter economic referitoare la activitatea comercială, circulația mărfurilor, probleme financiare, situații statistice privind exportul românesc, tarifele comerciale, denumirea mărfurilor exportate.

O altă categorie de documente din această perioadă se referă la principiile constituționale de existență a Principatelor Unite în relațiile cu alte state, eforturile lui Cuza pentru stabilirea și consolidarea unei autonomii politice pe plan extern, încercând să eludeze amestecul „Sublimei Porți”. Multe din acte prezintă figura demnă și consecvent patriotică a lui A. I. Cuza, supranumit „reformatorul modern al vechilor rânduieli”. În acest sens menționăm actele care prezintă diferențele dintre „Sublima Poartă” și guvernul român referitoare la dreptul asupra brațului Chilia și intervențiile Comisiei dunărene de la Galați pentru aplanarea conflictelor.

De la sfârșitul anului 1865 s-a păstrat o proclamație dată de Cuza către popor prin care se denunță acțiunile de brigandaj împotriva statului din partea unor adversari ai regimului întronat la 24 ianuarie 1859. Sub aceeași cotă figurează un memoriu al prințului Moruzi înaintat Comisiei dunărene și alte acte complotiste vizând îndepărtarea domnitorului cu ajutor extern.

Un dosar special a fost creat după detronarea lui Cuza, cu protocolul conferinței de la Paris despre Principatele Dunărene și alte documente referitoare la demersurile pentru chemarea prințului Carol de Hohenzollern, sosirea acestuia în țară, investitura, recunoașterea lui de către Poartă.

La „Repoziția 81 Constantinopol” este necesară continuarea cercetărilor în secțiunile VI, nr. 80—93, 94—129, 176 precum și la numerele de ordine care cuprind actele vice-consulatelor dintr-o serie de localități cum sint: Siliștră, Varna, Rusciuc, Tirnovă, Vidin, Balic, Belgrad, unde se mai găsesc informații despre țara noastră.

La Arhivele Statului din Dresda am continuat investigarea în fondurile Ministerului de Externe⁷ și Ministerului de Război⁸. Din acestea am selecționat rapoartele diplomatice, însoțite de situații statistice asupra comerțului extern și acte cu caracter juridic. Din perioada 2 martie 1916 — noiembrie 1918 am consemnat existența în arhiva Ministerului de Război, secțiunea Cartierului general german, condus de generalul Ludendorf, a rapoartelor militare trimise de pe frontul de răsărit despre evoluția situațiilor curente intervenite pe teritoriile din sud și mai cu seamă din țara noastră. Informațiile sînt de natură social-economică și politică, prezintă starea de spirit din țară. O serie de date reflectă înfăptuirea reformei agrare în anul 1919.

Fondul Ministerului de Război german aflat la Dresda prezintă și pentru perioada de după 1910, un real și justificat interes pentru istoriografia noastră.

NICOLAE NISTOR

REPUBLICA FEDERALĂ GERMANIA

Cercetarea în cadrul arhivelor vest-germane, în anul 1976, s-a orientat, în primul rînd, spre fondurile cu caracter diplomatic: arhivele politice ale Ministerului de Externe al Germaniei.

Arhiva Ministerului de Externe se compune din două părți: *arhiva generală* din perioada 1865—1945, care se află la Arhivele federale din Koblenz și *arhiva politică* din perioada 1867—1945, constituită în două compartimente, 1867—1920 și 1920—1945, care se află la Arhivele Ministerului de Externe al R. F. Germania din Bonn.

Arhivele politice ale Ministerului de Externe german au ca instrumente de evidență cinci inventare, a câte 1 000 pagini. Volumul 1867—1920 formează un compartiment, iar perioada 1920—1945 cuprinde patru volume.

Cercetarea noastră s-a axat pe studierea documentelor din perioada 1876—1879, iar din al doilea compartiment volumele I și II cuprinzînd perioada 1920—1945.

O grupă mare de documente tratează evenimentele din perioada premergătoare declanșării războiului ruso-româno-turc din anii 1877—1878 și din timpul desfășurării luptelor.

Rapoartele consulatelor germane adresate Cancelariei federale germane și Ministerului de Externe descriu acțiunile coaliției grupărilor liberale din România împotriva guvernului conservator din 1876 și formarea unui guvern liberal sub conducerea lui C. Epureanu, cu M. Kogălniceanu la Ministerul de Externe și la finanțe I. C. Brătianu.

Un interes deosebit pentru noi îl prezintă corespondența creată la Cancelaria Reich-ului în urma notei din 16 martie 1876 a lui M. Kogălniceanu, către agențiile diplomatice, în care se cerea recunoașterea independenței de stat a României sub garanția colectivă a marilor puteri. Rapoartele ambasadelor germane de la Londra, Paris, Viena, Roma, Petersburg relevă reacția marilor puteri la

cererea românească și informarea bilaterală a acestora.

Întîlnirea din 26 iunie 1876 la Reichstadt, în Boemia, între țarul Rusiei, Alexandru II și împăratul Francisc Iosif nu a acceptat nota oficială a lui M. Kogălniceanu, dar nu se admitea nici ideea supremației Turciei în Balcani.

Multe rapoarte aflate în arhiva cancelariei federale se referă la activitatea politică și diplomatică a guvernului român în cursul anului 1876: întîlnirea lui I. C. Brătianu cu împăratul Francisc Iosif la Sibiu și cu țarul Alexandru al II-lea la Livadia pentru a discuta condițiile trecerii armatelor ruse prin România; sosirea la București, în noiembrie 1876, a diplomatului rus Nelidov, însoțit de colonelul Mihail Cantacuzino, pentru elaborarea proiectului de convenție româno-rusă.

O altă serie de rapoarte se referă la lucrările Conferinței din decembrie 1876 de la Constantinopol, care avea ca scop restabilirea păcii în Balcani în urma încheierii armistițiului turco-sîrb. Delegatul României a cerut Conferinței independența țării sub formula neutralității absolute și a garanției speciale în cazul unui război între Imperiul otoman și una din puterile vecine. Conferința însă respinge cererea României.

O bogată corespondență o poartă Cancelaria Reich-ului cu agențiile sale diplomatice în legătură cu protestul guvernului român împotriva promulgării constituției otomane din decembrie 1876, care menținea dreptul de investitură a șefilor provinciilor privilegiate prin care se înțelegea și România.

Puternică reacție provocată de citirea în Senat, la 9 mai 1877 de către M. Kogălniceanu, în numele guvernului român, a proclamației de independență a României, a fost urmată de o serie de rapoarte amănunțite trimise lui Bismarck de ambasadorii Germaniei din Anglia, Franța, Austria și Rusia în care-și exprimau o atitudine reținută față de desfășurarea evenimentelor.

O altă serie de documente se referă la desfășurarea războiului. Menționăm raportul Cancelariei germane, din iulie 1877, către Bismarck, despre situația României și luptele de la Plevna (Grivița) din august-septembrie 1877, predarea lui Osman Pașa colonelului român Cerchez la 7 noiembrie 1877.

Correspondența dintre Cancelaria germană și ambasada sa din Petersburg tratează problema cooperării armatei române cu armata rusă la propunerea marelui duce Nicolae, comandantul șef al armatelor ruse de la Dunăre.

După încheierea păcii de la San Stefano, în februarie 1878, între Rusia și Turcia și pregătirea convocării Congresului de la Berlin sub președinția lui Bismarck, pentru reglementarea Statutului sud-est european, rapoartele diplomatice sosite din Londra, Paris, Viena dau informații prețioase.

Rapoartele din București subliniau că România este hotărâtă să ceară Congresului de la Berlin apărarea drepturilor sale.

O altă categorie de informații se referă la perioada de după Congresul de la Berlin și la înființarea, în 1879, a legațiilor diplomatice ale României la Atena, Berlin, Belgrad, Constantinopol, Londra, Paris, Petersburg, Roma și Viena.

Prezentarea pe larg a evenimentelor legate de cucerirea independenței de stat a României 1877—

⁷ Staatsarchiv Dresden, Aussenministerium.

⁸ *Ibidem*. Kriegsministerium (nach 1867).

1878 se află în cotidianul „Augsburger Allgemeine Zeitung”. Peste 170 de articole se referă, în special la evenimentele din România și luptele purtate de armata română la Grivița, Plevna, Turnu Măgurele, Rahova etc. în perioada februarie 1877 — martie 1878. Articolele elogiază eroismul poporului român care „și-a luat arma în mână și a dobândit o izbândă de neîgăduit pe zidurile forturilor de la Grivița și Plevna”. Aceleași aprecieri pozitive se află la adresa politicii României și la consecvența ei în dobândirea independenței de Stat.

Din perioada 1920—1941 am studiat rapoartele ambasadurilor germane acreditate în alte țări care informau asupra holărilor de la Trianon referitoare la România, protocoalele de discuții între Cancelaria Reich-ului german și o serie de personalități politice românești.

Informații ample aflăm despre Conferința de la Lausanne din 1923 și despre conferința de la Locarno cu referiri la activitatea reprezentanților României.

Un loc aparte în această perioadă îl ocupă activitatea lui Nicolae Titulescu pentru încheierea Micii Antante și menținerea securității europene.

Rapoartele din perioada 1931—1939 informează despre infiltrarea ideologiei fasciste germane și acțiunile antifasciste din România. De asemenea, în rapoartele confidențiale ale Ambasadei germane din București, ale consulatelor de la Brașov și Timișoara, se semnalează principalele momente ale dezvoltării mișcării muncitorești din România: crearea P.C.R. în 1921; grevele de la Timișoara din anul 1923; conflicte colective de muncă începând din anul 1924; procesul comuniștilor de la Cluj din 1928 și Timișoara în 1929; grevele de la Lupeni (1929) și luptele cefeștiștilor de la Grivița din 1933; organizarea secției germane a socialiștilor români la Timișoara (1933—1934); acțiunile revoluționare ale lui Constantinescu Iași în 1935; despre activitatea Secretariatului P.C.R. la Internaționala a III-a; scoaterea în afara legii a P.C.R. în 1924 și activitatea în ilegalitate a P.C.R. în perioada 1934—1936; procesul comuniștilor de la Craiova (1936).

Un compartiment al documentelor strict-secret confidențiale din 1943 îl constituie rapoartele speciale ale atașărilor militare germane și ambasadurilor din Roma, București, Lisabona, Madrid etc. despre acțiunile de tatonare a cerului din jurul Palatului din România pentru a intra în tratative cu aliații. Astfel, se menționează, planul unei ocupații engleze în Balcani; activitatea lui A. Crețianu în Turcia; tratative secrete în Grecia în problema obținerii unei capitulări a României, din partea aliaților (englezi-francezi).

Arhivele federale-militare din Freiburg oferă documente deosebit de valoroase, în completarea celor depistate în anii precedenți, din fondurile „Grupele de comandă ale statului major german” și al „Comandamentului marinei de război germane din România” prin rapoartele Comandamentului amiralității Mării Negre, ale viceamiralului Helmut Brinkmann din perioada februarie — iulie 1944, cit și memoriile fostului general Hansen, comandantul trupelor germane din România în perioada 1942 — august 1944.

Volumul mare de documente din arhivele vest-germane și importanța lor pentru istoria României impun continuarea investigațiilor în vederea îmbogățirii Fondului Arhivistic Național cu noi izvoare istorice.

TIBERIU COLIBAN

ITALIA

În perioada 24 ianuarie — 23 februarie 1977 am efectuat cercetări pentru aflarea documentelor privind istoria poporului român în următoarele arhive și biblioteci din Italia și Vatican: Biblioteca Vallcelliana din Roma; Biblioteca Marciana din Veneția; Arhivele Statului Veneția; Arhivele Secrete ale Vaticanului; Biblioteca Apostolica Vaticana; Arhiva ordinului iezuit; Arhiva istorică și diplomatică a Ministerului de Externe al Italiei; Biblioteca Națională din Roma; Statul Major al Armatei Italiene.

Din documentele studiate, care cuprind o lungă perioadă de timp, menționăm manuscrisul Vat. Lat. 303 arlat în Biblioteca Vaticanului, al cărui autor este Paulus Diaconus. Acesta prezintă, succint, evenimentele petrecute în Dacia după cucerirea ei de către Traian și pînă după invazia hunilor. La aceeași perioadă istorică se referă și Procopiu din Cezarea în opera sa „Istoria goților”. Valoroase și interesante știri privind perioada de trecere la feudalism cuprinde opera lui Zonaras. Manuscrisele păstrate la Biblioteca Vaticanului sub cotele Vat. Gr. 135 și 136 cuprind o serie de fragmente din operele istoricilor antici constituind astfel și un prețios izvor pentru istoria veche a poporului român. Informațiile oferite de Cronica lui Caroldo privind raporturile dintre huni, populația autohtonă și bizantinii sînt deosebit de valoroase. Referindu-se la situația critică a Imperiului bizantin în anul 1040 Caroldo menționează că „de la nord acesta a fost atacat de valahi și bulgari”.

Cronicarul venețian remarcă în anul 1204 că „regii valahilor și bulgarilor au atacat taberele latinilor”. Perioada de stăpînire pecenegă-cumană asupra teritoriului român este oglindită pe larg în opera istoricului grec Michaelis Glycas intitulată „Cronica de la întemeierea lumii pînă la moartea lui Alexis Comnen, care murind în anul 1118, l-a avut ca urmas pe Ioan Comnenul”, păstrată la Biblioteca Vallcelliana din Roma. Părerii consecvente și bine argumentate asupra formării și continuității poporului român a exprimat Antonio Possevino în lucrarea „Descrierea Transilvaniei”, și în vasta corespondență trimisă din Transilvania, Polonia și Rusia la Roma. Referindu-se la coloniile și vestigiile romane din Transilvania, Muntenia și Moldova, Possevino își exprimă părerea într-o corespondență din anul 1594, că „toate aceste vestigii ale antichității romane sînt foarte bine argumentate de limba vorbită de români, care nu este decît o italiană coruptă”. Pe baza unor corespondențe primite de la Iași, Bacău, Roman și Birlad, Possevino descrie orașele Moldovei, curtea domhi-

torului din 1584 și mai ales raporturile acestuia cu Poarta.

Relatările lui Delfino, episcop de Varmia, prezintă interes pentru cunoașterea stărilor de lucruri din Moldova și Țara Românească în cea de a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Referindu-se la raporturile domnului Moldovei cu Poarta în anul 1560 episcopul de Varmia scria că „Domnul Moldovei era supravegheat de o gardă formată din 150 pînă la 200 ieniceri sosiți de mai multă vreme de la Constantinopol. Un ciauș a fost trimis de sultan la Iași, oraș situat în mijlocul Moldovei, pentru a-l trimite pe domn la Constantinopol... din cauză că își organizase o armată moldoveană, pentru care pregătise 14000 de cai în vederea apărării țării”. Aprecieri pozitive are episcopul de Varmia în privința războiului antiotoman condus de Ion Vodă. „Românul”, scria el în 1574, „a provocat o importantă înfrângere turcului”.

Nu sînt lipsite de importanță părerile și aprecierile lui Ferdinand Capei asupra unor domni români. Referindu-se la Petru Cercel acesta aprecia că domnul român i-a scris „totdeauna în limba italiană, pe care o cunoaște la fel de bine ca și limba maternă. Aceasta cunoaște bine latina, greaca, franceza, turca și alte limbi pe care le vorbește și scrie”.

În „Aforisme privind războaiele” generalul Montecucoli îl prezenta pe Iancu de Hunedoara ca pe un talentat conducător militar. Același general scria că „în anul 1658 marele vizir a intrat în Transilvania cu peste 100 000 militari, aducînd cu el pe români și lătari, înălțurîndu-l pe Rakoczi și impunînd un alt principe”. Nu mult după aceea au fost cucerite Înălț și Oradea. „Turcul este tot timpul pregătit de război și n-a scăpat nici o ocazie pentru a-și întinde stăpînirea. Moldova, Țara Românească și Transilvania, situate la frontiera Ungariei, sînt foarte bogate în alimente și zăcăminte minerale. Acestea pot pune la dispoziția turcului anual 50 000 soldați”. Sintetizînd opiniile asupra evenimentelor politice și militare petrecute în Transilvania la mijlocul secolului al XVII-lea, generalul scria că „acestea se schimbă în bătăile ochilor în direcția formării unui stat național, datorită geniului națiunii române, iar aceasta a stîrnit ura și dușmănia puternicului inamic”.

La Arhivele Statului din Veneția există rapoartele ambasadurilor venețiene în Germania din perioada 1599–1601 cu informații prețioase referitoare la realizarea de către Mihai Viteazul a primei unități politice a poporului român. Documentele evidențiază acțiunile și luptele purtate de oastea lui Mihai Viteazul în Transilvania și Moldova, tratativele politice ale acestuia, relațiile sale cu Viena, cu generalul Basta și cu nobilimea din Transilvania și complotul feodalilor maghiari împotriva voievozului român.

Noutăți în privința politicii Poloniei și a Imperiului habsburgic față de țările române în a doua jumătate a secolului al XVII-lea aduc documentele păstrate la Arhivele Vaticanului, fondul Nunțiatura Germaniei; cele din fondul Barberini din cadrul Bibliotecii Vaticanului și la Arhivele Statului din Veneția, fondurile Relatări din Germania și Relatări din Polonia. Referindu-se la politica celor două mari state feudale față de țările noastre, diplomații vene-

țieni subliniau, în repetate rînduri, încercările de cîmpire a statelor românești de către feudații polonezi și cei austrieci. În Polonia nu de puține ori se exprima speranța că poporul român așteaptă cu nerăbdare sosirea armatelor regale poloneze pentru înlăturarea jugului dur al otomanilor.

Curtea veneză nutrea slaba speranță a ocupării Transilvaniei fără a întîmpina o rezistență prea înverșunată din partea românilor de aici. Situația era însă absolut contrară. Astfel, într-o corespondență din 1685 se specifica că „prințul Transilvaniei nu prezintă încredere deoarece s-a pregătit de luptă și vrea să se opună și să se apere” împotriva armatelor austriece. Este evidențiată politica lui Apaffi pentru independența Transilvaniei care să-l asigure succesiunea la tronul țării. Aceleași documente subliniază, în mod repetat, preocupările domnilor din Moldova și Țara Românească de a dobîndi independența politică și a rezista eforturilor poloneze și austriece de a le aduce în stare de dependență.

În 1686 septembrie 15, unul dintre diplomații venețieni semnală nemulțumirea populației din Moldova și a domnului Constantin Cantemir datorate prezenței în țară a armatelor lui Ioan Sobieschi.

Victoriile din 1686 obținute de armatele austriece asupra otomanilor aveau consecințe negative asupra raporturilor dintre țările române și Poartă. O relatare din 1687 aprilie 21, consemna faptul că domni din Moldova și Țara Românească primesc dispoziții categorice din partea autorităților otomane de a construi fiecare cite un pod peste Dunăre, care să servească nu numai pentru trecerea armatelor imperiale, ci mai ales retragerii din aceste țări a tuturor mijloacelor de război, a femeilor și copiilor cu cele necesare întreținerii acestora. În aceste țări, după părerea autorului relatării, urmau să rămîna numai războinicii și cei capabili să poarte și să mînuiască armele. Din punct de vedere strategic, în planurile de expansiune ale Poloniei spre Dunăre, Moldovei și Țării Românești li se acordau o foarte mare atenție. În corespondența trimisă din Viena la Veneția la 23 decembrie 1685 se aprecia că regele polon prin intrarea cu armatele sale în Moldova și Țara Românească, ținea să oblige pe domni acestor țări să treacă de partea ligii, să pună stăpînire pe cetățile Podoliei și numai după aceea să atace și să cucerească Cămenita. Rezultă că Ioan Sobieschi era convins de faptul că, atîcî timp cît Moldova și Țara Românească se aflau sub stăpînirea otomană, puternica cetate a Cămenitei putea fi aprovizionată cu cele necesare apărării ei, iar legăturile cu Imperiul otoman o făceau inexpugnabilă oricărui atac venit din partea armatelor polone.

Sobieschi era conștient și de faptul că tătarii din Bugeac constituiau o bază de atac a puterii otomane împotriva teritoriilor aflate sub dominația poloneză. Toate aceste considerente îl determinau pe ultimul mare rege al Poloniei feudale să plănuiască, în repetate rînduri, cucerirea Moldovei și a Țării Românești, alungarea definitivă a tătarilor din Bugeac. Încercările polonilor de a-și impune dominația asupra Moldovei și Țării Românești ca și cele ale habsburgilor de a cucerii Transilvania au determinat o vie rezistență din partea voievozilor noștri și a întregului popor român. Așa cum rezultă dintr-o

corespondență vieneză, Transilvaniei i s-a impus, în anul 1696 să plătească către austrieci numai pentru întreținerea armatelor imperiale următoarele cantități de produse: făină 66 000 de măsuri, carne 39 600 măsuri, 4 000 butoaie cu vin, fin 144 000 măsuri. În același timp populația țării trebuia să dea mari cantități de paie, lemne, sare etc.

Pe lângă obligația de a cartirui armatele imperiale la Sibiu, Cluj, Someș și alte localități, Transilvaniei i s-a impus să plătească, tot pentru întreținerea aceluiași armate până la 15 decembrie, 75 000 de florini; la 15 ianuarie 150 000 florini; la 15 februarie 125 000 florini; la 15 aprilie 100 000 florini; la 15 mai mai 100 000 florini și la 30 iunie 500 000 florini.

Un alt moment din istoria patriei noastre bine reliefat de documentele păstrate în arhivele și bibliotecile italiene, este cucerirea independenței naționale. Documentele din Arhiva Statului Major al Armatei Italiene, cele din arhiva istorică și diplomatică a Ministerului de Externe, ca și presa timpului, evidențiază dorința întregii națiuni române de a se elibera de sub dominația otomană: hotărârea ostașilor români de a lupta pentru cucerirea independenței naționale eroismul lor în luptele de la Grivița, Plevna, Smirdan, Rahova.

Populația de pe malul drept al fluviului cere protecția românilor contra exceselor săvârșite de bași-buzucii și armatele neregulate turcești. Știrile privind trecerea armatei române în Bulgaria sînt elogioase. Unele documente evidențiază starea armatei ruse concentrate în jurul Plevnei înainte de a ajunge acolo trupele române. La 30 iulie 1877 se semnala că „pierderile suferite de ruși la Plevna se cifrau la 6 000 de oameni. Aceștia au pierdut cantități de armament, materiale de război și bagaje. Mulți dintre cei fugiți au fost urmăriți de cavaleria neregulată, care i-a ținut sub supraveghere pînă la Siștov. Rușii nu mai sînt capabili să reia luptele înaintea unei totale reorganizări. Trupele trimise în ajutor de la Tîrnovo au fost oprite de un detașament turc. La Plevna, Osman Pașa dispune de 45 000 de oameni care, cu 180 de tunuri, luptă contra a 60 000 ruși”. Intrarea armatei române în conflictul de la sudul Dunării, subliniază ziarul german „Polische Correspondenz” din 27 octombrie 1877, a modificat evoluția evenimentelor militare din Balcani. „Românii s-au apropiat de fortăreața Grivița pînă la 20 m”.

Ziarul „Standard” din 21 octombrie 1877 publica știrea că „români au atacat tranșeele din fața redutei Bucova, pe care au și pus imediat stăpînire. În aceeași seară ei au atacat prima și a doua linie a parapetului, dar au fost constrînși să se retragă din fața forțelor net superioare ale dușmanului”. Retragerea s-a făcut în cea mai perfectă ordine. Referindu-se la colaborarea româno-rusă în bătăliile de la Plevna, ziarul „Politische Correspondenz” însera în coloanele sale știrea că „în ziua de 23 octombrie 1877 toate bateriile româno-ruse au dezlănțuit un bombardament teribil asupra pozițiilor turcești de la Plevna, continuîndu-l cu aceeași intensitate pe întreaga durată a nopții de 23 și pînă în după amiaza zilei de 24. Se bănuiește că aceasta ar reprezenta preludiul unui nou atac general asupra Plevnei, cu atît mai mult cu cît cea de a IV-a divizie română, care pînă acum ocupa prima

linie, dezlănțuind cu cîteva zile în urmă mai multe atacuri nereușite asupra redutei turcești de la Bucova, a fost trecută în rezervă și înlocuită de a doua divizie”.

„În cursul zilei de 25 octombrie, bateriile româno-ruse, au deschis din nou focul asupra Plevnei și în final, au sosit știrile asupra atacului”. Evidențînd succesele militare ale trupelor române, conduse de colonelul Slăniceanu, care luptau în zona Vid-Iskra, documentele subliniază că românii, după un scurt atac, au reușit să pună stăpînire pe reduta de la Vidin. Inamicul s-a retras spre Rahova suferind pierderi considerabile atît în timpul luptelor, cît și al retragerilor. „În timpul atacului care a durat trei ore, românii, făcînd mulți prizonieri, au pierdut doi soldați și un ofițer, morți, iar patru soldați de-ai lor au fost răniți”. În unele cazuri, presa și documentele preiau aprecierile pozitive ale unor generali ruși, cu privire la comportarea ostașilor români în luptele purtate în Bulgaria. Referindu-se la acest lucru generalul locotenent Kriloff preciza că în toate acțiunile încredințate unităților de artilerie și cavalerie române „acestea și-au demonstrat în modul cel mai splendid valoarea, ținuta perfectă și multă precizie în îndeplinirea misiunilor stabilite”. Știri deosebit de valoroase privind comportarea armatei române în luptele din Bulgaria se păstrează în arhiva istorică și diplomatică a Ministerului de Externe de la Roma.

În aceeași arhivă se află numeroase documente privind marea răscoală a țărănimii române din primăvara anului 1907. Rapoartele diplomatice ale consulului de la Galați, evidențiază cauzele care au determinat izbucnirea răscoalei. Cei doi diplomați italieni subliniază că exploatarea exercitată de marea proprietate și arendași; tratamentul inuman aplicat țăranilor de către autoritățile de stat; impunerea țăranilor la plata unor taxe speciale și răspîndirea ideilor socialiste în rîndul locuitorilor satelor, au constituit adevăratele cauze ale celei mai mari răscoale țărănești din istoria poporului român.

Meritorie este poziția diplomaților italieni față de unele tentative interne și internaționale care încercau să prezinte lupta țăranilor români ca pe un fenomen antisemit. În mai multe rapoarte, aceștia atrăgeau atenția ministrului de externe de la Roma că nu trebuie acordată încredere știrilor care defăimau lupta.

Rapoartele diplomaților italieni aflați la București și Galați exprimă nemulțumirea lor față de măsurile represive ordonate de guvernul liberal împotriva țăranilor.

Raportînd ministrului de externe caracterul inuman și brutal al represiunii, marchizul de Beccaria sublinia că nu aceasta era calea cea mai potrivită pentru potolirea luptei revoluționare duse de țăranii români. El aprecia că în România trebuiesc luate măsuri radicale care să contribuie la schimbarea sistemului de proprietate asupra pămîntului; să se desfășoare o vastă operă de culturalizare și educare a țăranimii, atît în privința cultivării pămîntului, cît și valorificării produselor obținute prin munca ei.

R. S. F. IUGOSLAVIA

În cursul anului 1976, am cercetat în arhivele din localitățile Novi Sad, Skoplje și Sremski Karlovci.

În orașul Novi Sad, am studiat la secția de manuscrise a bibliotecii „Matica Srpska”, care deține cca 36 000 documente, din perioada 1462—1945, provenite, îndeosebi, din colecțiile personale ale oamenilor de stat și ale personalităților culturale din Iugoslavia. Colecția are două inventare sumare și fișe analitice pentru fiecare document, clasate în ordinea alfabetică a inițialei numelui emitentului. Există și un fișier suplimentar, cu fișele ordonate în ordinea alfabetică a inițialei destinatarului, iar în prezent se lucrează la un index tematic. Inventarele și fișele sînt redactate în limba sirbo-croată, iar documentele sînt scrise în limbile : latină, maghiară, germană, sirbo-croată și o mică parte în limba română. În anul 1976, am continuat cercetarea fișelor de la literele Pet-Pop, pînă la care fusese efectuată în anul precedent.

Cercetările noastre au fost orientate spre găsirea acelor documente care să ilustreze teme majore ale istoriei poporului român : războiul pentru independență ; lupta românilor din Austro-Ungaria pentru menținerea ființei naționale și unitatea statală și poziția marilor puteri, formarea statelor balcanice.

Dintre documentele studiate evidențiem manuscrisul intitulat „Statuta Valachorum”, din 1630 și comentariile Consiliului de război (Ratni-savet) din Viena, privind aplicarea lor în care românii sînt amintiți ca vechi locuitori ai Transilvaniei.

Tot în această categorie menționăm și manuscrisul intitulat : „Documente referitoare la istoria valahilor și sirbilor din Ungaria”, secolele XVI—XVIII și dosarul cu privilegiile ilirice, aproximativ din aceeași perioadă, ambele însumînd cca. 560 pagini. O parte a acestor documente se păstrează în original, iar altele sub formă de copii sau fotocopii, aduse din arhivele altor instituții din țară și străinătate.

În același sens amintim memoriul pentru egalitate în drepturi cu alte națiuni, înaintat împăratului Austriei, în 1790, de către Congresul națiunii ilirice desfășurat la Timișoara ; protocolul (procesul-verbal Congresului națiunii Valacho-ilirice, ținut în noiembrie 1837 la Sremski-Karlovci (Carlowitz) ; memoriul lui Andrei Șaguna intitulat : „Suferințele românilor ardeleni” (Sibiu 1840) ; scrisori, rapoarte, statistici etc., cu privire la revoluția burghezodemocratică de la 1848 din Transilvania și Banat, scrisori și rapoarte dintre care amintim, mai ales, pe cele ale patriarhului Rajacic I. și ale generalului Pireț ; o parte din arhiva Comisiei pentru autonomia bisericii ortodoxe-române din Transilvania (1864—1918) etc.

În legătură cu războiul pentru independență din 1877—1878 se păstrează numeroase scrisori ale soldaților și ofițerilor sirbi în care se descrie desfășurarea luptelor împotriva turcilor, inclusiv de către armata română ; acțiuni comune ale poporului român și popoarelor slave din sud pentru sprijinirea Turciei ; relațiile româno-ruse și legăturile româno-bulgare ; organizarea armatei române și operațiile de război ale României ; vizitele țarului Rusiei și principelui Serbiei și convorbirile purtate

de către aceștia cu conducătorii români la București și Ploiești ; luptele de la Plevna.

Între documentele referitoare la poziția și interesele marilor puteri în țările balcanice în perioada 1877—1918, menționăm : „Planul Rusiei în legătură cu țările balcanice”, publicat și în periodicul „Zastava”, nr. 12/1878 ; „Gladstone despre situația din Balcani” ; rapoarte ale oamenilor politici și corespondenților de presă, precum și manuscrise ale unor lucrări (exemplu : cea a Dr. Mihailo Polit-Desancici, privind politica Austro-Ungariei, Germaniei, Rusiei și Franței în Balcani, în perioada 1914—1917).

Tot la Secția de manuscrise a Bibliotecii „Matica Srpska”, am consultat și „Colecția de planuri și hărți” (Sbirka planova i mape), în care se află hărți referitoare la : minele de cărbuni și fier din Banat, Sasca, Moldova veche, Orșova etc.) ; Banatul Timișoarei în anii 1723, 1761 și 1783 ; bogățiile economice ale unor teritorii românești ; amplasarea trupelor austriece (imperiale) în Transilvania, în timpul revoluției de la 1848—1849.

Documentele studiate în Sremski-Karlovci se află în depozitele Arhivelor voivodinei și ale Filialei Academiei sirbești de știință și artă.

Aici s-a continuat cercetarea fondului „Comitatul Timiș”, seria de documente „Acta congregationum”, din perioada 1797—1803. Fondul cuprinde arhiva fostului comitat Timiș, între anii 1708—1918, în cantitate de cca 160 m.l. Pînă în prezent delegații Direcției generale a Arhivelor Statului au cercetat seriile de documente : Actele comitetului suprem, actele administrative, actele vicecomitetului, Actele secriilor etc. (circa 120 m.l.).

Documentele studiate în anul 1976, reflectă complexitatea atribuțiilor date în competența comitatului ca instituție politico-administrativă. Considerăm însă că documentele cele mai importante sînt cele cu conținut social-politic și economic din care menționăm numeroase memoriile, înaintate Curții imperiale din Viena, organelor guvernamentale și autorităților comitatense, de către „comunitățile românești”, de iobagii din diferite localități ale comitatului, pentru egalitate în drepturi cu celelalte națiuni din imperiu, pentru reducerea sarcinilor care grevau asupra țărănimii, pentru înființarea de școli românești sau împotriva exploatării feudale. Amintim în acest sens memoriile comunităților din Secaș, Deta, Oravița, Zamul Mic, Ciocova, Lipova etc. Cînd cererile și memoriile rămăneau fără rezultat — și acest lucru se întâmpla în majoritatea cazurilor — lupta pentru drepturi sociale și politice îmbrăca forme mai aspre, de la haiducie pînă la răscoale de mare amploare. Documentele vorbesc despre intensitatea răscoalelor țărănești de la Orșoara, Rittberg sau Lipova care, cu unele întreruperi, s-au extins pe parcursul mai multor ani (1798—1801), fiind nevoie de aducerea unor trupe militare cu efectiv sporit, pentru înăbușirea lor. Inedite sînt și informațiile furnizate de documente în legătură cu pregătirea, de către iobagii români, a unei noi răscoale în Țara Zăranului „de mai mare amploare ca cea a lui Hora” (V. Horea, vezi doc. 1301, 1303/1800). Lotria și haiducia erau poate cele mai răspindite forme de luptă, atît de răspindite încît au determinat coalizarea forțelor administrative și militare din mai multe comitate pentru

stîrpirea lor. Semnalăm în acest sens corespondența dintre municipiile comitatelor Bihor, Arad, Timiș Torontal și chiar elaborarea unor regulamente privitoare la „lupta împotriva lotrilor și haiducilor” (doc. 795, 859/1797, 606, 1552/1799 etc.). Alte forme de luptă ale țărănimii, amplu reflectate în documente, au fost fuga de pe moșii, rezistența la plata dărilor, ocuparea cu forța a unor moșii etc. Astfel, în anii 1800—1803, ca urmare a sporirii contribuțiilor în natură pentru întreținerea armatei și a celor rezultate din obligațiile urbariale, o parte a țăranilor din localitățile Merișoara, Variaș, Ciacova etc., emigrează în Țara Românească și Transilvania, țăranii din comunele Mănaștur, Felnac, Zădiolac, Variaș ocupă cu forța terenuri agricole (doc. 456/1801) iar o altă parte a țăranimii nu-și achită impozitele, ceea ce determină chiar autoritățile comitatense, să înainteze mai multe memorii Consiliului locotenențial imperial pentru „a ușura situația acestor miserabili contribuabili”. (doc. 854/1797, 115/1798, 442/1800 etc.

În această perioadă au avut loc colonizări de germani și maghiari în Banat la Aradul-Nou, Neudorf, Rittberg, Orțișoara, Ciacova, Mehala, Ghoroc etc. (doc. 42, 717, 1235/1798, 699, 1140, 1922/1799 etc.). Documentele relevă numărul coloniștilor, locul de origine, avantajile acordate de autorități (de multe ori apoi încălcate), starea de spirit și socială a celor colonizați.

Dintre documentele cu conținut economic semnalăm conscripțiile (recensămintele) agricole; rapoarte privind organizarea și activitatea manufacturilor; procesele-verbale de punere în funcțiune și statistici ale morilor; inventare și rapoarte în legătură cu proprietățile moșierești și cele ale mănăstirilor din comitat; modalitatea și cuantumul arenzilor agricole; clasificarea pe categorii de fertilitate și venituri a terenurilor agricole; organizarea și funcționarea breslelor; aplicarea urbariilor; delimitarea terenurilor silvice folosite de regimentul valaho-ilor etc.

Fondul „Comitatul Timiș” mai cuprinde informații referitoare la: legăturile comerciale cu Țara Românească, Moldova și Transilvania (doc. 1702/1799, 146/1800); construirea canalului Bega; organizarea și funcționarea poștei; navigația pe riul Mureș și canalul Bega; activitatea unor tipografi din Timișoara; organizarea administrativă și militară etc.

Tot la Arhivele Republicii Voivodina am cercetat în anul 1976 și colecția de hărți. Cele 85 de hărți propuse pentru microfilmare se referă la: terenurile și localitățile restituite Austriei de către Turcia prin pacea de la Passarowitz (1718); teritoriile ocupate de Turci în Europa după 1718, în care sînt cuprinse și Țara Românească și Moldova; planuri ale orașelor Timișoara (1784, 1786), Orțișoara (1794), Sinnicola Mare (1809) etc.; planuri de regularizare ale riului Timiș; planuri privind debitul de apă pe riurile Mureș, Tisa și Aranca; harta Transilvaniei cu terenurile nefertile și nisipurile mișcătoare; harta Ungariei cu rețelele de căi ferate (1867, 1890, 1909), harta Ungariei cu curcile electorale pentru alegerile distale din 1881; harta cu amplasarea trupelor franceze în marșul spre Rusia (1809); harta orașului Lugoj (1820); harta etnografică a Ungariei (1900); hărțile comitatelor Timiș, Maramureș, Torontal, Arad, Bihor etc.

La Filiala Academiei sîrbești de știință și artă am cercetat fondul „Mitropolia și Patriarhia B.”, cu documente din anii 1722—1802. Acest fond arhivistice este, de fapt, un fragment din fondul „Mitropolia și Patriarhia A.”, cercetat în anii precedenți. Documentele referitoare la istoria patriei noastre sînt inedite și deosebit de importante.

Evidențiem, în primul rînd, recensămintele populației de religie ortodoxă din Banat, Crișana și o bună parte a Bucovinei. Aceste recensăminte, întocmite de către preoții locali între anii 1730—1765, cuprind: numărul familiilor și al persoanelor de religie ortodoxă, pe localități, uneori chiar și nominal; impozitul bisericesc; informații despre existența sau inexistența școlilor; condiția socială a locuitorilor. Acest gen de documente înfirimă teza că populația românească a devenit majoritară în regiunile amintite, spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea, prin imigrare din Țara Românească și Moldova. Importanța lor este sporită și prin faptul că sînt complete și întocmite la anumite intervale de timp (aproximativ din 10 în 10 ani). Concluzia este aceeași: o prezență majoritară a populației ortodoxe românești. În acest fond se păstrează memoriile întocmite de episcopii și mitropoliții Isaia Antonovici, I. Stratimirovici adresate Curții imperiale din Viena, prin care se cerea respectarea privilegiilor națiunii ilirice”, în care se încadra și națiunea română. Aceste memorii cuprind și transsumpturi de documente mai vechi. De exemplu: scrisoarea Papei Clement VII prin care cere misionarilor săi catolicizarea populației ortodoxe din părțile Banatului și Transilvaniei (nr. 2/1726, kutija 2). În unele din aceste memorii se face delimitarea etnică a populației subordonată Mitropoliei din Sremski-Karlovci, menționîndu-se că românii (valahii) sînt „tot atît de vechi pe aceste meleaguri”. Memoriile reflectă, de asemenea, și lupta pe care au purtat-o împreună românii, sîrbi și alte populații de religie ortodoxă împotriva dominației otomane și austriace. Pentru susținerea cauzei se anexau în copie diplome și acte care demonstau drepturile lor.

O altă categorie de documente descrie înființarea, organizarea și funcționarea Confiniilor militare din regiunile de graniță: Confiniul militar Tisa-Mureș și cel bănățean, ambele formate din regimente românești și sîrbești. Aici găsim informații despre răscoala din 1735 a membrilor acestor confinii (răscoala condusă de Petru Seghedinaț) și despre emigrarea sîrbilor din comitatele Arad și Bihor în Ucraina (1735/1745).

Subliniem, de asemenea, și valoarea deosebită a statisticilor, bugetelor, inventarelor, etc. întocmite asupra proprietăților bisericești, inclusiv ale mănăstirilor care, pe lîngă descrierea topografică, evaluarea și indicarea modului întrebunîrării terenurilor agricole, ogîndesc și condițiile de viață, ocupațiile și lupta împotriva exploatărilor și oprîmării religioase și naționale a locuitorilor de pe aceste proprietăți. Amintim astfel cererile și memoriile țăranilor din Gașpa, Zărând, Gepiu etc. pentru reducerea contribuțiilor în bani și natură, cele ale locuitorilor din Oradea, Brașov, Beiuș, Olosig etc. împotriva catolicizării forțate sau inegalității naționale. (doc.

58, 75/1733, 109/1735, 24/1743, 34/1752, 168, 171/1753, 98/1754, 102/1758 etc.).

Tot în acest fond se păstrează: statute privind organizarea unor bresle din Oradea, Arad și Timișoara (nr. 6/1725, 22, 23/1736 etc.); documente privind organizarea și funcționarea școlilor triviale (ortodoxe-române) din Banat și Crișana, editarea manualelor școlare elaborate de Atanasie Țințar (1750), organizarea administrației erariale din provinciile susamintite (1750), legăturile bisericii ortodoxe-române de Milcov cu Mitropolia din Sremski-Karlovci.

La Arhivele Macedoniei din orașul Skopje se păstrează fonduri arhivistice ce ar putea interesa cercetarea științifică din țara noastră. Amintim, astfel, fondurile și colecțiile; „Ministerul de Externe al regatului Serbiei”, (1885—1914) (fragmente, majoritatea fondului aflându-se la Savezni sekretarijat za inostrane poslove S. F. R. I. din Beograd); „Comitetul Național al Macedoniei”, 1912—1945; „Consulatul din Londra, al regatului Serbiei”, 1904—1919 și fondul familial „Dimitrie Vlahov”.

Potrivit informațiilor primite, Arhivele Macedoniei au în păstrare și cca. 1.600.000 cadre microfilme aduse de pe documente referitoare la istoria Macedoniei, din diferite țări. Considerăm că, întrucât o parte din ele se referă și la alte țări din Balcani, printre care și țara noastră, vor trebui și acestea studiate.

Am cercetat, în întregime și „Colecția de planuri și hărți” păstrată la Arhivele Macedoniei, care s-a dovedit deosebit de valoroasă, prin hărțile referitoare la țara noastră începând cu anul 1589. Din cadrul acestei colecții am propus pentru microfilmare 116 cadre: hărțile geografice și etnografice ale Valahiei, Moldovei, Transilvaniei, din perioada 1589—1783; hărțile Ungariei și Imperiului otoman din perioada 1637—1840; cursurile riurilor Tisa, Drava, Sava și a fluviului Dunărea cu regiunile adiacente; hărțile Daciei, Moesiei, Iliriei orientale și Traciei cu localizarea unor cetăți dacice; hărți etnografice ale țărilor din Balcani întocmite imediat după primul război mondial (1918—1919) etc.

Bogatele informații documentare privitoare la istoria patriei noastre existente în Arhivele din R. S. F. Iugoslavia fac necesară continuarea studiilor în aceste arhive.

ANDREI CACIORA

R. P. POLONĂ

În perioada 5 septembrie—3 octombrie 1976 am cercetat în arhivele și bibliotecile din orașele Varșovia, Cracovia și Wrocław.

La Arhivele Actelor Noi din Varșovia am continuat studierea fondului Ministerul Afacerilor Externe al Poloniei — Departamentul Politic și Economic precum și Secția presă. Aici se păstrează o serie de rapoarte diplomatice privind politica internă și externă a României în perioada interbelică și relațiile româno-polone.

Multe rapoarte se referă la activitatea politică a lui Nicolae Titulescu, în special în cadrul Ligii Națiunilor, poziția sa față de alianța cu Polonia, tratativele duse cu Uniunea Sovietică în vederea

încheierii unui pact de asistență mutuală. Se remarcă amestecul tot mai insistent al Germaniei hitleriste în treburile interne ale țării noastre. Astfel, dintr-un raport asupra discuțiilor purtate de Helmut Wohltat, șeful delegației economice germane venite în România pentru încheierea unui tratat comercial, rezultă că acesta a cerut părții române legarea economică deplină a țării de Reich, urmînd ca România să se oblige să nu dezvolte unele ramuri industriale și să lichideze pe cele existente.

Edificatoare pentru atitudinea României față de soarta Poloniei atacate de Germania este permisiunea pe care a dat-o guvernul român ca armele destinate Poloniei să tranziteze teritoriul țării noastre, în ciuda protestelor ambasadei Germaniei din București. Rapoartele diplomatice inserează considerațiile diplomaților polonezi asupra situației interne din România și asupra relațiilor externe ale acesteia cu o serie de state: Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Franța și Anglia. Colecția lui Aleksander Czolowski de la „Biblioteka Narodowa” din Varșovia, se referă la istoria Moldovei și la relațiile ei cu Polonia: 1. Inceputurile Moldovei și expediția lui Kazimierz Wielki din 1359; 2. Domnul Petriceicu și boierii moldoveni la curtea regelui Ian III (Sobieski); 3. Diverse note extrase din lucrări tipărite și documente copiate despre istoria Moldovei și Țării Românești.

Manuscrisul lucrării lui Franciszek Jaworski, intitulată „Hotin” tratează istoria acestui oraș și relațiile sale cu Polonia și Imperiul otoman. Autorul, care a trăit cea mai mare parte a vieții în orașul Lwov, a beneficiat de bogată sursă de informare a arhivelor din acest oraș și mai ales de manuscrisele Bibliotecii Ossolineum.

Tot la Biblioteca Narodowa, am depistat una din cele mai vechi tipărituri în care sînt consemnate faptele unor iluștri domnitori ai Moldovei. Este vorba despre lucrarea lui Bartosz Paprocki, un panegiric în versuri al regilor Poloniei și al altor bărbați de seamă, printre care și cîțiva domni ai Moldovei, fiind ilustrată și cu efigiile lui Roman vodă și Ștefan cel Mare. În trei pagini ale acestei lucrări sînt prezentate faptele de arme ale domnilor Roman, Ștefan cel Mare, Bogdan cel Chior (III), Ion Vodă cel Viteaz și Petru Șchiopul. Cartea a fost tipărită la Cracovia în anul 1575.

La Biblioteca Jagellonă din Cracovia ne-a reținut atenția seria „Acta Tomiciana”, formată dintr-un mare număr de copii ale actelor Cancelariei Regale din secolele XVI—XVII, constituită în cîteva zeci de volume-manuscrise. Creatorul colecției a fost Stanisław Gorski (1497—1572), secretarul lui Piotr Tomicki, vicecancelarul Coroanei și episcop al Cracoviei. Această colecție a avut trei variante. Prima, cea mai veche, este scrisă pe la 1548, cuprinzînd 19 tomuri și este cea care, după mai multe peripeții, a intrat în posesia definitivă a Bibliotecii Jagellone din Cracovia.

Problemele românești sînt tratate în scrisori, tratate și solii trimise de domnii Moldovei Bogdan III, Ștefăniță, Ștefan Lăcustă, Alexandru Cornea și alții, unor regi ai Poloniei, precum și unor nobili și înalți demnitari polonezi. Documentele se referă la relațiile româno-polone: schimburi comerciale, contribuțiile bănești ale Moldovei la tezaurul regilor Poloniei etc.

Mai multe documente se referă la perioada domniei lui Petru Rareș, care a avut o serie de conflicte armate cu polonezii. În această perioadă Polonia se înțelege cu Turcia, indemnând-o ca la rândul ei să atace Moldova. Petru Rareș, amenințat din două direcții, renunță la Pocuța, dar Polonia își va pierde dreptul de suveranitate asupra Moldovei. Există și unele hotărâri ale Seimului polonez privind decretarea impozitelor pentru campania din 1538 în scopul atacării Moldovei.

Două din codexurile bibliotecii cuprind documente din perioada regelui Sigismund August privind țările române, în special Transilvania. Unul se intitulează „Rerum Transilvanicarum” și conține corespondența dintre Sigismund August, regele Poloniei, Isabella, regina Ungariei, Ferdinand de Habsburg și alții în perioada 1532–1555.

Un alt manuscris care conține informații privind istoria Moldovei este cronica intitulată : „Chronica Polonorum ab 1516–1526” a lui Stanislaw (L)abaszewski. Manuscrisul este important intrucit cronicarul polon Miechowita și-a scris cronica ajungând la anul 1504, iar Decius la anul 1516. Cronica a fost folosită de Bernard Wapowski, care a copiat mult din ea, dar are și unele amănunte care nu există la acesta.

La Biblioteca Ossolineum din Wrocław, prezintă interes manuscrisul lucrării lui Sadyk pașa intitulat „Campania de la Dunăre și din Țara Românească din timpul războiului Crimeii 1854–1855”.

Sadyk pașa, în ciuda numelui turcesc, este polonez, pe numele său adevărat Michal Czajkowski, care a trecut la mahomedanism pentru a beneficia de ajutorul Turciei să participe la eliberarea patriei sale împărțită între Rusia, Prusia și Imperiul habsburgic. O perioadă a funcționat și ca agent principal al Agenției răsăritene a emigrației poloneze. În această dublă calitate, agent polonez și general otoman a avut legături cu revoluționari europeni : generalul Bem și Kossuth, a cunoscut o serie de diplomați acreditați la Constantinopol, pe unii din revoluționarii români refugiați la Șumla ca generalul Tell, Nicolae Golescu, Eliade Rădulescu, pe unii din românii angajați în regimentul de cazaci din armata otomană : beizadeaua Grigore Sturza (Muhlis pașa), Dumitru Kretzulescu și alții. Sadyk pașa care a participat la campania din România o descrie cu multe amănunte în lucrarea sa. De asemenea, dă relații interesante despre ocupația austriacă și cea rusească a Principatelor.

Alte manuscrise ale acestei biblioteci fac referiri la personalități românești din perioada interbelică : N. Iorga, E. Văcărescu, Gh. Brătianu, gen. Cifov-schi, precum și despre ajutorul generos acordat de autoritățile române și de cetățeni refugiaților polonezi, nevoiți să-și părăsească țara în urma declanșării celui de-al doilea război mondial.

Cercetările în arhivele și bibliotecile poloneze relevă informații documentare inedite ale istoriei patriei noastre care confirmă teze ale istoriografiei românești contemporane.

În timpul misiunii de studiu m-am bucurat de ajutorul colegial al arhiviștilor polonezi, cărora țin să le mulțumesc pe această cale.

VASILE MATEI

TURCIA

În perioada 10 octombrie–8 noiembrie 1976 am efectuat cercetări la următoarele instituții din Istanbul :

1. Arhiva Președinției Consiliului de Miniștri (Başbakanlık Arşivi).

La această arhivă, am continuat cercetarea colecției „Cevdet”, grupa „externe” (*hariciye*), din care am reținut un număr de documente din secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea. Revelatoare pentru cunoașterea relațiilor politice și economice ale Moldovei și Țării Românești cu Poarta otomană în perioada domniilor fanariote, documentele se referă la interdicția încălcării hotarelor și împărțirii populației Țării Românești și Moldovei de către supuși și militari otomani ; dările bănești (gizie sau haraci) și materiale (îndeosebi provizii) ale voievozilor Țării Românești și Moldovei față de Poartă, regimul străinilor (bulgari, albanezi, greci, sirbi) stabiliți în Țara Românească și Moldova și atitudinea Porții în această chestiune.

Din colecția „İbnülemin”, grupa „externe” am propus spre microfilmare, pentru prima oară, documente cu conținut asemănător. Unele documente din secolul al XVII-lea privesc aspecte ale relațiilor Transilvaniei cu Imperiul otoman, iar altele cuantumul haraciului (giziei) Transilvaniei, Țării Românești și Moldovei față de Poartă în secolele XVII–XVIII.

Condiți privind statele străine (Ecnebi devletler defterleri) a fost o altă colecție studiată. Ea cuprinde șase condiți referitoare la istoria României, microfilmate parțial în anii trecuți. De această dată m-am oprit asupra paginilor nemicrofilmate anterior, astfel încât în prezent dispunem de cele trei condiți în întregime : „Condică veche despre moldoveni” (Atik Boğdanlu defteri) nr. 78/2, anii 1732–1759 ; „Altă condică de porunci privind România, referitoare la moldoveni” (Romanya nam diğec Bogdanlu'nun ahkâm defteri) nr. 79/3, anii 1759–1769 ; „Altă condică de porunci privind România, referitoare la moldoveni” (Romanya nam diğec Bogdanlu'nun ahkâm defteri) nr. 79/3, anii 1759–1769 ; „Altă condică de porunci privind România, referitoare la moldoveni” (Romanya nam diğec Boğdanlu'nun ahkâm defteri). nr. 80/4, anii 1774–1867. Documente din aceste condiți ilustrează aspecte ale suzeranității Porții asupra țărilor române, în secolele XVIII–XIX.

De asemenea, am cercetat zece din cele șaptesprezece Condiți de scrisori imperiale (Neme-i hümayın defterleri). Documentele microfilmate fac parte din condicile nr. 1, 5, 6, 7, 8, 9, 10. Ele sînt copii sau traduceri de pe scrisori imperiale, note oficiale, memorii, tratate de pace și instrumente de ratificare (tasdikname) ale tratatelor de pace încheiate între Imperiul otoman, Polonia și Austria, în perioada 1688–1829. Tratatelor conțin clauze referitoare la Țara Românească, Moldova și Transilvania.

Unele dintre condicile de tapiuri și recensăminte (Tapu ve tahrir defterleri) conțin informații despre teritoriile românești aflate vremelnic sub directă administrație a Porții. Condițiile nr. 364 și 579, ne interesează sub aspectul situației demografice

existente în pașalicul de Timișoara, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea. Ele evidențiază preponderența elementului etnic românesc din Banat.

2. *Arhiva Muzeului Palatului Topkapı* (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi).

Activitatea de cercetare în această instituție necesită o perioadă mai mare de timp. Lipsa unor instrumente de evidență exhaustivă la această instituție face necesară o cercetare mai îndelungată. Documentele cercetate în acest an completează fondul de documente achiziționate în anii trecuți, aducând un plus de informații referitoare la stăpânirea otomană în Dobrogea, relațiile țărilor române cu Poarta în secolele XVII—XVIII. Pentru valoarea documentară deosebită semnalăm *Condica de timare* (Timar defteri-D. 7931), înlocuită pe timpul domniei sultanului Baiazid al II-lea (1481—1512) care cuprinde evidența locuitorilor nemusulmani din satele aflate în zona Constanței. Condica mai conține și evidența locuitorilor nemusulmani din împrejurimile Varnei.

3. *Biblioteca Municipalității* (Belediye Kütüphanesi).

Aici am cercetat o serie de cărți editate la sfîrșitul veacului trecut și începutul secolului al XX-lea în vederea culegerii informațiilor privind proclamarea independenței de stat a României și participarea armatei române la războiul din 1877—1878. Menționăm lucrările „Războiul de la 1877 în Europa” (1293 seferi Avrûpada) de Reşid (cota k. 197), care evidențiază eroismul ostașilor români în luptele pentru cucerirea Plevnei și „Tratate și convenții încheiate între Imperiul otoman și alte state” (Osmanlı devleti ile diğər devletler arasinda akd olunan muahede ve mukavelenameler) cota 0.624. Aceasta din urmă cuprinde procesele verbale întocmite cu ocazia întrunirilor delegaților la congresul de la Berlin (1878) și versiunea turcească a raportului prezentat de M. Kogălniceanu cu acest prilej.

În încheiere, mulțumim și pe această cale personalului de la sălile de studiu ale instituțiilor în care am cercetat pentru ajutorul acordat în depistarea documentelor turco-osmane referitoare la istoria patriei noastre.

VALERIU VELIMAN

U.R.S.S.

În perioada 17 septembrie — 15 octombrie 1976 am efectuat cercetări în arhivele din Moscova și Leningrad.

La Moscova am studiat documente de la Arhiva centrală de stat a actelor vechi, Arhiva centrală de stat a Revoluției din Octombrie, Arhiva istorico-militară și Arhiva centrală de stat pentru literatură și artă, iar la Leningrad documente de la Arhiva istorică centrală de stat.

Activitatea de cercetare a început la Arhiva centrală de stat a actelor vechi unde am primit spre studiu 24 de documente din fondul 52 Grecia

din perioada 1642—1692. Acestea sînt scrisori din Moldova și Valahia către țarii Rusiei și alte personalități ruse prin care se transmit informații referitoare la mișcările turcilor și tătarilor pe pămîntul românesc, cerindu-se din partea Rusiei sprijin și ajutor, la intenția Turciei de a construi cetăți de apărare pe malul românesc al Dunării și dezacordul domnului Valahiei față de această măsură. O scrisoare către țarul Rusiei, Alexei Mihailovici din partea patriarhului Ierusalimului, Paisie, din 1655 dă mărturie despre voievodul Moldovei, Ștefan că este un bun creștin, recomandînd țarului să-i acorde protecția sa.

Documentele din *fondul 1261 — Vorontov* (9 dosare) pe perioada 1770—1811, inventar 1 se referă la lupta dintre ruși și turci de lingă Focșani și pe malul Prutului (1770) și campania împotriva turcilor din 1811, care s-a desfășurat în Moldova și Valahia. Alte documente din același fond, inventar 6 — Colegiul comercial 1781—1793 — cuprind date asupra mărfurilor vindute de negustori ruși în Moldova și Valahia, atribuțiile consulilor ruși în străinătate, numiri de consuli în țările române. Majoritatea acestor documente sînt scrise în limba greacă.

Un alt fond studiat, fondul 68 — *Diplome valahe și moldovenești* pe anii 1650—1712, cuprinde corespondența între Rusia și principatele române din care reies relațiile dintre cele două țări, în timpul domniei lui Mihai Racoviță, Constantin Cantacuzino, Constantin Brîncoveanu, Toma Cantacuzino și alții.

De asemenea, se mai află scrisori prin care se acordă permise de liberă circulație și pentru negoț în Rusia, cereri pentru ajutoare și sprijin pe anii 1857—1877.

Materialele documentare din *fondul 1750* se referă la situația bulgarilor refugiați în România pentru a lupta împotriva turcilor.

În sfîrșit din *fondul 181* am avut posibilitatea să studiem manuscrisul în limba latină al lucrării lui Dimitrie Cantemir „Historia Moldo-Valahiei”.

La Arhiva istorică-militară am cercetat două dosare din *fondul 438* în care se păstrează un plan și o descriere ale orașului Tîrgoviște, cu numărul caselor de locuit, al morilor și al animalelor.

Fondul B.Y.A. (Arhiva științifică militară) conține documente referitoare la războiul ruso-românesc din 1877—1878, participarea armatei române la război, atacul asupra Plevnei. În dosarul 7828 r. 1, se află o telegramă nesemnată, în limba română care raportează că „aseară pe la orele 9/1, la flancul stîng al avanposturilor zăbindu-se o linie de tiralori turci, sentinelele au tras într-înși. Focul a durat pînă la 10 ore și 40 minute cînd turcii au tăcut. Azi dimineață pe la orele 3 zăbindu-se asemeni mai multe patrule călări, au început focuri la avanposturi și îndată s-a întins pe toată linia. Am izbutit peste 10 minute a-l face să înceteze: morți am avut doi de la ruși și unu...”, restul telegramii lipsește.

Menționăm dosarul 929 în care se află informații despre puterea militară a României și trecerea armatelor ruse prin diferite localități românești,

se analizează poziția României în război. Se subliniază că pentru a se menține România ar trebui să-și păstreze neutralitatea, asigurând, pe de o parte, Poarta de supunerea ei, și pe de altă parte Rusia că va coopera în caz de război. Dosarul 1150 face o trecere în revistă a acțiunilor militare ale detașamentului de răsărit de la 1 ianuarie la 19 februarie 1878. Capitolul intitulat „Acțiunile armatei române de la căderea Plevnei și pînă la terminarea războiului” prezintă efectivul și dispozitivul armatelor române în timpul asediului Plevnei, formarea corpului de apus al generalului Haralambie și dispozitivul lui, o schiță generală a acțiunilor turcilor, atacul și ocuparea cetății Vidin, importanța și descrierea Vidinului și a pozițiilor turcești de la Smîrdan și Inova, luptele pentru punctele din primele linii, atacul din 12 ianuarie, fortificațiile de la Smîrdan și Inova, tratativele de la San Stefano din 19 februarie 1878, lucrările Congresului de la Berlin și rezultatele războiului din 1877—1878 pentru România.

Dosarele din *fondul 400* (două dosare) se referă la ofițerii și soldații români care au fost decorați de Rusia pentru că s-au distinși în luptele de la Plevna.

O altă arhivă cercetată a fost Arhiva centrală de stat a Revoluției din Octombrie unde am parcurs douăzeci și trei de inventare ale *fondului 102, Departamentul poliției, Serviciul special* pe perioada 1898—1916. Documentele din acest fond cuprind date despre mișcarea socialistă, democrată și comunistă în Rusia și în alte țări. Mi-au reținut atenția citeva dosare referitoare la aspecte ale activității cercului socialist din Iași, respectiv a librarilor frații Șaraga și a cercului socialist din Iași, pentru trecerea în Rusia a literaturii politice interzise. Fondul 109 III O, 1 r., perioada 1848—1850, cuprinde informații referitoare la revoluțiile din 1848 în țările române, în Ungaria, retragerea în Moldova a armatelor generalului Bem, intenția acestuia ca, împreună cu Kossuth, să plece în America.

La Arhiva centrală de stat pentru literatură și artă am studiat inventarul Cristovskaia Maria și un îndrumător în aceste arhive, precum și dosare din fondurile 2094, 40, 1573, 2252, 844, 1565 și 2430 care conțin date despre relațiile culturale dintre România și Rusia, despre tipărirea în U.R.S.S. a unor lucrări ale scriitorilor români și în legătură cu activitatea teatrală. Astfel, dosarele din fondul 1573, redacția revistei „Literatură străină” cuprind lucrări și corespondență ale lui Mihail Beniuc către revista respectivă trimise spre publicare.

Dosarele fondului 2049 — Ghițăntova Sofia Vladimirovna — fond personal al unei actrițe emerite, încă în viață, conțin fotografii din timpul deplasării ei în România în anii 1953—1955 în cadrul lunii prieteniei româno-sovietice, precum și articole, corespondență, fotografii referitoare la montarea la teatru „Comsomolul leninist” din Moscova a piesei lui H. Lovinescu „Citadela sfărîmată”.

La Arhiva istorică centrală de stat din Leningrad am studiat inventarul și documente din *fondul 958* — Kiselev. Documentele se referă la activitatea lui Kiselev în Principate. Se păstrează, de asemenea, corespondența pe care acesta a

primit-o din Moldova și Valahia după plecarea sa.

Menționăm o scrisoare a lui Constantin Cantacuzino (dosar 248), numit caimacam al Valahiei după revoluția din 1848 în care-i comunică lui Kiselev măsurile pe care le-a luat pentru restabilirea ordinii și împotriva participanților la revoluție. Ele constau din „Îndepărtarea sau exilul vinovaților, ațîțătorilor la tulburări și dezordine, recluderea unor ecleeziști care, abuzînd de ascendențel pe care li-l dă sfințenia funcției cu care sînt investiți, au propagat prin predicile lor această mișcare, dezarmarea generală și completă, care mai continuă și în acest moment, a populației în toată țara, retragerea totală a tuturor scrierilor, jurnalelor și publicațiilor lansate în circulație de guvernul revoluționar căzut, numirea unei comisii pentru a face o anchetă asupra tuturor persoanelor care au avut vreun amestec în revoluție, ca și a unei alte comisii pentru a căuta și expulza din țară persoanele fără căpătii care se dedau la vagabondaj sau lipsite de mijloacele legale și cinstite de existență, atît dintre străini cît și dintre localnici, destituirea tuturor funcționarilor și slujbașilor care dețin numirea lor sau au primit avansarea de la acest ilegal guvern sau care, fiind numiți înainte de 11 iunie, s-au remarcat prin uneltirile lor sau prin tendințe subversive, restabilirea cenzurii și o severă supraveghere exercitată asupra cărților, lucrărilor periodice și ziarelor care vin din afară, acestea sînt măsurile executate pînă în prezent pentru a întări buna ordine”. Celelalte documente se referă la situația financiară a Principatelor, administrația rusă în Moldova și Valahia.

Fondul 954 — *von Kauffman* se referă la desfășurarea războiului ruso-turc din 1877—1878. Găsim aici date în legătură cu aprovizionarea armatelor, participarea armatei române la război etc.

În același sens menționăm și fondul 932 — *Dondukov — Korsakov* ce conține date despre mersul operațiunilor militare la Plevna, atacarea și luarea, de către armatele române, a cetății Cars, planul acțiunilor de ofensivă a detașamentului românesc după luarea Plevnei, condițiile armistițiului încheiat între Rusia, Serbia și România, pe de o parte, și Turcia, pe de altă parte.

Din fondul 1092 — Suvalov, am cercetat un dosar cuprinzînd manuscrisul intitulat „Luptele de la Plevna din 8 și 18 iulie 1877”.

Din *fondul 1630 (fost 911) — Dașcov* (1817—1829) reies date privind situația financiară și a comerțului exterior a Principatelor, stările sociale din Moldova și reorganizarea procedurii juridice, probleme legate de administrația țării, aprovizionarea armatelor rusești.

Apreciem că documentele cercetate în anul 1976 în arhivele din Moscova și Leningrad dispun de o largă arie tematică și prezintă adînci semnificații în ceea ce privește războiul ruso-româno-turc din anii 1877—1878. Nu mai puțin importante sînt și celelalte documente studiate ce reflectă aspecte ale relațiilor româno-ruse și ale situației social-economice și politice a principatelor române.

Toate acestea ne îndreptățesc speranța că cercetările viitoare în arhivele din U.R.S.S. vor da la iveală noi documente privitoare la istoria patriei noastre.

STAGIU DE SPECIALITATE

Participarea în primul trimestru al anului 1977 la Stagiul tehnic internațional de arhivistică, organizat în capitala Franței, mi-a oferit ocazia de a efectua complementar un stagiul de specialitate în serviciul de sigilografie al Arhivelor naționale franceze. Urmărind în general să cunosc bogata experiență pe care Arhivele din Franța au dobândit-o în cei peste 100 de ani de când s-a început activitatea de conservare și valorificare a tezaurului sigilografic, stagiul de specialitate s-a concretizat în următoarele activități: 1) efectuarea unor operații practice în cadrul serviciului; 2) studierea instrumentelor de informare științifică elaborate în Franța asupra acestei categorii de izvoare istorice; 3) cunoașterea lucrărilor editate în diferite țări în domeniul sigilografiei și heraldicii; 4) participarea la manifestările științifice organizate de Societatea franceză de heraldică și sigilografie.

1. Serviciul de sigilografie din cadrul Arhivelor naționale franceze se preocupă pe de o parte de conservarea și restaurarea sigiliilor, pe de altă parte de valorificarea tezaurului sfragistic național.

Pentru a cunoaște metodele și materialele utilizate la restaurarea sigiliilor de către specialiștii francezi am efectuat sub îndrumarea și cu sprijinul acestora unele operațiuni de restaurare a unor pecetiți așternute validând documente din secolele XI—XIII. Ținând cont de principiile stabilite (consolidare, durabilitatea și respectarea formei originale a sigiliului) tehnicienii francezi restaurează sigiliile cu ajutorul unui aparat electric cu tensiune reglabilă. Operațiunile de restaurare depind de starea de deteriorare a sigiliilor, respectiv constau în simpla sudare a părților cind sigiliul a suferit doar unele rupturi sau prin adăugirea unui amestec de ceară naturală, vegetală și un colorant cind suprafața afectată este mai mare sau lipsește un fragment din sigiliu a cărui lipsă slăbește rezistența mijlocului de validare. Adăugirea se face prin sudări repetate și într-un mod care să permită determinarea cu ușurință a părților originale de cele adăugite, culoarea amestecului de ceară fiind apropiată dar nu identică cu ceara sigiliului restaurat.

Valorificarea sigiliilor este impulsionată de confecționarea reproducerilor sigilare. Această activitate, începută în jurul anului 1850, a devenit o preocupare constantă ce se extinde continuu.

Prima operațiune în vederea confecționării reproducerilor este realizarea de tipare — mulate de pe sigilii, activitate care s-a desfășurat prin explorarea treptată a depozitelor Arhivelor naționale și departamentale. O dată realizat tiparul — mulaj se poate folosi de nenumărate ori pentru confecționarea de reproduceri sigilare. În serviciul de sigilografie al Arhivelor naționale franceze se execută reproduceri sigilare pentru constituirea unor seturi tematice (suveranii Franței, construcții arhitectonice, flora, fauna, evoluția uneltelor, istoria unor regiuni etc.) care se pun la dispoziția publicului prin „butica arhivelor” ori se oferă universităților și școlilor pentru a fi folosite ca

material didactic în procesul de educație și instrucție. De asemenea, cu reproducerile sigilare viu colorate, se organizează expoziții sigilografice sau heraldice, se pavoazează sediile unor instituții, se expun alături de documente scrise pentru ilustrarea evoluției sociale într-o anumită epocă.

În perioada în care am efectuat stagiul de specialitate am executat câteva tipare-mulaie în cauciuc siliconic și gips, și un număr relativ mare de reproduceri sigilare în sulf și tercut. Prin vopsirea reproducerilor cu vopsele variate și aplicarea peste acestea a unui strat negru sau maro reproducerile devin deosebit de expresive, căci poartă „patina vremii”. În semn de prețuire a activității arhivistice românești Direcția arhivelor naționale franceze mi-a permis să confecționez peste 50 de reproduceri sigilare pentru a le aduce în România.

2. Pentru a informa cercetătorii asupra conținutului tezaurului sfragistic național Arhivele Naționale și Biblioteca națională din Paris au elaborat lucrări valoroase cum sînt: a) *inventare* ale sigiliilor ce validează actele din evul mediu, conservate în diverse depozite. Primele inventare de sigilii, au fost alcătuite între 1863—1868 de savantul francez Duet d'Arco.

În cele trei volume, cuprinzînd circa 9 000 de sigilii depistate în depozitele Arhivelor naționale, se includ și interesante studii de specialitate. Reține atenția studiul „Elemente de sigilografie” prin care D'Arco își aduce contribuția la fundamentarea acestei științe. Autorul analizează rolul sigiliului, materialele și tehnica de confecționare, formele sigiliului și locul lui pe document, dreptul de sigiliu, matricele sigilare, tipurile de sigilii după emblemă, legenda sigiliilor. Duet d'Arco a realizat prin întocmirea acestor inventare prima clasificare științifică a sigiliilor pe serii (interne, externe) și subserii (sigilii de suverani, seniori, mari feudali, religioase, orașenești, comunale, etc.). Această clasificare a fost preluată și perfecționată, menținîndu-se pînă în zilele noastre.

G. Demay, un alt specialist renumit a inventariat sigiliile din departamentele Artois, Picardia și Normandia. Publicate între anii 1873—1881, la Paris, inventarele sigiliilor din aceste districte cuprind interesante constatări privind evoluția diverselor tipuri sigilare.

Tot G. Demay a inventariat și sigiliile ce validează documentele din colecția Glairambaut de la Biblioteca națională. Cele două volume, cuprinzînd descrierea alfabetică (după numele posesorului), a circa 9 700 sigilii, au văzut lumina tiparului, în 1885 și 1886. La sfîrșitul fiecărui volum se află un tabel sistematic, respectiv sigiliile menționate în prima parte alfabetic. Aici sînt grupate după clasificarea introdusă de Duet d'Arco.

Cunoscutul diplomat Jean Roman a îmbogățit instrumentele de informare de această natură cu inventarul sigiliilor din colecția de piese originale a cabinetului de titluri de la Biblioteca națională din Paris, 1909. Cercetătorul August Coulon este autorul Inventarului sigiliilor depistate în depozitele publice și particulare din departamentul Gargogne (1912).

Pe lîngă aceste inventare la îndemîna specialiștilor stau și alte utile instrumente de lucru. Con-

semnăm *Repertoriul sigiliilor de suverani ai Franței*. Incluzând sigiliile tuturor regilor și împăraților Franței, ale principilor și principeșelor, acest repertoriu, întocmit în 1893, cuprinde scurte informații biografice asupra posesorilor și face trimitere la numerele de inventare în care sînt descrise.

S-a dovedit foarte utilă Fototeca sigilografică (incluzînd reproducerea tuturor sigiliilor inventariate de Duet d'Arco).

În cadrul acesteia fotografiile de sigilii sînt ordonate în conformitate cu clasificarea realizată la întocmirea inventarelor.

Dacă aceste mijloace de informare se află la sala de studiu (sala inventarelor), în cadrul Serviciului de sigilografie există un alt mijloc de evidență și informare: „fișierul general” cuprinzînd în ordinea alfabetică a denumirii posesorului toate tiparele-mulaie existente în Arhivele naționale din Franța (circa 110 000). Pe fiecare fișă se indică numele posesorului, data utilizării sigiliului, cota documentului original și numărul de inventar. Prin utilizarea unor fișe de culori diferite se remarcă deosebirea dintre mulaiele realizate de pe sigiliile din Franța de cele obținute de pe sigilii din alte țări.

3. În privința bibliografiei de specialitate am acordat o importanță deosebită cunoașterii lucrărilor cu caracter normativ, respectiv indicațiilor, regulilor stabilite de forurile competente (Comitetul internațional de sigilografie; Academia internațională de heraldică etc.) pentru conservarea și publicarea izvoarelor heraldice și sigilografice, bibliografiilor generale, editate independent sau inserate în unele lucrări de specialitate (remarcăm contribuția lui Nicodeme Pourneur, *Bibliographie générale de la sigilographie*, supliment, 1959), corpurilor sfragistice pe care unele țări le-au editat (*Corpus sigillorum Helvetiae*, Lapaire, 1968), lucrărilor de sinteză tratînd anumite tipuri de sigilare (H. Bauthier, *Echanges d'influences dans les chancelleries souveraines du moyen âge d'après les types des sceaux de majesté*), cercetărilor privind evoluția sigiliilor dintr-o anumită țară (*L'orientation des recherches dans le domaine des sceaux en Suisse*, Lapaire, 1965), manualelor de sigilografie (unul din cele mai apreciate fiind cel întocmit de Giacomo Bascapè, intitulat *Sigilografia*), studiilor elaborate asupra anumitor categorii de sigilii (*Sigilii universitarii italiani*, G. Bascapè), dicționarilor heraldice și sigilografice (*Vocabular atlas heraldique en six langues*, Stalins, Paris, 1952; *Blason de villes d'Europe*, J. Louda, 1972) etc. Intrucît cancelariile țărilor române au suferit o evidentă influență a diplomatiei bizantine am acordat un interes deosebit studierii lucrărilor privind sigilografia bizantină, cu atât mai mult cu cît astfel de lucrări sînt încă în curs de elaborare (*Le corpus des sceaux de l'Empire Byzantine*, Lapaire, 1965).

4. Societatea de heraldică și sigilografie din Franța, avînd o bogată experiență, desfășoară o activitate prodigioasă ce se concretizează în sesiuni de lucru organizate periodic, elaborarea unor publicații proprii (Revue française de sigilographie), editarea unor lucrări (Y. Metman, *Histoire du sceau*), inserarea unor articole tratînd sursele heraldice și sigilografice în alte reviste de spe-

cialitate (există o colaborare permanentă la periodicul „Le Club français de la médaille”).

În perioada în care am desfășurat stagiul de specialitate Societatea de heraldică și sigilografie franceză a organizat reuniuni lunare în cadrul cărora au fost dezbătute unele comunicări (*Les enseignes des premiers armées permanentes européennes*, 17 et 18e, Jean Belaubre), s-au prezentat de către Duran Barthez (șeful Serviciului de Arhive al Ministerului de justiție) registrele de înscriere a stemelor din secolul al XIX-lea, s-au organizat expoziții medalistice (Jean Agry Baillet-Lux).

În ședința din 16 februarie 1977 a Societății am susținut comunicarea: *Starea de conservare a sigiliilor în Arhivele de Stat din România și unele probleme privind restaurarea*.

În urma aprecierilor făcute de participanți, secretarul Comitetului internațional de sigilografie din cadrul Consiliului Internațional al Arhivelor, a solicitat textul comunicării pentru a fi publicat în periodicul Academiei internaționale de heraldică „Archivum Heraldicum”.

Astfel, stadiul de specialitate, pe lângă faptul că a contribuit la îmbogățirea cunoștințelor, a constituit un prilej de a face cunoștințe și altor cercetători preocupărilor specialiștilor români în domeniul conservării tezaurului sigilografic al țării, parte integrantă a Fondului Arhivistic Național.

MARIA DOGARU

ACȚIUNI ALE ARHIVELOR STATULUI DEDICATE CENTENARULUI INDEPENDENȚEI ȘI COMEMORĂRII A 70 DE ANI DE LA RĂSCOALA ȚĂRANILOR DIN 1907

Pe baza sarcinilor rezultate din Planul de măsuri al Comitetului Politic Executiv al C.C. al P.C.R. cu privire la sărbătorirea centenarului Războiului pentru independența de stat a României și comemorarea a 70 de ani de la Răscoala țăranilor din 1907, Direcția generală a Arhivelor Statului și filialele sale județene au luat măsuri pentru valorificarea superioară a tezaurului documentar privind lupta seculară a poporului român pentru înfăptuirea unității și independenței de stat și pentru afirmarea suverană a statului român în viața internațională.

În acest sens, în colaborare cu Academia de Științe Sociale și Politice, Arhivele Statului au elaborat ediția de documente „Războiul pentru cucerirea independenței României 1877-1878”, structurată în trei volume, după cum urmează: „Documente și presă internă” (volumul I), „Correspondență diplomatică străină” (volumul II în două părți) și „Presă străină” (volumul III).

Cuprinzînd numeroase documente, în mare parte inedite, lucrarea furnizează o serie de date cu

privire la caracterul popular și național al luptei pentru independență, eroismul ostașilor români, ecoul stîrnit în opinia publică românească și internațională de evenimentele memorabile ale anilor 1877—1878.

În același context poate fi amintită și colaborarea la volumul de documente privind răscoala din 1907 realizat de Institutul de istorie „Nicolae Iorga” și Institutul de studii istorice și social-politice de pe lângă C.C. al P.C.R., precum și monografia, însoțită de documente „Războieni — 500 de ani de la campania din 1476” editată de Direcția generală a Arhivelor Statului.

Preocupări pentru editarea de izvoare documentare au avut și filialele Arhivelor Statului care, în colaborare cu alte instituții științifice, au realizat publicarea unor volume închinată acestor două evenimente din istoria poporului român. Astfel, Filiala Arad va publica două volume, *Aradul și 1907 și Aradul și mișcarea memorandistă*; Filiala Argeș a contribuit la volumul: *Argeșenii la 1877*; Filiala Brașov, la volumul: *Brașovul și Războiul de independență*; Filiala Prahova a colaborat la pregătirea volumelor: *1907 și Independența în județul Prahova*; Filiala Teleorman, la lucrarea privind războiul de independență în colaborare cu Secția de propagandă a Comitetului județean de partid; Filiala Vilcea la volumul: *Contribuția județului Vilcea la susținerea războiului de independență*.

De asemenea, putem menționa valorificarea amplă a izvoarelor arhivistice prin cele 21 sesiuni de comunicări dedicate celor două evenimente, dintre care 4 pe plan central și 17 la filialele județene, la care au participat, alături de arhiviști, cercetători, oameni de știință și cultură din București și din capitalele județelor. Cele 171 de comunicări susținute de arhiviștii din Direcția generală a Arhivelor Statului sau de la filiale la sesiunile organizate de alte instituții de știință și cultură sau în colaborare cu acestea au adus noi informații care vin în sprijinul aprofundării cunoașterii celor două mari evenimente.

Dăm ca exemplu sesiunea de comunicări cu tema: „Independența națională — ideal secular al poporului român, împlinirea luptei sale eroice”, organizată împreună cu Comitetul de partid al Ministerului de Interne la care s-au prezentat următoarele comunicări: Prof. univ. Ștefan Ștefănescu: *Lupta pentru unitate și independență națională — dezerat de veacuri al poporului român*; Ștefan Hurmuzache, redactor șef al Revistei Arhivelor: *Situația politică din Balcani în preajma războiului ruso-româno-turc din 1877*; General-maior, dr. Constantin Olteanu: *Strategia și tactica armatei române în războiul pentru independență*; Maria Soveja, șef serviciu în D.G.A.S.: *Cucerirea independenței naționale — cauza întregului popor român*; Colonel, dr. Vasile Arimnia: *România și marile puteri în perioada premergătoare și în timpul războiului pentru independență*; General-maior Nicolae Pleșiță: *Contribuția organelor de informații din România în lupta pentru independență și unitate națională*; Dr. Dan Berindei: *Acțiuni diplomatice pentru recunoașterea și consolidarea independenței naționale*; General-maior

Ionel Gal: *Ecoul internațional al cuceririi independenței naționale a României*; General-maior Iulian Vlad: *Cucerirea independenței naționale deschizătoare a unor mari împliniri ale idealurilor de libertate și progres social*; General-maior Constantin Geică: *Apărarea suveranității și independenței naționale, coordonată fundamentală a politicii partidului și statului nostru*.

Elaborate pe baza unei bogate documentații istorice, în mare parte inedite, comunicările s-au bucurat de aprecierea participanților.

Arhivele Statului a continuat o bogată tradiție și anume aceea a popularizării în rîndurile maselor largi și mai ales în rîndurile tineretului a valorilor din tezaurul arhivistice al țării, ce evocă lupta poporului nostru pentru libertate socială și independență națională ca o permanență a istoriei sale prin publicarea a 313 articole în presa locală și centrală și a 53 de studii.

Aproape zilnic s-au difuzat prin radio informații referitoare la manifestările inițiate de Arhive în cadrul a 152 emisiuni radio și 62 emisiuni de televiziune în care s-au prezentat documente necunoscute.

Direcția generală a Arhivelor Statului și filialele sale județene au susținut în unitățile Ministerului de Interne, în școli, instituții și întreprinderi 320 simpozioane și 430 de conferințe și expuneri precum și 174 expoziții, la care se adaugă cele peste 200 de mini-expoziții și fotomontaje. Un rol important în munca de educare l-au avut expozițiile itinerante organizate în comune, școli și întreprinderi.

Considerînd, pe baza experienței anterioare că filmul constituie o formă deosebit de importantă atât pentru cunoașterea trecutului nostru istoric, dar mai ales al documentelor ce îl evocă, Direcția generală a Arhivelor Statului, în colaborare cu Studiul cinematografic al Ministerului de Interne a realizat filmul documentar: „Independența — mărturie de epocă” care a fost prezentat aproape la toate manifestările organizate de Arhive în București și la județe.

Au mai fost realizate filmele „Sibiul, vatră de istorie”, cu concursul Filialei Sibiu; „Brăila, file de istorie”, de Filiala Brăila; „Argeșenii la 1877”, cu sprijinul Filialei Argeș și „File de istorie doljană” realizat cu concursul Filialei Dolj.

Toate aceste activități destinate aniversării celor două mari evenimente au constituit acte de educație patriotică care au avut menirea de a cultiva în conștiința participanților dragostea de neam și de glie, înalte sentimente ce trebuie să anime pe fiecare cetățean al țării. Preocuparea arhiviștilor de a informa publicul cu documente de valoare deosebită, în mare parte necunoscute, a răspuns sarcinii permanente de popularizare a momentelor de glorie din istoria poporului, de dezvoltare a sentimentului mîndriei pentru vitejia străbunilor, a dragostei pentru moștenirea lăsată, pentru apărarea patriei socialiste.

MARIA SOVEJA

ȘEDINȚĂ DE LUCRU A COMISIEI ȘTIINȚIFICE PENTRU PROBLEMELE ARHIVISTICE

În ziua de 25 aprilie 1977 Comisia științifică pentru probleme arhivistice s-a întrunit într-o nouă ședință de lucru.

Deschizând lucrările — președintele Comisiei — tovarășul Ionel Gal — a prezentat pe scurt principalele preocupări care au stat în atenția Comisiei în ultima perioadă de timp. În primul rând s-a subliniat bogata activitate editorială, marcată în acest an de aniversarea centenarului Independenței României. Ea s-a concretizat în apariția celor patru volume de documente și a altor publicații arhivistice. La aceasta se adaugă organizarea unor sesiuni de comunicări științifice și expoziții de documente. O realizare de prestigiu o reprezintă filmul color „Independența”, elabarat de Arhivele Statului, prin intermediul căruia s-au evocat glorioasele evenimente pe baza izvoarelor istorice pe care le păstrează.

În continuare președintele Comisiei a anunțat ordinea de zi: 1. Informare asupra înlăturării efectelor cutremurului în Arhivele Statului. 2. Obligațiile ce revin instituțiilor cu privire la microfilmele aduse din străinătate. 3. Prezentarea lucrărilor arhivistice de informare științifică în vederea publicării: „Catalogul documentelor Țării Românești”, vol. III și volumul „Legăturile lui Petru Rareș cu Transilvania”.

Luind cuvântul la primul punct al ordinei de zi, tovarășul Arimia Vasile, directorul Arhivelor Centrale a subliniat că aproape toate urmările seismului au fost înlăturate. În cele cinci depozite afectate, la sediul central, cu un efort foarte mare, al tuturor lucrătorilor, rafturile au fost montate și documentele arhivate. O situație asemănătoare există și la celelalte depozite. S-a remarcat faptul îmbucurător că nici un document n-a fost distrus, deși s-au manipulat cca. 250 000 m.l. arhivă.

În continuare au fost prezentate obligațiile ce revin organizațiilor socialiste și celorlalte organizații de a pune la dispoziția Arhivelor Statului spre copiere documentele aduse din alte țări. În intervenția tovarășului Ion Florescu, din partea Arhivelor Statului, s-a subliniat contribuția instituțiilor de cercetare în realizarea acestui obiectiv, care, după modificarea Decretului 472/1971, a fost mai consistentă, realizându-se o mai bună pregătire a delegaților și o mai judicioasă alegere a temelor de cercetare. Cercetările în străinătate au fost orientate de prevederile hotărârii P.C.R. privind elaborarea tratatului de istorie. În urma unei constante și laborioase activități în arhivele și bibliotecile din alte țări, Arhivele Statului dețin peste două milioane cadre microfilm. La acestea se adaugă 160 000 cadre aduse de alte instituții care largesc baza documentară cu noi izvoare. Arhivele Statului au inițiat măsuri pentru prelucrarea acestor documente. În prezent există 162 inventare însumând 23 000 pagini, paralel susținându-se acțiuni de prezentare a documentelor: întocmirea indicatorului tematic, publicarea prezentărilor tematice în „Revista Arhivelor”, folosirea lor la întocmirea diferitelor

volume, colecții și lucrări de doctorat. S-a subliniat, totodată, faptul că se manifestă, încă, rezerve în predarea documentelor spre microfilmare la Arhivele Statului. În vederea întăririi colaborării în acest domeniu s-a propus: îmbunătățirea prognozei de investigații, informarea reciprocă între instituțiile de profil prin intermediul meselor rotunde, al simpoziunilor etc., respectarea termenului de 30 de zile pentru depunerea documentelor pentru copiere. În ceea ce privește Arhivele Statului, le revine obligația să analizeze anual modul de respectare a art. 28 din Decretul 472/1971.

Participanții la discuții au reliefat colaborarea rodnică între instituțiile de cercetare de la noi, soldată cu aducerea în țară a numeroase izvoare istorice inedite sau mai puțin cunoscute. Având în vedere stadiul actual al cercetării istorice românești, s-au exprimat păreri în legătură cu necesitatea coordonării perfecte a activității de cercetare efectuată în străinătate în vederea evitării unei duble cercetări și a unei duble cheltuieli.

S-a propus organizarea unor consfătuiri periodice sau întâlniri anuale a celor care cercetează în străinătate sau care urmează să plece, colaborarea cu specialiștii care au o bogată experiență în cercetarea din țara respectivă pentru evitarea suprapunerilor și realizarea unei cercetări exhaustive. În același sens s-a arătat necesitatea realizării unui repertoriu al tuturor documentelor publicate și a unui indice de cote pentru toate documentele aduse în țară.

Tovarășul director general, Ionel Gal, în încheierea discuțiilor la acest punct al ordinei de zi a subliniat necesitatea îmbunătățirii conlucrării între toți factorii pentru investigarea în străinătate. În viitor cercetarea va fi orientată exhaustiv, ceea ce nu exclude acordarea unor priorități. De asemenea, este necesară extinderea valorificării documentelor aduse în țară sub formă de microfilme.

În continuare, au fost supuse discuției Catalogul documentelor Țării Românești, vol. III, 1621—1632 și volumul de documente „Legăturile lui Petru Rareș cu Transilvania”.

Participanții la discuții au arătat că volumul III al Catalogului însumează regeștele a 1 359 documente interne, din care 849 sînt originale și este însoțit de indice, lista corespondențelor de cote, lista facsimilelor etc. Apreciindu-se acest gen de publicație arhivistică, deosebit de util, vorbitorii au reliefat nivelul științific al volumului și necesitatea ca Arhivele Statului să continue publicarea unor asemenea instrumente de informare.

Volumul „Legăturile lui Petru Rareș cu Transilvania” a fost recomandat spre publicare pentru nivelul științific ridicat, asigurat de autorul său, Radu Constantinescu, bun cunoscător al limbilor latină și germană, necesare elaborării unei astfel de lucrări. Intrucit anul acesta se aniversează 450 de ani de la urcarea pe tron a lui Petru Rareș volumul de față, vine să dezvăluie aspecte mai puțin cunoscute ale domniei voievodului.

Participanții au făcut, totodată, propuneri în vederea îmbunătățirii lucrărilor puse în discuție, în vederea editării lor în condiții optime.

În încheierea lucrărilor, tovarășul director general, Ionel Gal, a reliefat actualitatea și oportunitatea problemelor puse în discuție, precum și a propunerilor exprimate de participanți.

MIOARA TUDORICĂ

COLOCVIUL INTERNAȚIONAL DE DEMOGRAFIE ISTORICĂ CLUJ-NAPOCA, 5—10 septembrie 1977

La începutul lunii septembrie a avut loc la Cluj-Napoca Colocviul internațional de demografie istorică. Colocviul s-a întrunit în urma hotărârii Comitetului comisiei internaționale de demografie istorică, reorganizat cu prilejul Congresului internațional de științe istorice de la San Francisco din anul 1975. Cu acest prilej a fost ales ca președinte al comitetului cunoscutul om de știință și istoric român, academicianul profesor Ștefan Pascu.

S-au întâlnit în spitalierul oraș transilvănean pentru a dezbate problemele actuale ale demografiei istorice peste șaizeci de delegați din Belgia, Brazilia, Canada, Cehoslovacia, Elveția, Franța, R. D. Germană, Grecia, Italia, Norvegia, Polonia, România, Suedia și Ungaria. Delegația română a fost compusă din 25 membri: cercetători științifici, istorici, statisticieni, demografi, medici și cadre universitare din București, Cluj-Napoca, Iași, Tirgu-Mureș, Sibiu și Bistrița-Năsăud.

Colocviul s-a deschis prin raportul general prezentat de președintele Colocviului și al Comitetului comisiei internaționale de demografie istorică, acad. prof. Ștefan Pascu. Subliniind rolul important al cercetării problemelor fundamentale ale mișcării populației din trecut, în actualele condiții de „explozie demografică”, raportorul a evidențiat rolul demografiei istorice, ca știință umană și știință aplicată, de a „reconstitui veridic, complexul tablou al societății omenești dintr-o epocă sau perioadă istorică oarecare, dintr-o țară sau zonă geografică politică, dintr-un continent sau lumea întreagă” și însemnătatea acestei activități temerare pentru știința și practica contemporană. Au fost evidențiate de asemenea, incidențele demografiei istorice cu numeroase alte discipline teoretice și practice: istorie, economie, sociologie, politologie, psihologie socială, genetică, medicină etc., însemnătatea izvoarelor ce furnizează informații, date, pentru cercetarea fenomenelor demografice și necesitatea dezvoltării colaborării pe plan național și internațional în domeniul metodologiei și a interpretării datelor demografice.

Lucrările colocviului s-au desfășurat pe trei teme și anume: 1) Înregistrarea botezurilor, căsătoriilor și a înmormintărilor; 2) Începuturile statisticii naționale; 3) Izvoarele demografiei istorice.

La fiecare temă s-a prezentat un referat și un raport general. Raportul general la prima temă a fost prezentat de André La Rose, de la Departamentul de demografie al Universității din Quebec, care a expus părerile demografilor canadieni asupra însemnătății registrelor parohiale catolice și a sintetizat răspunsurile referitoare la temă, primite în urma unei anchete internaționale de demografie istorică.

Au în raportul general cit și în comunicări și intervenții, accentul principal s-a pus pe importanța registrelor ecleziastice de stare civilă pentru cercetarea demografică, pornind de la faptul că o perioadă îndelungată, înregistrarea nașterilor, că-

sătoriilor și deceselor era făcută numai de către biserici. Având în vedere caracterul reprezentativ al colocviului, în dezbateri au fost relevate multiplele aspecte ale problemei puse în discuție și, pe o arie geografică largă, trăsăturile comune și particularitățile în sistemul de înregistrare, metodologia folosită în prelucrarea cantitativă și calitativă a datelor. Au fost abordate probleme privind înregistrarea de către biserici a botezurilor, căsătoriilor și a înmormintărilor în Belgia; importanța registrelor de stare civilă ale bisericii catolice din Ungaria pentru cercetarea fenomenelor demografice din trecut; înregistrările parohiale ale datelor de stare civilă în Polonia; evoluția înregistrărilor de stare civilă în Suedia și rolul bisericilor în acest sens; sursele demografiei istorice în Italia; registrele de stare civilă în Ungaria — conscripțiile și recensămintele cu caracter ecleziastic; structura populației spaniole din America pe baza registrelor parohiale de stare civilă.

În cadrul primei teme delegații români au prezentat referate privind începuturile legislației de politică demografică reflectate în „Pravila domnului Matei Basarab”; botezurile; căsătoriile și înmormintările, înregistrarea lor de către bisericile din România și modul de prelucrare a datelor demografice cuprinse în ele.

Dezbaterile la tema a doua au fost dedicate statisticilor demografice naționale. În centrul atenției au stat recensămintele ca izvor fundamental de cercetare demografică, începuturile organizării, instrucțiunile, tehnicile, metodologiile de întocmire a lor, complexitatea datelor privind populația recensată. Referatul și raportul principal prezentat de Etienne Hèlin, de la Universitatea din Liège, Serviciul de prelucrare automată a documentației sociale, a abordat problema originii recensămintelor belgiene. Acesta a fost urmat de referate și intervenții privind primul recensământ ungar și antecedentele lui, originea recensământului național în Brazilia; statistica națională austriacă din secolul al XIX-lea și însemnătatea ei pentru studierea dinamicii populației din Europa Centrală; începuturile statisticii industriale în Germania; structura socială a populației din Prusia în secolul al XIX-lea; recensământul federal din S.U.A. și actele bisericii suedeze-americane; primul recensământ suedez (1749), metodologia de prelucrare a documentelor suedeze referitoare la populație. Contribuția românească la dezbateri s-a concretizat prin comunicările referitoare la statistica Moldovei și însemnătatea ei pentru reconstituirea procesului istoric; dinamica demografică din zona de sud-est a Transilvaniei pentru un secol și jumătate, conform conscripțiilor și urbaniilor; importanța lustrii seculilor din secolul al XVII-lea; originea recensământului din 1810—1811 efectuat de organele ecleziastice din Valahia și Moldova, structura populației Transilvaniei conform recensămintelor din 1900 și 1910; aspecte de demografie istorică din Bistrița-Năsăud pentru anii 1920—1977.

A treia temă a fost consacrată izvoarelor demografiei istorice. Sarcina specialiștilor întruniți în colocviu a fost aceea de a pune în evidență însemnătatea publicațiilor statistice pentru cercetarea fenomenului demografic. Schimbul de opinii a facilitat lărgirea informației asupra importanței surse-

lor demografiei istorice pentru cercetarea fenomenului demografic nu numai pe plan național ci și internațional. Referatul și raportul principal prezentate de Jacques Dupaquier de la Laboratorul de demografie istorică din Franța, au fost urmate de interesante comunicări privind organizarea recensămintelor belgiene; recensământul în Norvegia, Franța, Suedia, primul recensământ al populației și organizarea statisticii oficiale din Austro-Ungaria și Ungaria. Problema izvoarelor demografiei istorice în România a fost abordată în comunicările privind primul recensământ modern al populației efectuat în România; recensăminte ale populației din Valahia și din Transilvania; izvoarele demografiei istorice în arhivele din Transilvania; importanța demografică a statisticii supușilor străini din Moldova din anii 1824—1825; exodul populației Transilvaniei în anii 1899—1913; demografia istorică și medicina legală etc.

În cadrul colocviului au prezentat comunicări și reprezentanți ai Arhivelor Statului: Matei Alexandru, Cluj-Napoca (Izvoarele demografiei istorice în arhivele din Transilvania). Liviu Moldovan, Tg. Mureș (Înregistrarea de către bisericile din România a botezurilor, căsătoriilor și înmormintărilor), Horia Lascu, Sibiu (Dinamica populației din zona sud-est a Transilvaniei pe un secol și jumătate). Adriana Ghibu, Sibiu (Structura demografică a localităților din Dobrogea, colonizarea populației de origine germană în a doua jumătate a secolului al XIX-lea) și Iosif I. Adam, București (Structura populației Transilvaniei în lumina recensămintelor din 1900 și 1910 și considerațiuni cu privire la exodul populației Transilvaniei în anii 1899—1913 în lumina statisticii oficiale a emigrării). Regretatul Ioan Mărcuș a semnat ca autor principal comunicarea „Arhivele de stare civilă — posibilități și limite de studiere a lor în domeniul demografiei istorice”.

Prestigioasa întâlnire internațională s-a încheiat cu o excursie la mănăstirile din Bucovina, prilej prin care oaspeții străini au avut posibilitatea să cunoască valorile cultural-artistice ale poporului român și prefacerile revoluționare ale României socialiste.

Colocviul internațional de demografie istorică de la Cluj-Napoca, desfășurat sub președinția acad. prof. Ștefan Pascu, a fost o manifestare de bun augur care precede Congresul internațional de științe istorice ce se va întruni în anul 1980 la București.

IOSIF I. ADAM

OMAGIEREA MARILOR VICTORII

Împlinirea a 60 de ani de la marile victorii obținute de armatele române în vara anului 1917 la Mărășești, Mărăști și Oituz a fost marcată în județul Bacău și prin organizarea unei sesiuni de comunicări științifice de către Comitetul județean de cultură și educație socialistă, Arhivele Statului, Muzeul județean de istorie și artă, cu cadre didactice, cercetători științifici din Iași. Lucrările sesiunii desfășurate în municipiul Gheorghe Gheorghiu-Dej, au fost onorate de prezența tov. Constantin Toma, secretar al Comitetului județean Bacău al P.C.R., Valerian Ghineț, prim-secretar al Comitetului municipal Gheorghe Gheorghiu-Dej al P.C.R., Florica Leuștean, secretar al Comitetului municipal Gheorghe Gheorghiu-Dej al P.C.R. și de un numeros public. Comunicările prezentate au evidențiat înaltul patriotism al soldatului român, hotărârea celor care luptau în tranșeele de pe Oituz, Trotuș și Siret de a înfrunta inamicul în condițiile unei superiorități numerice și tehnice.

Comunicările au prezentat, totodată, ecoul victoriilor obținute de armatele române în lunile iulie—septembrie 1917, în Belgia, Franța și Italia.

Autorii au evidențiat, pe baza unor cercetări proprii, contribuția maselor populare din Moldova la susținerea eforturilor militare ale armatei.

Cu multă atenție și discernământ a fost subliniată activitatea desfășurată de clasa muncitoare din România pentru susținerea intereselor românești din această perioadă. Sesiunea, prin înalta sa ținută științifică, a constituit un prinos de recunoștință față de cei care, cu jertfe de sine au apărât glia strămoșească.

DUMITRU ZAHARIA

și autorului ei, sint elocvente mărturii de felul cum ne prețuia Focillon. În cealaltă scrisoare, răspunde cu promptitudine invitației pe care i-o făcuse C. Rădulescu-Motru, de a ține câteva conferințe la Universitatea din București, așa cum făcuse și la Cluj, când a avut posibilitatea să-l cunoască personal pe Cezar Petrescu. De fapt, lecțiile făcute la Cluj, au fost consemnate cu exactitate în paginile *Gîndirii* și ale *Telegrafului român*. Acest lucru se întîmpla imediat după primul război mondial. Interesul constant manifestat pentru România și pentru tot ceea ce avea mai caracteristic, a făcut din Henri Focillon un autentic prieten și un filoromân.

NICOLAE SCURTU

1

1932 iulie 21, Paris. Scrisoarea adresată de Henri Focillon scriitoarei Sarina Cassvan, în care-i mulțumește pentru primirea cărții „Aranca”, făcînd o scurtă caracterizare lucrării.

Paris, 26 rue des Fossés S. Jaques
Ce 21 juillet 1932

Madame,

Je vous remercie vivement de l'envoi que vous avez bien voulu me faire d'*Aranca*. Vous avez eu raison de penser que j'y prendrais un vif intérêt, non seulement parce que je suis en effet très attaché à votre beau pays, mais parce que c'est l'oeuvre d'un haut talent, qui conserve, grâce à vous, Madame, dans notre langue, toute sa puissance d'évocation, toute sa riche et profonde couleur poétique, puisée dans la vie même. Il y a là une bien remarquable qualité d'observation, mais plus encore ce sens de l'étrangeté des milieux et des destinés qui fait le grand romancier. Je sens aussi la valeur „historique” d'un pareil témoignage sur une race et sur un temps.

Je suis bien touché de la pensée de Cezar Petresco, dont vous me faites part en des termes si aimables, j'en suis fier, et, em vous félicitant de ce beau livre que vous donnez à nos lettres, je vous prie d'agréer, Madame, l'hommage de mes respectueux sentiments.

HENRI FOCILLON

Traducere :

Paris, 26 Rue des Fossés S. Jaques
21 Iulie 1932.

Doamnă,

Vă mulțumesc călduros pentru *Aranca* pe care ați binevoit să mi-o trimiteți. Aveați dreptate socotind că-mi va trezi un viu interes, nu numai fiindcă sint într-adevăr foarte atașat de frumoasa dumneavoastră țară, ci pentru că este opera unui mare talent, care, grație Dumneavoastră, Doamnă, își păstrează în limba română întreaga-i putere de evocare, toată bogata și profunda-i culoare poetică, sorbită din însăși viața. Ni se dezvăluie aci un foarte remarcabil dar al observației, iar mai presus de toate, acel simț al straniului unor medii și destine, care face pe marele romancier. Întrevăd totodată valoarea „istorică” a unei atari mărturii ilustrînd o seminție și o epocă. Sint foarte mișcat de gîndul lui Cezar Petrescu, pe care mi-l împărtășiți în termeni atît de amabili, mă mindresc cu

ei, și, feliicitîndu-vă pentru această frumoasă carte pe care o dăruți literelor noastre, vă rog să primiți, Doamnă, omagiul respectuoaselor mele simțămînte.

HENRI FOCILLON

2

1939 martie 18, Paris. Scrisoarea lui Henri Focillon către C. Rădulescu-Motru în care răspunde invitației de a ține conferința la Universitatea din București.

26 Rue des Fossés Saint-Jaques
Paris, ce 18 Mars 1939

Monsieur le Doyen,

Je suis profondément touché par la belle lettre que vous m'avais fait l'honneur de m'écrire au nom du Conseil de la Faculté des Lettres, et je vous en remercie avec respect. Votre grand pays, sa magnifique culture, ses fortes amitiés m'ont beaucoup donné, beaucoup appris, et j'acquiesce une dette de reconnaissance, en même temps que je suis penchant de mon coeur, en parlant de la Roumanie et en écrivant sur les maîtres de sa pensée et de son art. Mes chers Collègues de Bucarest le savent, et c'est vous dire aussi que j'accepte avec joie de donner à l'Université les conférences pour les quelles vous avez bien voulu songer à moi. Dès que la date, de l'inauguration de notre Institut sera fixée, dès que je serai officiellement désigné, je vous préviendrai Monsieur, le Doyen, je vous soumettrai les sujets et je n'ai pas besoin, d'ajouter que nous tiendrons compte du désir que vous exprimes pour l'époque de notre voyage, avant le 15 Mai.

Les circonstances que traverse l'Europe rendent bien nécessaires et bien précieux ces témoignages d'une amitié qui, en Roumanie comme en France, est moins le résultat d'une politique heureuse qu'une mouvement naturel des esprits et des coeurs. Laissez moi ajouter que le spectacle de votre union patriotique et de votre fermeté nous remplit d'admiration.

Je vous prie d'agréer, Monsieur le Doyen, pour vous et pour le Conseil, l'expression sincère de mes sentiments de dévouée amitié.

HENRI FOCILLON

Traducere :

26 Rue des Fossés Saint-Jaques
Paris, ce 18 Mars 1939.

Domnule Decan,

Sint profund mișcat de frumoasa scrisoare pe care mi-ați făcut cinstea de a mi-o scrie în numele consiliului Facultății de Litere și pentru care vă mulțumesc cu respect. Marea dumneavoastră țară, magnifica ei cultură, puternicile sale prietenii mi-au dăruit multe, m-au învățat multe și-mi achit o datorie de recunoștință fiind în același timp mesagerul inimii mele cînd vorbesc despre România și scriu despre maestrul gîndirii și artel sale. Dragii mei colegi de la București, știu acest lucru, și de aceea, vă spun, că accept, de asemenea, cu bucurie să țin la Universitate conferințele pentru care a-ți binevoit să vă îndrăgiti la mine. De îndată ce data inaugurării institutului nostru va fi fixată, de îndată ce voi fi în mod oficial desemnat, vă înștiințez, domnule Decan că voi încredința subiectele și nu mai este nevoie să adaug că vom ține seama de dorința pe care o exprimați cu privire la perioada călătoriei noastre — înainte de 15 mai.

Evenimentele care străbat Europa, fac ca aceste mărturii de prietenie, necesare și prețioase, să fie atît în România cît și în Franța puțin rezultatul

unei politici fericite decît al unei mișcări naturale a spiritelor și a inimilor. Permiteți-mi să adaug că spectacolul unirii voastre patriotice și fermitatea voastră ne umple de admirație.

Vă rog să primiți domnule Decan, pentru dumneavoastră și pentru consiliu, expresia sinceră a sentimentelor mele de prietenie.

Henri Focillon

O REFERINȚĂ INEDITĂ A LUI LORENZO DE MEDICI LA DACIA *

MIRELA SAIM

Figură proeminentă a umanismului italian, artist și om politic, făuritorul unor opere de artă remarcabile și, în același timp, conducător abil al politicii italiene de la sfîrșitul secolului al XV-lea, Lorenzo Magnificul este și autorul unei lucrări dramatice mai puțin cunoscute: „La scara rappresentazione di San Giovanni e Paolo” (reprezentată în 1491). Piesa a fost creată la sfîrșitul vieții marelui conducător florentin și, deși de inspirație hagiografică, ea reprezintă testamentul politic și filozofic al autorului său fiind o meditație asupra forțelor istoriei și a felului în care omul politic, personalitatea conducătorului, influențează destinele altor oameni. Acțiunea piesei se petrece în vremea împăratului Constantin cel Mare și a urmașilor acestuia, Constantin cel Tânăr și Iulian APOSTOLUL, deci în secolul IV e.n.

În prima parte a piesei, împăratul Constantin trebuie să facă față cererilor lui Gallican, un puternic comandant de oști, întors victorios din războiul cu parții, și care cere mîna fiicei Împăratului, Costanza. Pentru a-l îndepărta de la curte, neavînd posibilitatea să-l refuze, Împăratul îi promite mîna fiicei sale cu condiția de a-i înfrînge pe „dacia cei primejdioși”. Sfatul salvator îi este dat Împăratului chiar de către fiica sa care îi spune: „Tu îi poți spune cît e de primejdios războiul în Dacia și că vrei să-i îndeplinești orice dorință și, de obicei, timpul pe multe le aranjează”¹. În acest război multe se vor întîmpla Împăratul este de acord cu propunerea fiicei sale, și astfel îl momește pe Gallican cu războiul din Dacia, obținînd ceea ce — mai tirziu — Machiavelli avea să numească „beneficiul timpului”. Pentru a-l trimite în Dacia Împăratul îi descrie lui Gallican pericolul: „știi doar cît ne amenință și cît e de dușmă-

noasă Dacia rebelă care ne e vecină!... Eu sper în ajutorul zeilor, dar și mai mult mă încred în marea ta vitejie, astfel ca împotriva daciilor să avem o victorie rapidă”².

Gallican pleacă spunînd „cavalerilor” săi: „Împăratul nostru acum vrea să ne pună la încercare printre ghețurile și zăpezile Daciei”³.

În Dacia Gallican suferă o înfrîngere dezastuoasă din partea locuitorilor acestor pămînturi: „Toată armata îi este distrusă” scrie autorul. Convertindu-se la creștinism⁴, Gallican capătă sprijin divin și își reface în mod miraculos armata. Se dă o nouă bătălie — un asediu — și de data aceasta Gallican este victorios, reușind să-i ia prizonieri pe „regele” dac și pe fiii acestuia, „principii”. Operă literară, supusă în mare măsură normelor estetice ale epocii, piesa lui Lorenzo de' Medici reflectă relațiile politice, structurile sociale și statale din vremea sa, astfel încît, în mod anacronic, dar plauzibil pentru contemporanii marelui florentin, întîlnim în această operă, a cărei acțiune se petrece la începutul secolului IV, un rege și principii daci, Gallican este de fapt un „condottier” și chiar împăratul Constantin se comportă ca un principe umanist. De asemenea, bătălia în urma căreia „regele” dac este înfrînt este descrisă în amănunțime, cu multe elemente de tactică a asediului din secolul al XV-lea. Astfel, ni se relatează pe larg pregătirile artileriei, atacul cu bombarde și arcebuze, apărarea și fixarea mașinilor de război în șanțuri. Celui care va sui primul pe zidurile cetății asediate i se promit 1000 de ducăți, următorilor doi 500 și, respectiv, 100 de ducăți.

În captivitate prizonierii daci au o comportare demnă și curajoasă: astfel, la un moment dat fii se oferă să se sacrifice în locul tatălui lor. Regele dac meditează asupra vicisitudinilor sorții schimbătoare și a vanității puterii, deplîngînd faptul că moștenirea strămoșilor săi nu mai poate fi transmisă propriilor săi urmași.

Învîgător, Gallican afirmă: „aproape mi-e rușine că v-am învins: dar la fiecare joc doar unul poate fi învîgător, iar cel învins trebuie să se resemneze”. Însoțit de nobilele personaje dace, Gallican se întoarce victorios în fața împăratului Constantin. Acesta îi iartă pe prizonieri, spunînd: „Te iert și am uitat minia. Nu vreau singele tău, ci doar regatul și gloria”.

Relatîndu-i împăratului campania, Gallican afirmă din nou că numai datorită ajutorului divin i-a putut înfrînge pe daci: „de fapt, am fost înfrînt, zdrobit; din atîția am supraviețuit doar trei: eu și aceștia doi care-mi

* Lucrînd la un studiu despre structurile literare ale dramei în Renașterea italiană — pentru volumul „Direcții ale umanismului în Renașterea Europei” aflat în planul științific integrat al Institutului „G. Călinescu” — am întîlnit în opera lui Lorenzo de' Medici o importantă referință la Dacia și locuitorii săi, fapt ce ne-a sugerat alcătuirea materialului de față.

¹ Strofele 37, 38.

² Strofele 41, 43 (în strofa 41, Lorenzo folosește cuvîntul „ciugere” care în sens propriu înseamnă „a înconjura”. Dar este probabil o manieră retorică de a desemna vecinătatea).

³ Convertirea lui Gallican, pe cîmpul de luptă, este „copiată” după legenda neatestată documentar — a conversiunii lui Constantin în ajunul bătăliei de la Pons Milvium și în urma căreia acesta ar fi adoptat stîndardul cristic „labarum”.

sînt alături“... „Vei auzi de la Paul și Ioan că prin grația divină și prin miracol am învins“ (strofele 88, 89).

Studiind piesa lui Lorenzo de'Medici am fost surprinsă atât de noutatea documentară a mențiunii⁴ cit și de faptul că marele scriitor italian a făcut din daci personaje eroice ale ultimei sale opere, adevărată sinteză a temelor sale artistice și a experienței lui politice. De aceea, am căutat să deslușesc cit mai complet semnificația acestei „*secvențe dacice*“.

Deși interesul oamenilor de artă și cultură italieni pentru Dacia și locuitorii ei este foarte vechi, totuși Renașterea, înviind interesul pentru istorie, pentru latinitatea antică, a dat un nou impuls și preocupărilor pentru cunoașterea acestui spațiu liminar al latinității, și al avatarurilor sale. Pasionat de istorie, în care omul politic și strategul caută și găsește exemplificarea propriilor ipoteze, a preocupărilor sale politice, Lorenzo Mag-

nificul a fost, în mod simptomatic, atras tocmai de perioada de tranziție și ultimă monumentaritate a Imperiului Roman, acea perioadă în care, instituționalizându-se, creștinismul se confruntă direct cu păgînismul. Pe alt plan, la alt nivel de interpretare spirituală, epoca lui Lorenzo a reluat conflictele de valori ale secolului lui Constantin cel Mare.

Pe plan militar și politic, sub împăratul Constantin Imperiul capătă noi contururi, fiind o epocă de expansiune orientală, și capitala Imperiului se mută la Constantinopol. De aceea, pentru împăratul Constantin provincia transdanubiană — limesul danubian — prezenta o importanță vitală, căci îi asigura legătura dintre partea apuseană și cea răsăriteană a Imperiului. Purtdin mai multe campanii în Dacia, el și-a luat chiar cognomenul de „Dacicus“⁵ și a construit un arc de triumf în care își celebra victoriile asupra sarmaților din Dacia. Fără îndoială că Lorenzo cunoștea aceste date — cel puțin parțial — deși sursele

⁴ Mențiunea este neînregistrată în literatura de specialitate, și absentă din volumul „Țările Române și Italia pînă la 1600“ de G. Lăzărescu și N. Stoicescu — Editura științifică, București, 1972, volum ce sintetizează experiența de cercetare în acest domeniu al relațiilor culturale și politice dintre state.

⁵ Fapt consemnat de Eusebius, Vita Constantini, I, 8 — apud. D. Tudor: „Oltenia Romană“ București, Ed. Academiei R.S.R., 1968, ed. III, revizuită și adăugită.

570

RAPPRESENTAZIONE DI S. GIOVANNI E PAOLO

UNA DELLE FIGLIUOLE di Gallicano:

49. Quando pensiam, padre nostro diletto,
che forse non ti rivedrò mai più,
copron gli occhi di pianto il tristo petto.
E dove lasci le figliuole tue?
Già mille e mille volte ho maladetto
l'arme e la guerra e chi cagion ne fue.
Benché un buon padre e degno ci abbi mostro,
pur noi vorremmo il dolce padre nostro.

L'ALTRA FIGLIUOLA, a Costantino:

50. Alto e degno signor, deh, perché vuoi
che noi restiam quasi orfane e pupille?
Risparmia in questa impresa, se tu puoi,
il padre nostro: de' suoi par c'è mille,
ma altro padre più non abbiam noi;
contentaci, ché puoi; facci tranquille.

COSTANTINO

Su, non piangete: il vostro Gallicano
tornerà presto con vittoria e sano.

GALLICANO si volta a Costantino, e dice:

51. Io vo' lasciarti il piè, signor sovrano,
prima ch'io parta, ed a mie figlie il volto.
E credi che l' fedel tuo Gallicano
Giovanni e Paul tuo osserva molto:
l'uno alla destra, alla sinistra mano

49. - 7. ci abbi mostro: tu ci abbi mostro.

RAPPRESENTAZIONE DI S. GIOVANNI E PAOLO

571

l'altro tetro, perché non mi sia tolto;
se senti alcuna loro ingiuria o torto,
tu puoi dir certo: — Gallicano è morto —.

E, voltatosi a' cavalieri, dice:

52. Su cavalier, cotti e neri dal sole,
dal sol di Persia, ch'è così fervente
Il nostro imperator provar ci vuole
tra' ghiacci e neve di Dacia al presente:
la virtù il caldo e il freddo vince suole;
periglio, morte allin s'innua niente.
Ma facciam prima sacrificio a Marte,
ché senza Dio val poco o forza o arte.

Detto questo, fa sacrificio in qualche luogo dove non sia
veduto altrimenti; di poi si parte con lo esercito, e ne va allu
impresa di Dacia.

COSTANZA ad Attica ed Artemia, quide lei converte:

53. O care mie sorelle in Dio dilette,
o cara Artemia, o dolce Attica mia;
io credo il vostro padre mi vi dette
non sol per fede o per mia compagnia,
ma acciò che sane, liete e benedette
vi renda a lui quando tornato fia;
né so come ben far possa quest'io,
se prima sane non vi rendo a Dio.
54. O care, o dolci sorelle, sappiate
che questo corpo di lebbra era brutto;
e queste membra son monde e purgate
dall'autore de' ben, Dio, che fa il tutto:

52. - 8. o forza o arte: coppia petrarchesca (cfr. Rime, I, 67).

RAPPRESENTAZIONE DI S. GIOVANNI E PAOLO

383

89. Tu intenderai da Paolo e Giovanni,
per grazia e per miracolo abbiain viato.
Conosciuto ho de' falsi dei giungama,
della fede di Cristo armato e cinto;
disposto ho dare a lui tutti i miei anni,
queto e fuor del mondai labirinto;
e di Costanza, sutami concessa,
l'assolve, imperador, della promessa.

COSTANTINO

90. Tu non mi porti una vittoria sola,
tu sola un'allegrezza in questa guerra;
tu m'hai renduto un regno e la figliuola,
più cara a me che l'acquistata terra.
E, poi che se' della cristiana scuola
ad adori uno Dio che mai non erra,
puoi dir d'aver te renduto a te stesso:
Dio tutte queste palme t'ha concesso.
91. E, per crescer la tua letizia tanta,
intenderai altre miglior novelle:
perché Costanza, la mia figlia santa,
ha convertito le tue figlie belle;
e tutti siete rami or d'una pianta,
e in ciel sarete ancor lucenti stelle:
per suoi vuol Gallican, Atica, Arcemia
Dio, che, per grazia e non per merito premia.

GALLICANO

92. Miglior novelle, alto signore e degno,
ch'io non ti porto, or tu mi rendi indietro:

89. - 6. *l'abito*; *confini* petrarchesco (cfr. *Roma*, CCXI, 14 e CCXIV, 4).
90. - 5. *scuola*; *religione*.
91. - 5. *stare*; *siete*.

Foto 3 — Pagină din lucrarea lui Lorenzo de Medici

lui sînt evident multiple: materia propriu-zisă a piesei este inspirată de tradiția hagiografică medievală sintetizată în „Legenda aurea” — un corpus de legende hagiografice redactat spre sfîrșitul secolului al XIII-lea de episcopul italian Iacoppo da Voragine.

De asemenea, din 1486, an în care se presupune că Lorenzo a început să-și scrie piesa, datează o scrisoare a lui către Ercole d'Este, ducele Ferrarei, prin care îi cerea manuscrisul „De Romanis Historiis” de Dio Cassius. Dio Cassius este, după cum se știe, istoriograful războaielor traiane. Chiar dacă n-ar fi vorba decît de o simplă coincidență, ea tot demonstrează interesul sporit al Magnificului pentru „situația dacică”. Dar modul în care a fost construit episodul dramatic, dintr-o victorie a dacilor, urmată de o înfrîngere a lor, urmează modelul consemnat de istorie. Lorenzo a vizitat de mai multe ori Roma, prima dată în 1466, într-o călătorie de studii, prilej cu care nu se poate ca el să nu fi văzut și să nu fi reflectat asupra reliefulor Columnei Traiane și a arcului lui Constantin — ambele monumente cuprinzînd

382

RAPPRESENTAZIONE DI S. GIOVANNI E PAOLO

l'offesa mette subito in oblio.
Io ti perdono, e posto ho già lo adegno:
non voglio il sangue, ma la gloria e 'l regno.

E, voltosi a Gallicano:

86. O Gallican, quando tu torni a me,
sempre t'ho caro ancor senza vittoria:
or pensa adunque quanto car mi se',
tornando vincitor con tanta gloria.
Veder legato innanzi agli occhi un re:
cosa che sempre arà nella memoria.
Ma dimmi: questa croce onde procedo,
che porti teco? hai tu mutato fede?

Risponde GALICANO a Costantino:

87. Io non ti posso negar cosa alcuna:
or pensa se negar ti posso 'l vero;
il ver, che mai a persona nessuna
di negarlo uom gentil de' far pensiero.
Di questa gloriosa mia fortuna
rendute ho grazie a Dio, or in San Piero.
Perché 'l vincer da Cristo è sol venuto,
porto il suo segno, e l'ho da Cristo avuto.
88. Io t'accennai nelle prime parole:
in effetto fui rotto e fracassato.
Campò di tanti tre persone sole:
io e questi duo cari qui dallato;
facemmo tutt'a tre come far suole:
ciascun che viene in vile e basso stato:
chi non sa e non può, tardi s'accorre:
per ultimo rimedio a Dio ricorre.

87. - 6. *in San Piero*; *nella chiesa di San Pietro*.
88. - 7. *s'accorre*; *se gli viene in mente*. Ma si potrebbe leggere *tardi* *s'accorre*; *provvede all'ultimo momento*.

Foto 4 — Pagină din lucrarea lui Lorenzo de Medici

scene în care căpetenii ale dacilor se predau romanilor⁶.

Astfel, se poate afirma că în alcătuirea acestui episod avem de-a face cu o amalgamare, o contaminare a unor date istorice și a unor elemente tradiționale, transfigurate artistic. Demonstrînd în mod clar marele interes al umaniștilor italieni pentru Dacia — verigă necesară pentru înțelegerea propriei latinități, „secvența dacică” din opera lui Lorenzo de' Medici este și cea mai importantă mențiune artistică a spațiului carpato-dunărean din literatura Quattrocentului.

⁶ De altfel confuzia între Traian și Constantin este foarte veche, ea fiind incurajată chiar de practica lui Constantin (și a altor împărați romani) de a lua de pe monumentele vechi, reliefuli și statui pe care apoi le adăugau propriilor monumente. Astfel, Constantin a întrebuițat la decorarea Arcului său de triumf mai multe statui, printre care un dac, și două basoreliefuli scoase de pe Arcul lui Traian, (construit în 111) care reprezenta scene de bătălie cu dacii. De asemenea, ca și Traian, Constantin a purtat succesiv, război cu dacii și cu partii. În ce privește *Columna*, pe ea există, după cum se știe, nu mai puțin de șapte scene în care dacii se supun romanilor.

NOI ELEMENTE COMEMORATIVE PRIVIND RĂZBOIUL PENTRU INDEPENDENȚĂ

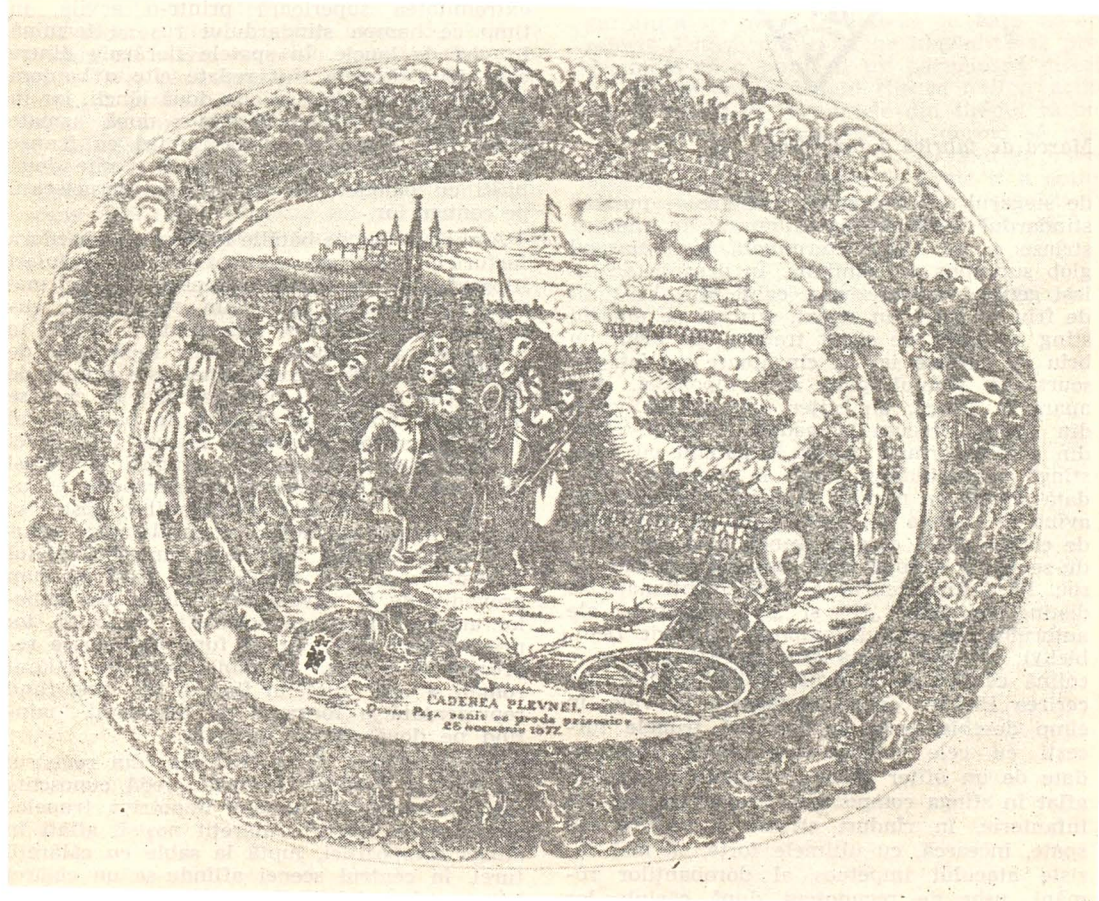
GEORGE BUZDUGAN

În colecția noastră se păstrează un tip de farfurie, de formă lunguiată (23×28 cm) făcând parte dintr-un serviciu de farfurii platouri de masă, din faianță cenușie cu desenele de culoare verzui închis, executate de o manufactură engleză din Birmingham, probabil în urma unei comenzi din țara noastră a vreunui participant la războiul pentru independență, care a dorit să păstreze ca amintire scene din acest eveniment semnificativ pentru istoria României.

Tipul de farfurie ce analizăm conține în porțiunea sa concavă reprezentarea căderii Plevnei și predării lui Osman Pașa armatei române, la 28 noiembrie 1877, iar în bordură,

figurarea altor două lupte rămase celebre: bătălia de la Rahova și cea de la Smîrdan.

Scena centrală ce ocupă majoritatea suprafeței farfuriei, cît și celelalte două reprezentări din bordură, constituie reproducerea monocromatică pe faianță a trei cromolitografii — foarte cunoscute în epoca imediat ulterioară războiului pentru independență — datorate litografului Henric Dembicky, editate de librăria fraților Ioanițiu din București și tipărite în atelierele lui Adolf Wolf din Dresda. Astfel, scena capitulării lui Osman Pașa este transpusă pe faianța farfuriei comemorative după cromolitografia amintită, cu toate detaliile compoziției lui Dembicky reproduse întocmai. Așadar, în centrul acestei scene apare reprezentat Osman Pașa rănit, coborît de pe cal după ce primise un glonț în piciorul stîng, susținut fiind de doi oșteni din garda sa și înconjurat de membri ai suitei sale. În spatele renumitului general turc distingem pe medicul său, cu trusa cu medicamente purtată în bandulieră, flancat de doi ofițeri, iar înapoia acestora alți trei ofițeri călări, aghiotanți ai lui Osman, însoțiți

Imaginea farfuriei comemorative

Marca de fabrică a farfuriei

de stegarul — de asemenea călare — purtind stindardul otoman cu flamura în falduri strînse și cu hampa terminată prin clasicul glob suprapus de semilună. În dreapta aceluiași general e reprezentat calul său alb, ținut de friu de către un soldat, purtînd pe umărul stîng o lopată de săpat tranșee, pe piept un brîu cu cartușe iar la cîngătoare un iatagan scurt. În primul plan al compoziției, mai apare la stînga, un ofițer turc călare, văzută din spate, precum și cadavrul unui soldat din aceeași armată, căzut la pămînt cu mîna stîngă acoperindu-și fața; la dreapta, e redată o ladă cu muniții răsturnată pe o parte, avînd în stînga o roată ruptă și desprinsă de căruța de la care provenea, mai sus aflîndu-se tecile a două săbii turcești aruncate pe sol. Pe latura scurtă a lăzii menționate se disting inițialele „H” și „D” înlănțuite ale autorului respectivei compoziții (Henric Dembicky). Întreaga scenă este reprezentată pe o colină ce domină teatrul bătăliei pentru cucerirea Plevnei ce se desfășoară în vale, în cîmp deschis, unde se înfruntă trupele turcești cu cele româno-ruse. Astfel, comandate de un ofițer călare, cu sabia ridicată și aflat în stînga compoziției, trupele turcești de infanterie, în rînduri strînse și văzute din spate, încearcă, cu ultimele forțe, să mai reziste atacului impetuos al dorobanților români, ușor de recunoscut după căciula lor caracteristică, ostași dispuși pe linia de bă-

taie, de asemenea, în rînduri compacte și în mai multe corpuri de oaste care încercuiesc din diverse părți armata otomană. Nori groși de fum, proveniți din șarjele de artilerie ale tunarilor noștri, învăluiesc din diferite unghiuri scena de luptă. Pe fundalul compoziției se mai văd și alte unități ale forțelor armate beligerante aliniate pe flancuri, în ultimul plan apărînd silueta cetății Plevna și două dintre redutele sale, pe una fluturînd tricolorul românesc. Le baza scenei descrise se află o inscripție pe trei rînduri: Căderea Plevnei (în caractere latine majuscule de tipar) / Osman Pașa se predă prizonier (sic) / 28 noiembrie (sic) 1877 (în caractere latine minuscule de tipar).

Bordura farfuriei comemorative cuprinde în registrul superior redarea luptei de la Rahova din ziua de 9 noiembrie 1877 iar în registrul inferior, reproducerea bătăliei de la Smîrdan din 12 ianuarie 1878. Pe ambele flancuri, între cele două scene menționate sînt reprezentate cîte două steaguri încrucișate, în dreapta tricolorul românesc și în stînga drapelul purtînd pe flamură acvila bicefală rusească. Hampa tricolorului este terminată la extremitatea superioară printr-o acvilă, în timp ce hampa stindardului rus se termină în vîrf de lăncie. În spatele fiecăruia dintre cele două drapele sînt redată cîte o banieră cu flamura ondulată și cîte două lăncii, iar în spațiul dintre steagurile celor două armate aliate sînt reproduse două ramuri cu frunze de laur ce se întretaie la bază și cîte două puști cu baionetă în vîrf ce se încrucișează pe centrul lor.

Ambele scene de bătălie înfățișate în bordura farfuriei, constituie compoziții ale aceluiași litograf, deși inițialele numelui său nu mai figurează înscrise în vreun spațiu din cuprinsul acestor ultime reprezentări. Astfel, în prima scenă și anume cea care redă lupta de la Rahova, centrul compoziției este ocupat de un pod de piatră cu patru arcade, pe care se desfășoară atacul, la sabie și la baionetă, al vitejilor noștri dorobanți asupra infanteriei turcești intrată în panică; trupuri de ostași turci uciși se prăvălesc peste parapetul podului în apă. Deasupra dorobanților noștri se zărește hampa cu acvilă și cu flamura ondulată a tricolorului românesc, iar pe fundalul întregii scene sînt redați nori groși de fum proveniți de la salvele de artilerie ale ambelor armate. În stînga aceleiași compoziții, tot printre nori compacti de fum, mai apare reprezentată o luptă la sabie între un călăreț român și unu' turc, în flancul lor stîng fiind reprezentată o formație de dorobanți înaintînd pe două rînduri paralele.

Scena bătăliei de la Smîrdan, din registrul inferior al bordurii farfuriei, redă cunoscuta șarjă a cavaleriei române împotriva trupelor otomane de spahii. Călăreții noștri, aflați în stînga compoziției, luptă la sabie cu călăreții turci, în centrul scenei aflîndu-se un călăreț turc cu drapelul țării sale în mîna stîngă și cu o sabie în mîna dreaptă, avînd calul rănit

ingenuncheat și fiind înconjurat de mai mulți cavaleriști români care caută să-i captureze stindardul. În dreapta scenei se zăresc alți călăreți turci în luptă cu cei români, în spațele lor apărind șiruri de infanteriști otomani, învăluți în nori de fum, care se retrag, lăsând în urma lor pe sol ostași morți sau răniți. În stînga aceleiași scene, în urma cavaleriei române care șarjează, apar reprezentate șiruri compacte și aliniate de dorobanți ce înaintează, pe flancul lor drept fiind redată o baterie de artilerie însoțită de doi tunari, întreaga compoziție aflându-se încadrată în nori denși de fum.

Rolul comemorativ al farfuriei reiese cu pregnanță, compozițiile înfățișate pe suprafața ei constituind, precum am văzut, scene memorabile din marile bătălii ale campaniei din 1877—1878 a eroicei noastre armate. Aceste scene deveniseră foarte populare în epoca imediat următoare terminării războiului pentru independență, fiind redată în numeroase litografii ce circulau în acea perioadă pe întreg cuprinsul țării, fie incluse ca ilustrații în textul unor lucrări cu conținut istoric, fie aflate în presa timpului, fie chiar sub formă de foi volante. Astfel, cromolitografia înfățișînd căderea Plevnei a fost intens difuzată ca premiu la *Istoria rezelului româno-ruso-turc 1877—1878*, cea reprezentînd bătălia de la Răhova, ca premiu la *Calendarul pentru toți românii pe anul 1879*. În sfîrșit cea a luptei de la Smîrdan, ca premiu la același calendar pe anul 1880. Respectivul producții, fiind toate opera litografului sus-amintit, au constituit scene puternic evocatoare ale războiului nostru pentru dobîndirea independenței de stat a țării.

Asemănător unei alte farfurii comemorative a războiului pentru independență aflate în

colecția noastră*, cea la care ne-am referit provine tot dintr-o manufactură din orașul englez Birmingham, purtînd marca de fabrică a firmei KANNREUTHER Co. BIRMINGHAM pe reversul ei. Inscricția, scrisă în caractere latine majuscule de tipar (numele proprietărilor manufacturii dispus în semi-cerc, iar numele localității, în arc de cerc), încadrează o coroană regală engleză (ceea ce ne-ar îngădui să presupunem că respectiva firmă era și furnizoare a curții regale engleze). Sub aceste elemente se mai află reprezentat un romb cu vârful superior tăiat și înlocuit printr-un cerc. Unghiurile rombului sînt marcate prin arcuiri de cerc, împărțînd astfel suprafața figurii geometrice în cinci compartimente, patru mai mici și unul mai mare, în centru, la care se mai adaugă și suprafața circulară suprapusă vârfului tăiat al rombului. În toate aceste șase spații se află inclusiv fie cîte un număr (redat în cifre romane sau arabe), fie cîte o literă (în caractere latine majuscule sau minuscule), care în limbajul criptic al mărcilor de fabrică engleze, semnifică data executării serviciului de farfurii respectiv, în speță anul 1878.

Ca și în cazul anterior, nu cunoaștem identitatea persoanei care a comandat în Anglia garnitura de farfurii-platouri la care ne-am referit. Totuși, nimic nu ne împiedică să presupunem că a putut fi un participant direct, în calitate de combatant (fie ca militar activ, fie ca rezervist), la luptele din timpul războiului nostru de independență, dorînd să păstreze vie, chiar și printr-un serviciu de masă, evocarea mărețelor fapte de arme și a acțiunilor eroice săvîrșite de militarii români în timpul glorioasei campanii din 1877—1878 a armatei noastre.

* Cf. „Magazin istoric“, an. XI, nr. 3 (120) martie 1977, p. 17.

RECENZII ȘI PREZENTĂRI

Din tezaurul arhivelor. Album de documente, București, 1976, Direcția Generală a Arhivelor Statului din Republica Socialistă România.

Inițiativa tipăririi unui album care să ofere atât specialiștilor cât și publicului larg o suită de imagini comentate privitoare la acea „memorie a trecutului” care sînt arhivele — în speță, a unui mănunchi de foarte caracteristice documente ale trecutului nostru culese din cele mai însemnate colecții românești — trebuie salutăată cu toată căldura. O fac aici, mărturisindu-mi satisfacția de a fi găsit reproduce în albumul întocmit, cu lăudabilă știință și dragoste pentru meseria lor, de către Ioana Burlacu și Virgiliu Z. Teodorescu, documente care interesează în cel mai înalt grad pe oricare istoric al civilizației românești mai vechi sau mai apropiate.

Acte cu caracter economic și politic, social și instituțional-cultural, hrîsoave și urice, tratate, scrisori, protocoale, fotografii și afișe, ba chiar foarte relevante mărturii ale presei moderne se rînduiesc între cele peste 120 de documente reproduce și sumar descrie, într-o alegere ce dovedește din partea alcătuitoarelor antologiei o largă și luminoasă înțelegere a ceea ce a reprezentat documentul scris și cel iconografic într-o istorie atât de frîmțită precum cea a locuitorilor de la Dunăre și Carpați.

Cititorul are satisfacția de a întîlni în albumul editat recent de Arhivele Statului documente pe care le știe poate de multă vreme, pe care le citează ca momente de seamă, „de hotăr”, ale istoriei noastre medievale, moderne și contemporane, de la cunoscutul privilegiu din 1368 al lui Vladislav I pentru brașoveni, la vestita scrisoare din 1521 a lui Neacșu din Cîmpulung către locuitorii aceluiași însemnat centru de viață românească din Țara Bârsei, de la cartea domnească a lui Constantin Mavrocordat din 1746 pentru eliberarea rumânilor din Muntenia, pînă la documente fundamentale ale mișcărilor sociale din secolul al XVIII-lea transilvan, din epoca pașoptistă și a unirii, din cea a războiului pentru independență de acum un veac, la acte în fața cărora te emoționează să descoperi semnătura Vladimirescului sau a Bălcescului, ca și diferite însemnări legate de biografia și de gândurile unor Creangă și Eminescu, Caragiale și Goga.

Din parte-mi, preocupat îndeosebit de aspectul artistic al fondului documentar înfățișat nouă de Ioana Burlacu și Virgiliu Z. Teodorescu, remarc cu interes în album admirabile piese în care interesul istoric și diplomatic și-l adaugă pe acela estetic. Am în vedere, spre a da citeva pilde numai, documentul cunoscut, din 17 august 1511, al predecesorului imediat al lui Neagoe Basarab, în care pecetea de boier a viitorului ctitor de la Argeș și strălucit domn al Țării Românești consiștilează elegant, alături de alte peceti feudale și de marea pecete a țării, actul domnesc, sau remarcabilele exemplare în care culorile strălucitoare și nu odată cu sens simbolic — aurul în primul rînd — împodobesc inițiale, monograme și chenare precum într-un hrîsov din 1614 pentru mănăstirea Dealu, în documente de la Matei Basarab ornate chiar și cu portrete voleydale — miniaturale replici ale picturii murale și cu interesante paralele

în aceea de manuscrise a jumătății secolului al XVIII-lea românesc —, sau, în fine, acele acte publice emenate din cancelariile unor Constantin Brîncoveanu, Ștefan Cantacuzino și Nicolae Mavrocordat, unde gustul heraldic de sorginte barocă stă alături de aplecarea spre floral, către exuberanța decorativă pe care o găsim pretutindeni, mai cu seamă în Muntenia și Oltenia, în ciopliturile în lemn și piatră sau în cusăturile cu fir ale epocii din jurul lui 1700, pînă către 1800 cînd portrete, alegorii, imagini de monumente chiar — de felul celor desenate de un Dionisie Eclesiarhul — dau măsura înclinației către decorativ și pitoresc din cultura plastică românească ajunsă la pragul epocii moderne.

Nu pot dealtfel să nu observ, odată mai mult, răsfoind paginile acestui album, chipul în care cercetătorului documentelor din unghiul artei i se poate deschide un cîmp de mare interes și încă neabătut, întru urmărirea evoluției stilistice a împodobirii medievale, cotidiene aș spune, a unor asemenea piese, a unei arte care, pas cu pas, a reflectat foarte precis căile artelor plastice „majore”, de la sobrietatea gravă și reținută a aspectului documentelor de cancelarie din secolele XIV, XV și XVI la exuberanța decorativă, ajunsă pînă la un adevărat „horror vacui”, din documentele evului mediu tîrziu, îndeosebi de la sfîrșitul secolului al XVII și din secolul al XVIII-lea.

În fața unui asemenea album, reflectînd la cît de utilă ar fi încă, în viitor — sub un același patronaj de specialitate al Arhivelor Statului —, editarea unor culegeri speciale similare, selective, fie privitoare la pecetile noastre vechi, fie la evoluția scrisului, fie la anume categorii de documente în funcție de limbă, de epocă, de sferă de preocupări, mă gîndesc la cît de binevenite ar fi traducerea integrale, în limbi de circulație internațională, a unor asemenea publicații care să facă cunoscută bogăția fondului nostru arhivistic național. Cu o condiție însă, care îmi pare a fi și singura ce poate fi amintită în final și care, ea singură nerespectată, constituie o umbră regretabilă într-un demers cultural și științific atât de interesant: este vorba de o neapărată și riguroasă veghe viitoare asupra calității reproducerilor fotografice, a celor color în primul rînd, de un nivel extrem de scăzut, nepermis de slab aș spune, în cazul albumului de față.

Respectul pe care trebuie să-l acordăm documentelor trecutului nostru, calitatea plastică remarcabilă a multora dintre acestea, obligă la exigență, iar în această direcție, valorificarea însemnatei părți din patrimoniul cultural național care sînt Arhivele impune, alături de știință, gustul precis al punerii în lumină a oricărei mărturii din istoria noastră.

Nădăjduiesc că o ediție următoare a atât de interesantului album apărut recent va răspunde și acestui deziderat al fiecărui istoric și al fiecărui iubitor de frumos.

RĂZVAN TEODORESCU

MANOLE NEAGOE și COLABORATORII, Războieni. Cinci sute de ani de la campania din 1476. Monografie și culegere de texte. Direcția Generală a Arhivelor Statului din R. S. România, București, 1977, 352.

Ultima carte a cunoscutului medievist Manole Neagoe, închinată faimoasei lupte de la Războieni, se înscrie pe coordonatele cu care acest harnic și entuziast cercetător al trecutului nostru ne-a obișnuit de multă vreme. Și de această dată M. Neagoe invită pentru cititorul contemporan o epocă de luptă și de glorie, căreia chiar domnia sa i-a închinat deja pagini substanțiale în lucrarea *Ștefan cel Mare*. De data aceasta M. Neagoe ne oferă însă nu o evocare generală a evenimentelor, asemenea celor pe care le putem afla la Ion Ursu, de pildă (*Ștefan cel Mare*, București, 1925, p. 98—198), unde documentele glăsuiesc mai des decât scriitorul, la Nicolae Iorga (*Istoria lui Ștefan cel Mare pentru poporul român*, București, 1904, ed. 1966, p. 140—152, ori chiar în *Ștefan cel Mare* publicat de domnia sa în 1977 (p. 136—163), ci o amănunțită examinare critică a tuturor faptelor, a tuturor măririlor și a tuturor datelor care ne vorbesc despre întimplările anului 1476. Alcătuită cu înțeleaptă măsură și căpănit spirit critic, erudita reconstituire a epopeei de la 1476 nu neglijează nici un amănunt, nu omite nici o informație. Cu toate acestea, netăgăduitul talent de scriitor al autorului nu ne lasă să obosim niciodată, trezindu-ne necontenit interesul, ba cu o îndreptare cronologică ba cu o lămurire plină de bun simț, ba cu o sugestivă paralelă din istoria europeană. În acest chip evenimentele moldovene dobîndesc treptat un amplu fundal european, ieșind în meșteșugit relief ca un permanent exponent al istoriei universale, pe care o exprimă, iar în acest an de răscruce, o și determină în bună parte.

Meritul incontestabil al acestei cărți este, fără doar și poate, acela de a așeza cu argumente și dovezi de neînlăturat înțeleștarea de la Războieni în rîndul marilor bătălii ale secolului al XV-lea. Mai mult, ceea ce în mintea unora stăruie încă numai ca o dureroasă înfrîngere a neamului, redvine, prin riguroasa demonstrație a autorului, o victorie de netăgăduit. Într-adevăr atunci, în pofida faptului că bătălia cea mai însemnată a războiului a fost pierdută de Ștefan Vodă, bilanțul întregii campanii turcești rămîne un eșec militar și politic aproape total, expediția biruitoare din Muntenia a voievozilor Tepeș, Ștefan și Bathori pecetluind prima alianță victorioasă a conducătorilor celor trei țări române împotriva cotorpitorului.

Ca și în alte lucrări ale sale, M. Neagoe se dovedește mai cu seamă un înzestrat cercetător al istoriei militare. Spre deosebire însă de alte studii mai vechi, închinăte campaniei din 1476, *Războienii* lui M. Neagoe, departe de a se mărgini la aspectele tehnice ale deplasărilor și ciocnirilor de trupe, cuprind întreaga frescă politică a vremii, luminînd de fiecare dată mecanismul alianțelor și intereselor care au determinat pas cu pas evoluția confruntării de acum 500 de ani. Din această pricină autorul simte nevoia de a căuta în anii 1467—1475 cheia raportului de forțe în necontenită oscilație, pe tabla de șah a Europei răsăritene din ajunul campaniei de la Valea Albă. Istoria anului 1476 se transformă astfel într-o adevărată istorie politică și diplomatică a Moldovei în deceniul care precede înțeleștarea de la Războieni.

Folosul pe care-l obține pe această cale istoriografia noastră este considerabil. Într-adevăr, M. Neagoe întregeste, astfel, în bună parte, tabloul unei epoci, pe care alți cercetători ai istoriei epocii lui Ștefan Vodă, dintre care amintim aici numai pe vrednicul Șerban Papacostea, se străduiesc de mai multă vreme să o reconstituie. Fără doar și poate, o monografie atotcuprinzătoare închinată

lui Ștefan cel Mare, monografie pe care istoria noastră o așteaptă de prea multă vreme, va trebui să pornească, într-un fel sau altul, măcar pentru anii 1471—1476, de la cartea lui Manole Neagoe. Ar fi astfel, socotim cit se poate de utilă organizarea unui simpozion de lucru închinat lui Ștefan cel Mare, pentru ca toți cercetătorii care se ocupă de această epocă să-și poată înțelege, împărși și coordona eforturile. Aceasta pentru că o vastă monografie Ștefan cel Mare nu poate fi acum, cînd cercetarea istorică este atât de specializată și de divizată, decât rodul conlucrării mai multor învățați. O pildă utilă în acest sens o constituie chiar și alăturarea studiului monografic al lui M. Neagoe unei bogate culegeri de 126 piese justificative, în original și traducere. Acestea reprezintă, în ordine cronologică aproape toate izvoarele directe de care dispunem pentru campania din 1476, alese și traduse, alături de autor, de cîțiva harnici colaboratori, precum și binecunoscutul orientalist Mihail Guboglu, clasicistul Constantin Vlad, slavista Olimpia Gușu și alții.

O particularitate a cărții, remarcată de alții, și în alte lucrări ale lui M. Neagoe, este accentul pus în chip apăsător pe influența personală nemijlocită a conducătorilor de oști și de state asupra tuturor acțiunilor determinate, de unde și preocuparea vizibilă pentru reconstituirea individualității lui Ștefan, Matei Corvin ori Cazimir. Găsim c-ei drept, și la alți istorici ai noștri, mai vechi sau mai noi, unii cu prisosință iluștri, asemenea demers al demonstrației istorice. Ceea ce la aceștia este însă o simplă manieră retorică, devine uneori la M. Neagoe, concepția fundamentală, trăsătură care-l singularizează oarecum între cercetătorii noștri. Firește, asemenea unghi de vedere nu este neapărat dăunător, întrucît pe această cale interesul cititorului obișnuit, pasionat în fond de legenda marelui voievod, iar nu de prozaicele raporturi dintr-o societate revalută, se trezește mai repede. El poate sărăci însă uneori tabloul epocii și simplifica determinantele cauzale ale evenimentelor, primejdie pe care însuși marele Iorga n-a putut s-o ocolească întotdeauna, împingînd pe planul al doilea fapte și lucruri care, de multe ori, s-au dovedit a fi mai însemnate prin urmările lor decât acționarea militară sau alta, fie ea cît de strălucită. Fără a renunța la părerile sale mai vechi, M. Neagoe a știut însă și de această dată că și în recent apărutului său *Mihai Viteazul* (Craiova, 1975) să evite atari primejdii, dînd cezarului ce este al cezarului, dar și implacabilului mecanism al istoriei ce este al său.

Firește, anumite teze ori ipoteze din această carte pot și trebuie să fie discutate, lucru pe care nu ni-l propunem a-l face aici. Cîteva formulări confuze și trimiteri neglijente redactate, ici și colo, ca și prea dese greșeli de tipar ne fac a bănuî că autorul nu și-a revizuit textul cu îndestulătoare băgare de seamă.

Reprezentînd o certă afirmare a lui Manole Neagoe, cunoscut pînă acum în primul rînd ca autor de sinteze, și pe tărîmul criticii de analiză istorică, monografia *Războieni*, editată în excelente condiții grafice de către Serviciul de publicații și valorificare al Direcției Generale a Arhivelor Statului reprezintă, în același timp, o nouă și strălucită afirmare a acestei vechi instituții de cultură istorică și tezaur documentar al națiunii în domeniul cercetării istorice fundamentale.

RADU CONSTANTINESCU

ILIE CORFUS, Însemnări de demult. Edit. Junimea, Iași, 1975, 340 p.

Sub un titlu original, care pare a anunța mai degrabă un conținut literar decât unul științific, dar care corespunde perfect conținutului real, autorul acestei cărți, cercetător consacrat prin lucrări valoroase de istorie medie, ne prezintă o colecție de documente istorice prețioase, deși în aparență mo-

deste. Între alte merite, lucrarea are și pe acela de a fi prima de acest gen în literatura istorică românească.

Paralel cu activitatea sa de cercetare asupra altor probleme, timp de trei decenii, cercetătorul a cules de pe manuscrise și cărți vechi însemnările

scrise pe marginea, pe dosul sau pe spațiile goale, de către posesorii sau cititorii lor. În vremea când cărțile erau rare, circulând în manuscris, și foarte scumpe chiar după invenția tiparului, știutorii de carte obișnuiau să însemneze pe ele uneori fapte omenesti sau evenimente naturale ieșite din comun, altele mențiuni de proveniență a cărții sau un blestem la adresa cui ar fura-o sau ar strica-o, de genul acesta „Iar cine au rumpit filele, rumpă-i-se dzilele” (15 dec. 1752, p. 196). Însemnările, de obicei scurte, porneau din dorința autorilor lor de a transmite urmașilor, odată cu cartea sau documentul, pe lângă amintirea faptului sau evenimentului consemnat, și numele lor, asigurându-și astfel o pomenire, adică o firimitură de nemurire. Oricum, aceste însemnări, scrise, de obicei, de oameni modesti și numai rareori de domni, mari dregători sau personalități (ca de ex. Antim Ivireanu, Ienăchiță-Văcărescu sau popa Radu Șapcă din Celei) poartă, prin înseși împrejurările în care s-au născut, pece-tea sincerității lor. De aceea, ca și în țările apu-sene, istoriografia românească a inclus asemenea însemnări în noțiunea de document, atribuindu-le rolul de izvoare care ajută la reconstituirea adevă-rului istoric¹. Și tot de aceea, Ion Bîanu în *Cat-a-logul manuscriselor*, vol. I a tipărit pe lângă men-țiunile concise necesare identificării manuscrisului și, în extenso, însemnările².

Valoarea documentară a însemnărilor a fost în-țelesă chiar înaintea lui I. Bîanu de către N. Iorga și de alți cercetători³. Marele istoric a subliniat viguros importanța lor și le-a cules cu mult zel. După ce, în colecția sa *Studii și documente* (în spe-cial în vol. XV) a publicat numeroase însemnări, în 1921, N. Iorga a consacrat acestei categorii de docu-mente o comunicare la Academie, publicată sub titlul sugestiv: *Istoria țării prin cei mici*⁴.

Pentru orientarea cititorului, dar mai ales în vederea utilizării cărții ca instrument de lucru. In-troducerea lămurise limitele de materie și de timp în care se încadrează culegerea. Aceasta cuprinde numai: a) însemnările de pe manuscrisele și căr-țile românești vechi din Biblioteca Academiei R. S. România; b) cele care au în ele „o notă de istori-citate”; c) cu puține excepții, numai însemnări care datează din secolul XVII pînă la începutul secu-lului XX.

În legătură cu limita de la lit. „b” credem că autorul și-a impus-o poate din dorința de a pu-blica numai pe cele mai semnificative, poate din necesități editoriale. Oricum, facem rezerve în ce privește ideea că „însemnările privind viața a-no-nimă de familie” ar fi lipsite de „notă de istorici-tate” considerată de autor ca necesară pentru in-cluderea în colecție⁵. Observația și experiența în cercetare ne arată că pentru istoria instituțiilor (și familia e doar o instituție) toate însemnările pot fi de real folos⁶.

¹ *Istoria României*, vol. II, pl. XXI, nr. 1, : „În accepția largă a termenului, prin document se în-țelege orice informare capabilă să ajute la reconsti-tuirea trecutului”.

² I. Bîanu, *Catalogul manuscriselor românești din Biblioteca Academiei*, vol. I, București, 1907, p. VIII, „deosebitele note private ale scriitorii cărții, la stăpînil ei după vremi și care adeseori au lăsat pe dinsele scrisă amintirea lor și a întâmplărilor mai însemnate. ...Celelalte volume ale Catalogului au urmat același procedeu : vol. I de I. Bîanu și R. Caracac, Buc. 1913, vol. II, de I. Bîanu și G. Nico-lăișca, Buc. 1931 și vol. IV de G. Strempel, Fl. Mol-sil și I. Stoianovici, Craiova, 1967.

³ O. Lugoșanu, *Însemnări din bătrîni*, în „Revista Tinerimea Română”, II, 1890, p. 120, 124—127, III, 1899, p. 186—188, 194; N. Iorga *Manuscrisele mîndstirii Cernica*, în „Biserica ortodoxă Română”, XXVI, 1902, p. 210, 221—226, 231—232.

⁶ V. Valentin, Al. Georgescu, *Andronache Donici*, în vol. *În gîndirea politico-juridică din România*, București, 1974, p. 74 nr. 8. Manualul juridic al lui Andronache Donici, tipărit în Moldova la 1814, poartă această dată. De curînd, Valentin Georgescu a des-coperit, pe o versiune manuscrisă a acestui ma-nual, o însemnare a unui vornic de Botoșani, des-pre eclipsa de lună din noaptea de 21 spre 22 iunie

Însemnările din colecția de față sînt numeroase (1233) și variate din punct de vedere al conți-nutului. În fața unui material atît de bogat și de felurit, editorul, ca om de știință, firește, a făcut o clasificare judicioasă, împărțindu-l în 13 capi-tole : I. Politică internă; II. Războaie, ocupații străine, năvăliri de pradă; III. Istoria economică socială, administrativă, drept; IV. Starea timpului și influența sa asupra agriculturii și a pieței; V. Inundații; VI. Lăcuste, VII. Epidemii, epizootii; VIII. Învălmîșuri; IX. Prețul și circulația căr-ților; X. Incendii; XI. Cutremure de pămînt; XII. Eclipse, Comete, Mitologie populară; XIII. Cronici mici.

Capitolele cele mai voluminoase sînt I, IX și XI. Toate sînt interesante pentru istorie : unele com-pletează lipsurile, altele întăresc informațiile din alte izvoare. Aici vom spiciu din unele frag-mente care ilustrează mai bine valoarea lor pen-tru istorie.

Istoria a consemnat fuga în Rusia, după ma-zilire, a domnului Moldovei, Alexandru Mavro-cordat Fivaris (1785—1786). Dar din însemnarea lui Ștefan Ștircea aflăm că în noaptea de 26 spre 27 ianuarie 1786, domnul a plecat numai cu vel-cămărașul și cîțiva neferi, „iar mîria sa doamna au rămas neștiind nemică de pribegirea mării sale” (p. 17).

Din două însemnări aflăm că, la 18 ianuarie 1821, domnul Munteniei Alexandru Șuțu (1818—1821) ar fi murit otrăvit (p. 35, 44). Din alta, că, la 15 iunie 1848 domnul Gheorghe Bibescu a plecat din țară spre Brașov prin Cîmpulung-Rucăr, că, într-un loc „domnul și doamna au încălecat pe cai tărănești”. „Iar pasportul de trecere peste graniță al domnului au fost cu nume de căpitanu Gheorghe” (p. 57).

Însemnările privind starea timpului (cap. IV) arată că anomaliile meteorologice trăite în zilele noastre au fost destule și în trecut. Astfel, în anul 1716 a nins în Moldova în luna august (p. 115), în 1725 la Bobotează a fost „o zi împăratească de vară” (p. 116) în 1796 „era flori și iarba în luna ianuarie” (p. 125) iar în 1821, „la Crăciun, fetele au jucat afară desculțe” în cămașă (p. 136).

Dar și viscolele mari și furtunile devastatoare nu lipsesc. În 1740, vijelia cu furtună a fost atît de grea „încît mulți oameni au murit” (p. 118). În 1797, un vifor de 3 zile și 3 nopți a omorît nu numai animalele apucate pe cîmp dar și oameni, clobani și herghelii. Cei care nu au murit, au degerat (p. 125—6).

Multe însemnări notează secetă și foamete. În 1718 oamenii mîcînau lobodă, rădăcină de papură și coceni de porumb ca să facă mîmăligă (p. 116). În anii 1810—1811, a fost „foamete grozavă” (p. 130) iar în 1865 și 1866 secetă mare (p. 154—5).

Lăcuste sînt semnalate abia din secolul al XVIII-lea și pînă în secolul al XIX-lea. Se știe însă, din alte izvoare că, în secolele anterioare invaziile de lăcuste erau mai dese și mai pusti-toare⁷.

Capitolul epidemiilor (VII) cuprinde interesante însemnări privind ciuma începînd din secolul al XVII-lea pînă în anii 1812, 1813, 1814 („ciuma cea mare”) și 1819. În secolul al XVIII-lea bîntuind în Turcia⁸, ciuma era adusă de armatele otomane și

1805. Iată un caz în care o însemnare privind o eclipsă de lună duce la stabilirea datei elaborării unei pravele cu 9 ani înainte de tipărirea ei. V. și studiul același, *De la proiectele de codificare ale Prințului de Ligne, pentru Moldova la Manualul de legi al lui Andronache Donici*, în „Studii și cercetări juridice”, 1969, nr. 2, p. 324.

⁷ Gr. Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ne spune că, sub domnia lui Ștefan Lăcustă (1536—1540) în Moldova au venit atitea lăcuste care „au mîncat toată roada” încît pe domn oamenii „l-au poreclit Lăcustă Vodă”.

⁸ *Cronica Ghiculeștilor*, ed. M. Camariano, p. 235, 429. În țările române a existat ciumă și în alți ani decît în cei care rezultă din însemnări. Grigore Ghica II care a domnit în Moldova și în Țara Românească, după ce a clădit un spital lîngă Bucu-rești, pe moșia sa Obilești, a creat aproape de acest spital „un alt loc de adăpostire pentru bolnavii de ciumă” (*ibid.* p. 619).

în țările române. Același capitol cuprinde însemnări privind holera, care apare prima dată în vara anului 1831, cum rezultă din textul: „această boală nu s-au mai pomenit” (p. 175). Holeră a mai fost și în 1848 când „mult norod a murit” și ceva, mai puțin, în 1866 (p. 177).

Cele mai interesante prin bogăția informațiilor și prin semnificația lor sînt însemnările care privesc circulația cărților și cutremurele (cap. IX și XI).

În legătură cu cărțile și circulația lor, din însemnări rezultă că majoritatea cărților purtătoare de însemnări, sînt bisericești: biblii, evanghelii, psaltiri, liturghii, cazanii, molitvenice, octoihuri, mineiuri etc. Altele sînt pravile (ex. Cartea românească de învățătură. Îndreptarea legii, Pravila de la Gavora) sau de știință, o cronică (Al. Gwagnin, *Kronika Sarmacycy Europskiego*, Cracovia, 1611. Letopisețul Țării Moldovei de Simion Dascălul) una singură de muzică (*Ekklesiastika muzika*, tom. IV). Cărțile erau scumpe, prețul lor în loc să scadă prin învechirea cărții, creștea la trecerea ei în altă mînă (p. 204, 210, 219). Cărțile erau legate de către legători de meserie și legătura costa destul de scump. Cărțile circulau prin vînzare, prin danie (se dădeau de zestre la căsătorie unui preot, se „afieroseau” adică se închinau la biserică) prin moștenire⁹, iar în mod excepțional prin furt sau pradă¹⁰.

Pe lângă aceste amănunte însemnările privind cărțile și circulația lor oferă elemente cu care se poate reconstitui gândirea, viața spirituală și nivelul cultural al românilor. Astfel o însemnare din culegere de față (p. 211) arată că, pînă în secolul al XIX-lea românii aveau pentru carte un respect religios și că ei priveau nu numai cărțile bisericești, ci toate cărțile, inclusiv cele de știință, drept lucruri sfinte. Dascălul Marin de la școala Colței scrie, la 1801, pe o carte de geografie, că dacă se va pierde

găsiturul care și-o va însuși are să dea „seama înaintea Domnului, ca un fur de cele sfinte”¹¹.

Pe un alt exemplar din aceeași carte de geografie¹² găsim însemnarea lui Ion Creangă: „Dăruita mie de dl. Mihai Eminescu, eminentul scriitor și cel mai mare poet al Românilor 1878. Ion Creangă” (p. 231).

Însemnările privind cutremurele de pămînt (cap. XI) sînt cele mai numeroase (218). Din ele rezultă că, în țările române, în secolele XVIII și XIX s-au simțit foarte multe cutremure, dar majoritatea au fost de mică intensitate. Au fost însă și cîteva cutremure mari, la intervale de timp inegale: 1738, 1779, 1781, 1790, 1802, 1829, 1838.

La 8 mai 1738 a fost un cutremur „foarte cumplit” plopii s-au clătina ca de vînt, turla minăstirii Golia s-a prăbușit, s-a „răsipit mănăstirea Răchitoasa” pămîntul pe alocurea s-a despicat și a ieșit apă cu miros de pucioasă (p. 239–240).

Cutremurul „cel mare” din 14 octombrie 1802 a surpat multe minăstiri și case, la București, a rupt turnul Colței (p. 250) iar din pămînt a ieșit „apă neagră ca păcura și împuțită” (p. 240). La 13 noiembrie 1829 a fost „mare și înfricoșat cutremur” oamenii au fost „toți îngrozii de moarte” au fost surpate biserici și case (p. 262–263). La 11 ianuarie 1838, a fost un cutremur „grozav” care „a fărîmat multe case și biserici” (p. 271).

Însemnările cuprind date privitoare la durata, la repetarea cutremurelor (așa zisele „replici”) la fenomenele care le-au însoțit: „huet, mari zgomete, unele subterane altele venind de sus, lumini ciudate pe cer sau ieșind din pămînt.

În concluzie, autorul, pasionat cercetător al acestei categorii de documente, a realizat o lucrare de mare utilitate pentru cultura românească. Subliniind cu satisfacție prezența glosarului, regretăm absența indicelui alfabetic, întocmit de autor dar rămas nepublicat din motive editoriale. Sperăm că la a doua ediție se va remedia această lipsă.

PETRE STRIHAN

„Cartea poartă titlul De obște gheografie. Ea este manualul de geografie al francezului Bouffier, tradus de episcopul Amfilohie al Hotinului și tipărit la Iași în 1795 (N. Iorga, *Istoria literaturii române în sec. XVIII*, vol. II, p. 315). E vorba deci de o carte de știință, o carte laică, nu bisericească. Iar autorul însemnării era Mirean, dascăl de școală adică învățător nu slujitor bisericesc.

¹² Amfilohie Hotinul, *De obște gheografie*, Iași, 1795.

⁹ P. 184, niște cărți bisericești au revenit lui popa Ion „la împărăștină” (împărteală).

¹⁰ Cărțile erau luate ca pradă de tilhari sau de hoarde pradănice de la care stăpînii lor le răscurpărau. O însemnare mărturisește că o carte a fost cumpărată de la tătari. O alta spune „și am răscurpărat-o din vînzarea ei ca pre o roabă” (p. 224).

ȘERBAN ORĂSCU, Spiru Haret, Edit. științifică, București, 1976, 182 p.

Bibliografia impunătoare a lucrărilor consacrate personalității prodigioase a cititorului școlii românești moderne — din 1911 pînă astăzi — s-a îmbogățit cu o monografie care marchează sărbătorirea pe plan internațional și național a celor 125 de ani de la nașterea lui Spiru C. Haret și caută să aducă unele contribuții biografice și științifice.

Lucrarea lui Șerban Orăscu cuprinde 16 capitole. Autorul acordă cîteva pagini biografiei lui Haret. Față de penultimile monografii cea a lui Constantin Dinu¹ și Emil Băldescu², cea de față aduce contribuții documentare la genealogia bunicii lui Spiru C. Haret și mai ales în ce privește familia Haret. Autorul își argumentează afirmațiile cu documente, manuscrite din arhiva ing. Spiru C. Haret și documente din Arhivele Statului județul Iași, din Fondul Haret ce se află la Muzeul Universității București.

„Cu desăvîrșire trebuie exclusă ipoteza avansată de Adamescu — reluată de alți autori — a unei ascendențe din răzeși putneni, imposibil de dovedit, bazată pe o simplă coincidență de nume și pe corespondența cu caracter explorator purtată de Spiru Haret cu un învățător putnean” (Arhiva ing. Spiru C. Haret).

¹ Constantin Dinu, *Spiru Haret*, Edit. Didactică și pedagogică, București, 1970, 144 p.

² Emil Băldescu, *Spiru Haret*, Edit. Didactică și pedagogică, București, 1972, 344 p.

Altă eroare frecventă era confuzia dintre Hareții țeșeni din care descinde Spiru Haret și cel botoșăneni, deși aceștia erau înrudiți, eroare favorizată de faptul că prenumele Costea apare în aceeași perioadă cu ambele ramuri. Perioada petrecută de Haret la Paris pentru studii este îmbogățită cu unele amănunte extrase atît din materiale publicate cît și inedite. De asemenea, expunerea tezei de doctorat a lui Haret este redată mai detaliat decît la autorii monografiilor anterioare. Se face apel atît la *Grande Encyclopédie* cît și la lucrarea lui J. Meffroy „Contributions à l'étude de la stabilité du system solaire” apărută în *Bulletin astronomique* tome IX 1955, p. 1–224.

Cercetătorii care s-au ocupat ulterior de problema stabilității sistemelor planetare printre care și Henri Poincaré au constatat în expresia marilor axe termenul secular identificat de Haret în partea seculară a funcțiunii perturbatoare în 1878. Se poate deci spune că prin Haret, România se află la originea descoperirii instabilității sistemelor planetare, teza sa fiind și astăzi citată de lucrările de specialitate ca un punct de reper în dezvoltarea mecanicii cerești. De aceea, în aprilie 1976, i s-a acordat lui Haret cinstea de către directorul Observatorului astronomic al Universității Harvard din Messachuttes de a se da numele său unui crater de pe lună.

În continuare, autorul se ocupă de cariera universitară a lui Haret și de cursurile sale folosite atît manuscritele de la biblioteca Academiei

R. S. România, cit și programele analitice ale cursurilor de mecanică ale Universității București.

Apreciem că în economia lucrării activitatea științifică a lui Spiru Haret trebuia tratată mai detaliat. Sînt menționate numai activitatea științifică și lucrările lui Haret. Problemele de învățămînt ocupă un spațiu larg, cca. 100 p. Deși asupra acestor probleme s-a scris mult, autorul ignoră studiile mai noi din literatura noastră pedagogică dedicată acestei mari personalități a învățămîntului românesc³. Șerban Orăscu se întemeiază mai ales pe lucrările lui Spiru Haret, pe literatura pedagogică dinaintea de 23 August 1944, iar istoriografia marxistă pedagogică este eludată complet — ceea ce este o mare scădere a lucrării, deoarece au intervenit date și interpretări noi în revalorificarea operei haretiene.

Lucrarea, întemeiată pe bogate surse arhivistice pune în relief mai ales pe reformatorul pedagog și pe omul de învățămînt. Lipsesc cu desăvîrșire gîndirea pedagogică, într-o oarecare măsură, cea sociologică a lui Haret⁴. Autorul are meritul de a fi dat cîteva pagini veridice despre Omul Haret care se vor alătura altor pagini din literatura

noastră pedagogică. Lucrarea ar fi putut menționa cu mai multă atenție modul în care s-a reflectat în presa progresistă activitatea lui Haret. Autorul ar fi putut consacra un capitol istoriografiei operei haretiene, ca un omagiu ce ar fi marcat sărbătorirea pe plan național a celor 125 de ani de la nașterea savantului.

Lucrarea ar fi cîștigat în prestanță dacă s-ar fi arătat integral bibliografia consultată. Socolim că monografia recent apărută rămîne în contextul actual al cunoașterii lui Haret, o lucrare de popularizare adresată mai ales tineretului și o frumoașă reușită grafică. Se remarcă admirabilele fotografii, în parte reproduse și în Spiru Haret, Opere vol. I — Viața lui Spiru Haret, după originalele de familie, parte aparținînd în prezent Muzeului Universității, parte aparținînd inginerului Radu Haret.

Monografiile cu caracter istoric, consacrate unor personalități științifice de seamă din România trebuie să aducă o contribuție reală multidisciplinară pentru o mai reală înțelegere a epocii în care au trăit și au activat. O monografie științifică de mai ample proporții despre Haret ne lipsește.

E mai mult decît necesar ca un sociolog, un matematician, un astronom, un istoric și un pedagog să porceadă la o asemenea lucrare. Ea va trebui, printre altele, credem noi, să analizeze haretismul într-o nouă lumină.

Rămîne un deziderat al istoriografiei pedagogice românești și al școlii românești contemporane ca să se continue investigațiile asupra acestei fecunde personalități românești.

VICTORIA POPOVICI

GH. PĂRNUȚĂ, *Învățători și profesori în revoluția de la 1848*, Edit. Didactică și pedagogică, București, 1976, 169 p.

Lucrarea *Învățători și profesori în Revoluția de la 1848* a cunoscutului cercetător Gh. Părnăuț se alătură bogatei literaturi documentare, de analiză și interpretare științifică, referitoare la revoluția burgheză-democratică din 1848. Ea reprezintă o contribuție care umple un gol în literatura de specialitate. Spre deosebire de culegerea apărută în 1968¹, care prezintă mai mult gîndirea pedagogică a exponenților generației de la 1848, recenta monografie, conținînd firesc preocupările autorului de istorie a învățămîntului², întemeiată pe documente existente, în special, în Arhivele Statului dovedește aportul adus de școală și de slujitorii ei din, toate ținuturile românești, la revoluția de la 1848. Se scoate în evidență că, prin întreaga lor activitate, învățătorii și profesorii generației de la 1848 au slujit interesele vitale, sociale și naționale, ale poporului nostru. Animați de un cald patriotism și adînc devotament față de patrie și popor, ei au făcut din activitatea lor un adevărat misionarism, un apostolat, iar din școală o adevărată tribună de luptă, contribuind la pregătirea ideologică revoluționară a maselor ce au înfăptuit revoluția de la 1848.

Lucrarea se deschide cu cîteva considerații privind dezvoltarea învățămîntului în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Sînt folosite prestigioase³

lucrări de sinteză și analiză și documente inedite.

În acest capitol se fac referiri și la concepția după care au fost organizate școlile, ideile pedagogice ale generației de la 1848.

În vederea unei mai bune supravegheri, pentru organizare și îndrumare cit mai unitară a învățămîntului, oamenii școlii, generația de revoluționari de la 1848, au conceput crearea unor instituții cu ajutorul cărora învățătura de carte, ideile noi să se poată răspîndi mai cu ușurință în rîndurile poporului. Astfel, s-au creat Eforia școalelor (în Muntenia) și Epitropia învățăturilor publice (în Moldova). Aceste instituții centrale au înlesnit fixarea programelor școlare, stabilirea obiectelor de învățămînt, contribuind la orientarea laică, democratică și națională a învățămîntului, la dezvoltarea capacității intelectuale a tinerilor, la dezvoltarea sentimentelor de dragoste de țară.

Prin grija acestei instituții s-au format organe de îndrumare și supraveghere directă a învățămîntului public și particular de la orașe și sate, instituindu-se un corp de inspectori sau revizori peste mai multe județe. În rîndul acestora s-au încadrat nume ilustre de profesori ca August Trebuniu Laurian, Ion Măiorescu, Aron Florian, Dimitrie Jianu, Nicolae Simonide, Andrei Pretorian etc., toți participanți de frunte în revoluția de la 1848.

Un rol deosebit de important l-au avut școlile naționale înființate în capitalele de județe. Prin conducătorii acestora învățătorii și-au cunoscut drepturile și au devenit organe fidele ale revoluției, ale luptei pentru eliberarea socială și națională. Autorul dă numeroase exemple extrase din fondul Vornicia din Lăuntru păstrat la Arhivele Statului București.

Cele mai multe pagini sînt dedicate învățătorilor și profesorilor participanți la revoluția de la 1848. „Se poate afirma că aproape toți slujitorii școlii au luat parte la revoluție, însăși constatările comisiei de anchetă arată acest lucru”: „mai toți, de obște, au luat parte la evenimentele trecute”. La fel se menționa și în circulara Departamentului Treburilor din Lăuntru trimisă ocîrmurilor județene. Aici se menționează că „învățătorii de la sate, pe vremea trecutelor evenimente, au fost cele mai sistematice căpetenii ale felurilor răzbuătoare și

¹ *Gîndirea pedagogică a generației de la 1848*. Introducere și texte alese de A. Manolache, Gh. T. Dumitrescu, Gh. Părnăuț, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1968, 368 p. A fost tipărită cu ocazia aniversării a 120 de ani de la acest eveniment.

² Gh. Părnăuț, *Istoria învățămîntului și Gîndirea pedagogică din Țara Românească* (sec. XVII—XIX) Edit. Didactică și pedagogică, București, 1971, 352 p.

³ Dăm numai cîteva titluri: N. Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania între 1800—1867*, Edit. Didactică și pedagogică, București, 1971, Victor Tircovnicu, *Contribuții la istoria învățămîntului din Banat*, Edit. Didactică și Pedagogică, București, 1970; N. Enescu, *Gheorghe Asachi organizatorul școlilor din Moldova*, Edit. Didactică și pedagogică București, 1962; V. A. Urechia, *Istoria școalelor*, vol. IV, București, 1901 etc.

tulburătoare mișcări”⁴. Într-un raport al ocirmuitorului județului Romanși se preciza că „cei dinii învățători ai locuitorilor de prin sate, cu prilejul revoluției, au fost candidații de învățători de prin sate” (f. 23).

În acest capitol se disting mai multe subcapitole. În cel referitor la activitatea slujitorilor școlii înainte de revoluție este tratată lupta revoluționară din cele trei provincii care a început în același timp, fiind pregătită prin întruniri, manifeste, presă. Peste tot, în fruntea acțiunilor revoluționare au stat slujitorii școlii.

În revoluția de la 1848 ideea unității naționale este exprimată cu vigoare de conducătorii ei. Întelegând că unitatea culturală constituie un factor necesar al unității politice, oamenii școlii erau preocupați de formarea unei limbi literare unice, a unității de cultură, de continuarea unui sistem de învățământ — același în cele trei țări.

Sint menționate căi folosite pentru pregătirea revoluției: societăți culturale, presa, școala, biblioteca, teatrul, călătoriile în cele trei țări române, activitatea profesorilor ardeleni în Principate.

Un alt mare subcapitol este repartizat activității multiple a învățătorilor și profesorilor în timpul revoluției în comitetele revoluționare, adunările revoluționare în care discursurile ținute au constituit mijloace de pregătire a acțiunilor revoluționare și celorlalte forme: cluburi, presa ca mijloc de propagandă revoluționară. Un merit al lucrării este faptul că ilustrează amply legătura continuă între românii din cele trei principate.

O altă formă fecundă de activitate a dascălilor pașoptiști pusă în slujba revoluției a fost activitatea diplomatică. Lucrarea amintește pe Ion Maiorescu, acreditat agent al guvernului provizoriu pe lângă parlamentul german din Frankfurt: Ion Ghica, agent diplomatic al guvernului provizoriu la Constantinopol; August Treboniu Laurian, T. Cipariu și I. Popasu.

Pentru fixarea și apoi pentru răspîndirea programului revoluției s-au întocmit proclamații, manifeste și s-au tipărit și difuzat broșuri, s-a organizat munca de lămurire în mijlocul poporului, s-au ținut cuvîntări. În toate aceste activități au fost prezenți și slujitorii școlii. Sint menționate toate petitiile program începînd cu cea redactată de

Vasile Alecsandri, Eftimie Murgu, George Barițiu, S. Bănuțiu, Aron Pumnul, N. Bălcescu, Al. C. Golescu, prof. Ion Ghica.

Lucrarea evidențiază activitatea comisarilor de propagandă, recrutați dintre oamenii școlii. Preocupăți ca masele populare să înțeleagă cit mai bine legiuirea cea nouă — profesorii școlilor normale au socotit necesar să alcătuiască explicații în scris la fiecare din cele 21 de articole ale Proclamației.

Autorul monografiei dă citeva exemple de asemenea talmăciri. Rapoartele învățătorilor și profesorilor cu misiuni de prefeți, magistrați ai orașelor, comisari de propagandă, tribuni etc., ilustrează activitatea ce depuneau, greutățile înfrîinate, starea grea a țărânilor, felul cum primeau țărânii Proclamația liberatoare.

Citeva pagini sint dedicate tineretului școlar care a fost integrat și devotat revoluției pînă la jertfă. Tineretul era crescut în cultul „virtuților patriotice”.

Problemele școlii, ale învățămîntului, au stat cu pregnanță în atenția revoluționarilor de la 1848. Ele apar în toate programele revoluției sub forma organizării unui sistem de învățămînt bine încheiat, democrat, în care să fie cuprinși toți fiii patriei.

Ultimul capitol se referă la activitatea cadrelor didactice după înăbușirea revoluției. Se dau liste cu profesorii urmăriti și destituiți de la catedră, cu cei arestați. Cu toate acestea, din circularele trimise la județe reiese că învățătorii continuau munca de propagandă pentru ideile revoluției și după înăbușirea acesteia. Cu toate măsurile luate de cenzură, gazete transilvănene și cărțile circulau dincoace de Carpați pe diferite căi.

Din toate acțiunile oamenilor școlii rezultă că ei au fost pătrunși de un puternic devotament față de cauza revoluției.

Lucrarea are meritul deosebit de a fi pus în valoare și de a face cunoscută participarea cadrelor didactice la revoluția de la 1848. Menționăm anexele care cuprind: apelul generalului Tell către junii României — răspunsul tinerilor studioși, elevi și colegii Sf. Sava din București: o listă cu cei mai cunoscuți slujitori ai școlii care au luat parte la revoluția de la 1848 și două rapoarte.

În încheiere ne exprimăm regretul că o asemenea lucrare nu s-a putut tipări pe o hîrtie de mai bună calitate, în condiții grafice corespunzătoare, cu o copertă mai atractivă.

VICTORIA POPOVICI

⁴ Arh. St. Buc., fond M.C.I.P., dosar 1460/1848. f. 19.

PARASCHIVA CÂNCEA, Mișcarea pentru emanciparea femeii în România, Edit. politică, București, 1976, 163 p.

Încă o carte se adaugă la lucrările și studiile, care prezintă și analizează, aspecte ale mișcării femeilor din țara noastră, lupta acestora pentru cucerirea unor drepturi economice, politice și culturale în raport cu locul și rolul pe care-l ocupă în societatea românească¹. Apariția ei răspunde unei evidente necesități, deoarece are meritul de a redescoperi pentru mulți dintre noi, o forță și o conștiință care n-a părăsit niciodată scena istoriei².

Bazată pe un bogat material bibliografic edit și inedit, format din materiale de arhivă, presa vremii,

lucrarea este structurată în nouă capitole, împărțite la rîndul lor în subcapitole³. Lucrarea urmărește mișcarea feministă din țara noastră din preajma anului 1848 cînd începe susținerea drepturilor femeilor, mai ales cele culturale, evoluția ei după adoptarea Constituției din 1866 și după 1900 cînd această mișcare se impune printre problemele importante ale vremii. O altă etapă importantă în dezvoltarea ei se înregistrează în perioada interbelică, ani care au conferit noi dimensiuni dezideratelor mișcării feminine, mergînd pînă în anul 1948, cînd prin Constituția adoptată s-a consfințit

¹ Elena Georgescu, Titu Georgescu, *Mișcarea democratică și revoluționară a femeilor din România*, Edit. scrisul românesc, Craiova, 1975, Venera Teodorescu, *Activitatea Uniunii Femelor Antifasciste din România*, în „Revista de istorie”, nr. 8/1974; Gh. I. Florescu, *Cu privire la mișcarea pentru emanciparea civilă și politică a femeii (1918—1921)* în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, vol. 10 Iași, 1973; Eufrosina Popescu, *Dezbaterea problemei emancipării femeii în Parlament și în afara lui (1922—1923)*, în „Revista de istorie” nr. 12, 1975, Lina Clobanu, *Rolul și locul femeii în societatea românească contemporană*, în „Revista de istorie” nr. 12/1975.

² Paraschiva Căncea, *Viața politică din România în primul deceniu al independenței de stat, Edit. științifică*, București, 1974; Paraschiva Căncea, *Patriotism și idei progresiste în opera Elenei Ghica (DORA D'ISTRIA)*, în „Revista de istorie”, nr. 12/

1975; Paraschiva Căncea, *Date privind țărânimba embaticară între anii 1864—1921*, în „Revista arhivelor”, nr. 1/1970.

³ Cap. I. Primii pași pe o cale lungă; Cap. II. Conturarea ideii în drum spre fapță; Cap. III. Se lărgesc rîndurile, cu subcapitolele: 1. Socialiștii — îndrumători, 2. Propagandă în revendiările feministe prin presă, broșuri și conferințe; 3. Glasuri parlamentare, 4. Asociații feministe și feminine. 5. Contacte peste hotare; Cap. IV. Început de nou secol — aventuri noi, cu subcapitolele: 1. Măsuri în domeniul învățămîntului. Eforturi feminine de emancipare profesională; 2. Noi asociații feminine și feministe; 3. Relații internaționale; Cap. V. Sub norii războiului; Cap. VI. Crearea P.C.R. — o nouă orientare în problema drepturilor femeii; Cap. VII. Încercări de unificare a grupărilor feministe; Cap. VIII. Femeia în lupta antifascistă, Cap. IX. August 1944 — drum deschis emancipării femeii.

de drept și de fapt deplina egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor țării fără deosebire de sex.

În capitolul I se face o trecere în revistă a legislației medievale care a consacrat inegalitatea în drepturi a femeii cu bărbatul participarea unor femei la revoluția de la 1848 (p. 13) poziția unor oameni progresiști față de problema femeilor ca: Ion Ghica, I. Heliade Rădulescu, C. A. Rosetti și alții, specificându-se că generația de la 1848 a susținut în condițiile epocii instruirea femeii ca o primă necesitate pentru emanciparea sa viitoare, iar în programul revoluției era inclusă și egalizarea învățământului ambelor sexe.

Capitolul 2 urmărește activitatea primelor feministe de la noi ca Dunca Constanța, care în 1863 adresa Adunării Legislative un memoriu prin care cerea dezvoltarea învățământului pentru fete. În 1868 se creează la Iași asociația „Reuniunea femeilor române” al cărui suflet a fost Cornelia Emilian. Au loc, de asemenea, primele contacte între mișcarea feministă de la noi și cea internațională (p. 30–31).

În capitolul 3 autoarea arată că dobândirea independenței de stat a României a stimulat mișcarea feministă capătă un avânt deosebit. Datorită dezvoltării industriei se largesc posibilitățile de pătrundere a femeii în învățământ, în activitățile productive și în viața politico-administrativă.

Tot acum femeia începe să participe și la mișcarea grevistă. Autoarea arată deosebirea între asociațiile feminine care aveau obiective strânse, predominând cel cultural-educativ și filantropic și cele feminine care aveau ca scop special emanciparea femeilor (p. 58).

Atitudinea socialiștilor față de manifestările feministe burghize este bine redată relevându-se faptul că „se remarcă interesul pentru cunoașterea lor și tendința de a le susține, de a le dirija în sens progresist” (p. 46–47).

Socialiștii români au salutat cu simpatie formarea Ligii femeilor din Iași din care făcea parte și cunoscuta militantă socialistă Sofia Nădejde. Socialiștii au avut rolul de îndrumători și stimulatori ai mișcării pentru drepturile femeii.

Capitolul 4 tratează relațiile externe ale mișcării feministe din România. Liga femeilor române era afiliată din 1895 la „Uniunea internațională a femeilor” cu sediul la Londra. Maria Flechtenmaier era membră a asociației „Liga Binelui Public” creată în 1879 în Franța. Autoarea relevă că principala realizare a mișcării feministe din cursul secolului trecut, consta în precizarea obiectivelor, atingându-se și problema drepturilor politice, care însă vor fi mai bine conturate în acțiunile din secolul al XX-lea (p. 68).

În primul deceniu al secolului al XX-lea ideea egalității în drepturi a celor două sexe, era prezentă în gândirea unor susținători ai mișcării, fapt exprimat și prin constituirea de noi asociații feminine și feministe. Amintim crearea „Comitetului politic al femeilor române din Brașov” care avea și scopul de a contribui la informarea guvernelor țărilor europene despre aspirarea națională din Transilvania. „Societatea femeilor române” 1904 care avea scopul de a extinde însușirea culturii naționale și a limita influențele străine (p. 78) iar la inițiativa P.S.D. se constituie cercul muncitoarelor din București care, așa cum arăta Ecaterina Arbore avea rolul „de a forma propagandiste ale mișcării socialiste” (p. 84). Este relevantă și ampla activitate internațională a feministelor române, participarea delegatelor lor la Congresul internațional al femeilor de la Haga din 1925 (p. 93). După război mișcarea feministă își va regrupa forțele și în condițiile avântului revoluționar creat va activa cu mai multă forță pentru obținerea și impunerea drepturilor femeilor (p. 100). Lupta pentru emanciparea politică și civilă a femeilor va ocupa un loc aparte în cadrul marilor probleme sociale.

În capitolul următor autoarea arată că, crearea P.C.R. — etapă superioară în dezvoltarea social-politică a țării — a dat o nouă și temeinică orientare în problema drepturilor femeilor, iar de acum înainte mișcarea femeilor va fi antrenată în lupta pentru apărarea drepturilor și libertăților democratice, împotriva fascismului și pregătirilor de război. Este meritul P.C.R. de a arăta mișcării pentru emanciparea femeii că singura cale de soluționare a revendicărilor sale era împletirea lor în lupta

generală a proletariatului împotriva exploatarei capitaliste (p. 160).

În capitolul 7 se evidențiază încercările de unificare a forțelor mișcării feministe ca urmare a intensificării acestei mișcări și a tergiversării îndeplinirii revendicărilor de cucerire guvernante.

În 1921 se constituie o conducere unitară a mișcării prin crearea Consiliului Național al Femeilor Române (C.N.F.R.). Reprezentanți ale C.N.F.R.-ului participă la congresele feministe internaționale ca cel de la Roma din mai 1923. La prima conferință a Micii Întelegeri Feminine de la București din 1924 a fost aleasă președintă Alexandrina Gr. Cantacuzino, președinta C.N.F.R.-ului (p. 128) ca o recunoaștere a faptului că mișcarea feministă din România avusese inițiativa creării asociației, iar pe un plan mai larg recunoașterea politicii țării noastre desăvârșite în cadrul Micii Întelegeri. Autoarea relevă faptul că scopul acestei alianțe era „eliminarea din legislația țărilor componente a prevederilor care nedreptăteau femeile” (p. 129). Dar C.N.F.R.-ul n-a reușit să îndeplinească rolul de unificator al acțiunilor feminine și feministe din țara noastră (p. 131) din multiple cauze. Instaurarea dictaturii regale va duce la încetarea activității mișcării feministe.

În aceste condiții problema drepturilor femeilor va fi prelucrată în întregime de forțele democratice și antifasciste conduse de Partidul Comunist și va fi subordonată luptei împotriva fascismului care amenința drepturile cetățenești, libertățile democratice, libertatea popoarelor și pacea lumii întregi (p. 134).

Capitolul 8 relevă participarea femeilor la ajutorarea deținuturilor antifasciști (p. 139) la lupta de partizani alături în țară și peste hotare, în cadrul diviziilor Tudor Vladimirescu la activitatea productivă din spatele frontului unde numeroase femei muncitoare depuneau eforturi susținute pentru aprovizionarea și înzestrarea armatei (p. 142).

Ultimul capitol se referă la mișcarea femeilor în condițiile create de istoricul act al insurecției naționale antifasciste și antiimperialiste care, a deschis calea unor adânci prefaceri social politice în societatea românească contemporană, urmând reorganizarea mișcării femeilor pe baze noi, crearea unor organizații centrale noi ca U.F.A.R. în 1945 din inițiativa P.C.R. capabile să participe și să ducă cu succes lupta alături de P.C.R. la refacerea economiei și rezolvarea problemelor care stăteau în fața societății, crearea F.D.F.R. în 1946, participarea acesteia la campania electorală și alegerile parlamentare din 1946 noiembrie. Se relevă faptul că problema emancipării depline a femeii și-a găsit rezolvarea numai în cadrul împlinirii în ansamblu a sarcinilor revoluției burghezo-democratice în condițiile existenței regimului democrat popular, cind prin Constituția din 1948 s-au stabilit din punct de vedere legislativ drepturile femeii, s-a consfințit de drept deplina egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor țării, fără deosebire de sex (p. 153).

Tot în acest capitol se vorbește și de participarea femeilor române la Congresul Mondial Feminin de la Paris din 1945, participarea activă a femeilor la viața politică a țării, pentru transformarea democratică și socialistă a țării.

În cuprinsul lucrării autoarea nu face referiri la inițiativele Anel Conta Kernbach care activa în cadrul Asociației pentru emanciparea civilă și politică a femeilor române din Iași, în care calitate, în 1918, va înainta un memoriu Consiliului de Miniștri și șefilor de partide politice al cărui manuscris se păstrează la Arhivele Statului București. Observăm totodată, că autoarea nu a folosit în bibliografia lucrării, de altfel foarte bogată, și revista „Viața Românească” care cuprinde rubrica „Cronica feministă”.

Credem că ar fi fost util ca volumul să fie însoțit de un indice general și un rezumat într-o limbă străină care ar fi permis un acces mai larg lucrării. La fel de binevenită ar fi fost ilustrarea lucrării cu fotografii.

Lucrarea este scrisă într-un stil atrăgător, fiind îmbinată armonios accesibilitatea cu conținutul științific fiind un omagiu adus luptei duse de femei, alături de comunisti, pentru o viață demnă și liberă. Ea constituie totodată, o prețioasă contribuție la cunoașterea tradițiilor de luptă ale femeilor.

DOBRESCU CONSTANTIN

GHEORGHE BARTOȘ, Răscoala lui Horea. Bibliografie analitică. Cuvint înainte de acad. D. Prodan, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1976, 150 p.

Apariția bibliografiei analitice a prof. Gheorghe Bartoș privind Răscoala lui Horea, vine să împlinească un deziderat demult așteptat de către istoriografia noastră. Oricine a parcurs ori va parcurge această bibliografie, va rămâne impresionat de munca și rezultatele investigației autorului în literatura de specialitate a acestui eveniment fundamental din istoria poporului nostru, eveniment care și-a transmis semnificația sa imediat, și apoi în timp și în afara granițelor țării. Bibliografia Răscoalei lui Horea, vine încă o dată să demonstreze elocvent existența unui raport direct între importanța deosebită a răscoalei, a rolului ulterior pe care l-a avut aceasta în progresul social-economic din Transilvania ultimului sfert al secolului al XVIII-lea și bogăția literaturii de specialitate. Această literatură, și faptul este demonstrat elocvent de autor, este extrem de bogată, autorii lucrărilor fiind de specialități diferite, de orientări diverse, dominind bineînțeles istoricii. Cele aproape 700 de titluri cuprinse în bibliografie susțin afirmația.

Dar cuprinderea acestei vaste informații din diverse surse și domenii de creație spirituală i-a necesitat autorului o vastă muncă de mîgălit „răsfind nenumărate publicații, lucrări, bibliografii, cataloage, materiale diverse”, așa cum arată acad. David Prodan în al său Cuvint înainte. Așadar, Gheorghe Bartoș a fost pus în situația de a depista și ordona informația, de a corela și suprapune această informație pentru ca cercetătorul bibliografiei și problematicii evenimentului să posede de fiecare dată sursa cea mai sigură. Acum constatăm, uneori cu surprindere, că o serie de cronici, documente, mărturii și articole au fost considerate mult timp inedite și citate ca atare. Faptul în sine s-a datorat tocmai lipsei unui asemenea instrument științific de lucru.

Lucrarea este structurată în patru capitole cu subdiviziuni în cadrul acestora, respectiv: I. Lucrări de informare generală; II. Izvoare; III. Literatură istorică; IV. Răscoala lui Horea în literatură și artă. Această structură i-a dat libertatea autorului să includă la locul potrivit, de fiecare dată, informația respectivă. Autorul a opinat în clasaarea cronologică a informației, element credem, nu

intotdeauna determinant în modul de elaborare și utilizare a unui asemenea instrument. Cercoătorul lucrării este substanțial ajutat prin existența, la sfîrșitul lucrării, a unui indice general de nume și locuri. Apoi autorul a fost pus de cîteva ori în situația de a decide prin cuprinderea informației la un capitol sau subcapitol cînd ea putea fi cuprinsă tot atît de bine la altul. Asemenea situații se observă în cazul subcapitolului de literatură cultă, la proză și proza din subcapitolul privind folclorul răscoalei.

Determinați de rezultatele muncii depuse de autorul acestei bibliografii, încercăm să înserăm cîteva titluri, necuprinse în lucrare, cum sînt: N. Iorga, *Cel trei mucenici: Horia, Cloșca și Crișan*, în „Oameni care au fost”, vol. II, Edit. pentru literatură, (București), 1967, p. 312; Coriolan Suciu, *Horia în primejdie la Bistra*, în „Blajul”, III, 1936, nr. 11—12, p. 417—419; N. Densușianu, *Călătoria lui Horea la Viena*, în „Familia”, 1848, p. 523—526; sau articolele lui Iosif Vulcan despre Horia din „Familia”, 1872, p. 455—458; 522—523; 1878, p. 405—406; ori anumite mențiuni din „Adevărul literar și artistic” din 1936 nr. 789 și 1937 nr. 881; cele din „Abecedar” ale lui Emil Giurgiuță din 1933 nr. 1, p. 4 și nr. 2, p. 4, ori un articol din „Însemnări ieșene” semnat de Val. B. în nr. 22, p. 566—571, ori articolul comemorativ a lui N. Buta din „Convorbiri literare”, 1935, nr. 2, p. 65—69. Și, în fine, articolele lui I. Agărbiceanu, cele speciale ori de referință la Horea și răscoala sa, din „Tribuna”, II, 1939, nr. 91, p. 5, nr. 112, p. 1, nr. 163, p. 1, nr. 184, p. 1; „Ofensiva română”, II, 1937, nr. 22, p. 3; nr. 56, p. 3; din „Transilvania”, LXV, 1934, p. 37—43; „Unirea poporului”, XVII, 1935, nr. 9, p. 1; „Patria”, VI, 1924, nr. 186, p. 1; „Calendarul pentru popor al Asociațiunii pe anul 1936”, XXV, 1936, p. 71—74. Asemenea articole comemorative trebuie să abunde în presă, însă autorul, credem, și-a propus să nu le insereze în bibliografia sa. Desigur, că aceste cîteva completări vin doar să dovedească încă o dată valoarea deosebită a bibliografiei prof. Gheorghe Bartoș, care prin realizarea acestei lucrări pune la dispoziția cercetării istorice un mijloc de orientare

LIVIU URSUȚIU

NICOLAE EDROIU, Răsunetul european al răscoalei lui Horea (1784—1785). Cuvint înainte Acad. prof. Ștefan Pascu, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1976, 231 p. + 8 ilustrații.

Istoriografia răscoalei lui Horea s-a îmbogățit, recent, printr-o valoroasă contribuție științifică, datorată lect. univ. dr. Nicolae Edroiu, lucrare care se impune, încă de la prima lectură, prin volumul impresionant de informații editate și inedite relative la problematica studiată, mai precis la eoul continental pe care l-a avut răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan (1784—1785).

Încadrînd răscoala lui Horea în șirul marilor evenimente din istoria popoarelor, care s-au bucurat de puternice ecouri dincolo de granițele de desăsurare a faptelor, autorul realizează, pentru început, într-o bine concepută *Introducere* (pp. 9—24) o privire critică a istoriografiei românești asupra răscoalei lui Horea, oprindu-se asupra unor momente mai importante, dintre care reținem contribuțiile de netăgăduită valoare istorică ale lui T. Cipariu, N. Bălcescu, Al. Papiu-Ilarian, Al. Odobescu, N. Densușianu, G. Bariț, A. D. Xenopol și N. Iorga, care au cercetat, într-o oarecare măsură, și eoul european al răscoalei. Această problematică este urmărită de autor și pentru istoriografia românească dintre anii 1918—1944, trecîndu-se în revistă cercetările lui Ioan Lupas, M. Auer, D. Prodan, O. Beu, Al. Ciorănescu, Șt. Pascu și M. Sinzianu, pentru ca, în final, să fie evidențiate rezultatele istoriografiei românești de după 23 August 1944, între care un loc aparte ocupă studiile lui Șt. Pascu, I. Fruma, D. Prodan, L. Blaga, Gh. Georgescu-Buzău, D. Al-maș, M. Dan, I. Bozac și, în sfîrșit, dar nu în ul-

timul rînd, chiar cercetările autorului lucrării prezentate, care a semnat nu mai puțin de nouă studii asupra diferitelor aspecte legate de răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan.

După cum se cunoaște deja, răscoala lui Horea s-a desfășurat într-un moment în care societatea europeană trecea prin profunde transformări care prevesteau, în chip simbolic, revoluția burgheză din anul 1789. Pornind de la această realitate istorică, N. Edroiu cercetează în capitolul I, intitulat *Frămîntări sociale în țările vecine în timpul răscoalei lui Horea* (p. 25—32) mai multe evenimente sociale din zonele învecinate cu Transilvania, desfășurate în vremea răscoalei lui Horea. În această ordine de idei autorul se oprește asupra unor evenimente sau frămîntări sociale care au avut loc în interiorul unor comitate din Iugoslavia de astăzi, Voivodina și Bačka, răsăritul și nordul Ungariei și din Slovacia de sud-est, teritorii aflate sub stăpînirea habsburgică, unde răscoala lui Horea a stîrnit un puternic ecou.

Eveniment istoric cu rezonanță deosebită, răscoala lui Horea, Cloșca și Crișan a trezit, încă de la începutul desfășurării ei, atenția cercurilor diplomatice și politice europene, după cum se demonstrează în capitolul II, *Diplomația europeană și răscoala lui Horea* (p. 33—48). Izbucnita într-un moment în care sud-estul european se afla în atenția diplomației continentale, cînd imperiul habsburgic se găsea în război cu Țările de Jos și în relații încordate cu imperiul otoman, răscoalei lui Horea i

s-a conferit din partea unor cercuri diplomatice și militare europene, un rol strategic de seamă. Rapoartele diplomatice expediate din capitalele Munteniei și Moldovei, de la Istanbul și cele mai multe de la Viena, demonstrează într-o manieră aparte reacția puterilor vecine față de eveniment dar mai ales modul în care diplomația europeană ia cunoștință despre o problemă a românilor din Transilvania.

Prin capitolul III, *Răscoala lui Horea în presa europeană (1784–1785)*, (p. 49–115), se intră în esența propriu-zisă a problematicii lucrării. Din parcurgerea acestui capitol rezultă, în mod convingător, importanța particulară a informațiilor asupra răscoalei lui Horea, oferite de presa străină lectorului (ne referim la presa din imperiul habsburgic, cea italiană, germană, franceză, belgiană, olandeză, spaniolă și engleză, calendare europene). Totodată, reținem și semnificația adică a acestor știri (mai mult sau mai puțin eronate) pentru caracterul de universalitate acordat evenimentului care s-a desfășurat în Transilvania anilor 1784–1785. Răscoala lui Horea a fost așezată, nu fără temelii istorice, între evenimentele mari ale epocii respective, fiind comparată cu mișcări sociale asemănătoare, de exemplu războiul țărănesc german din 1525, răscoalele din Boemia și Moravia secolului al XVIII-lea, răscoala condusă de Emilian Pugaciov.

Alături de largă răspindire a ecoului răscoalei lui Horea în presa europeană din anii 1784–1785, broșurile, extrasele, pamfletele și tipăriturile au constituit, fiecare în parte și toate la un loc, un nou mijloc de transmitere a știrilor despre răscoală în diferite părți ale continentului, reușind să mențină trează atenția față de eveniment și să determine o atitudine, pro sau contra, din partea lectorilor. Această dezbateră constituie, în fond, subiectul capitolului IV, *Pamflete și broșuri europene din anii 1784–1785 referitoare la răscoala lui Horea* (p. 116–153). Din parcurgerea acestui capitol reținem analiza la obiect a unor broșuri care conțin informații despre răscoală. Dar, în mod deosebit, se impune paragraful 2. J. — P. Brissot și răscoala lui Horea (p. 133–153), în care este analizată cu mult temei „scrisoarea deschisă” pe care Jacques Pierre Brissot de Warville a adresat-o împăratului Iosif al II-lea în chestiunea răscoalei lui Horea, scrisoarea fiind o caldă pledoarie în favoarea celor răsculați, luată de pe pozițiile cele mai înaintate ale timpului. În această broșură întâlnim justificate cauzele răscoalei lui Horea, acțiunile fărâmiții răsculate prin prisma dreptului natural al popoarelor la revoltă.

Capitolul V, *Oglindirea răscoalei lui Horea în arta epocii* (p. 154–170), ne apare, încă de la primele rânduri, ca unul din cele mai interesante aspecte ale răscoalei, în direcția ecoului european. Iconografia răscoalei lui Horea, la care și-au adus contribuția mai mulți pictori, desenați și gravori din Transilvania, Austria și din alte state europene, formată dintr-o multime de piese cu o valoare documentar-artistică foarte diversă (asupra cărora istoricii de artă nu și-au exprimat încă pe deplin opinia) a înlesnit răspindirea unor știri despre evenimentele tulburi din Transilvania anilor 1784–

1785 în rîndurile păturilor largi ale populației. Ecoul răscoalei lui Horea, Cloșca și Crișan a cunoscut și alte mijloace de propagare: calea orală, scrișori particulare, versuri, piese de teatru, povestiri, balet, teatru ceh de marionete, modă etc. Acestei întregi problematice îi este consacrat capitolul VI, *Alte căi de difuzare a răsnetului european al răscoalei lui Horea* (p. 171–186).

Răsnetul răscoalei lui Horea în străinătate s-a prelungit mult, după înăbușirea în sine a evenimentului, fiind detectat în o serie de lucrări de circulație continentală de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a celui următor. Constatarea de mai sus este solid argumentată în capitolul VII, *Călători străini despre răscoala lui Horea* (p. 187–193), unde sînt analizate, cu discernămint, relațiile călătorilor străini la adresa răscoalei lui Horea.

Pomind de la observația potrivit căreia răscoala lui Horea a făcut parte din preocupările unei anumite părți a istoriografiei europene, la cîțiva ani după înăbușirea ei, N. Edroiu apreciază operele unor reprezentanți ai acestei istoriografii, dintre care reținem nume ca A. Fr. Geisler, Fr. X. Huber, Johann Pezzl, Iosif Petzeli, W. E. Christiani, S. Mindszenti, K. Fl. Leidenfrost, St. Katona, Johann Genersich, Julius Franz Schneller ș.a., în capitolul VIII, *Răscoala lui Horea văzută de istoriografia europeană (pînă la începutul sec. XIX)* (p. 194–203).

Studiul consacrat de istoricul clujean, Nicolae Edroiu ecoului continental al răscoalei lui Horea beneficiază de o justificată încheiere (p. 204–208), în care sînt sintetizate concluziile autorului asupra problemei într-un anumit stadiu al cercetării. Menționăm rezumatul în limba germană (p. 209–214), ceea ce face lucrarea accesibilă și pentru o parte din cercetătorii străini. *Bibliografia selectivă. Lista prescurtărilor* (p. 215–222) și un judicios *Index de nume* (p. 223–229) îi conferă lucrării valențele unui veritabil instrument de lucru.

Nu putem încheia prezentarea de față, fără să nu subliniem efortul lui Nicolae Edroiu în acțiunea vastă de documentare în vederea alcătuirii lucrării, prin consultarea unor arhive și biblioteci documentare din țară (Cluj-Napoca, Sibiu, Tg. Mureș, Brașov, Arad, București) și străinătate (Biblioteca Széchenyi, Budapesta, Biblioteca Universității de la Belgrad și Arhivele din Sremski-Karlovci, Biblioteca Națională din Viena, Biblioteca Regală de la Bruxelles, Bibliotecile Universităților din același oraș, la care se adaugă cele din Gand, Köln și Amsterdam. Biblioteca Națională din Paris), unde autorul a depistat o serie de mărturii documentare relative la răsnetul european al răscoalei lui Horea. Beneficiind de un justificat *Cuvînt înainte* al acad. prof. St. Pascu, lucrarea lui Nicolae Edroiu, *Răsnetul european al răscoalei lui Horea* se înscrie ca o certă reușită (făcînd abstracție de cele câteva greșeli de tipar) peste care nu se va putea trece, atunci cînd vreun cercetător ar mai aborda un aspect al vastei problematice, cu atît mai mult cu cît este prima lucrare de asemenea dimensiuni despre răsnetul continental al răscoalei lui Horea.

IACOB MARZA

RADU GIGLOVAN, MIHAI OPROIU, Inscipții și însemnări din județul Dimbovița, vol. I, Muzeul județean Dimbovița, (Tîrgoviște), 1975, 332 p.

Diversele inscripții și însemnări — în piatră, metal, lemn, zidărie sau pe cărți — au trezit un interes deosebit istoricilor, datorită informației pe care o aduc cu privire la un monument sau eveniment din viața neamului. Pentru N. Iorga, ele reprezentau „istoria țării, prin cel mic”. Multe au fost studiate și comunicate prin diverse publicații sau au fost strînse în volume speciale, cum ar fi *Inscripțiile din bisericile României*, a lui N. Iorga (București, 1905), colecția *Inscripțiile medievale ale României*, inițiată de Institutul de istorie „N. Iorga”, sau mai recenta *Însemnări de demult*, a lui Ilie Corfuș (Iași, 1975), cuprinzînd însemnări de pe manuscrise și cărți vechi românești din Biblioteca Academiei Republicii Socialiste România.

Adunarea și publicarea lor este cu atît mai necesară cu cît timpul necruțător sau chiar mina omului fac să dispară unele din ele. Chiar în lucrarea de care ne ocupăm în rîndurile de față vedem asemenea cazuri regretabile: la nr. 10 (p. 37) — „piatră de mormînt astăzi dispărută”: nr. 11 (p. 37) — tot o piatră de mormînt astăzi dispărută, care vorbește despre un domn de Fontana, trimis al regelui Galiei pe lingă Poarta otomană, mort și îngropat la Tîrgoviște; nr. 27 (p. 43) — pomelnic în fresca de la Biserica Domnească, astăzi dispărut și multe altele. Odată cu ele ar fi dispărut pentru totdeauna și inscripțiile sau însemnările pe care le conțineau, dacă Hașdeu sau Iorga nu le publicau la vremea lor.

Se vede, prin urmare, că cea mai sigură cale pentru transmiterea lor urmașilor — ca de altfel a tuturor documentelor vechi — este publicarea. Astfel, textul, care este unicat, se păstrează în citeva sute de exemplare după publicarea lui.

În acest sens trebuie să apreciem noua contribuție a Muzeului județean Dimbovița, care a adunat în acest prim volum 771 de inscripții și însemnări din municipiul Tirgoviște, urmînd ca în al doilea să cuprindă pe cele din restul județului Dimbovița.

Lucrarea cuprinde: un *Cuvînt înainte* (p. 3—4), unde autorii explică concepția și metoda de lucru; *Lista abrevierilor* (p. 5), pentru periodicele și lucrările folosite prescurtat la bibliografia fiecărei inscripții sau însemnări; un *Repertoriu cronologic* (p. 7—33) al acestora din urmă, după care urmează inscripțiile și însemnările grupate în două părți. În prima parte (p. 34—227) sînt cele care privesc orașul, împărțite pe următoarele categorii de proveniență sau referință: biserici, cimitire, cruci, finții, monumente și plăci comemorative, spitalul, muzeul, iar în cadrul acestora, alfabetic. Materialul privitor la biserici a fost grupat astfel: pisanii, pietre de mormînt, obiecte de cult, însemnări pe cărți, sgrăfite.

În partea a doua (p. 237—332), sînt cuprinse cele care privesc comunele suburbane Aninoasa, Râzvad, Șotînga, Ulmi, compuse din 16 sate. Aici se află inscripțiile și însemnările de la minăstirile Dealul, Viforita și Gorgota.

Cele 771 de inscripții sînt în limbile: slavă, greacă, latină, germană și, desigur, în limba română majoritatea, și se întind pe o perioadă istorică începînd cu anul 1417 și pînă în 1968. Textele inscripțiilor în limbi străine sînt însoțite de traducerea lor în limba română.

Informațiile pe care le găsim în aceste *Inscripții* sînt prețioase pentru istoria municipiului Tirgoviște, cuprînzînd cele mai variate aspecte din activitatea acestuia. Ele redau o parte din viața frămîntată a fostei capitale a Țării Românești; conțin știri despre unii domnitori și dregători. Totodată, ele folo-

sesc istoriei generale a țării și ne ajută să ne facem o imagine despre interesul trezit de anumite evenimente, despre modul de a reacționa al oamenilor în diferite ocazii, ei notîndu-și impresiile pe unele cărți.

Iată citeva exemple: la „1799 februarie 18, la cinci ceasuri, vineri, au tăiat capu lui Constantin Angerli voivod, cîndu au scos vîcărîtu po taleri 2“ (nr. 97, p. 59); „La anul 1859 ianuarie 24 s-au ales domnu Alexandru Ioan I-ii Prințipatoru Unite, Moldaviea și Rumânia unindu-se la anul 1859, fiind și el moldovean și la anul 1866 și-au dat dimisia în luna februar 10, joi seara spre vineri, și la 13 februar s-au făcut tedeum în sfînta Mitropolie Tirgoviștii alegîndu-se prinț străin Principatoru Unite, fiindu-i numele Filip I-ii din Saxonia, capitale Beljii“ (sic) (nr. 180, p. 100). Sînt însemnări despre venirea turcilor în Tirgoviște la 1821, despre ocuparea orașului de către germani în 1916. Altele vorbesc despre calamități naturale: cutremure și diferite fenomene meteorologice care au impresionat pe oameni — ploi torențiale sau o zăpadă mare în luna mai 1876. Și multe altele.

Deși în *Introducere* autorii arată că volumul al doilea va cuprinde și indicii generali, socotim că era bine ca fiecare volum să fie însoțit de indici. Aceasta din motive practice și mai ales pentru faptul că poate să treacă destul timp pînă la apariția celui de al doilea volum.

Avînd în vedere că volumul cuprinde inscripții și însemnări, cred că nu trebuiau incluse în el catagrafia minăstirii Gorgota (nr. 732, p. 299—313) și diferite pomelnice, cum ar fi, spre pildă, pomelnicele Mitropoliei din Tirgoviște (nr. 172, p. 82—88 și nr. 173, p. 89—98) sau cel al minăstirii Gorgota (nr. 731, p. 294—299).

Socotim că volumul Muzeului județean Dimbovița este un instrument util în mîna istoricilor. El poate constitui un indemn și pentru alte muzee, de a aduna în volume de felul acestuia inscripțiile din județele lor.

MARCEL-DUMITRU CIUCA

	Page		Page
ÉTUDES ET COMMUNICATIONS		PAPERS	
N. CIACHIR — Contributions à l'historiographie étrangère concernant la guerre russo-roumaine-turque de 1877—1878	243	N. CIACHIR — On foreign historiography concerning the Russo-Romanian-Turkish war of 1877—1878	243
NOUVEAUX ACROISSEMENTS		NEW ACCESSIONS	
V. ISAC — Nouvelles acquisitions aux Archives d'État de Jassy pendant l'année 1976	255	V. ISAC — New accessions in the State Archives Jassy during 1976	255
THÉORIE ET PRATIQUE ARCHIVISTIQUE		ARCHIVAL THEORY AND PRACTICE	
V. TATOMIR — L'expérience du Ministère d'Industrie Métallurgique concernant la formation du personnel qui travaille dans les archives de ses unités	257	V. TATOMIR — From the experience of the Ministry for Metallurgical Industry concerning the training of the personnel employed in the archives of its units	257
LÉGISLATION		LEGISLATION	
AL. TURCAN — Mesures pour l'application du Decret n° 472/1971 dans le district de Brăila	258	AL. TURCAN — Measures for enforcing the Decree 472/1971 in Brăila county	258
R. IONESCU — Investigation sur les documents afin de résoudre les demandes des citoyens du pays	259	R. IONESCU — Researches on records for answering the requests of citizens	259
PRÉSENTATION DES FONDS ET COLLECTIONS		PRESENTATION OF FONDS AND COLLECTIONS	
G. MAKUTOVICI — Informations dans les archives d'Albanie concernant la Roumanie	261	G. MAKUTOVICI — Information from the Albanian Archives regarding Romania	261
DOCUMENTS		RECORDS	
AL. MATEI — La guerre pour l'indépendance et la Transylvanie	264	AL. MATEI — The war of Independence and Transylvania	264
N. MOCIOIU — Quelques aspects de la lutte pour la résistance sur le territoire de la ville et du district de Brăila contre les occupants allemands pendant la première guerre mondiale	272	N. MOCIOIU — Aspects of the resistance struggle on the territory of the city and county of Brăila against the German occupants in the First World War	272
BIBLIOGRAPHIE		BIBLIOGRAPHY	
M. GUBOGLU — Bibliographie turque concernant la guerre de 1877—1878	279	M. GUBOGLU — The Turkish bibliography relating to the war of 1877—1878	279
AL. MATEI — La bibliographie de l'œuvre du professeur Aurelian Sacerdoțeanu, III	291	AL. MATEI — Bibliography of Professor Aurelian Sacerdoțeanu's works, III	291
LA VIE SCIENTIFIQUE		SCIENTIFIC LIFE	
A. PRICOP — Les Archives d'État de Jassy — aperçu rétrospectif	305	A. PRICOP — The State Archives Jassy — retrospective view	305
D. IVĂNESCU — L'utilisation de documents moldaves des Archives d'État	306	D. IVĂNESCU — Turning to account of the Moldavian records kept in the State Archives	306
I. RANCA — La capitale de Moldavie à 1849 vue par un mémorialiste révolutionnaire de 1848 de Transylvanie	307	I. RANCA — The Moldavian capital city in 1849 described by a Transylvanian memoir-writer of that time	307
V. CRISTIAN — L'histoire et la lutte pour l'indépendance	308	V. CRISTIAN — History and the struggle for independence	308
L. BOICU — Les sources documentaires archivistiques de Jassy et les recherches d'histoire moderne	312	L. BOICU — The archival documentary sources in Jassy and the modern history researches	312
*** — Recherches dans les archives de l'étrangère	313	*** — Researches in the foreign archives	313
M. DOGARU — Stage de spécialité	328	M. DOGARU — The International Term of Archival Work in Paris	328
M. SOVEJA — Actions des Archives d'État consacrées au centenaire de l'Indépendance	329	M. SOVEJA — Actions of the State Archives devoted to the Independence Centenary	329
M. TUDORICA — Séance de la Commission scientifique pour les problèmes archivistiques	331	M. TUDORICA — Meeting of the Scientific Committee for the Archival Questions	331
ADDENDA ET CORRIGENDA		ADDENDA ET CORRIGENDA	
N. SCURTU — Henri Focillon dans les archives roumaines	332	N. SCURTU — Some data on Henri Focillon in the Romanian Archives	332
M. SAIM — Lorenzo de Medici — référence inédite sur la Dacie	334	M. SAIM — An unknown reference of Lorenzo de Medici relating to Dacia	334
G. BUZDUGAN — Nouveaux éléments commémoratifs de la guerre pour l'indépendance	337	G. BUZDUGAN — New commemorating elements devoted to the War of Independence	337
COMPTES RENDUS ET PRÉSENTATIONS	340	BOOK-REVIEWS AND PRESENTATIONS	340

	Seite
STUDIEN UND MITTEILUNGEN	
N. CIACHIR — Beitrag zur ausländischen Geschichtsschreibung über den russisch-rumänisch-türkischen Krieg von 1877—1878	243
NEUE ERWERBUNGEN	
V. ISAC — Neue Erwerbungen der Staatsarchive in Jassy im Jahre 1976	255
ARCHIVTHEORIE UND- PRAXIS	
V. TATOMIR — Aus der Erfahrung des Ministeriums für Metallindustrie in der Ausbildung der Archivare	257
GESETZGEBUNG	
AL. TURCAN — Massnahmen zur Anwendung des Dekrets 472/1971 im Kreis Braila	258
R. IONESCU — Die Forschung der Dokumente zum Zwecke der Lösung von Gesuchen der Werktätigen	259
ÜBERSICHTEN ÜBER BESTÄNDE UND SAMMLUNGEN	
G. MAKSTOVICI — Informationen aus den Archiven Albaniens über Rumänien	261
DOKUMENTE	
AL. MATEI — Der Unabhängigkeitskrieg und Siebenbürgen	264
N. MOCIOIU — Aspekte des Widerstandskampfes in der Stadt und im Kreis Braila gegen die deutsche Militärverwaltung während des ersten Weltkrieges	272
BIBLIOGRAPHIE	
M. GUBOGLU — Die türkische Bibliographie über den Krieg 1877—1878	279
AL. MATEI — Das Werk des Professors Aurelian Sacerdoțeanu, Bibliographie, III	291
DAS WISSENSCHAFTLICHE LEBEN	
A. PRICOP — Die Staatsarchive von Jassy — retrospektiver Überblick	305
D. IVĂNESCU — Auswertung der in den Staatsarchiven befindlichen Moldauer Dokumente	306
I. RANCA — Die Moldauer Hauptstadt in Jahre 1849, von einem Siebenbürger Kämpfer gesehen	307
V. CRISTIAN — Geschichte und Kampf für die Unabhängigkeit	308
L. BOICU — Die dokumentarischen Quellen in den Archiven von Jassy und die Forschungen der modernen Geschichte	312
*** — Forschungen in den auswärtigen Archiven	313
M. DOGARU — Internationale archivarisches Ausbildung in Paris	328
M. SOVEJA — Dem Unabhängigkeitszentennar gewidmete Aktionen der Staatsarchive	329
M. TUDORICA — Session der wissenschaftlichen Kommission für Archivwesen	331
ADDENDA ET CORRIGENDA	
N. SCURTU — Die rumänischen Archive über Henri Focillon	332
M. SAİM — Eine unveröffentlichte Hinweisung Lorenzo von Medicis auf Dacien	334
G. BUZDUGAN — Neue Elemente zum Gedächtnis des Unabhängigkeitskrieges	337
REZENSIONEN UND LITERATURBERICHTE	340

	Стр
ТРУДЫ И СООБЩЕНИЯ	
И. ЧАКИР — Вклад в распознавание зарубежной историографии о русско-румынско-турецкой войне 1877—1878 гг.	243
НОВЫЕ АКВИЗИЦИИ	
В. ИСАК — Новые аквизции за 1976 год в Ясских Госархивах	255
АРХИВНАЯ ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА	
В. ТАТОМИР — Из опыта Министерства металлургической промышленности по подготовке работников в архивах своих подразделении	257
ЛЕГИСЛАЦИЯ	
АЛ. ТУРКАН — Мероприятия по применению Декрета № 472/1971 г. в жудеце Браила	258
Р. ИОНЕСКУ — Исследование документов в виду разрешения прошений трудящихся	259
ПРЕДСТАВЛЕНИЕ ФОНДОВ И КОЛЛЕКЦИЙ	
Г. МАКСУТОВИЧ — Информации о Румынии в альбанских архивах	261
ДОКУМЕНТЫ	
АЛ. МАТЕИ — Война за независимость и Трансильвания	264
И. МОЧОЮ — Моменты сопротивленческой борьбы на территории города и жудеца Браила против германских оккупантов во время первой мировой войны	272
БИБЛИОГРАФИЯ	
М. ГУБОГЛУ — Турецкая библиография о войне 1877—1878 гг.	279
АЛ. МАТЕИ — Библиография творчества профессора Аурелиан Сачердоцеану, III.	291
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ	
А. ПРИКОП — Ясские Госархивы — ретроспективный взгляд	305
Д. ИВĂНЕСКУ — Валиорификация находящихся в Госархивах документов, касающихся истории Молдовы	306
И. РАНКА — Столица Молдовы в 1849 г. по воспоминаниям сорокавосьмистского ардяльского мемуариста	307
В. КРИСТИАН — История и борьба за независимость	308
Л. ВОЙКУ — Ясские архивные документальные источники и исследования по истории новейшей эпохи	312
* * * — Исследования по зарубежным архивам	313
М. ДОГАРУ — Стат по специальности	328
М. СОВЕЖА — Мероприятия, принятые Госархивами и посвященные торжестванию столетия от завоевания государственной независимости	329
М. ТУДОРИКЭ — Заседание Научной комиссии по вопросам архивоведения	331
АДДЕНДА ЕТ КОРРИГЕНДА	
Н. СКУРТУ — Генри Фосильон в румынских архивах	332
М. САЙМ — Еще не напечатанная пометка, принадлежащая Лоренцию	334
Г. БУЗДУГАН — Новые коммеморативные элементы о войне за независимость	337
РЕЦЕНЗИИ И ПРЕДСТАВЛЕНИЯ КНИГ	340

Abonamentele pentru străinătate se fac prin :

I L E X I M

Departamentul export-import presă București ;

Calea Griviței nr. 64—66, P.O.B. 2002,

Telex : 011631

R.M. ISSN 0034—7043

**Articles appearing in this journal are abstracted
and indexed in HISTORIACAL ABSTRACT and
AMERICA HISTORY AND LIFE**

CĂTRE AUTORI

„Revista Arhivelor“ publică studii și comunicări de teorie și practică arhivistică, de paleografie, diplomatică, sigilografie, heraldică, miniaturistică, izvoare, instituții și alte științe auxiliare ale istoriei, studii și articole de istorie bazate pe materiale de arhivă, documente, prezentări de fonduri și colecții arhivistice, recenzii și prezentări de reviste și cărți de specialitate, cronici, note și informații bibliografice.

Autorii sînt rugați să trimită materialele în două exemplare dactilografiate la două rînduri, cu trimiterile infrapaginale numerotate în continuare și cu un scurt rezumat.

Articolele nepublicate nu se restituie.

